Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ELLEN JØRGENSEN

HISTORIENS STUDIUM
I DANMARK
I DET 19. AARHUNDREDE

UDGIVET AF DEN DANSKE HISTORISKE FORENING
PAA CARLSBERGFONDETS BEKOSTNING

2. oplag

KØBENHAVNS UNIVERSITETS FOND
TIL TILVEJEBRINGELSE AF LÆREMIDLER
1964

ELLEN JØRGENSEN

HISTORIENS STUDIUM I DANMARK

I DET 19. AARHUNDREDE

UDGIVET AF DEN DANSKE HISTORISKE FORENING
PAA CARLSBERGFONDETS BEKOSTNING

2. oplag

KØBENHAVNS UNIVERSITETS FOND
TIL TILVEJEBRINGELSE AF LÆREMIDLER
1964

STATENS TRYKNINGSKONTOR
Fotografisk optryk

Un 02,1-196

INDHOLD

Side

Overskue over Arbejdet ..... 5—160
Tidsrummet 1800—1840 ..... 9— 64
Tidsrummet 1840—1870 ..... 65—112
Tidsrummet 1870—1900 ..... 113—160

Enkelte Forskerpersonligheder ..... 161—246
Laurits Engelstoft ..... 165—175
Caspar Paludan-Müller ..... 176—188
C. F. Allen ..... 189—201
A. D. Jørgensen ..... 202—217
Johannes Steenstrup ..... 218—229
Kr. Erslev ..... 230—246

Efterskrift 247

Register ..... 248—252

OVERSKUE OVER ARBEJDET I DET 19. AARHUNDREDE

I „Danske Filosoffer" klagede Harald Høffding over den Mangel paa fast Sammenhæng, der har været i Filosofiens Studium i Danmark. Bølgerne udefra slog ind over Landet, den ene efter den anden, men de faa Folk, der dyrkede Filosofien her hjemme, kunde ikke frembringe den Differentiering, der vilde gøre en rolig Udvikling mulig og bryde fremmed Indflydelse. Historikerne kan ikke føre denne Klage. Der har til alle Tider været Mennesker inden for vore Grænser, flere eller færre, som fandt deres Opgave i Studiet af Fortiden — som oftest Danmarks Historie. Selve Æmnet bandt dem og gav fast Tradition, og ganske sindigt, paa deres egen Maade tog de mod, hvad der kom udefra. Der kunde gaa Dønninger efter store aandelige Bevægelser og sociale, politiske, økonomiske Omvæltninger, ny faglige Problemer kunde dukke op, de æggede og tilskyndede og drev ofte det yngre Slægtled frem i Kritik mod det ældre, men voldte, naar alt kom til alt, ikke Brud i Udviklingen.

Denne faste Sammenhæng i det historiske Arbejde i Danmark gør det vanskeligt at sætte Tidsskel; men Skel maa sættes, for at hver Generation kan træde frem med sit Præg. Med alt Forbehold er her i Bogens første Afsnit, der skal give et almindeligt Overblik, forsøgt en Deling i tre Perioder, den første omfattende Tiden 1800—1840, den anden 1840—1870, den tredje rækker fra 1870 til Aarhundredets Ende.

TIDSRUMMET 1800–1840

I det 18. Aarhundrede gjorde dansk Historieforskning et grundlæggende Arbejde, idet sjældne Kræfter forenedes i fælles Stræben, der væsentlig sigtede mod Studiet af Danmarks Middelalder. *Hans Gram* overskuede Kildematerialet og formulerede de kritiske Principper; *Jacob Langebek* planlagde og begyndte *Scriptores rerum Danicarum medii ævi*, hvoraf Bd. I udkom 1772, Bd. II 1773, Bd. III 1774; begge samlede Stof til et Diplomatarium, der skulde staa Side om Side med „Scriptores rerum Danicarum"; men *P. F. Suhm*, den yngste af de tre, satte sig til Maal at sanke sammen fra hjemlige og fremmede, trykte og utrykte Kilder alle Data vedrørende Danmark for at bygge et Historieværk fra de ældste Tider til 1448. Som Mabillons „Annales ordinis sancti Benedicti" og Muratoris „Annali d'Italia", den lærde Historiegransknings typiske Værker, skred *Historie af Danmark* kronologisk frem.

Suhm havde kastet sig med glødende Enthusiasme over Arbejdet og holdt ved med sejg Energi. Bind efter Bind gik fra Haanden, utrolige Summer ofredes paa Trykningen[1]. Men hans Virke rakte langt ud over „Historie af Danmark". Gennem Aarhundredets sidste Aartier og navnlig siden Langebeks Død 1775 var Suhm den, der ledede og støttede det historiske Arbejde. Som en Grandseigneur havde han aabnet sit rige Bibliotek for Almenheden paa et Tidspunkt, da Kongens Bibliotek ikke var offentlig tilgængeligt. De unge Dygtigheder, han her fik Øje paa, — Fr. Sneedorff, Rasmus Nyerup — blev han en faderlig Ven. Han laante Historikerne Manuskriptmateriale, tog Initiativet til en

[1] R. Nyerup i Suhmiana (1799) S. 417, 418; jfr. Rahbek ibid. S. 437: „Han forskrev sig nemlig til at betale Forlæggeren en vis Sum, der ikke maatte blive bekjendt".

Række Arbejder og bekostede Førsteudgaver af vigtige norrøne Skrifter som „Landnamabok", „Orkneyingasaga", „Eyrbyggjasaga" m. fl. Den Arnamagnæanske Commission og Danske Selskab, der hemmedes af Pengemangel, fik Støtte af Suhm[1]. I sin Tid havde han tilbudt Langebek at bære Omkostningerne ved Udgivelsen af „Scriptores rerum Danicarum", et Tilbud, der skal have virket meget til, at den store Publication kom i Gang, og efter Langebeks Død paatog han sig Udgivelsen; Bd. IV—VII fik han frem. Men da Suhm døde 1798, laa endnu Materiale fra Langebeks Haand utrykt. Hans egen „Historie af Danmark" var ufuldendt; Fremstillingen til 1182 var kommen ud eller rede til Publication, men Resten til Aar 1400 existerede kun i Manuscript. I Geheimearkivet laa store Afskriftsamlinger, der skulde danne Grundlaget for „Corpus diplomaticum Daniæ et Norvegiæ", Grams og Langebeks Værk, der var gaaet i Staa paa et tidligt Stadium for en Menneskealder siden. Hvorledes skulde det nu, da Suhm ikke var mere, blive muligt at føre de store Foretagender til Ende? Hvad Kaar vilde Historiens Studium faa? Der var i næste Slægtled ingen, der havde Suhms storladne Personlighed eller raadede over saa meget, som han havde raadet over, ingen, der kunde tage Styret. Den, man først og fremmest maatte se hen til, var Professor *Abraham Kall*[2]. Han havde gaaet Langebek til Haande med Afskrivning og Collationering, tilhørte Suhms lærde Vennekreds og var saaledes opfostret i Traditionen, men med al sin mangeartede Viden var han uden dybere historisk Forstaaelse og uden Drift og Udholdenhed til Arbejder paa langt Sigt. Han hørte til dem, der giver sig bort i Samtale og Hjælpsomhed. „Saa sparsom han var paa Skrifter, saa maadelig paa Lærestolen, saa ødsel og lærerig var han ved mundtlig Med-

[1] I „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit", hvor Talen er om Nordens gamle Litteratur og dens Overlevering, skriver Herder: „Unter den Namen derer, die in früheren und neueren Zeiten ruhmwürdig dazu beitrugen, nenne ich in unsern Zeiten auch für die Geschichte der Menschheit den Namen Suhm mit Dank und Ehre. Er ist es, der uns von Island her dies schöne Nordlicht in neuem Glanze hervorschimmern lässt: er selbst und andre suchen es auch in den Horizont unsrer Känntnisse zum richtigern Gebrauch einzuführen" (Herder: Sämmtliche Werke hrsg. von B. Suphan XIV 276).

[2] Abraham Kall 1743—1821.

delelse"[1]. En overlegen Leder kunde Kall ikke blive — hans egne Planer gik i Stykker[2] — men han følte sig stærkt forpligtet over for Suhm og hans Værk, „det største og vigtigste historiske Arbejde, som Dansk Mand nogensinde havde paataget sig"[3]. Derfor begyndte han den møjsommelige Afskrivning af Suhms næsten ulæselige Manuscript og sørgede for, at andre fortsatte. Det lykkedes ham at faa udgivet Bind VIII og IX af „Historie af Danmark", og da hans Øjne svigtede, og andre Hverv tog hans Tid, traadte *Rasmus Nyerup* til[4], ledet af samme Pietet mod Suhm og samme Pligtfølelse. Det er Nyerups Ære, at han uegennyttigt bidrog til, at den ældre Generations Arbejder fik Fremme. Ligesom han var med ved Udgivelsen af Kofod Anchers „Samlede juridiske Skrifter" (1807—1811), saaledes gav han sit Arbejde gennem en Snes Aar til Fuldførelsen af „Historie af Danmark", hvis sidste fem Bind — Tome X—XIV udkom i Aarene 1809—1828[5]. Disse Bind fik øget Værdi ved de mange Diplomer, der

---

[1] Jens Kragh Høst: Erindringer (1835) S. 157. „Han var et ypperligt Hoved", skriver Werlauff i sine Erindringer, „og besad en stupend Lærdom i Historie, klassisk Philologie og matematiske Videnskaber. I hans overordentlige Hukommelse bevarede han en utrolig Mængde af Particulariteter og Anecdoter fra hans Tid".

[2] I mange Aar forberedte Kall et stort Værk over nordiske Antikviteter (150 Plancher); 39 Kobbertavler var stukne, men under Københavns Bombardement 1807 mistede han omtrent Halvdelen tillige med talrige Tegninger. Ved en Subscriptionsindbydelse 1812 begrænsedes Opgaven til kun at omfatte norske Antikviteter, men heller ikke i den Skikkelse kom Værket frem. En Snes Tavler (Sigiller og Mønter) i det kgl. Bibliotek er Resten af de strandede Planer (E. C. Werlauff: Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog S. 202—207).

[3] Kall i Historie af Danmark VIII, Indl. S. III.

[4] Rasmus Nyerup 1759—1829.

[5] Chr. Molbech i Mindetalen over Nyerup, holdt i Danske Selskab 9. Dec. 1829: „Dette vidtløftige Værks møisommelige Udgivelse, den trættende Undersøgelse og Jævnførelse af alle de i Haandskriftet anførte Kilder og Skriftsteder, den Synet og Aandskræfterne sløvende Correctur af en saa stor Skriftmasse, vare Arbeider, som vanskelig nogen Anden havde paataget sig, vanskelig nogen Anden udført, med den trolige Omhu, som Nyerup, hos hvem dette Værk var et helligt Efterladenskab til Fædrelandet af Danmarks og Nyerups Velgiører, som denne, indtil sit Livs Ende, mindedes, ærede og elskede med rørende Taknemmelighed og Hengivenhed" (Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst III (1829) S. 579—580).

var aftrykt ved Slutningen af hver Tome. At de toges op her, betød imidlertid, at der ikke var Haab om, at de skulde komme frem paa anden Vis. Suhm havde økonomisk sikret Trykningen af „Historie af Danmark", men for Diplomatariet maatte Udsigterne blive trøstesløse, da Krigene, Dyrtiden, den finansielle Misère satte ind, Pengemidlerne smuldrede hen, og Omkostningerne ved Bøgers Frembringelse steg over al Maade.

Men da „Historie af Danmark" nærmede sig sin Fuldendelse, og Tiderne var blevet bedre, fremkom Chr. Jürgensen Thomsen i Danske Selskab med Forslag om Udarbejdelsen af et Regestværk med summarisk Gengivelse af alle trykte Breve vedrørende dansk Historie. Det blev imidlertid ikke Danske Selskab, der kun raadede over smaa Midler, men Videnskabernes Selskab, som tog Opgaven op. Kolderup-Rosenvinge forelagde Sagen 1828, og en Kommission bestaaende af L. Engelstoft, Werlauff og Forslagstilleren Rosenvinge blev nedsat. Arbejdet skred dog grumme langsomt fremad. Ikke før 1847 afsluttedes Bd. I af *Regesta diplomatica historiæ Danicæ*, 1870 Bd. II. Langsomt gik det ogsaa med Fuldførelsen af *Scriptores rerum Danicarum*, der var lagt i L. Engelstofts og Werlauffs Hænder; først 1834 udkom Bd. VIII, der i fremtrædende Grad havde Karakter af Efterslæt. De videre Planer, som havde staaet Langebek for Øje, da han 1771 udsendte sin „Anmeldelse om en Samling af Middelalderens latinske Skrifter i den danske og norske Historie, kaldet Scriptores rerum Danicarum medii ævi", havde Engelstoft og Werlauff ikke vovet at tage op[1]. Men der var uden for Lauget en Mand med stort Mod. I 1816 havde Grundtvig i „Danne-Virke" taget til Orde for, at „Scriptores rerum Danicarum" burde omfatte Saxo, Adam af Bremen, Rimkrøniken, den danske Oversættelse af Rydaarbogen, endvidere Knytlingasaga, Beowulf og de Stykker af græske og latinske Forfattere, der havde Henblik paa Norden; dertil en Ordbog over Middelalderens Latin. Han havde lagt den Plan frem for Frederik VI, og en Snes Aar senere udviklede han den for Geheimestatsminister Ove Malling, først i Samtale, siden i et Brev af 21. April 1825. En fuldstændig Kildesamling, skrev han, var Forudsætning for at en Danmarkshistorie kunde blive til, thi

[1] Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (1931) S. 208.

Kræfterne spildtes, naar Materialet Gang efter Gang skulde søges sammen. „Man væltede Stenen som Sisyfos og lod den dog i Grunden ligge". Erudition var og blev det højeste, Historikerne naaede; videre kom de aldrig. Han tilbød for sin Part at give en renset Text af Saxo tillige med antikvariske Oplysninger, en langt bedre Beowulf-Text, end Thorkelins Udgave bød, endelig Udtog af alle fremmede middelalderlige Forfattere, der gav Stof til Danmarks Historie. Engelstoft og Werlauff vilde næppe skynde sig med det Arbejde, som var dem overdraget, derfor foreslog Grundtvig en Reorganisation af Kommissionen — Ove Malling som Formand og han selv og Rasmus Rask som Medlemmer Side om Side med Engelstoft og Werlauff[1]. Der foreligger intet Svar paa Grundtvigs Skrivelse. Der kom intet ud af hans store Plan om at udbygge Langebeks „Scriptores rerum Danicarum medii ævi". Et Samarbejde mellem Grundtvig og Historikerne var ikke muligt.

Det gaar altid tungt, naar næste Generation skal køre de ældres Læs i Hus, men omkring Aarhundredskiftet og i de første Aartier derefter havde det været trangere end nogen Sinde. Udgiverarbejdet havde haft vanskelige Kaar, og i Kvalitet var det blevet ringere. Det samme gjaldt det kritiske Arbejde. Egentlige kritiske Studier var sjældne, og de Værker og mindre Skildringer, der fremkom, er ofte bygget paa løs Grund. Det synes, som Grams strenge Krav hurtigt gik i Glemme. Allerede Suhms „Historie af Danmark", hvori Materialet var opdynget — godt og slet i Hob — betegner en Nedgang. *Fr. Münters Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens* (1792—1796) og *Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte* (1798) staar dybt under Langebeks Smaastykker i „Danske Magazin". *Rasmus Nyerups Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider* (1803—1806) er trods alt det gode, der kan siges om Værket, et løst sammensat Mosaikarbejde. Materialet er ikke prøvet; de Spørgsmaal, som uvilkaarligt melder sig, er ikke besvarede. *Karakteristik af Kong Christian den Fjerde* (1816) og *Efterretninger om Kong Frederik den Tredie og de mærkværdigste i Danmark og Norge under hans Regiering indtrufne Begivenheder* (1817) har samme Skrøbelighed. — Laurits

[1] Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II (1926) S. 94 ff.

Engelstoft fik Uro i Blodet under sine Vandreaar. I Frankrig oplevede han 1798—1800 Samfundets Omdannelse, en ung Nations Fremstormen; han var elektriseret af Jubel og Forventning. Da han kom hjem, opslugtes han af Forretninger og kuedes af Tidens Fattigdom. En concentreret, vedholdende Gransken blev aldrig hans Sag.

Det var Mænd som *Werlauff*, *Peter Erasmus Müller* og *Kolderup-Rosenvinge*, der gjorde det stille Arbejde, som bevarede Forbindelsen med de ældres Værk og støt førte Forskningen fremad.

Efter gammel Skik var *E. C. Werlauff*[1] paa eengang Historiker og nordisk Filolog. Han udgav norrøne Texter[2], skrev som Thomas Bartholin, Jon Erichsen og Thorlacierne nordiske kulturhistoriske Afhandlinger og vovede sig ind i Arkæologien, den forhistoriske og den middelalderlige. Dertil kom Undersøgelser inden for Historien i egentligste Forstand og paa dens Overdrev. Lærdomshistorien dyrkede han med stor Iver. Hans Arbejder er tunge af Stof, næsten tidløse ved deres Objectivitet. Her skal kun anføres *Forsøg til det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig* (1819) og *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn* (1825). „Forsøg til det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig" er det tidligste Tilløb til en dansk Sønderjyllandshistorie, og den Undersøgelse af de slesvigske Stednavne, der udgør en Del af Bogen, blev Udgangspunkt for N. M. Petersens Stednavnestudier og hans grundlæggende Afhandling „Bemærkninger om danske og norske Stedsnavnes Oprindelse og Forklaring"[3]. Caspar Paludan-Müller, hvis Vidnesbyrd har Vægt, sætter gentagne Gange Werlauff i Relation til Hans Gram og mener, at ingen anden Forsker staar Gram saa nær. Werlauffs Stræben, der ene tjener Sandheds Erkendelse, har styrket næste Generation[4].

Ogsaa *Peter Erasmus Müller*[5] var en bærende Kraft. I *Sagabibliothek* (1817—1820) gav han et Overskue over den brogede norsk-islandske

---

[1] Erich Chr. Werlauff 1781—1871.

[2] Blandt mange andre „Anecdoton historiam Sverreri regis Norvegiæ illustrans" (1815), der var den første Udgave af Talen mod Bisperne.

[3] Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II (1833).

[4] Werlauff blev ansat ved det kgl. Bibliotek 1798, det Aar, da Professorer og Studenter bar Suhm til Graven. 1810—1871 var han Universitetslærer.

[5] Peter Erasmus Müller 1776—1834.

Tradition og gennemførte et kildekritisk Oprydningsarbejde i Arni Magnussons og Jon Erichsens Aand. Fra Analysen af den norrøne Overlevering kom han til Saxokritiken. Hans Undersøgelse *Om Kilderne til Saxos ni første Bøger og deres Troværdighed*, der hævdede, at Grundlaget for denne Part af „Gesta Danorum" var Sagn, danske Folkesagn og Sange og Sagnstof stammende fra Islænderne, aabnede vide Udsigter. Saxostudierne førte til Saxoudgaven, der skulde afløse Stephanii Udgave fra 1645; Müller fik dog ikke fuldført den, Velschow overtog Arbejdet og udsendte Bd. I 1839, det vigtigste Udgiverarbejde i denne Periode.

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge[1] tog den Opgave op, som Kofod Ancher havde maattet slippe, at give en fuldstændig Samling af vore ældre Love. Allerede i sine tidligste Afhandlinger søgte han gennem Manuscriptstudier at faa bredere og solidere Grundlag. 1821 fremkom *Lex Siellandica Erici Regis — Kong Eriks Sjellandske Lov*, Begyndelsen til *Samling af gamle danske Love* og Indledning til mange Aars Udgivervirke[2], — og 1822—1823 *Grundrids af den danske Lovhistorie*, der var vor første Lovhistorie i Sammenhæng. Den blev 1825 oversat til Tysk af Eichhorns og Savignys Discipel C. G. Homeyer, der i sin Indledning fremhæver, hvor væsentligt det er, at tyske Retshistorikere og Germanister lærer den ældre danske Ret, den ældre nordiske Ret at kende. Kolderup-Rosenvinges første Arbejder falder i Tid sammen med K. F. Eichhorns „Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte" (1808—1823) og F. K. v. Savignys Programskrift „Ueber den Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung und Rechtswissenschaft" (1814). Afgørende Impuls har han dog ikke faaet fra den tyske „historiske Skole". Hans Forudsætninger ligger i Peder Kofod Anchers Værk, i den danske Tradition. I Kraft af den Opgave, han havde taget sig paa, gik han fremad Skridt for Skridt ad den samme Vej, som de tyske Forskere fulgte under Inspiration fra Herder og Schelling.

---

[1] Janus Lauritz Andreas Kolderup-Rosenvinge 1792—1850.

[2] 1827 kom 1. Bind af „Sveriges gamla lagar", udg. af H. S. Collin og C. J. Schlyter efter Initiativ af Johan Gabriel Richert. Collin og Schlyter var 1822 i København og knyttede Forbindelse med K.-R. Breve fra Schlyter 1822—1826 (Ny kgl. Saml. 3101 4to) viser, hvilke Vanskeligheder der rejste sig, da det var ønskeligt, at svenske Lovcodices beroende i danske Samlinger skulde laanes til Sverige og omvendt.

Der var Continuitet i Rosenvinges Arbejde som i Werlauffs og Müllers og nøje Tilknytning til det ældre Slægtled. Det gælder ikke *Chr. Olufsen*[1]. Hans rastløse Aand havde Livet igennem drevet ham fra det ene Omraade til det andet; sent faldt hans Indsats paa Historiens Omraade. Alligevel er der Sammenhæng, thi, hvad han gav, byggede paa Iagttagelser, han havde gjort ude i Marken i sine unge Dage som Landmaaler i Udskiftningens Tid og iøvrigt under sin Færden rundt om i Landet[2]. Han havde i mange Aar grundet over Fortidsforhold, men først da han var i Halvtredserne og allerede mærket af Sygdom blev han besat af Problemerne og gjorde Resultatet op. En lille Række djærvt henkastede Skitser fik han paa Papiret, og 1821 offentliggjorde han i 1. Bd. af Videnskabernes Selskabs philos. og hist. Afhandlinger fem Stykker under Titel *Bidrag til Oplysning om Danmarks indvortes Forfatning i de ældre Tider, især i det 13. Aarhundrede* nemlig „Om Boolsinddelingen", „Om Mark Gulds- og Mark Sølvs-Jorder", „Om Oprindelsen til de i Danmark nu øde, men forhen dyrkede Jorder", „Bemærkninger ved nogle Steder af den jydske Lov" og „Om de mærkeligste Epoker i Danmarks Bebyggelse"[3]. Olufsen er den første, der paa-

---

[1] Oluf Christian Olufsen 1764—1827.

[2] Det kunde have sin Interesse at faa nærmere Kundskab om Olufsens Landmaalertid, men meget er ikke at opspore. Følgende Data stammer, naar ikke anden Proveniens er anført, fra Rentekammerets Arkiv. En Ansøgning, dat. 17. Febr. 1785 fra Ole Christian Olufsen om at maatte indstille sig til Examen, vedlagt Anbefaling fra J. M. Geuss med Udtalelse om hans levende Interesse for Matematik. — 26. Febr. s. A. Skrivelse fra RK., at O. maa indstille sig til Examen, og 10. Maj s. A. om Prøvekort der skal udarbejdes. — 10. Maj 1786 Meddelelse til RK. fra Pastor Mouritz Sørensen Mørch, Ferslev Præstegaard, at Voldsted By, Fleskum Hrd., er bleven opmaalt af O. og skal udskiftes af ham. Udskiftningskortet af 1786 er bevaret i Matrikelkontoret. — Et Par Skrivelser til RK. fra O., dat. Aalborg 1787 vedr. Opmaaling af Ingstrup, Hvetbo Hrd., og Døstrup, Hindsted Hrd. — Et Brev, udstedt 18. Juni 1788 af Lodsejere i Svenstrup, Hornum Hrd., indkaldte af Landmaaler O. i Aalborg, findes i Ny kgl. Saml. 1299[e] fol. sammen med et Circulaire af 30. Jan. 1802 fra Rentekammeret, der anmoder om at faa indsendt en fuldstændig Beretning om hvilke Byer og Ejendomme han fra sin Landmaalerbestallings Datum har opmaalt og udskiftet.

[3] Selv kunde Olufsen ikke paa Grund af sin Sygdom forelægge disse Studier i Videnskabernes Selskab; Engelstoft gjorde det paa hans Vegne (Dansk Litteratur-Tidende 1818 S. 400; 1821 S. 48; 1822 S. 64, 780).

viser, at de af Bønderne kaldte „Porshauger", der findes i betydeligt Tal i hans Barndomsegn og paa de Kanter, hvor han færdedes som Landmaaler, er Jordstykker, som for længe siden har været under Dyrkning, men senere er forladt. Tidsfæste dem kunde han ikke, først den fjerde, femte Generation efter ham havde Mulighed for at tage fat her[1]. Af størst Rækkevidde er dog hans Tolkning af de landboretlige Stykker i Jydske Lov, hans Forstaaelse af, at Arbejdsorganisationen i det 18. Aarhundredes Landsby, som han genkendte i Landskabslovene, havde været et nødvendigt Stadium, en værdifuld Kulturform; endelig hans Hypotese, at det var denne Arbejdsorganisation, der havde muliggjort Jordens Opdyrkning og Bosættelsen i tidligste Tid. Ikke ved enlige Gaarde, ikke ved Torper, men gennem Bøndernes Fællesdrift i Landsbyen blev Landet bygget.

Olufsens smaa Stykker blev overført til Tysk af Georg Hanssen i „Neues staatsbürgerliches Magazin" III (1835) og VI (1837) under Titel: „Ansichten über das Agrarwesen der Vorzeit". Han trak Linierne skarpere op, og til Olufsens Hypotese føjede han sin egen Hypotese — at bag ved Fællesdriften laa Fælleseje[2]. Disse Ideer virkede stærkt navnlig i Tyskland, men mødte ogsaa Kritik. Man udtalte Tvivl om, at Tilbageslutning gennem mange Aarhundreder var en sikker Vej, og efterhaanden har man stedse klarere erkendt, at Spørgsmaalet om den ældste Bebyggelse maa løses ved Arkæologens Arbejde. Men hvad Olufsen havde givet ved Studiet i Marken og ved Henvisning til Kort og Protokoller fra Udskiftningen var grundlæggende. Det hænder, at Skrifter, ringe af Omfang og formløse, drager langt Kølvand efter sig. Saa-

[1] Sophus Müller i Aarbøger f. nord. Oldk. 1911 S. 251—259 og Gudmund Hatt i en lang Række af Undersøgelser 1930 ff. (Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. Jernalderen (1940) S. 70—74, 345—347).

[2] Forholdet mellem hvad Olufsen og hvad Georg Hanssen har givet er fremstillet uden grundigt Kendskab til Olufsens „Bidrag" af August Skalweit i en Studie: Georg Hanssen (Veröffentlichungen der schleswig-holsteinischen Universitätsgesellschaft XXVII 1930). Her hedder det: Angeregt durch die Untersuchungen Olufsens, eines dänischen Feldmessers, der einige Jahrzehnte zuvor in Jütland und Schleswig Flurmessungen vorgenommen und daraus Rückschlüsse auf die Formen ursprünglicher Siedelungsweise gezogen hatte, schrieb Hanssen seine erste agrarhistorische Abhandlung: „Ansichten über das Agrarwesen der Vorzeit".

ledes er det sket med Chr. Olufsens „Bidrag". Her tager det agrarhistoriske Studium sin Begyndelse hjemme og ude[1].

Sidst i Tyverne og i Trediverne rykkede næste Slægtled af kritiske Forskere frem. *H. M. Velschow*, *J. E. Larsen*, *P. V. Jacobsen* og *Caspar Paludan-Müller*[2]. Velschows kildekritiske Studie: *De Regnero episcopo* er fra 1825; 1827—1828 offentliggjorde J. E. Larsen i Juridisk Tidsskrift sin klare og følgestrenge Undersøgelse: *Bidrag til de gamle danske Provindsiallovbøgers Historie;* Paludan-Müllers *Om Harald Blaatands Lovgivning* er fra 1832, P. V. Jacobsens *Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II* fra det følgende Aar.

J. E. Larsen nævner i sin Afhandlings første Linier Kofod Anchers, J. F. W. Schlegels og J. L. A. Kolderup-Rosenvinges Navne. Han fulgte i deres Spor. Juristernes Arbejde paa deres særlige Omraade havde været og vedblev at være af overordentlig Betydning for Studiet af Danmarks Samfundsforhold og Forfatningens og Forvaltningens Udvikling. Selv arbejdede J. E. Larsen som Grænsebo paa begge Omraader. Til Undersøgelsen vedrørende de gamle Loves Historie[3] sluttede sig *Om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark*[4], *De comitiis et senatu regni Daniæ ante mutatam anno 1660 rei publicæ formam commentatio* (1838)[5] og *Om de danske Kongers personlige Deltagelse i Retspleien fra de ældste Tider indtil den nuværende Tid* (1839). Han blev Historikerne en støt Arbejdsfælle.

[1] Johannes Steenstrup gav i et Essay i Samlingen: Fra Fortid og Nutid mange ny Oplysninger om Olufsen og en fin Karakteristik; men en alsidig indtrængende Studie af Manden og Tiden vilde ikke destomindre være af Værdi. Olufsens historiske Arbejde blev et Brudstykke, hans Virken paa de mange andre Omraader, han kom ind paa, blev for en Del ogsaa Fragmenter. Det er ofte de rigest udrustede Naturers Skæbne. Olufsen kendte godt nok sig selv og havde sin egen Mening om „efter hvilken Frihed eller rettere Selvraadighed samt *Ledigang*, naar jeg intet gider bestille, og overdreven *Flittighed*, naar jeg kommer i det Hjørne, samt den mest uindskrænkede Brug af min Locomotivitas, hvoraf mit lykkelige Liv maa sammenrøres".

[2] H. M. Velschow 1796—1862. J. E. Larsen 1799—1856. P. V. Jacobsen 1799—1848. C. Paludan-Müller 1805—1882.

[3] Juridisk Tidsskrift XIII—XV (1827—1828).

[4] Chr. Molbechs Nordisk Tidsskrift IV (1836) S. 1—47.

[5] Dansk Bearbejdelse i Historisk Tidsskrift I (1840) S. 241—333: Rigsdage og Provindsialforsamlinger, samt Rigsraadet i Danmark, fra det 13. Aarhundrede indtil Statsforandringen 1660.

Det var ikke de ringeste, der kom udefra og egentlig ikke hørte til Lauget. De bragte Kundskaber, Friskhed, et overlegent Syn paa Tingene. Blandt saadanne „Bønhaser" er Juristen *P. V. Jacobsen* at nævne med Ære. Han var ansat i Danske Kancelli, fik i Forbindelse med Embedsarbejdet den Opgave at gennemsøge en Række ældre Kancelliregistranter og blev med eet fangen af den Verden, der her aabenbarede sig for ham. Han besluttede paa Grundlag af Registranterne at give en Fremstilling af Tilstanden, navnlig Retstilstanden i Danmark i Christian III's og Frederik II's Tid, men forstod iøvrigt snart, at andet Stof maatte drages med ind. Fra Centraladministrationens Materiale søgte han til Lokaladministrationens. Han skrev til gode Venner i Helsingør og Ribe om Raadstueprotokoller og hvad der ellers kunde findes, alt muligt vedrørende Rettergang, Forhandlinger, Regnskabsvæsen havde hans Interesse[1]. Som en Forstudie udarbejdede han *Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II* (1833). Tidsgrænsen drages skarpt i Indledningen. Han vil ene og alene give hvad der hører den Periode til, han har valgt, ikke søge tilbage og heller ikke hente Momenter fra sildigere Stadier, thi efter hans Mening er det vildledende, naar man indblander det, der tilhører en ældre eller en yngre Tid, hvad enten man gør det under Form af Paralleler eller under Form af Hypoteser. I en iøvrigt meget anerkendende Recension tog H. M. Velschow til Orde mod denne Betragtning, idet han hævdede, at en Argumentation ud fra hvad der kunde erkendes

[1] Brev til Adjunkt P. C. Adler i Ribe 9. Maj 1830. Her følgende for Manden og Tiden karakteristiske Betragtninger, knyttede til en Opfordring til Vennen om at give sig i Kast med et eller andet litterært Arbejde: „Du vil her raabe paa 2 Ting. Hvad den ene angaaer, da kjender ogsaa jeg Intetheden af det hele Væsen, og, naar Man ej er vor Herre og kan skrive Universets Historie, skulde Man ikke give sig af med Sol, Maane, Stjerner, Jord, Europa, Frankrig, Danmark, Ribe etc. at beskrive; men saa længe Man vil vandre paa denne Jord, maa Man ved Siden af denne høiere Betragtningsmaade, lade sig noje med en mindre og lade, som Man interesserer sig for det Enkelte og Smaa. Lidt efter lidt faar Man en Interesse derfor og lader sig ikke nedtrykke af hiin Anskuelse, uagtet det ikke er godt, om Man rent skulde have jaget den paa Døren. Det giver en ypperlig Ironi, naar begge ere der, og Man behersker sit Stof desto mere, jo tydeligere Man indser dets egentligste Ubetydelighed imod det Hele — —" (Ny kgl. S. 2635 4to).

paa et tidligere eller senere Trin i Udviklingen, en skarpsindig Combination, en velgrundet Hypotese var bevægende Kræfter i Videnskaben. Som saa ofte tegner Recensenten sit eget Billede i Recensionen[1].

Den lille Afhandling *De Regnero episcopo* (1825) var *Velschows* første Studie i Danmarks Middelalder, hvis Kildestof han i Aarenes Løb lærte at kende som ikke mange andre; derefter fulgte 1827 *De villicis secundum antiquas leges patrias aliaque monumenta historica*[2] og 1831 Magisterafhandlingen *De Danorum institutis militaribus regnante Valdemaro secundo*, hvor hans karakteristiske Træk, hans Skarpsyn og Combinationsevne traadte tydeligt frem. Den var paa sit Omraade et Pionerarbejde som P. E. Müllers og Chr. Olufsens Undersøgelser. Velschow ryddede Grunden, siden tog andre Forskere fat — Johannes Steenstrup, Erslev, Arup, Edv. Bull, Sture Bolin[3]. Det Arbejde, der har saa stort et Følge, hævder sin Plads, uanset om meget eller lidt er blevet tilbage af dets Resultater, mens Forskningen skred frem. Det er Led i en Kæde. 1833 blev Velschow Professor i Historie og nordiske Antikviteter, fra 1835 med Titel: Professor Rostgardianus[4]. Han holdt sig for Resten fjernt fra Antikviteter i det 17. og 18. Aarhundredes Forstand. I Overensstemmelse med den i Trediverne fremtrædende Interesse for offentlige Forhold læste han over Danmarks Forfatning og Forvaltning i ældre og nyere Tider, Slesvigs Historie, Holstens Historie. 1837—1838 tilbød han i Følge Lektionskatalogen Vejledning ved „historisk-kritiske Øvelser", et Tilbud, som ikke siden blev gentaget[5].

---

[1] Maanedsskrift for Litteratur XIII (1835).

[2] „De villicis" fremkom paa Dansk og i delvis omarbejdet Skikkelse i Historisk Tidsskrift I (1840) S. 112—147: Om Bryderne, en egen Classe af den danske Bondestand i Middelalderen.

[3] Joh. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog (1874) S. 185. Kr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid (1898) S. 141, 185. Erik Arup: Leding og Ledingsskat i det 13. Aarhundrede (Hist. Tidsskrift 8. R. V S. 191). Edv. Bull: Leding (1920). Sture Bolin: Ledung och frälse (1934).

[4] Han var den første Professor Rostgardianus; først nu var den Kapital, Frederik Rostgaard havde henlagt, af en saadan Størrelse, at hans testamentariske Bestemmelse kunde træde i Kraft.

[5] L. Ranke holdt historiske Øvelser før den store Rejse i 1827, 1833 tog han fat paany.

Caspar Paludan-Müller var den yngste af den lærde Linies Arbejdere inden for Perioden 1800—1840; han var i nær Tilslutning til Traditionen og dog en Mand for sig. Hans første lille Skrift *Om Sct. Hans Kloster i Odense* (1831) kan minde om Langebeks Stykker i Danske Magazin, og Afhandlingen *Om Harald Blaatands Lovgivning* (1832) slutter sig til Kofod Anchers, Suhms, Rasmus Nyerups og P. E. Müllers Forsøg paa at tyde Adam af Bremen II 28; men den unge Adjunkt trænger dybt ned i Texten, sondrer dens forskellige Bestanddele, agter under Fortolkningen paa Adam af Bremens Sprogbrug. I Undersøgelsens Energi mærker man Løvens Klo. *Jens Andersen Beldenak, Biskop i Fyen. En Levnetsbeskrivelse* er en solid lille Monografi, ikke uden Forgængere blandt de Arbejder, der var fremgaaet af Hans Grams Skole. Men det theologiske Embedsstudium, specielt Kirkehistorien, havde ført ham ud over de snævre Grænser, den kritiske Skole havde afstukket; hans Læsning gik vidt omkring, og han tog maalbevidst universalhistoriske Æmner op — *Cola de Rienzo* (1838) og *Undersøgelse om Machiavelli som Skribent især med Hensyn til Bogen om Fyrsten* (1839). Her møder man Niebuhr og Ranke, som ellers saa at sige ikke nævnes i Skrifter og Breve fra denne Periode; her spores en Forstaaelse af Tider og Personligheder, et Overskue, hidtil ukendt i dansk Historieskrivning.

Fremgangen i det lærde Arbejde fra den døde Tid ved Aarhundredets Begyndelse op til 1840 var støt og sindig. Trods alt var der ikke noget Traditionsbrud som i flere andre Lande, men en Udvikling i sejg Sammenhæng med ældre Slægtleds Stræben, og fremmed Indflydelse gjorde sig kun i ringe Grad gældende. Helt anderledes forholdt det sig med den subjektive, litterært prægede pragmatiske Historieskrivning, som var Tidens forkælede Barn i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Den hentede fortrinsvis Næring udefra og sygnede hen, da nye Ideer fik Magten. Endnu omkring 1800 tales der meget om „Historiens filosofiske Behandling", og der fremkom gennem en Snes Aar Skrifter, som genspejler de fremmede Forbilleder, men siden blev det fattigere, og

i Begyndelsen af 1830erne fik gamle Historikeres sidste Værker en ligegyldig Modtagelse eller Haan af den yngre Generation.

Den filosofiske Historie var i sin Oprindelse en Modstrøm mod den lærde Forskning. Man krævede Synthese for Livets Skyld. Man vilde bruge den Viden, der kunde samles om Fortiden, til at virke paa Nutiden; man vilde gribe Æmnet bevidst og energisk, gennemtrænge Stoffet med Intelligens, skildre, oplyse, ægge. Montesquieus tankevægtige Arbejder, Voltaires dristige Forsøg, Humes, Robertsons og Gibbons Historieværker fremgik af denne Stræben, snart ogsaa tyske Skrifter. Universitetet i Göttingen var Porten for Indflydelse fra England og Frankrig og et Centrum for historiske Studier[1]. Paa tysk Grund skiftede den filosofiske Historieskrivning i nogen Grad Karakter, blev mindre personlig præget, mindre spirituel, fik mere akademisk Tynge. Her var det ogsaa, at den ny Benævnelse: „Pragmatisk Historieskrivning" kom i Brug og vandt videre Udbredelse. Da mange af vore Folk studerede i Göttingen eller læste den Litteratur, som udgik derfra, naaede det ny Navn herop. „Filosofisk Historieskrivning" og „pragmatisk Historieskrivning" er i Grunden eet og det samme og bruges i Flæng af vore Skribenter; og dog forekommer det, som der er en Nuance, der har Sammenhæng med Ordenes Proveniens og Udviklingens Forløb. „Filosofisk Historieskrivning" synes ofte at sigte mod alt det, som „Menneskeforskeren og Philosophen" gerne vilde bringe, aandfulde Betragtninger, interessante Paralleler, mens „pragmatisk Historieskrivning" snarere har Henblik paa den systematiske, videnskabelige Behandling af Stoffet og Bestræbelsen efter at finde Led efter Led i Aarsagskæden[2].

Blandt vore Historikere ved Aarhundredeskiftet var det især *Fr. Münter*, *G. L. Baden* og *L. Engelstoft*, der stræbte at skrive i filosofisk Aand. Engelstoft var stærkest undergivet fransk og engelsk Indflydelse, mens Münter og Baden skyldte Tyskland mest[3]. Der var dog intet skarpt Skel mellem dem og de Forskere,

---

[1] W. Dilthey: Gesammelte Schriften III (1927) S. 261.

[2] Til syvende og sidst gaar Ordet „pragmatisk" tilbage til Polybios, hos hvem πράγματα betyder Statsager og pragmatisk Fremstilling den saglige Fremstilling i Modsætning til den mythologiske, sagnagtige Fortælling.

[3] Fr. Münter 1761—1830. G. L. Baden 1761—1840. Laurits Engelstoft 1774—1851.

som stod i den lærde Tradition; de var selv Samlere og Granskere, mere eller mindre dybtgaaende, men deres Lyst var at raisonere[1].

Fr. Münter voxede op i St. Petri Præstegaard i København. Hans Fader var Præst for den tyske Menighed, nær knyttet til de ypperste i den tyske Koloni, Klopstock og Carsten Niebuhr, Slægterne Reventlow, Schimmelmann, Bernstorff. Meget af den Kultur, der, naar alt kommer til alt, er Basis for den filosofiske Historieskrivning, var her til Stede. Faderen overvaagede Sønnens Opdragelse og drev ham frem; Husets Venner tog sig af den livlige, modtagelige Dreng; Tilskyndelser kom fra mange Kanter, og han kastedes frem og tilbage mellem vexlende Interesser. De dybeste Forudsætninger for Münters Udvikling var allerede givne, da han drog ud paa Studierejse 1781. Göttingen blev hans første Station. Han opholdt sig her fra 1781 til 1783, hørte Filologen Heyne, Kirkehistorikerne Spittler og Walch og fik hos Gatterer Indblik i de historiske Hjælpevidenskaber. Af afgørende Betydning for ham blev L. T. Spittler, der tvang ham ind i planmæssigt Studium. Münters første Arbejde *Om Hierarkiets Fremgang under Pave Innocenz den Tredje* (1784) blev til efter Spittlers Raad. Æmnet er taget fra Lærerens Interessekreds, hans Vejledning spores baade med Hensyn til Metode og Opfattelse. „Det er Innocenz III, af hvis Liv her skal uddrages det merkværdigste", udtaler Münter, „ey som Levnetsbeskrivelse, men kun for samlet at lægge de Planer og Handlinger frem, ved hvilke han bragte Hierarkiet til saa meget større Høyde. Derved kan Manden fremstilles mere pragmatisk end ved en chronologisk ordnet Levnetsbeskrivelse". Beskedent siger han: „Jeg veed, hvor vanskeligt det er at naae den Ære at være en sand pragmatisk Historieskriver". Spittlers Ind-

[1] De to Grupper fejdede heller ikke mod hinanden, selv om der nok engang imellem kunde falde en Skose. I Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1800 skriver Peter Erasmus Müller: „Faa ere de Lærde, som have Selvfornægtelse nok til at vælge enkelte kirkehistoriske Æmner til Gjenstænder for deres Undersøgelser. De store historiske Malerier, almindelige Udsigter over hele Perioder eller store Statsomveltninger synes saa overensstemmende med Tidsalderens Smag, saa bequemme Anledninger til at vise Vid og Skarpsindighed, at det intet Under er, om hine beskedne Skrifter, der, som symbolæ ecclesiasticæ, eller under lignende Titler, gjennemdrøftede enkelte Gjenstænder, nu fortrænges af de mere pralende pragmatiske Skildringer og kantiske Kulturhistorier".

flydelse mærkes iøvrigt ikke blot i dette lille Skrift, men erkendes ogsaa senere i Münters historiske Production, i Værkernes brede Anlæg og Universalitet og i Interesse for Kirkens indre Historie. Tolerancen og Kulturoptimismen var Tidens Aand. Spittler hævdede, at man ikke skulde hænge fast i gamle Domme, men søge nyt Stof, søge vidt omkring, og det kan paa en Vis siges, at han fulgte med Münter paa hans videre Fart, den store Rejse i Aarene 1784—1787, der førte den unge københavnske Lærde til Wien og til Italien og skaffede ham Kendskab til den katolske Verden og vid kirkehistorisk Horizont, samtidig med at den gav Lejlighed til omfattende Bibliotheksstudier[1]. Indsnævring var ikke den pragmatiske Skoles Skrøbelighed. Derimod kunde det skorte paa exact Detailstudium og Fordybelse. Det gælder i ikke ringe Grad Münter, den flagrende og rastløse. Han fandt mange gode Ting i de italienske Samlinger, men hans Meddelelser om disse Fund er sjuskede og uden Plan. *Statutenbuch des Ordens der Tempelherren aus einer altfranzösischen Handschrift herausgegeben und erläutert* (1794) giver en Slags tilrettelagt og forkortet Oversættelse af Texten i det Manuscript, der var faldet ham i Hænderne i Palazzo Corsini i Rom; Bd. II, som skulde indeholde Originaltexten, kom aldrig[2]. I *Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens* (1792—1796) og *Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte* (1798) offentliggjorde han forskellige Relationer og Instructioner fra det 16. og 17. Aarhundrede, blandt disse Aleanders Relationer

[1] Münter skriver i Selvbiografien fra 1817: „Det var en skiøn Tid dengang for den lærde Rejsende. Dyb Fred, almindelig Bestræbelse at udbrede Cultur og Oplysning, religiøs Tolerance hørende til Dagens Tone. — — Meget var derfor at lære for den videlystne Fremmede, og saae man, at han virkeligen søgte at erhverve sig Kundskab, saa var man beredvillig til at hielpe ham, Bibliothekerne stode aabne for ham, og hvad der er mere end Bibliothekernes Haandskrifter, han blev optaget i disse Mænds Fortrolighed, anbefalet fra den ene til den anden og lærte at kiende den da levende Verden. Denne Lykke nød ogsaa Forfatteren af dette Levnetsløb, og da han som Theolog havde sine Øine især henvendt paa det romerske Hof og ved Spittlers Undervisning var sat i Stand til at agte paa det, som især burde sees og studeres, var den Tid af 12 Maaneder, han tilbragte i Rom, ikke unyttig for ham i denne Henseende" (Personalhistorisk Tidsskrift 4. R. III S. 161 f). „Ganz Europa ist ein gelehrtes Reich", skrev Herder 1787 i Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.

[2] Henri de Curzon: La règle du Temple (1886).

fra Rigsdagen i Worms 1521, men de fremtræder som en Blanding af Text, Oversættelse og Referat, der udvidsker væsentlige Træk i dette ejendommelige Stykke[1]. Det var Materiale af lignende Art, der en Menneskealder senere for Leopold Ranke aabenbarede „eine Zukunft von Studien".

Efter de indholdsrige Vandre- og Læreaar udfoldede Münter en mangfoldig og vidt omspændende litterær Virken, som havde sit Midtpunkt i Religionshistorien, taget i videste Forstand. De mange Fag, han raadede over med dybere eller overfladisk Indsigt, tjente denne centrale Interesse. I de store Overskuer saavelsom i Specialundersøgelser paa de fjerneste Omraader, hvor han paa flere Punkter brød Bane, er han „der philosophische Geschichtsforscher der Menschheit". Meget karakteristisk er *Haandbog i den ældste christelige Kirkes Dogmehistorie* (1801—1804). Den hviler ikke paa selvstændige dybtgaaende Studier, men Münter bruger andres Arbejder med Forstand og giver en maalbevidst, klar Orientering, der rækker ud over de Grænser, som til forskellige Tider har været afstukne mellem Orthodoxi og Kætteri. Han ønsker, at Bogen vil tjene til „at bestyrke den blide Tolerantses Aand imod afvigende Forestillinger i Religionen"; han mener endog, at Dogmehistorien vil „have udmærket Værdie i enhver philosophisk Historiegrandskers Øine, om han end blot, og uden Hensyn til egen Overbevisning, betragter den som Historien om de Meninger, der udgjorde et for Menneskehedens politiske, moralske og videnskabelige Dannelse saare vigtigt Parties Religionshistorie"[2].

Blandt Münters utallige Arbejder skal her iøvrigt kun nævnes to større Skrifter vedrørende Danmark, *Den danske Reformations-*

[1] Th. Brieger: Aleander und Luther (1884). Paa samme Vis gengives i Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens II. 4. S. 31—44 den Beretning, Dominikaneren Nicolaus Jansenius gav om sin Rejse til Danmark i 1622 i Propagandaøjemed. Manuscriptet, som Münter havde faaet af Zoëga (nu Ny kgl. Saml. 2851 4to), indeholder et og andet, der fortjener Opmærksomhed.

[2] Münter favner vidt, men har dog sine Grænser. Ligesom Holberg staar han fremmed og afvisende over for „Enthusiasmus". — 1802—1806 udkom en tysk Oversættelse af Dogmehistorien ved J. Ph. G. Ewers, Adolf Harnacks Morfader. Harnack udtaler sig om Münters Bog i Fortalen til Lehrbuch der Dogmengeschichte (1886).

historie (1802) og *Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen* (1823—1833), der sammen med G. L. Badens „Danmarks Riges Historie" (1829—1832) var Periodens mest fremtrædende Forsøg i den filosofiske Historieskrivning. „Den danske Reformationshistorie" indledes med en bred Udsigt over den danske og den norske Kirkes Tilstand før Reformationen, en Række løst sammenkædede Kapitler, der navnlig tager Sigte paa Institutionernes Historie, den indre Historie — exempelvis: De danske og norske Prælaters Indkomster, den danske og norske Kirkes Forhold til Pavestolen, pavelige Indkomster og Norden, Concilier i Danmark og Norge[1]. Der laa en Idé i at bygge Middelalderens Kirkehistorie op paa denne Maade, men Münters Materiale var Brokker, og han gav sig ikke Stunder til det grove, langsommelige Slid. Ogsaa for Reformationstidens Vedkommende unddrog han sig det haardt tiltrængte Arbejde i Grunden og byggede hovedsagelig paa Huitfeldt. Men de Betragtninger, Æmnet gav Anledning til, er kloge og erfarne — fra Samtiden med de store Omvæltninger i kirkelige Forhold rundt i Landene kunde han hente mange parallele Træk — og hans Bedømmelse af Personlighederne er uhildet. Allen og Paludan-Müller staar i det Stykke tilbage for ham.

Det faldt naturligt, at Münter, tysk af Fødsel og Kultur og Verdensborger gennem sit Arbejde og sine videnskabelige Forbindelser, gjorde Forsøg paa at gøre vor Kirkes Historie bekendt uden for Landets Grænser, og idet han tog den Opgave op, stod det tillige for ham, at Maalet maatte være at sætte de nordiske Forhold ind i europæisk Sammenhæng. Det var dog en Stræben over Evne. Han overskuede meget, men kom ikke til Bunds i noget, — nu da han var godt til Aars, mindre end nogensinde. „Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen", der med Hensyn til Anlæg og Indhold væsentlig er en Gentagelse af „Den

[1] Allerede i Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrechts des Nordens og Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte havde Münter offentliggjort Smaastykker som „Verzeichniss aller in Dänemark bis zur Reformation gehaltenen Concilien", „Priesterehe und Coelibat im Norden" etc. der sluttede sig til ligeartede Stykker i Spittlers „Göttingisches historisches Magazin", men iøvrigt var saa ukritiske, at det skulde synes, som om Gram og Langebek aldrig havde ryddet op.

danske Reformationshistorie", var i videnskabelig Henseende et dødfødt Værk. Dertil kom, at Tiden var en anden end i Münters Ungdom. Den cosmopolitiske Aand raadede ikke mere, og Dansk og Tysk var ved at skilles. Man tog meget koldsindigt mod den Danmarks og Norges Kirkehistorie, Sjællands Biskop havde skrevet paa Tysk for udlandske Læsere.

G. L. Baden var jævnaarig med Fr. Münter og voxede og arbejdede under samme Indflydelser som han, hvor ulige end deres Kaar i ydre Henseende var — Münter, theologisk Professor og Biskop — Baden, en fattig, forhutlet Embedsmand, der omsider kom i Konflikt med Loven og i sine sidste Aar levede af Understøttelser. Badens store Interesse var Kulturhistorien. En Tid havde han Planer om at fremstille Danmarks og Norges Kulturhistorie i alle dens Dele — Statsforfatning, Handel og Næringsveje, Kirkevæsen, Oplysning og Videnskab og Sæderne. Det skulde være en Oversigt, „ikke en fuldkommen, pragmatisk Kulturhistorie", thi det var Forholdene ikke til. Han fik ikke gennemført disse Planer, men et Brudstykke af Værket er *Udkast til en Historie af Danmarks og Norges Handel og Næringsveje fra Oldtiden til Nutiden* (1806). Det fremgaar paa forskellig Maade, at Baden har hentet Ideen fra Göttingen. Her dyrkede man Kulturhistorien i Tilslutning til Voltaire, spottede den traditionelle Kongehistorie og Krigshistorie og fremhævede Betydningen af det fredelige Samkvem og det stille Arbejde. „Die Gänge der Verbindung unter den Völkern", skrev A. L. Schlözer, „suchte sonst der Weltgeschichtforscher bloss auf Heerstrassen, wo Conqueranten und Armeen unter Paukenschall marschierten, nun sucht er sie auch auf Nebenwegen, wo unbemerkt Kaufleute, Apostel und Reisende schleichen", — og videre: „Die Erfindung des Feuers, des Brotes, des Brantweins usw. sind ebenso wichtige Facta als die Schlachten bei Arbela, bei Zama und bei Merseburg"[1]. I Handelshistorie gjorde man Pionerarbejde. Schlözer, der var fuld af Initiativ, udgav 1761 et Forsøg, siden fulgte A. H. L. Heerens dygtige Arbejde „Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt" (1793 ff.) og

[1] A. L. Schlözer: Vorstellung einer Weltgeschichte (1772) S. 1, 30.

„Geschichte des Hanseatischen Bundes" (1802—1808) af G. Sartorius[1].

Baden har hentet Ideer udefra, men hvad han har set og erfaret i sine juridiske Embeder rundt i Landet — i Jyllands nordvestlige Egne, paa Laaland, Fyen og Sjælland — vejer lige saa meget. Han skrev om Fiskerierne i Danmark i ældre Tid, om Aarsagerne til Tabet af Oldtidens Agt for Thingene, om Birkerettens Oprindelse, Fremgang og Følger; overhovedet kom han ofte ind paa retshistoriske Æmner. „Retsplejens Beskaffenhed i Middelalderen", skriver han, „er et af de ikke mindst vigtige Bidrag til et oprigtigt Malerie af den Tiids borgerlige og sædelige Forfatning"[2]. De utallige smaa Afhandlinger blev dog kun Begyndelser, ofte rene Excerptsamlinger. Ukritisk er Baden, forsaavidt som han tager hvad der falder ham i Hænderne og ikke underkaster Materialet en systematisk Prøvelse; men i en anden Forstand er han fuld af Kritik — den iltre, oppositionelle Personligheds Kritik, skærpet af Livets haarde Modgang og ikke upaavirket af Oplysningstidens og Revolutionstidens Tænkemaade og Udtryksform[3]. Overfor Troen paa Nordens Oldtidsherlighed staar han skeptisk og deler ganske A. L. Schlözers Foragt for Overleveringen og den monstrøse Historie, som skandinaviske Oldgranskere har stykket sammen; han hilser med Glæde F. C. Dahlmanns „Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte" Bd. I (1822) med den æggende Saxokritik og Underkendelsen af den islandske Traditions Betydning for dansk Historie[4].

Da han selv gik til det store Foretagende at skrive en Danmarkshistorie, der skulde være hvad Holbergs „Danmarks Riges

---

[1] R. Häpke i Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit. Festschrift Dietrich Schäfer dargebracht (1915) S. 822 ff. E. Fueter: Geschichte der neueren Historiographie (1936) S. 385—389.

[2] G. L. Baden: Afhandlinger i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterær-Historie I—III (1820—1822).

[3] „Han har et stort Kald til at være advocatus diaboli", skrev Rektor Oluf Worm til Rasmus Nyerup 3. Marts 1806. (Nyt theol. Bibliothek XIX (1831) S. 206).

[4] A. L. Schlözer: Allgemeine nordische Geschichte (1771). G. L. Baden: Dansk-norsk historisk Bibliothek (1815) S. 13 f. G. L. Baden: Et mærkeligt Særsyn paa den nordiske Histories Horizont (Budstikken IV (1823) n. 27—32).

Historie" havde været for sin Tid — *Danmarks Riges Historie* kaldte ogsaa han sit Værk[1] — lod han Sagnhistorien ude af Betragtning. Med Hensyn til Udviklingen i den ældre Middelalder har han sin egen Opfattelse, som vist for en Del har formet sig under Kritik af Tyge Rothes „Nordens Statsforfatning" (1781—1782), der ikke uden Paavirkning fra Justus Möser skildrer og højlig berømmer gamle Dages Folkefrihed. En romantisk Fiction — siger Baden. Det primitive Samfund har efter hans Mening været aristokratisk, Høvdingerne stærke og selvraadige, Kongens Myndighed begrænset til hans Huskarleflok og Jordegods. Udviklingen har været sen, og det skyldes Kirkens Mænd, at Riget er blevet bygget op, og Kongemagten fæstnedes. Baden er ikke blind for, at Saxo er partisk i sin Lovprisning af Absalon[2]; overhovedet er det hans Erfaring, at patriotiske Historieskrivere har en vis Tilbøjelighed til Besmykkelse og til at tage en højtidelig Mine paa. Selv gaar han den modsatte Vej i subjektive Omvurderinger med Lyst til at gøre alt smaat og lavt, som ikke helt sjældent observeres blandt overkloge pragmatiske Skribenter i det 18. Aarhundrede.

Badens „Danmarks Riges Historie" hører Oplysningstiden til, skønt den udkom saa sent som 1829—1832. Den er ældre end de Aarstal, der staar paa Titelbladet, eftersom Forfatteren var en gammel Mand, hvis Tankebaner forlængst var afstukne. Saa ensidig og overfladisk den maa synes, er den dog et af de faa Forsøg — Enkeltmands dristige Forsøg — paa at skrive en Danmarkshistorie, og den bærer som de andre sin Forfatters og hans Tidsalders Mærke. I visse Henseender kan den lignes med „Geschichte Schwedens", som C. F. Rühs, Schlözers Discipel, udsendte 1803—1814. Rühs indtager samme radikale Holdning overfor den norrøne Overlevering og Saxo og har samme nøgterne

[1] Holbergs Danmarks Riges Historie udkom 1732—1735, Badens Værk 1829—1832.

[2] Et Forsøg i Saxokritik er Afhandlingen: „Kong Svenn Estrithsens Kirkebod. En Legende", der peger paa det oldkirkelige Forbillede. Afhandlingen, som Erslev og Frederik Nielsen ikke kendte (Historisk Tidsskrift 6. R. III S. 616), er offentliggjort i N. C. Østs Archiv for Psychologi, Historie, Litteratur og Kunst III (1825) S. 339.

Betragtning af Forhold og Mennesker, men han er inden for sin Begrænsning en grundig Forsker. Hans Værk førte Forskningen et Stykke paa Vej og det fremkaldte E. G. Geijers „Svea rikes häfder"[1].

Den yngste Repræsentant for den filosofiske Historieskrivning *Laurits Engelstoft* var Göttingerskolens Lærling, forsaavidt som han fik sin første videnskabelige Optugtelse af Münter og i Særdeleshed af D. G. Moldenhawer[2] og efter at have disputeret søgte til „Georgia Augusta", hvor han studerede Størstedelen af 1798. Men det blev dog ikke Göttingen, der prægede ham. Allerede fra Hjemmet har han vist været fortrolig med engelsk Litteratur, og under næsten to Aars Ophold i Paris 1798—1800 kom han under overvældende fransk Indflydelse. Denne Paavirkning fra Vesterlandene gaar gennem hele hans Forfatterskab og spores i Tankegang saavelsom i Stil. Et Exempel fremfor alle byder den essayistiske, mangfoldigt spillende Afhandling fra 1815 *Blik paa Forsvarsvæsenets Forfatning og Tilstand i det byzantinske Rige under Kejser Justinian den første*[3]. Tilsyneladende en Studie af ret speciel Karakter, der sigter paa et enkelt Forhold og gælder en afgrænset Periode. Men Rammen sprænges, idet Engelstofts Æmne udgør et Led i en stor Sammenhæng, Romerrigets Undergang. Det var et af den filosofiske Historieskrivnings Yndlingsæmner og øvede ogsaa sin Tiltrækning paa ham.

Her eller ingensteds finder Statsmanden Underviisning, Philosophen Stof til Eftertanke. Her eller ingensteds aabenbarer sig den vigtige Lære: at Stater sammenholdes alene ved den Kraft, der gav dem Tilværelse og Fremvæxt; at enhver Forandring i eller med Statslegemet har sin naturlige Aarsag, grundet deels i Nationens Aand og Sindelag, deels i de handlende Personers Character og Fremfærd, deels i den indvortes Organisation eller Desorganisation, deels i de udvortes Forholde, som oftest i disse eller flere Omstændigheder tillige; at endelig,

---

[1] L. Stavenow: Fr. Rühs' betydelse för svensk historieskrifning. (Nordisk tidskrift utg. av Letterstedtska föreningen, 1918, S. 315).

[2] D. G. Moldenhawer havde studeret i Göttingen 1773—1777.

[3] Historisk Calender II (1815) S. 197—324; optrykt i Udvalg af L. Engelstofts Skrifter II (1861) S. 229—339. Det er en Bearbejdelse af Engelstofts Universitetsprogram: De re Byzantinorum militari sub Imperatore Justiniano I (1808).

for at jeg skal giøre Montesquieus Ord til mine, det er ikke Lykken, der regierer Verden, men at alle Tildragelser ere underordnede almindelige Aarsager, og at det er Gangen i det Hele, som drager de enkelte Tilfælde efter sig[1].

Engelstoft har taget Motto fra Montesquieu: „Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains": „Ce n'est pas la fortune qui domine le monde, — — tous les accidens sont soumis à des causes générales soit morales soit physiques, — — l'allure principale entraîne avec elle tous les accidens particuliers". Han har helt tilegnet sig Montesquieus og Gibbons Syn paa Udviklingen og deres Forenkling af Problemerne vedrørende den antikke Verdens Opløsning. Deres Aforismer glider ind i hans Text. Men al den Lære om Nationers Kaar i Stigen og Nedgang, som han uddrager af Historien, og som han har fundet i kloge, fyndige Ord hos de to store Skribenter, skal tjene „et historisk-politisk Øjemed", som allerede var til Stede i Universitetsprogrammet fra 1808: „De re Byzantinorum militari sub Imperatore Justiniano I", i „Tanker om Nationalopdragelsen" fra samme Aar, ja i Grunden i saa godt som alle Laurits Engelstofts Skrifter, hvor fjernt end deres Æmner ligger fra Danmark og dets onde Aar i Aarhundredets Begyndelse.

Der var i Montesquieus Værker Spirer til den ny og dybere historiske Anskuelse, som brød igennem paa mange Maader, ad mange Veje sidst i det 18. Aarhundrede, og det kunde synes, som Engelstoft, der havde optaget Montesquieus Tanker og vundet Forstaaelse af de Kræfter, der sikrer en Nations Bestaaen, havde Muligheder for at naa ud over Pragmatismen. Men det skete ikke, thi den Bevægelse, der bragte det ny herop, kom fra Tyskland, og Engelstoft var efter sit Anlæg og den Aandsform, der var blevet hans, ude af Stand til at tage mod det germanske. Hans Udvikling standsede tidlig, og han var og blev alle sine Dage „den filosofiske Historiegransker", det 18. Aarhundredes Mand[2].

---

[1] Udvalg II 234.

[2] Om L. Engelstoft se fremdeles denne Bogs 2. Afsnit.

Paa en Tid da det 18. Aarhundredes ledende Tanker syntes at have Herredømmet vidt og bredt, var en Reaktion allerede stille i Gang, en Reaktion mod Intellectualisme og glad Kulturtro, en ny Forstaaelse af ubevidst og primitivt Liv, af Sammenhæng og Vækst, en Trang til Helhedssyn, Inderlighed og Opløftelse. Denne Reaktion var en almindelig europæisk Bevægelse, en Modbølge, der rejste sig i Kraft af Aandslivets Rythme, men den gjorde sig tidligst gældende i Tyskland. Oppositionel og æggende realistisk var Justus Möser[1], der fordybede sig i de gamle Saxers økonomiske, sociale og politiske Forhold og var af den Mening, at Fremstillingen af Tysklands Historie vilde komme ind paa en ny Bane, naar Forskerne gav sig til at følge Bønderne, Nationens sande Bestand, i deres Kaar gennem Tiderne. Langtvirkende Kræfter og Sammenhæng agtede han paa. J. G. Herder og siden Niebuhr og Savigny lærte af Möser[2]. I Herders lyrisk-kaotiske Skrifter „Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit" (1774) og „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit" (1784—91) ligger en Fylde af Tanker, der spredtes som Frø vidt omkring og spirede. Herder erkendte en Kontinuitet — billedlig udtalt i Træet, der voxer, Floden, som iler mod Havet, Mennesket gennem Livets Aldre — en organisk Udvikling, hvori hvert enkelt Trin har sin Norm i sig selv og sin egen Værdi. Det er i Kim den historiske Forstaaelse, som skulde blive det 19. Aarhundredes Eje. — Romantikens Filosofer tilegnede sig mange af Herders Tanker, men hos dem blev Trangen til en Helhedsanskuelse et intensivt Krav, der drev dem frem til dristige Syntheser. Historien er for Schelling og for Hegel Verdensaandens store Spejl, Guddommens evige Digt. „Der er en Plan i hele Menneskeslægtens Historie", forkyndte Schellings Lærling Steffens i de Forelæsninger, han holdt i København sidst i Aaret 1802 og i Begyndelsen af 1803, „en Plan, i hvilken Frihedens og Vilkaarlighedens

[1] J. Möser 1720—1794.

[2] J. Möser: Osnabrückische Geschichte (1768) Einleitung. Fr. Meinecke: Die Entstehung des Historismus (1936) S. 326—382. E. Hempel: Justus Mösers Wirkung auf seine Zeitgenossen und auf die deutsche Geschichtsschreibung (Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück LIV S. 1—76).

tøjlesløse Spil med Nødvendighed taber sig, i hvilken en Guddom aabenbarer sig". I samme Aar holdt Schelling i Jena en Række Forelæsninger, paa een Gang tidsprægede og fulde af Fremtid. I den 10. Forelæsning: Ueber das Studium der Historie und der Jurisprudenz gjorde han op med Historieskriverne med de smaa Hjerner, den begrænsede Livserfaring og den megen Raisoneren om Menneskehedens stadige Fremadskriden, „und wie wir's dann so herrlich weit gebracht"[1]. Steffens derimod gik ikke ind i nogen Polemik, men med Varme talte han om det historiske Instinkt, som ligger i Menneskene, og om hvad Sammenhængen med Fortiden betyder:

De nøjagtige historiske Granskninger ere gavnlige, siger man; thi vi opmuntres af den henfarne Tids Dyder, veiledes af dens Klogskab, skrækkes af dens Laster, advares ved dens Vildfarelser. Men den herlige Bestræbelse, der ved de historiske Videnskaber forbinder enhver Tidsalder med alle de andre, har reddet de herligste, de skiønneste Tider for os, og sikkrer vor Tidsalder en evig Existenz, den underlige Angst for at et Leed i den store Kiæde skal tabes, har aabenbar en langt højere Betydning. Det er en dybt i vort Væsen grundet Kiærlighed, der slutter hele Menneskeslægten til det Forbigangne som enkelte Mennesker til deres Børnealder. Det er Historiens Bestræbelse for at vedligeholde sig selv i sin hele Uendelighed i ethvert Tidsrum. Uddøde det historiske Instinkt, saa svandt den gamle Tid, og de skiønneste Epoker, som endnu leve i ethvert ædlere Menneskes inderste Gemyt, vilde da først i Sandhed forgaae; thi endskiønt kuns faa af den hele Menneskemasse træde ud som Naturforskere og Historiker, saa forbinder dog deres Bestræbelse den hele Slægt med Historien og Naturen.

---

[1] F. W. J. Schelling: Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums (1803) S. 211 ff. Schelling værdsatte tidligere end nogen anden Faustfragmentet af 1790, hvori Goethe gav Udtryk for den unge Generations Higen mod en altomfattende Forstaaelse af Naturen og Menneskelivet gennem Tiderne og slyngede Haan mod Pedanteriet — Historikernes Pragmatiseren i Særdeleshed:

Was Ihr den Geist der Zeiten heisst,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln.
Da ist's denn wahrlich oft ein Jammer!
Man läuft euch bei dem ersten Blick davon.
Ein Kehrichtfass und eine Rumpelkammer,
Und höchstens eine Haupt- und Staatsaktion,
Mit trefflichen pragmatischen Maximen,
Wie sie den Puppen wohl im Munde ziemen.

Det er Anelsen om en inderlig Sammenhæng i alt, der er det dybe, bevægende Princip i Historikerens saavelsom i Naturforskerens Arbejde.

Tidsaldere, hvis Tænkemaade, hvis udvortes Existenz havde et ganske andet Sving end vor, bleve os begribelige ved den. Overlade vi os til den, saa resignere vi paa hint Forstandens almindelige Postulat, at giøre vor Tid og dens Tænkemaade til en Norm for alle, den skiænker os de Tidernes Organer, som ligge skiulte i det Forbigangne. Ved den vaagne Kiæmper af deres Grave, Guder og Gudinder vandre om iblandt os, enhver Klang fra længst hensvundne Tider gienklinger med sin ejendommelige Tone, den tryller de herligste Tidsaldere ind i dybest nedsiunkne[1].

Disse Forelæsninger rev Tilhørerne med og virkede dybt og længe, det saa meget mere som Sindene var beredt, de gamle Fortøjninger sprængt under Tidens Storme. Steffens gav den Ungdom, der var til Stede, meget af det, den ubevidst længtes efter, og viste Vej til de Kilder, han selv øste af. Gennem hans ildfulde Forkyndelse kom Romantiken til Danmark, Romantiken taget i videste Forstand som Revolution mod det 18. Aarhundredes Aand — ikke gældende Æstetik alene. Den betød paa Historiens Omraade en Fordybelse i Fædrelandets Fortid og i alt gammelnordisk — efter dansk Art et stilfærdigt Arbejde, hvorunder ny Jord blev taget under Dyrkning. Arbejdet blev baaret af en levende Fornemmelse af Sammenhæng gennem Tiderne. Derimod fulgte man i Almindelighed ikke Herder og Romantikerne i deres Higen mod en alt omfattende Synthese.

Kun een var der, for hvem Trangen til Livsforstaaelse blev en bevægende Kraft — *N. F. S. Grundtvig*, der mangfoldigt og paa sin egen Vis kom til at give Udtryk for Romantikens Historiesyn. Som Barn af gamle Præsteslægter var han bundet til Danmarks Land og til Kirken. Den Arv var den stærkeste Magt i hans Liv. Historie havde han i sig fra sin tidligste Tid, men i Opvæxten og i Studenteraarene var han efter eget Sigende tung og træg, sen til at tage imod. Han var en uvillig, kritisk Tilhører ved Steffens' Forelæsninger, men hvad han hørte laa længe og ulmede som en Glød under Aske og blev en dybt virkende Tilskyndelse, der under

[1] H. Steffens: Indledning til philosophiske Forelæsninger (1803) S. 176, 27, 30.

en ensom og kvalfuld Tid i Aarene 1805—1808 bragte Samling i hans splittede Stræben og satte ham i Gang[1]. Hans første Arbejder er ligesom E. G. Geijers tidligste Forsøg helt igennem inspirerede af de romantiske Filosofers Ideer[2]. Det gælder i Særdeleshed det lille Skrift *Nordens Mythologi* (1808), der betyder et Fremstød paa sit Omraade. Ikke blot bringer det ny Kildevurdering — der skelnes mellem ældre og yngre Bestanddele i Overleveringen — men ogsaa nyt Syn paa Myterne. Grundtvig har levet sig ind i de dunkle Eddakvad og erkender, at man ikke her staar over for forvitret Historie, men over for „en herlig, betydningsfuld Digtning, oprundet af den uimodstaaelige Trang til at løse Tilværelsens Gaade, som gennem alle Tidsaldre drev, og driver end alle store Siele ud over Sandsernes Kreds"[3].

Dybest set var det en saadan Trang, der trods alt havde faaet

---

[1] I et Tilbageskue i 1817, der stemmer godt nok med samtidige Notater og Dagbogsoptegnelser fra Langelandsaarene, beretter Grundtvig om denne Brydningstid: „Ledsaget af Sandvigs Edda, Anders Vedels Saxo, Peder Clausens Snorro, nogle Sagaer, Olavsens Bog om Nordens Skjaldskab, Arild Hvitfelds Krønike, de tre første Bind af Suhms danske Historie, med hvad andet dansk historisk, jeg havde sammenplukket, og med den Smule Islandsk, jeg, uden Veiledning havde stavet mig til; med dette Huusgeraad — — begav jeg mig, som det syntes i Landflygtighed som Skolemester, og her, i landlig Ensomhed uden Forbindelse med nogen, der kiendte eller elskede Nordens Oldtid, giærede det i mig, til Sponsen af sig selv fløi op, og jeg blev Forfatter. — — Oehlenschlägers Poetiske Skrifter fandt hos mig et Øre, der var fortroeligt med nordiske Toner, og et Øie, der just nu begyndte at oplade sig for Christendommens Herlighed, og alle Livets store Gestalter, samt et Hjerte, hvis dybere Længsler, som ved et Tordenskrald, vare pludselig vaagnede; det var mig som et Underværk, at de i Tiden længst hensovne Toner, og de i Hjerte-Dybet hvidskende Længsler, kunde føre et saadant levende Sprog paa Dannemarks Tungemaal, mange henslumrede Minder vaagnede; til Shakspears, Goethes, Schillers og Ossians Harper havde jeg og i min Eensomhed lyttet, med Fichte, Schiller og Schelling grundede jeg paa Livets Vilkaar, paa det Faste og Flygtige; hvad Steffens fordum ei kunde bringe mig til at troe, men nødte mig dog til at huske, levede op i min Sjæl, og der skete en Forvandling i mine Forestillinger og min hele Tankegang, som jeg selv først ret mærkede, da jeg atter greb den enstund henlagte Pen — —" (Danne-Virke III, 1817, S. 171).

[2] Grundtvigs Afhandling: Om Religion og Liturgie (1807) nævner Peter Erasmus Müller i Kbh. lærde Efterretninger for 1808 som det første Arbejde paa Dansk, hvori den nyeste tyske Religionsfilosofi er kommet til Orde.

[3] N. F. S. Grundtvigs udvalgte Skrifter I (1904) S. 333.

Grundtvig til at lytte til Steffens og ført ham videre til Studiet af Schellings og Fichtes Skrifter; men Filosoferne gav ham ikke, hvad han søgte, og da han op mod 1810 fandt sit Stade i den kristne Tro, vendte han sig med Voldsomhed imod dem. De historiske Skrifter, han udarbejdede i Aarene umiddelbart derefter, bærer meget tydeligt Mærke af dette Opgør og Stormene i hans Sind. *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng* af 1812 og 1814 og *Udsigt over Verdens Krønike i Sammenhæng i det Lutherske Tidsrum* (1817) er Kampskrifter, Vækkelsestale som Dimisprædikenen: „Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?" De haarde Domme og det paa mange Punkter løse Grundlag i Verdens-Krøniken af 1812 fremkaldte Harme og hvas Kritik, men Grundtvig kundgjorde i *Krønikens Gienmæle* (1813), at Historien var ham Middel, ikke Maal, — at det var hans Gerning at mane og revse, ikke „at svælge i Tiderne". I disse Aar falder Meningsskiftet med Chr. Molbech og med H. C. Ørsted, der hævdede Historiens, Videnskabens Selvstændighed[1].

Grundtvig havde fundet sin Helhedsanskuelse. Han fordømte Romantikernes Pantheisme, men kunde dog ikke udslette hvad han havde modtaget af dem. Den tidlige Impuls spores i hele hans Virke. Den er til Stede, da han paatog sig at fordanske Snorres Kongesagaer, Saxes Danmarkshistorie og det oldengelske Beowulf-Kvad og gennem en Aarrække lukkede sig inde for helt at give sig hen til disse store, tunge Arbejder. „Inderlig og hemmelig er vort Liv knyttet til vore Fædres, hvoraf det i alle Maader udsprang; det er, som deres Hændelser vederfores os selv i en underlig dunkel, men inderlig kiær Barndomstid", skrev han, da han 1815 fremlagde Prøver paa Oversættelserne. Det er Herders og Romantikernes Forstaaelse af Sammenhængen mellem Generationerne, men fuldt og helt tilegnet, selvstændigt vundet af Grundtvig, som i sig selv havde den stærke og oprindelige Dragelse mod Fortiden. Denne Sammenhæng vilde han gøre levende for det danske Folk og allerhelst for Menigmand, der havde trange aandelige Kaar; derfor gav han ikke et tro og nøje Genbillede af Snorres og Saxes Stil, men skrev jævnt og frit og djærvt, som Anders

[1] Ellen Jørgensen: Chr. Molbech (Historisk Tidsskrift 10. R. V. S. 14 f.). Harald Høffding: Danske Filosoffer (1909) S. 61 ff.

Sørensen Vedel og Peder Claussøn havde gjort, da de stod over for det samme Stykke Arbejde[1]. 1818—1822 udkom i tre store Kvarter *Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus fordansket ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig* og i de samme Aar *Norges Konge-Krønike af Snorro Sturlesøn.*

„At bygge og boe i sin Faders og Farfaders Gaard, at have havt Forældre, som ligge med Æren i deres Grav, samt at leve i det Haab, at kunne engang, naar Herren kalder, hvile sine Been i Fred ved Siden af deres, og efterlade sine Børn det faderlige Huus og et ærligt Navn til Arvegods; det er en Lykke, hvorpaa alle fromme og kiærlige Hjerter sætte besynderlig Priis, og naar denne Lykke times et Folkefærd, saa det igiennem Aar-Tusinder kan frit opslaae Paulun i sine Fædres Land, og glæde sig ved deres Ihukommelse, da er det en stor Guds Velsignelse, der aldrig noksom kan paaskiønnes". Saaledes begynder Grundtvig Indledningen til sin Fordanskning af Saxes Danmarks Krønike, der blev en Folkebog, som han havde villet. Atter og atter finder man i Levnedstegninger og Breve ned gennem Aarhundredet Vidnesbyrd om hvor stærkt den har virket paa unge friske Sind[2].

---

[1] Den meget kyndige og klogt vurderende Rektor Oluf Worm skrev 27. Okt. 1823 til Rasmus Nyerup: Jeg har i denne Tid læst Grundtvigs Saxos og Snorros tredje eller sidste Deel. Med Forundring har jeg betragtet den Genialitet, hvormed han har overført Saxo i det danske Sprog. Naar man fraregner en Deel plumpe Udtryk, som nu høre til hans Maneer, anseer jeg den for et Mesterstykke. Kjender Du nogen, som kunde gjøre ham det efter? Hvilken Kraft og Fylde! Hvilken Raadighed over Modersmaalet! Hvilken Lethed i at bevæge sig i samme!" (Nyt theol. Bibliothek XIX, 1831, S. 227—228).

[2] I 1834, Halvhundredaaret for Frederik VI.s Overtagelse af Regeringen, blev Restoplaget af Oversættelserne af Saxe og Snorre uddelt til Folkeskolerne i Kongeriget. Til Sønderjylland sendtes Bøgerne ikke. P. C. Koch klager sin Nød til Chr. Flor i et Brev 27. Okt. 1838: Det eneste Exemplar af Saxo, han ejer, maaske det eneste i Haderslev, ja i hele Provstiet, er ved at slides op af begærlige Læsere (P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede I S. 188, 193). — Fysikeren Chr. Christiansen fandt Saxe og Snorre i Degneskolen i Nysogn paa Holmsland (Brev til L. Schrøder 18. Marts 1905). — J. C. Christensen glemte Skolestue, Lærer og Kammerater, fortabt i Beretningen om Stormen paa Arkona (Den ny Litteratur 1926. Nr. 2). — Carl S. Petersen sad paa Grøftekanten og studerede den store Bog, Degnen i Køberløv havde laant ham, Grundtvigs Oversættelse af Saxes Danmarks Krønike (Gads Danske Magasin 1931, S. 35).

Grundtvigs Arbejde med Beowulf-Kvadet fik ikke saa vidtrækkende Indflydelse i national og folkelig Henseende, men for ham selv blev Mødet med den oldengelske Digtning, Beowulf-Kvadet saavelsom den kristelige Poesi, af stor Betydning — han fandt her noget væsensbeslægtet — og idet han søgte at trænge til Bunds i de gamle Texter, kom mærkelige Forskerevner til Udfoldelse. Han, som spottede Videnskab, aabnede nye Veje. Der var i Grundtvig et Opvæld af rige Kilder. Han kunde stoppe dem til, men de brød frem trods alt. Han kunde med sin højrøstede doktrinære Tale bygge Mure op omkring sig, men den indre Kraft sprængte Fortificationerne.

I 1780erne var Grimur Thorkelin i England for at indsamle Materiale til dansk Historie og havde da Opmærksomheden henvendt paa Ms. Cotton. Vitellius A 15 i British Museum. Fra H. Wanleys Katalog fra 1705 vidste danske Historikere, at dette Manuscript bl. a. skulde indeholde et Digt paa Angelsaxisk om den danske Kongeætling Beowulfs Kampe med svenske Smaakonger[1]. Thorkelin bragte Afskrifter hjem[2], men først 1815 kunde han udsende sit Arbejde *De Danorum rebus gestis poema Danicum dialecto Anglo-saxonica*, den første Udgave af Beowulf-Kvadet. Grundtvig kastede sig forventningsfuld over Værket, men den latinske Oversættelse eller Parafrase, der ledsagede Texten, var utilfredsstillende, og han maatte gaa i Lag med det Oldengelske. I nogle Artikler i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 29. Juli 1815 ff. rettede han en skarp Kritik mod Udgaven og søgte med det samme at gøre Rede for, hvad han havde forstaaet af dette Kvad, der bragte Bud fra en fjern Old. Et herligt Digt syntes det ham, omend dunkelt og springende, og Navne og Begivenheder, kendt fra nordisk Sagnhistorie, æggede til at arbejde videre.

---

[1] Jacob Langebek nævner dette Epos i Scriptores rerum Danicarum Bd. I (1772) i Listen over Kilder, som er tabte, eller som endnu ikke er kommet ham i Hænde, og S. 44 skriver han: „Miror neminem eruditorum Angliæ curiosum fuisse de tantæ antiquitatis editione, qua et suis propter Poesin et nostris Historiæ causa infinite gratificarentur".

[2] Thorkelin tog ikke blot selv en Copi (Ny kgl. Saml. 512 4to), men lod ogsaa en Afskrift tage ved en anden (Ny kgl. Saml. 513 4to). Disse Afskrifter har en vis Værdi, fordi Originalen led Skade ved en Brand, og Ødelæggelsen er skredet videre i Tidens Løb.

Udbyttet af fortsat Granskning offentliggjorde han 1817 i „Danne-Virke"; en Oversættelse paa danske Rim kom 1820, en Textudgave 1861. Grundtvig blev en Pioner i Beowulf-Forskningen, som nu er i Gang i mange Lande, hans Textrettelser, der tidligst fremkom under Samarbejde med Rasmus Rask, før Rask rejste østerpaa, staar i stor Anseelse[1], og hans Tidsfæstelse af Begivenheder, som omtales i Kvadet, til det 6. Aarhundredes første Aartier, idet Hygelac blev identificeret med Danernes Konge Chochilaicus hos Gregor af Tours, nævnes af Specialisten R. W. Chambers som „the most important discovery ever made in the study of Beowulf"[2]. For Sagnforskningen aabnede han vid Horizont.

1827 stiftede Grundtvig Bekendtskab med J. J. Conybeares Bog „Illustrations of Anglo Saxon Poetry", der var udkommet Aaret før[3], og af den saa han klarere end før, hvilke Skatte der laa i engelske Samlinger, ganske særlig maatte hans Opmærksomhed fæste sig ved et Manuscript fra Exeter Domkirke, hvorfra Conybeare havde taget meget Stof. Ved Kong Frederik VI.s Understøttelse blev det ham muligt at besøge England 1829 og atter i de to næste Aar; helt ned til Devonshire rejste han for at faa Lov til at afskrive Exeter-Manuscriptet. Han fik interesserede Folk derovre til at samles om et større Udgiverforetagende, men de faldt snart fra, og Grundtvig stod alene. Han hjemsøgtes dog ikke i den Anledning af smaa Aanders Fortrydelse. Englænderne tog nu selv Arbejdet op med deres nationale Litteratur. I Spidsen gik Benjamin Thorpe, der havde været i København hos Rask, og J. M. Kemble, som var Grimms Discipel. Fra 1832 kom Aar efter Aar vigtige Publicationer. Man kan ikke have nogen fyldestgørende Mening om, i hvilken Grad Grundtvigs Englandsfærd har

---

[1] Jacob Grimms Anmeldelse i Göttingische gelehrte Anzeigen 1823. A. J. Wyatt & R. W. Chambers: Beowulf (1914). Federico Olivero: Beowulf (1934). F. Holthausen: Beowulf (1938).

[2] R. W. Chambers: An introduction to the study of Beowulf (1932) S. 4. Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1815, Sp. 1030. Danne-Virke II (1817) S. 284 ff.

[3] Chr. Molbech til Grundtvig 7. Marts [1827]. Chr. Molbech og N. F. S. Grundtvig. En Brevvexling (1888) S. 153. Kgl. Biblioteks Udlaansprotokol 18. Maj 1827.

fremskyndet denne Udvikling; men vist er det, at Thorpe og Kemble ligesom han arbejdede under Indflydelse af den Bevægelse mod det oprindelige og nationale, som i disse Aartier gik over Landene[1].

Det havde været Grundtvigs Tanke at skrive en folkelig Danmarks-Krønike, at fortsætte Saxe, som Løsenet havde været for en lang Række Historikere ned gennem Aarhundrederne, men den Plan opgav han og tog i Stedet fat paa en Verdenshistorie — med dybere historisk Forstaaelse efter de mange Aars Studier i gammelnordisk og oldengelsk Overlevering og med rigere Kundskab, end da han i 1812—1817 udsendte sine Verdens-Krøniker, og med et videre og frejdigere Livssyn end dengang. Han havde en ubetvingelig Drift til at løfte tunge Ting. *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder*, hvoraf 1. Bind, omhandlende Oldtiden, kom 1833 og 2. Bind, omhandlende Middelalderen, 1835, var ikke en Bearbejdelse af et udlandsk Compendium, men et selvstændigt Værk, et modigt Forsøg, paa sin Vis et første Forsøg, thi Ove Guldbergs Verdenshistorie (1768—1772) naaede ikke ud over den Peloponnesiske Krig. I disse Aar bar Grundtvig antike Autores i stort Tal og svære Folianter med middelalderlige Kilder fra det kgl. Bibliotek hjem i Strandgade, og her stod han som en Lænkehund ved sin Skrivepult. Han tog alt dette Stof ind med en mærkelig Evne til at faa fat i de væsentlige Momenter, gribe det karakteristiske Træk[2]. Med umiddelbar Glæde gengiver han, hvad han har læst, og gør sine Betragtninger derover. Hans Værk

[1] I „Sangværk til den danske Kirke" (1837) gav Grundtvig Bearbejdelser af Stykker fra Exeter-Manuscriptet, der rummer en god Del af den oldengelske kristelige Digtning. „Phenix-Fuglen" (1840), angelsaxisk Text og Oversættelse, er hentet fra samme Kilde. I den nye Publication: „The Exeter Book" (1936) ved George Philip Krapp og Elliott van Kirk Dobbie henvises oftere til Grundtvig. Fr. Hammerich fulgte i hans Spor med „De episk-kristelige Oldkvad hos de gotiske Folk" (1873).

[2] Allerede 1811 har hans Ven Georg Sverdrup Øje for denne Evne. I et Brev til Sibbern hedder det: „Jeg holder saare meget af ham, og taler især gjerne med ham om Historien. Hver Gang finder jeg en ny Anledning til at beundre hans rigtige og ofte dybe Blik, især veed han at gribe Enkeltheder, som man almindeligen overseer, og vurdere deres Indflydelse paa det store Hele" (Breve til og fra F. C. Sibbern, S. 12).

har det mundtlige Foredrags bølgende Liv, i Grunden er det helt igennem en stemningsbaaren Forkyndelse ganske som de Forelæsninger over den nyeste Tids Historie, han 1838 begyndte paa Borchs Collegium[1].

Maalet er at give et omfattende Overskue over Menneskelivet i dets underfuldt sammenhængende Udvikling gennem Aartusinder, — de tyske Filosofers Synthese, vovet ud fra hans egne Forudsætninger. Der er tydelige Spor af Steffens, og der er et og andet, som kan føre Tanken tilbage til Herder. Analogien mellem det enkelte Menneskes Livsaldre og Menneskeslægtens Stadier, der breder sig over al Maade hos Grundtvig, er antydet i „Auch eine Philosophie der Geschichte". Grundtvig har ikke optaget Læren om det naturbundne i Folkenes Art og Udvikling, men hans Karakteristik af de forskellige Folkegrupper minder om Herders. Ofte er den stereotyp, naar ikke dybere Studier ligger bag, som Tilfældet er med Angelsaxerne. Herder har haft Blik for deres rige Litteratur; Grundtvig viste, hvad den angelsaxiske Kirke betød, ikke mindst gennem Missionen paa Fastlandet. Alt dette gælder dog kun Enkeltheder. Væsentligt er, at det hele Værk er blevet til under den Impuls, Grundtvig modtog i sin Ungdom, og har Præg af ham selv, som han nu var, halvhundrede Aar gammel. Han hævder suverænt sin Ret til med Henblik paa det Maal, han har for Øje, at vælge og vrage blandt de uhyre Stofhobe. Han leder ikke efter smaa Aarsager til store Begivenheder efter Pragmatikernes Skik, men søger langtrækkende Sammenhæng og tegner Udviklingen i kraftige Linier.

Ogsaa i Forelæsningerne i 1838 gjorde Grundtvig gældende, at Historien skulde tydes og bruges — „vi er ikke til for Historiens, men Historien for vor Skyld" — og forudsagde, at den vilde blive, hvad den fordum havde været hos Hovedfolkene og i Norden, „ikke mere ligne en Pen, der kryber hen ad Papiret, men en Fugl, der paa Ørnevinger sejler stolt over Tiderne, udspejder med Falkesyn de store Begivenheder og dvæler kun ved dem"[2]. Hans egne historiske Studier standsede imidlertid for en stor Del just nu. Da han traadte frem paa Borchs Collegium Halvhundrede-

[1] Udg. 1877 under Titel: Mands Minde.

[2] Mands Minde S. 12, 334.

aarsdagen for Stavnsbaandets Løsning, samledes en lydhør Ungdom omkring ham, og han erfarede, at hans Arbejde og Kamp gennem tredive Aar havde frugtet. Den tunge Ensomhed var forbi, et nyt Livsafsnit begyndte. Tredje Bind af „Haandbog i Verdenshistorie", der udkom 1843, bærer Mærke deraf; det sigter mod Fremtiden, er mere et Program end et Tilbageskue[1].

I Reaktion mod det 18. Aarhundrede var en ny Forstaaelse af Generationernes Sammenhæng og en Dragelse mod det jordbundne, det primitive og folkelige væsentlige Træk, der maatte komme Historiens Studium og i ganske særlig Grad Studiet af den hjemlige Historie til Gode. Rundt i Landene fordybede man sig i Fædrelandets Fortid, og det saa meget mere maalbevidst som Krigene omkring Aarhundredeskiftet rejste den nationale Vilje og Selvhævdelse. I Danmark var det først og fremmest Oldhistorien, ikke alene vor egen Historie, men hele Nordens Historie i de fjerneste Tider, som blev Genstand for intensiv Forsken. Det var ikke et nyt Omraade, der toges under Dyrkning, forsaavidt som Ole Worm og Stephanius, Arni Magnusson og Thomas Bartholin og mange flere havde arbejdet, før Rasmus Rask og Grundtvig, Peter Erasmus Müller og N. M. Petersen tog fat. Der var Tradition, ja personlig Tilknytning (man kan tænke paa Rask, som ofte, naar Tusmørket faldt paa, og han vilde hvile fra Arbejdet, gik hen til den gamle lærde Islænding Jón Ólafsson og sad hos ham i Timevis), men med alt det et Fremstød af Mænd med sjældne Evner under en særegen Constellation. De blev alle baaret frem af den store Bevægelse de stod i. Herders Navn møder man jævnlig i deres Skrifter. De var i Forbindelse med Jacob og Wilhelm Grimm og andre tyske Forskere, der brød nye Baner i Studiet af germansk Sprog og Overlevering og ogsaa arbejdede med nordisk Stof paa deres forskellige Omraader[2]. De fik i stærkere eller

[1] At følge Grundtvig og Geijer Side om Side i deres Udvikling vil give dybt Indblik i, hvorledes Romantiken — ikke udelukkende som æstetisk Bevægelse, men taget i videre Forstand — trængte ind paa nordisk Grund. J. Paludan har i Edda XX (1923) udkastet en Skitse.

[2] Adskillige Anmeldelser af nordiske Arbejder findes i Jacob Grimms Kleinere Schriften. I Wilhelm Grimms Kleinere Schriften III (1883) er den store

svagere Grad Tilskyndelse fra Oehlenschlaegers unge Digtning. Der er et Sammenspil mellem den poetiske og videnskabelige Genfødelse.

Mod Forherligelsen af nordisk Overlevering, Sæmunds Edda og Snorres Edda saavelsom Sagaerne, rettede imidlertid A. L. Schlözer i Göttingen, hans Elev Fr. Rühs og end flere en rationalistisk haardhændet Kritik. A. L. Schlözer regnede ikke islandske Sagaer for mere end Fortællingerne om den skønne Melusine og Fortunatus' Ønskehat, og Fr. Rühs frakendte Mythologien al Betydning: Hvad der stod at læse i Sæmunds og i Snorres Edda gengav ikke Folketro, men var Hjernespind af Klosterfolk, som havde hentet et og andet fra angelsaxisk Litteratur. Denne Udfordring fik sin Betydning. Den æggede til Gensvar og førte til dybtgaaende og vidtspændende Studier.

Rasmus Nyerup mødte først frem i Kamplinien[1]. Selv om han ved hele sin Aandsform havde fast Stade i det 18. Aarhundrede, arbejdede han i Kraft af sit aabne, friske Sind og sin fynske Livlighed paa flere Punkter i de forreste Rækker — selv primitiv søgte han det oprindelige. Hans Indsigt i det gamle Nordens Sprog og Overlevering var egentlig meget ringe, men han havde Ildhu og gav uegennyttigt andre, hvad Hjælp han kunde give fra Kongens Bibliotek og Runde Taarn. Han støttede Grundtvig paa det første vanskelige Stykke Vej[2], og Grundtvig vedgik sin Gæld, da han 1807 tilegnede „Nordens Nyerup, hin Sagakyndige" sin Afhandling *Om Asalæren*. Nyerup var ogsaa Rasmus Rask en faderlig Ven og fandt hos ham kyndig Hjælp, da han vovede sig til en Oversættelse af Snorres Edda, den første danske Oversættelse. I Fortalen præsenterer han „Hr. R. K. Rask, en ung Student fra Fyen" for den lærde Republik som „en tilkommende Mystagog i den islandske Litteraturs inderste Helligdomme". *Edda eller Skandinavernes hedenske Gudelære* kom 1808, og samme Aar udgav Grundtvig *Nordens Mythologi* og Werlauff sin Afhandling om

---

Artikel: „Die altnordische Litteratur in der gegenwärtigen Periode" fra 1820 optrykt.

[1] Skrivelse til Professor Ole Worm i Horsens om nogle Forhaanelser mod danske Oldsager i en tydsk Bog, kaldet „Erholungen" (Skandinavisk Museum 1802 II).

[2] Breve fra og til N. F. S. Grundtvig I (1924) S. 1—14.

Are Frode. Fra 1811 stammer Rasks *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*, grundlæggende for Studiet af nordisk Sprog, for nordisk Litteratur og Historie, og fra 1811 og 1813 Peter Erasmus Müllers *Ueber die Aechtheit der Asalehre und den Werth der Snorroischen Edda*[1] og *Ueber den Ursprung und Verfall der isländischen Historiographie*[2], Svar paa et Skrift af Fr. Rühs: „Die Edda, nebst einer Einleitung in die nordische Poesie und Mythologie und einem Anhang über die historische Litteratur der Isländer".

Det vil føre ud over nærværende Arbejdes Grænser at gøre Rede for Edda-Studier og mythologisk Forskning eller følge den omfattende Udgivervirksomhed, der kom i Gang, ikke mindst efter at C. C. Rafn 1825 havde stiftet Oldskriftselskabet; alt dette hører under nordisk Filologi og Religionsvidenskab. Men der er Grund til at fremhæve, at Fordybelsen i den gamle Litteratur aabnede vide Horizonter for Historikerne. I saa Henseende fik det litterære Oldstudium samme Betydning som Arkæologien.

Alene *Peter Erasmus Müller*, der Skridt for Skridt førtes til centrale Problemer i dansk Historieforskning, skal vi følge paa hans Studievej. Han fik under sit theologiske Studium god videnskabelig Optugtelse af Moldenhawer og studerede sidst i 1790erne i Göttingen under C. G. Heyne[3]. Heynes Indflydelse er aabenbar i hans tidligste Smaaskrifter og Anmeldelser, der rører ved religionshistoriske og mythologiske Æmner. Allerede nu peger han paa den rige Skat, som ligger gemt i nordiske Myther, og Nødvendigheden af at skaffe Overblik over Kilderne og gaa i Gang med kritisk Arbejde. Han havde Tilknytning til den islandske Kreds i København, og hans Virken fik helt igennem fast Sammenhæng med hvad de gamle havde ydet og forberedt. Men det var den stærke nationale Bevægelse i Aarhundredets første Aar, der gav den stille Mand af streng videnskabelig Aand den afgørende Impuls, som bestemte hans Studiers Retning. I Arbejdet med den gamle Litteratur laa Genkendelsens Glæde. Paa dette Omraade, hvor nordiske Forskere dyrkede deres egen Jord, vilde Peter Erasmus Müller gøre sin Gerning og tjene sit Land. Hans

[1] Om Authentien af Snorres Edda, og Beviset derfra kan hentes for Asalærens Ægthed (Det Skandinaviske Literaturselskabs Skrifter 1812).

[2] I dansk Skikkelse i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I (1832).

[3] P. E. Müller til Moldenhawer 8. Aug. 1797, 25. Sept. 1798.

Indlæg mod den aggressive tyske Kritik var ubetydelige af Omfang, men gav overordentligt meget[1]. Samtidig med at Undersøgelsen blev skarpt afgrænset, aabnedes der Udblik til fjerne Egne, store Opgaver — en Ejendommelighed ved hele Peter Erasmus Müllers historiske Forfatterskab. Hans Studier kæder sig sammen Led i Led. *Sagabibliothek* I—III (1817—1820) er et stærkt Led i Kæden, et Oprydningsarbejde og et grundlæggende Værk. Her er det omfattende, delvis utrykte Stof gennemarbejdet og underkastet ydre og indre Kritik, de enkelte Sagaer og Grupper af Sagaer analyserede, tidfæstede og litterærhistorisk placerede, — det værdifulde i Overleveringen hævdet over for Schlözer og Rühs, og paa den anden Side sildigt og romanagtigt Stof karakteriseret som saadant, og Fundamentet taget bort under de dristige Bygninger, som islandske og norske, svenske og danske Historieskrivere i Tidernes Løb havde opført. Sidst i Bind III findes en kortfattet Redegørelse for Heimskringla, mens den fyldigere Begrundelse er givet i Videnskabernes Selskabs Skrifter phil. og hist. Afd. II (1824) og i Bd. VI af den store Heimskringla-Udgave (1826). Efter Peter Erasmus Müllers Mening har Snorre ikke selv møjsommeligt samlet Materialet sammen — det var sket allerede før hans Tid; han har heller ikke opbygget Kronologien — det var Are Frodes Værk; heller ikke er han den første, som behandler Stoffet pragmatisk, men han har valgt og vraget med Kritik og Overlegenhed og formet Fremstillingen med en Kunstners Evne. „Sagabibliothek" blev en vigtig Station paa Forskningens Vej, og Værkets Indflydelse spores meget hurtigt. Det citeres idelig af Geijer i „Svea rikes häfder", der ligesom Peter Erasmus Müllers Skrifter er Gensvar til Fr. Rühs.

Til „Sagabibliothek" slutter sig Undersøgelsen *Om Kilderne til Saxos ni første Bøger og deres Troværdighed.* Allerede i den indholdsrige Anmeldelse af Abrahamsons, Nyerups og Rahbeks Folkeviseudgave i Dansk Litteratur-Tidende 1814 strejfede Müller Spørgsmaalet om Sagnoverleveringen i Saxos Værk og i norrøn Litteratur, og Arbejdet med Sagaerne gav ham Kundskabsfylde og

[1] „Nur sechs Bogen, aber mehr werth als mancher dickleibiger Band", hedder det i Göttingische gelehrte Anzeigen 1811 om det lille Skrift: Ueber die Aechtheit der Asalehre.

dyb Indlevelse, Forstaaelse af, at, hvad Islænderne havde bevaret, og meget af det, Saxo berettede om de ældste Tider, var Brudstykker af et Hele. Ligesom i „Sagabibliothek" gaar han langsomt frem, prøvende alsidigt og med aabent Sind. Han viser, at Saxo har tumlet med et mangeartet Stof, hvoraf dog islandsk Tradition og gamle danske Sagn og Sange udgør Hovedmassen, at der er ældre og yngre Lag i Overleveringen i broget Blanding, at den islandske romantiske Saga, der stod i stor Yndest paa Saxos Tid, breder sig stærkt i „Gesta Danorum". Denne sindige, indtrængende Analyse gør Ende paa Aarhundreders Fremstilling af Danmarks Historie med de pompøse Kongerækker og lægger Grunden til en ny Art Oldhistorie. Den er tillige et Stykke middelalderlig Litteraturforskning af banebrydende Karakter. 1819 blev den forelagt Videnskabernes Selskab, men først 1823 offentliggjordes den i Selskabets Skrifter. I Fortalen, der er dateret 1. Nov. 1822, og paa flere Steder i Noterne henvises til F. C. Dahlmanns *Einleitung in die Critik der Geschichte von Alt-Dänemark* i 1. Bind af „Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte", der var udkommet i dette Aar. Dahlmanns Studie har forsaavidt Prioriteten, men den kom ikke til at øve nogen Indflydelse paa Peter Erasmus Müllers Afhandling, der gav Udbyttet af mange Aars Arbejde. Fra forskellige Udgangspunkter var de to Forskere naaet til samme Vurdering af Saxos Oldhistorie. Dahlmann, F. A. Wolfs Discipel, kom fra den klassiske Filologi, Grækenlands og Romerrigets Historie. Niebuhrs Aand og Methode præger hans temperamentfulde Indlæg, æggende ved hvas Kritik og kraftig Synthese. Men, naar alt kommer til alt, giver Peter Erasmus Müller mere i Kraft af sit enestaaende Kendskab til nordisk Overlevering. — Hans senere Studier, kritiske Bemærkninger over 10.—16. Bog af Saxos Værk, kan ikke lignes med hans sagnhistoriske Undersøgelser; de bragte ikke Resultater af principiel Betydning. Han var her uden for sit egentlige Omraade, og hans Uvilje mod at samle Iagttagelser i en Sum og holde Opgør hindrede ham i at faa Greb om Problemerne. De kildekritiske Spørgsmaal tog han ikke op, skønt det kunde synes, at hans Arbejde vedrørende Heimskringlas Kildeforhold maatte have ført ham ind paa den Vej.

Efter Peter Erasmus Müller fik Studiet af Nordens Oldtid en

begejstret og trofast Dyrker i *N. M. Petersen*[1]. Hans *Haandbog i den gammelnordiske Geografi, eller systematisk Fremstilling af de gamle Nordboers geografiske Kundskab* (1834) og *Danmarks Historie i Hedenold* (1834—1837) hviler paa Müllers Forskning. Med Hensyn til det sidste Værk har han ogsaa faaet Tilskyndelser fra „Svea rikes häfder". Geijer betød meget for N. M. Petersen[2]. Saaledes var der stedse Given og Tagen mellem Danmark og Sverige. Geijers Værk blev en Torso, og den Fortsættelse, som N. M. Petersen havde i Tanker og begyndte paa — Danmarks Historie i Middelalderen — blev aldrig fuldendt. Han dvælede for længe i den fjerne Tid, der var ham saa kær. „Hermed tager jeg da Afsked med Oldtiden, som jeg har ofret flere, med Hensyn til det, der staar tilbage, maaskee for mange Aar", skrev han ved Afslutningen af „Danmarks Historie i Hedenold". „Jeg hørte Fuglen, den kløgtige Fugl, kvidre i Oldtidens Træ, og lyttede til dens Røst og søgte at tolke dens Toner; jeg saae Vikingen gynge paa den brusende Sø, og Luren lød hen over Havet; jeg saae Nornerne rejse den krigerske Væv, Rendegarnet var blodigt, men Hæderens Ørn svævede hen over Valen. Hvad jeg hørte og saae, det fyldte mit Bryst og levede i mine Drømme; hvad jeg formaaede at gjengive deraf var kun som Oldtiden selv, fjærne Aandestemmer, der døde i Vinden. Men ogsaa de Gamle vidste, at Aanderne dø ikke, og at Gjenfødelsen, selv her paa Jorden, fra Slægt til Slægt finder Sted i en skjønnere og højere Form".

Samtidig med at der indledtes en rig Periode i Studiet af den gamle Litteratur, blussede Interessen for Oldsager og Fortidsmindesmærker op. Forudsætningerne var de samme, og det var for en Del de samme Mænd, der mødte frem. En af Begyndelserne var Rasmus Nyerups Rejse til Fyen 1805, der havde samme Maal som i sin Tid Langebeks og Søren Abildgaards Rejser. Den Vanrøgt og Ødelæggelse, han saa paa sin Vej, lod ham ikke Ro. Strax efter Hjemkomsten udarbejdede han Bd. IV af *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere*

[1] 1791—1862.

[2] I Ny kgl. Saml. 864[i] 4to § 8 hans Noter til Geijers „Feodalism och Republicanism".

Tider og satte „Min antiquariske Fodrejse i Fyen i August 1805" som en Slags Fortale. Bogen udkom April 1806 og tilegnedes Hertugen af Augustenborg og Excellencen E. H. Schimmelmann, der sad i den kgl. Commission angaaende Oprettelsen af et Museum for Naturvidenskaberne. Den betegnes i Dedicationen kort og godt som et Forslag til et Museum for nordiske Antikviteter, og Undertitlen lyder: „Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som de kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum". Fra Alexandre Lenoirs Museum i Paris, opstaaet under Revolutionens Storme, havde Nyerup faaet sin Idé[1]. Det fingeres, at man vandrer fra Sal til Sal: „Hedenold" (omsluttende „Fortid" og „Oldtid"), „Runestenesalen", „Mellemalderen".

Fortid er udlagt før alt Tid, før al Tidsbestemmelse. Denne Sal altsaa indeholder Mindesmærker og Levninger, hvis Alder stiger saa langt tilbage, at ingen nøje Tidsbestemmelse finder Sted. Alt hvad der har sin Oprindelse fra et Old, der gaaer forud for Christnetroens Indførelse her i disse Lande, det kan med Føje siges at være uendelig gammelt. Med Christendom fik vi bedre Skrivematerialier end Klipper og Træ, hurtigere Skrivere end de fordums Runemestre, derved fremstod Tid og Aar og Seculer, som Begivenheder, Handlinger og Mindesmærker lade sig beregne og inddele efter. Alt det Foregaaende, Alt det som er fra den ældste Hedenold, svæver for os som i en tyk Taage, i et umaaleligt Tidsrum. Vi veed det er ældre end Christendommen, men om det er nogle faa Aar eller nogle hundrede Aar — ja maaske over tusinde Aar — ældre, det er moxen lutter Gisninger og i det højeste kun sandsynlige Hypoteser.

Og hvilke ere da de Mindesmærker, som bære Vidne om vore hedenske Forfædres Sæder og Idrætter, Levemaade og Religionsbegreber? Det er saadanne, som de denne Sal indeholder. Det er Ringe og Armbaand, Spænder og Knappe, Naale og Prene, Knive og Saxer, Sporer og Bidseler, Hjelme og Harnisker, Spyd og Sværd, Dolke og Stridsøxer osv. Somt af Kobber eller Jern og Somt af Sten. Endvidere sees Urner, hvoraf nogle opbevare Aske og Kul og forbrændte Ben[2].

Nyerup har iøvrigt svært ved at gennemføre Fictionen; han falder efter sin Skik idelig i Bibliografi og Referat, men der brænder en klar Ild bag hans kejtede Fremstilling.

[1] Musée des Monumens Français par Alexandre Lenoir, Fondateur et Administrateur du Musée, Paris, 1804—1805. Nyerup stod i Forbindelse med N. H. Sjöborg, der virkede for Beskyttelse af Fortidsminderne og ordnede det ny historiske Museum i Lund. Ogsaa fra denne Side fik han Impuls.

[2] S. 1—2.

Efter at have udsendt dette sidste Bind af „Historisk-statistisk Skildring" gik han i Lag med sin nærmeste Kreds, Bibliotekscommissionen og Consistorium. Et Par Runestene, som henlaa i en Krog af Trinitatis Kirke, blev flyttet til Opgangen i Rundetaarn, der førte til Trinitatis Kirkeloft, hvor Universitetsbiblioteket havde til Huse, og i Bibliothekssalens østre Ende ovenover Kirkens Kor indrettedes „et Kabinet for Fædrelandets Oldsager". Til Folk ude omkring med antikvarisk Interesse skrev han Breve; i „Iris og Hebe" offentliggjorde han i Januar 1807 „Min Pillegrimsrejse til Sorø i August 1806" og i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn „Fragmenter af en Rejse til Kjøbenhavn i Aaret 1837" med den muntre og dristige Fremtidsdrøm om det danske Nationalmusæum; i Marts udsendte han et lille Octavblad: „Anmodning til Ejere af nordiske Oldsager", som blev gengivet i Pressen. Der kom Svar paa hans Kalden fra Landets forskellige Egne. Han „havde berørt en Streng, som gav Gjenklang i alle Dannemænds Hjerter"[1].

Werlauff stillede sig ved Nyerups Side. I Tilslutning til „Anmodning til Ejere af nordiske Oldsager" skrev han *Udkast til den nordiske Archæologies Historie i vort Fædreland indtil Ole Worms Tid* (1807). Hans lille Arbejde gav ikke blot et Tilbageskue, men en Tilskyndelse til at foretage en Revision af Mindesmærkerne over hele Landet efter en af flere sagkyndige udkastet Plan.

Ved de Mindesmærker, som skulde vorde Gienstanden for en saadan archæologisk Undersøgelse, forstaaer jeg alle Høie, Steensætninger, Ruiner, Rune- og Munke-Indskrifter, Mynter og alt hvad som findes i Høiene eller Jorden ældre end Reformationen. — — Naar selve Monumenterne saaledes vare bragte i det Rene, maatte det locale af hvert især nøie undersøges, og deraf lover jeg mig især meget. Der, hvor mange Slags Monumenter, være sig Høie, Steensætninger etc., fandtes samlede, saaledes at de kunde tænkes at have staaet i nogen Connection, maatte Karter optages over Egnen, Nomina Locorum etymologisk giennemgaaes, Traditioner samles, og alt dette sammenholdt med de faae Vink vore skriftlige Kilder kunne give, ville maaskee stundom føre til et uventet Lys, og naar det blev iværksat over heele Norden skaffe os en Orbis septentrionalis monumentis suis illustratus, der vilde giøre en Revolution i vor heele gamle Historie[2].

[1] Breve i Additamenta 16 fol., 17 fol. og 181 fol.

[2] Iøvrigt var Tanken fremsat for ikke saa mange Aar siden, idet Fr. Münter i en Anmeldelse i Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1792 S. 199 havde efterlyst „en Samling af alle nordiske Mindesmærker og Oldsager, som

Ogsaa et Par Prisopgaver fra 1807 vidner om den nyvakte Interesse. En af Grev Danneskiold-Samsøe udsat Opgave gjaldt en historisk-antikvarisk Beskrivelse af Samsø, mens Videnskabernes Selskab stillede et Spørgsmaal, der var nok saa omfattende: „At sammenligne de Mindesmærker fra Oldtiden, som findes i vort Norden, saasom Gravhøie, Steendysser, Ting, som findes hos os i Høiene og mere deslige saavel med hinanden, som ogsaa med de af lignende Art, som findes i andre, især nærliggende Lande for deraf at uddrage Resultater om vore nordiske Folks ældste Oprindelse, Vandringer, Gudsdyrkelse, Cultur og huuslige Liv". Men hvad der fik afgørende Betydning var Fr. Münters Henvendelse til Danske Cancelli om at skride ind mod Ødelæggelsen af Folkeminderne, og den Betænkning, han efter Cancelliets Forlangende indsendte, og som umiddelbart førte til Nedsættelse af „Den kgl. Commission til Oldsagers Opbevaring" bestaaende af Overhofmarskalk A. W. Hauch, der skulde have Forsædet, Cancellideputeret P. J. Monrad, Professor Fr. Münter, Kaptejn Werner Abrahamson, Professor Børge Thorlacius og Professor Rasmus Nyerup, hvem Sekretærforretningerne overdroges. Det kgl. Commissorium af 22. Maj 1807 fulgte troligt de Linier, Münter havde skitseret i sin Betænkning. Det paalagde Commissionen at tage mod Oldsager, der blev indsendt, og i Samvirke med Præsterne at skaffe Overblik over de Mindesmærker, som endnu var til, — at stille Forslag om hvilke Fortidsmonumenter under aaben Himmel, der maatte være at frede, og hvorledes Levninger fra Oldtiden og Middelalderen i Kirker og andre Bygninger bedst kunde værnes, hvorledes Almuen skulde belæres om Værdien af de Ting, som blev fundne i Jorden, og endelig hvad der kunde foretages med Hensyn til Oprettelsen af et Statsmuseum for Oldsager[1].

Saaledes genoptoges den systematiske antikvariske Stofindsamling fra Ole Worms og Resens Dage og knyttedes sammen med

---

enten ere til, eller om hvilke der haves nøjagtig og paalidelig Efterretning, et Værk, som vilde være des vigtigere, da disse idelig ødelægges baade af Almuen og selv ved de offentlige Arbejder". Forud for Werlauffs Tilskyndelse laa ogsaa Münters Afhandling: Lejre i Sjelland i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede (Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1805 II).

[1] V. Hermansen: Oprettelsen af „Den Kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring" i 1807. (Aarbøger f. nord. Oldk. 1931).

Nyerups Planer og det Arbejde, han havde sat i Gang. Krigen, der udbrød faa Maaneder efter Commissionens Nedsættelse og varede syv lange Aar, kunde vel hæmme, men ikke standse Værket. Man traadte i Forbindelse med begge Rigers civile Embedsmænd, navnlig Kirkens Mænd, og modtog en Del Beskrivelser over hvad der fandtes af Levn fra Oldtiden indenfor de forskellige Omraader, en lang Række Fortidsminder frededes efter Henstilling til Cancelliet, og Indsamlingen til „det antiquariske Museum" fortsattes. Nyerups mange personlige Forbindelser bragte stadig Ting til Huse, og Vedel Simonsen rejste omkring paa Fyen og sankede sammen. Ikke blot ny Fund indsendtes, men større eller mindre Dele af private Samlinger, hvoraf der fandtes ikke ganske faa[1].

Arbejdet udover Landet — eller rettere over begge Riger — var saaledes organiseret i ret stor Stil; vanskeligere maatte det indre Arbejde falde, Behandlingen af de Sager, der kom ind til Samlingen paa Trinitatis Kirkeloft, som krævede en Tid, Commissionens Medlemmer, der var optagne af mangehaande Göremaal, ikke kunde give, og en Fordybelse, som ikke var hver Mands Sag. En Accessionskatalog med Oplysninger om Proveniens og Samhør blev ikke ført, Ordningen af Museet, der synes at have paahvilet Nyerup og Monrad i Forening, var uden fast Plan, og den systematiske raisonerende Katalog, som Nyerup i sin Egenskab af Sekretær mente sig forpligtet til at affatte, kom næppe ud over det gode Forsæt.

Her stod Nyerup ved sin Grænse. Hans Enthusiasme havde været en bevægende Kraft, men han var ikke Forsker. Bunden til den litterære Tradition, saa han i de Ting, der blev fremdragne af Jorden, „Bilag til det, som Saxo og Snorre, som Edda og Sagaerne berette om Oldtids Sæder og Tænkemaade". Hvad der krævedes var Løsrivelse fra Litteraturen, et forudsætningsløst Studium af Tingene, Skarpsyn og lang Taalmodighed. Selv kunde Nyerup ikke gøre Fyldest, men der var hos ham en ejendommelig Evne til at se, hvad Kræfter der gemte sig hos yngre Folk. Han havde hjulpet Grundtvig og præsenteret „Hr. R. K. Rask, en ung

[1] Antiquariske Annaler, udg. ved den kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring I—IV (1812—1827).

Student fra Fyen" for det lærde Laug, og nu, da han 1816 paa Grund af voxende Embedsforretninger søgte Fritagelse for Sekretærposten, anbefalede han Commissionen den 27aarige Kontorist *Christian Jürgensen Thomsen*, som han kendte fra Auktioner[1]. Münter, der ogsaa havde nøje Kendskab til Thomsen, støttede hans Forslag og imødegik djærvt de Indvendinger, der rejste sig i Commissionen, mod at en Mand uden for de Lærdes Kreds, en ung Mand, som end ikke var Student, skulde være Sekretær. Münter og Nyerup satte Sagen igennem, Thomsen udnævntes til Sekretær, men først 1827 blev han Medlem af Commissionen.

Blandt Commissionens Herrer var den unge Købmand en Spurv i Tranedans, men han skulde snart gøre sig gældende. Han var en kyndig Samler med skarpt Øje og Sans for Form og Stil. Hans Interesse omfattede Mønter, især Middelalderens Mønter, Malerier, Tegninger, Kobberstik — ogsaa Oldsager, men paa dette Omraade ophørte nu hans Indkøb. Navnlig gennem Numismatiken havde han lært methodisk Arbejde. Men han var mere end en Samler. Han havde en Drift til uafhængig Forsken, og „en indre Stemme" sagde ham, naar han var paa rette Vej[2].

Snart efter at have overtaget Sekretærhvervet udkastede Thom-

[1] „Han har udbredte archæologiske Indsigter, og i Henseende til Bedømmelse af gamle Malerier og Kobberstykker, af Mynter og Billedhuggerarbejde er der nok kun faa i Byen hans Mage", var Nyerups Ord i Skrivelsen til Commissionen 11. Sept. 1816 (Additamenta 181 fol. a Læg 2).

[2] Breve fra Thomsen til P. O. Brøndsted og Chr. Molbech fra 1819—1820 viser hans levende Interesse for Kunst og Kunstens Historie. Efter hans Død afholdtes en Række Auktioner, 1866 den første, som omfattede Malerier og Haandtegninger, 1867—1871 syv andre over Raderinger og Kobberstik. — Brev fra Th. til J. H. Schröder 9. Okt. 1817 (Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837, S. 336). Jan. 1834 skriver Th. til B. E. Hildebrand: „De veed jeg er en Hader af — hvad skal jeg kalde det — den Slags Forskning af Oldsager, hvor man begynder med Celtiberer, gaaer derfra til Chineser og Egypter, saa et lille Spring til Mexico og Florida og derpaa til de nuværende Kalmukker, hvorved man kan udkramme en stor Del Lærdom, men mere forvirrer end oplyser. — — Dersom det gaaer Dem som mig, saa har jeg en indre Fornemmelse, jeg kunde nesten kalde det en Samvittigheds Følelse, ved at læse Forklaringer over Mynter, Oldsager og desl. — jeg kan beundre Kløgten i at opfinde og samle, jeg kan lære et og andet, men en indre Stemme fremkommer dog altid med Tvivl — den samme indre Stemme taler et ganske andet Sprog til mig, naar jeg føler det rigtige er fundet" (Ib. 351).

sen i store Træk en Plan for Ordningen af Commissionens Samling, og af flere forskellige Vidnesbyrd fra 1818—1821 fremgaar det ret tydeligt, at Tredelingen efter Materiale — Sten, Kobber, Jern — for en Del laa til Grund; men klarere Indsigt giver et Brev til den schlesiske Arkæolog J. G. G. Büsching 19. Febr. 1825. „Um Altertümer in eine gute Verbindung zu bringen", skriver han, „finde ich es höchst wichtig, auf die Zeitfolge Rücksicht zu nehmen, und glaube, dass die alte Idee von erst Stein, dann Kupfer und endlich Eisen sich für den Norden immer bewährter findet". Stadfæstelse af den gamle Tanke har han fundet i de Ting, han har mellem Hænder, og i Oldsager fra Tyskland, England og Frankrig, der ganske stemmer med de nordiske Stykker. Han giver en Karakteristik af de tre Epoker i Udviklingen, hvorunder ikke blot Materialet, men ogsaa Stilen kommer i Betragtning, og forsøger en Tidsfæstelse for Skandinavien. Afslutningen af den første Periode sættes til ca. 200 e. Chr. og Afslutningen af den anden til 5—600 e. Chr. I dette mærkelige Brev tegner Thomsen ikke alene Linierne for en Museumsordning, men giver en Skitse af de forhistoriske Tider, den første Skitse paa Grundlag af empirisk Forskning[1].

Foreløbig kom dog intet frem paa Tryk; kun i Samtaler og under Forevisning af Museet, som fra 1819 var aabent for Besøg, og navnlig i Breve meddelte Thomsen sig. I Brevene udfolder han hele sin Ejendommelighed; gennem dem lærer vi ham nøje at kende i de rigeste Aar af hans Liv. De viser ham i Udvikling, og hvorledes han giver af fulde Hænder. Han knytter Forbindelser rundt omkring, opildner til Samvirke, vejleder. Hans Indflydelse spores baade hjemme og ude. De Sager, som afbildes i F. H. Jahns „Almindelig Udsigt over Nordens, især Danmarks, Krigsvæsen i Middelalderen" (1825), er hentede fra Commissionens Samlinger, og i Texten gives Rækkefølgen: Stenvaaben, Kobbervaaben, Jernvaaben, og i Henhold hertil Periodedelingen: Stenvaabenold, Kobbervaabenold, Jernvaabenold — sikkert efter hvad Thomsen har udviklet. Yngre svenske Antikvarer kommer til København for at lære; 1830 ordner Bror Emil Hildebrand

[1] H. Seger: Die Anfänge des Dreiperioden-Systems (Schumacher-Festschrift 1930). V. Hermansen: C. J. Thomsens første Museumsordning. Et Bidrag til Tredelingens Historie (Aarbøger f. nord. Oldk. 1934).

det historiske Museum i Lund i Overensstemmelse med Thomsens Plan. Ogsaa Rudolf Keyser skal ved Ordningen af Universitetets Samling i Christiania have faaet Impulser fra Museet paa Trinitatis Kirkeloft.

Først i Begyndelsen af Trediverne lod Thomsen nogle smaa Stykker komme frem i Trykken, dog ikke som selvstændige Bøger, men som Led i Publicationer og uden Navns Nævnelse eller med Navnet gemt i en Fortale. Sammen med C. C. Rafn og Finn Magnusen forfattede han et lille Skrift paa 16 Sider *Om nordiske Oldsager og deres Opbevaring*, som Oldskriftselskabet sendte ud 1831 i 3000 Exemplarer, en Vejledning for Menigmand om hvad der var at agte paa ved Udgravning af Høje, Tørveskær m. m. tillige med en Fortegnelse over Oldsager af forskellig Art, som havde fundet deres Plads i Museer. Denne Fortegnelse er Thomsens Del af Arbejdet. Den skelner først og fremmest mellem Sager fra den hedenske Tid og Sager fra den kristelige Tid, og inden for Afdelingen: Sager fra Hedendommen falder: *A.* Stensager, *B.* Urner, *C.* Sager, som man anseer for vedkommende den hedenske Gudsdyrkelse, *D.* Vaaben og Krigsvæsenet vedkommende Sager af Metal, *E.* Smykker, *F.* Redskaber, *G.* Husgeraad, *H.* Forskellige Genstande, *I.* Runeindskrifter. Inden for Gruppen: Stensager finder man Slibestene, Stenkiler, Stenmejsler, Stenknive, Pilespidser af Flint, halvmaaneformige Flintstykker, Stenøxer, Øxehamre, Stenhamre, Slyngestene, væverskyttelformige Stenredskaber, Stendoppe, Stenskiver, Stenankre, Kornknusere. Det er Ordningen fra Museet ved Rundetaarn for første Gang lagt direkte frem, men Thomsens Navn nævnes ikke. Aaret efter offentliggjorde han i 1. Bd. af Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed *Kortfattet Udsigt over nordiske Steen-Oldsager fra den hedenske Tid*, 18 Sider, ledsagede af 3 Tavler med Afbildninger i Kobberstik — „et foreløbigt Forsøg", „et løst Omrids af det, som nærmere maa udvikles i et større Værk, der er paatænkt, men til hvis Fuldendelse udfordres flere Erfaringer og oplysende Bidrag fra de forskjellige Samlinger". Formaalet er at beskrive Tingene, klassificere dem og virke til, at man faar faste Benævnelser for de forskellige Former. Beskrivelserne viser Thomsens skarpe Iagttagelsesevne og sindige Eftertanke. Klassificeringen er den samme som i det lille Stykke fra forrige Aar. Saaledes ogsaa i *Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Nordens Fortid* i „Ledetraad til nordisk

Oldkyndighed", som Oldskriftselskabet udsendte 1836. Thomsen indleder med følgende Betragtninger:[1]

Saa afgjort det er, at et Folks eller Lands egentlige Historie, det er en sammenhængende, efter Tidsfølgen ordnet, Fortælling om Begivenheder og Personer, ikke vel kan tænkes uden grundet paa skrevne, historiske Hjælpemidler, eller, som de kaldes, umiddelbare Kilder, saa vist er det tillige, at ogsaa Mindesmærker og Oldsager fra Fortiden, baade stumme og talende, med Føie kunne gjøre Paastand paa at ansees for indirekte historiske Kilder. Formaae nemlig saadanne end ikke at gjøre os bekjendte med nye Kjendsgjerninger, kunne de hverken tjene til at berigtige gamle Kongerækker eller fastsætte kronologiske Bestemmelser, saa ere de dog, samlede og sammenholdte, i Stand til at give os en anskueligere Forestilling om Stamfædrenes Religion, Kultur, ydre Liv med videre, end de skriftlige Kilder, hvilke aldrig en saa høi Ælde kan tillægges, i hvilke gamle Sagn ere blandede med nyere Overleveringer og som endelig, ved i senere Tid at være nedskrevne maae tænkes ofte at have undergaaet betydelig Forvanskning. Fortidslevninger, som ikke kunne henføres til egentlige Skrifter, bidrage saaledes til at supplere de skrevne Kilder, til at udvide vor Kundskabsgrændse over den Periode, hvor hine først begyndte at fortjene Troværdighed, og til at vække eller bestyrke Formodninger om Folkerørelser og Forbindelser, hvorom Historien stundum aldeles tier. Men en endnu høiere Betydning have selv de stumme Mindesmærker for os. De lade os stige op til vort Nordens Urfolk, de lade os leve Fædrenes Liv igjen, vandre og færdes imellem dem. En Gravhøi, en eenlig Steenkreds, et Steenredskab eller en Metal-Prydelse, opgravet af det skjulte Gravkammer, giver os et mere levende Billede af Oldtiden end enten Saxo eller Snorre, Eddaerne eller Taciti Germania.

Efter at have beskrevet Sagerne fra hedensk Tid standser han for at give Vink med Hensyn til de forskellige Tidsaldre, hvortil disse Ting med Rimelighed kan henføres, og her ikke blot karakteriserer han de tre Perioder som 1825 i Brevet til Büsching, men nævner dem ved Navn: Stenalder, Bronzealder, Jernalder[2].

Chr. Jürgensen Thomsen var ikke den, der først undfangede Tanken om de tre Perioder i Menneskehedens ældste Tider. Det var en Forestilling, der allerede var til Stede i den antike Litteratur og ikke gik i Glemme. I det 17. og 18. Aarhundrede fandt

[1] Ledetraad S. 27 f.

[2] I Brevet til Büsching havde han forsøgt at tidsfæste de tre Epoker — forøvrigt med Tilslutning til Suhms Kronologi (Odins Komme til Norden). Senere skød han Perioderne længere og længere tilbage, som det ses af hans Correspondance, men her i „Kortfattet Udsigt" undgaar han Tidsfæste. Thomsen var en forsigtig Mand og ikke mindst paa Prent.

den Støtte i Fund af Fortidslevn og i ny Viden om primitive Folks Livsvilkaar. Snart droges den litterære Tradition stærkest frem i Discussionen, snart de andre Momenter, oftest combineredes de alle. Men netop denne Flerfoldighed af Synspunkter voldte, at man ikke kunde faa Hold paa Problemet. Tydeligt fremtræder dette Forhold hos *Lauritz Schebye Vedel Simonsen*, den første, der gav Perioderne Navn, — karakteristisk nok bare i en Fodnote i „Vort Nordens første Beboelse, ældste Indvaanere og tidligste Skjebne eller Jætte- og Asa-Perioden i Vort Norden", Hefte II af *Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder* (1813). Han havde haft mange Oldsager i Hænderne og var ikke uden Iagttagelsesevne, han kunde fremføre Paralleler fra etnografisk Læsning, især holdt han sig dog til den norrøne Overlevering. Men der var kun een Vej, ad hvilken man kunde komme videre, den rene empiriske Vej. Her blev Magnus Bruzelius i Lund en Foregangsmand. Han kom fra et naturvidenskabeligt Studium, var en ivrig Samler af Oldsager og havde Forbindelse med Universitetets historiske Samling i Staden. Hans „Specimen antiquitatum borealium" (1816—1818) gav en Beskrivelse af de Sager, han havde samlet — Sager af Sten og Flint, Sager af Kobber og andre Metaller — og meddelte Oplysninger om Findested og Fundomstændigheder. Umuligt er det ikke, at Thomsen har faaet Tilskyndelse til sin Museumsordning fra „Specimen", der fremkom just ved den Tid, da han overtog Ordningen af Samlingen paa Trinitatis Kirkeloft og for Alvor gik ind i Studiet af Oldsager; men man maa saa ogsaa regne med, at selve den gamle Tanke om de tre Perioder og Vedel Simonsens Benævnelser „Stenalder", „Kobberalder", „Jernalder" har været Impulser paa Forskningens Vej. Det var jo Thomsens Skik at læse og spørge og prøve alt paa sit Materiale. Bruzelius kom tidligt ud af sin arkæologiske Bane, Thomsen fortsatte den utrættelige Prøven, hvis Resultater omsider med stor Sindighed lagdes frem i „Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Nordens Fortid", hvor alt staar paa Erfarings Grund[1].

[1] L. Weibull: Det arkeologiska treperiodsystemet. Dess uppkomst och giltighet (Hist. Tidskrift f. Skåneland V, 1923, S. 247—266). Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837 (1937). Carl S. Petersen: Stenalder. Broncealder. Jernalder. (1938).

Mens Opmærksomheden var vendt mod gammel nordisk Litteratur og de fjerneste Tidsrum, tog ingen af vore Historikere Æmne i Sønderjyllands Historie. Slesvig var et Omraade, der var overladt Folkene syd for Kongeaaen. Det var Arbejdets Deling i den gamle dansk-tyske Helstat. Gennem det 18. Aarhundrede havde J. M. Krafft og Joh. Lass i Husum, Ulrich Petersen og J. F. Noodt i Slesvig, Johannes Moller og O. H. Moller og Georg Cläden i Flensborg samlet Materiale i stort Omfang, for en Del vedrørende deres Hjemegn, for en Del med videre Sigt — hele Slesvig, begge Hertugdømmer; men i de første Aartier af det 19. Aarhundrede blev Arbejdet mere centraliseret under Ledelse af to af Universitetslærerne i Kiel, Nicolaus Falck, Professor i Lovkyndighed og A. L. J. Michelsen, Professor i Historie. Falck var fra Emmerlev nord for Højer, Michelsen fra Sattrup i Sundeved, begge danske af Fødsel, men med tysk Universitetsuddannelse og indlevede i Forestillingen om Hertugdømmernes Samhør, der havde Tidernes Hævd. Falcks Hovedværk blev „Handbuch des schleswig-holsteinischen Privatrechts" (1825—1848), Michelsens vigtigste Publication i unge Aar „Nordfriesland im Mittelalter" (1828). I Falcks „Sammlungen zur näheren Kunde des Vaterlandes" og „Staatsbürgerliches Magazin" (1821 ff.) findes talrige Undersøgelser vedrørende Slesvigs Retshistorie, Kirkehistorie, Topografi, Forvaltningshistorie etc., ogsaa Undersøgelser sammenfattende Slesvigs og Holstens Forhold, saavel af Udgiveren selv som af mange stedkyndige Folk. Falck var Formand og Michelsen Sekretær i „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für vaterländische Geschichte", der stiftedes 1833, ligesom Falck stod i Spidsen for den to Aar yngre Sammenslutning „Kgl. Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer". Til ham skete den første Henvendelse fra Oldsagskommissionen i København, der førte til Oprettelse af en Samling af Oldsager fra Hertugdømmerne i Kiel[1].

Der var i disse Aar, før den nationale og politiske Strid skilte, en nær Forbindelse mellem de Lærde i København og i Kiel.

[1] M. Mackeprang: Oldsagskommissionen i København og Oldsagssamlingen i Kiel (Festskrift til H. P. Hanssen).

Michelsen stod i Brevvexling med Kolderup-Rosenvinge og Molbech, — Falck ikke alene med disse to, men med Werlauff, Engelstoft, Nyerup, Münter, Olufsen, Velschow, Jens Møller. Afhandlinger af Nyerup, Estrup, Schlegel og Rosenvinge og senere af Molbech og Werlauff fremkom i tysk Oversættelse i Falcks Tidsskrifter; navnlig er der Grund til at nævne Georg Hanssens Bearbejdelse af Chr. Olufsens „Bidrag" i Videnskabernes Selskabs Skrifter, som paa den Vis blev kendt ude omkring og gav Agrarhistorien Retning for lange Tider[1].

Men under alt det var danske Historikere længe nogenlunde uvidende om, at dansk Tale langsomt trængtes tilbage i Sønderjylland[2]. Erik Pontoppidans Afhandling „Det danske Sprogs Skiæbne og forrige saavelsom nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Førstendømmet Slesvig" i 1. Bd. af Videnskabernes Selskabs Skrifter (1745) var det sidste Ord i Sagen, og to Menneskealdre skulde gaa hen, før de nationale Forhold i Grænselandet kom til Drøftelse. Den lille Artikel i Molbechs Tidsskrift Athene i Maj-Heftet 1815 *Det danske Sprogs Skiebne og Grændser i Sønderjylland* skyldtes imidlertid ikke en Mand af Historikernes Kreds, men Præsten *Knud Aagaard* i Agerskov vest for Haderslev og Aabenraa. Fra Skjoldborg ved Thisted var han blevet forflyttet til dette sydlige Kald — til en fremmed Verden. Han havde tidligere forfattet en Beskrivelse over Thy, og en Beskrivelse over Tørning Len laa nu rede til Udgivelse, og det var et Udsnit af denne Bog, han sendte til Molbech, den Part af Bogen, der laa ham mest paa Sinde. Pontoppidans Afhandling havde historisk Perspektiv og var banebrydende. Aagaards lille Stykke gav en jævn og klar Fremstilling af de unaturlige og forvirrede Sprogforhold, han havde mødt i Slesvig, men blev Anledning til at Godsejer Jacob Scavenius til Gjorslev — vist efter Tilskyndelse af L. Engelstoft — sidst i 1815 stillede en Prisopgave, der krævede Redegørelse for, hvor langt mod Syd det danske Sprog i ældre Tider havde været raadende i Sønderjylland, og hvornaar og

[1] Neues staatsbürgerliches Magazin III (1835), VI (1837).

[2] L. Engelstoft er opmærksom paa de unaturlige Forhold (Tanker om Nationalopdragelsen S. 47—50, 316—317); Chr. Olufsen gør paa Gennemrejse sine Iagttagelser m. H. t. Sprog, Byggeskik, Landbrug (Ny kgl. Saml. 145 8vo, Ny kgl. Saml. 654^{d} 4to).

hvorledes det var blevet trængt mod Nord; hvorledes Forholdet nu var mellem Dansk og Tysk; og hvad der maatte gøres for at Dansk kunde blive det almindelige offentlige Undervisnings-, Forhandlings- og Rettergangs-Sprog, „og Sønderjylland saaledes i Henseende til Sproget blive, hvad det forhen har været, en dansk Provinds". To af de indkomne Besvarelser vandt Prisen — *E. C. Werlauffs* og *Nic. Outzens* — og blev 1819 udgivne af Engelstoft under Titel: *Priiskrifter angaaende det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig*. Werlauff havde søgt at fyldestgøre Opgavens første Krav. Som den „hvem Skiebnen kun af Bøger lod kiende denne skiønne Deel af vort Fædreneland", holdt han sig til den historiske Del af Æmnet. I Tilslutning til Pontoppidan fører han Stednavnene frem som Bevis for, at Landet indtil Sli og Trene har haft dansk Befolkning langt tilbage i Tiden, men for Middelalderens Vedkommende naar han ud over Pontoppidan i Kraft af sit Kendskab til Brevstoffet. Mangeartet, spredt Viden om de følgende Aarhundreder sankes sammen af gamle Bøger, paa et enkelt Punkt fremdrages værdifuldt Arkivmateriale (de kgl. Resolutioner og Indberetningerne fra Kirkevisitatorerne i de slesvigske Amter 1739—1740). Werlauffs Afhandling er paa sin Vis den første Sønderjyllandshistorie, og blev Grundlaget, hvorpaa man byggede et godt Stykke Tid[1]. — Den anden Pristager Nicolaus Outzen var ikke i Besiddelse af Werlauffs solide Lærdom, men til Gengæld havde han Kendskab til Land og Folk. Han var født i Tinglev paa den mellemslesvigske Hede og havde i en lang Aarrække været Præst i Breklum syd for Tønder i det frisiske Omraade. Sit bedste giver han ved Besvarelsen af Prisopgavens 2. og 3. Punkt — værdifulde Oplysninger og kloge, upartiske Bemærkninger om Forhold i Grænselandet i Samtiden.

Tretten Aar senere udsendte Flensborgeren *Chr. Paulsen*, Professor i Kiel i dansk Ret og Hertugdømmernes Ret og nordisk Retshistorie, et lille Skrift *Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig* (1832), der havde samme Æmne som Werlauffs og Outzens Afhandlinger og lagde samme Kends-

[1] Nic. Falck, der 1816 i Kieler Blätter havde udtalt sig skarpt mod Prisopgavens tredje Punkt og tilraadet at lade Kongen og hans Raader om en Sag, der alene angik Hertugdømmerne, henvendte sig 19. Maj 1817 til Werlauff og spurgte, om Redaktionen kunde faa hans Arbejde.

gerninger frem, men kom til at betyde saa meget mere, thi her talte en Personlighed med Myndighed og Varme det danske Slesvigs Sag, og Tiden var skreden frem og var lydhør. Mod Slutningen af Piecen hævdede Paulsen, at Sønderjylland var et gammelt Len af Danmark, dets statsretlige Forhold et andet end Holstens Forhold, ligesom han i *Für Dänemark und für Holstein* (1836) hævdede Kongelovens Arvefølge som gældende i det danske Hertugdømme.

I Kongeriget var *H. F. J. Estrup* den første, der kom ind i disse statsretlige Studier. 1831 holdt han paa Sorø Akademi Forelæsninger over Slesvigs og Holstens Historie. Under Udarbejdelsen fik han sine Tvivl med Hensyn til Nic. Falcks Fremstilling i „Handbuch des schleswig-holsteinischen Privatrechts" og lod dem komme til Orde i det lille Stykke *Om Slesvigs og Holstens Uadskillelighed efter Forssikringsacten af Aar 1460* (1832), der i omarbejdet og udvidet Skikkelse blev trykt i 3. Hefte af „Blandinger fra Sorø" under Titel *Historisk Undersøgelse af Acterne angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forhold til det danske Rige og dets politiske Forbindelse med Hertugdømmet Holsten.* Sønderjyllands Forhold laa ham meget paa Sinde. — Til Chr. Paulsen og Estrup sluttede sig *H. M. Velschow.* Han havde 1829 i Maanedsskrift for Litteratur præsenteret L. A. J. Michelsen som „en ung Lærd i det Slesvigske" og givet en kyndig og anerkendende Recension af „Nordfriesland im Mittelalter". I de følgende Aar droges han mere og mere mod Hertugdømmernes Historie, der ligesom Saxostudiet krævede meget af Forskeren, og 1836 skrev han i Maanedsskriftet en større Redegørelse *Danmarks, Slesvigs og Holstens statsretlige og nationale Forhold,* en Anmeldelse af Chr. Paulsens „Für Dänemark und für Holstein" og forskellige Indlæg fra anden Side. I Sommersemestret 1839 forelæste han over Slesvigs Historie og i Vintersemestret over Holstens Historie før den Oldenborgske Slægts Regeringstiltrædelse[1]. Han fattede Planer om en Slesvigs Historie, nærmest med Hensyn til de statsretlige Forholds Udvikling, men førte dem aldrig igennem[2].

[1] Additamenta 649 4to.

[2] Breve til P. C. Stenersen Gad 16. Jan., 29. Okt. 1845. Chr. Bruun: Samfundet til den danske Litteraturs Fremme (1877) S. 51.

Slesvigs Historie var et nyt Omraade for danske Historikere. Her laa et Arbejde med store og mangeartede Vanskeligheder, der maatte synes uovervindelige. De Lærde i Kongeriget, der sad hjemme over deres Bøger, kendte ikke Sønderjylland, og da de statsretlige Spørgsmaal trængte sig frem i Forgrunden, var de uden Erfaring og Indsigt, uden Adgang til Materialet og hemmede i fri Drøftelse. Frederik VI.s Embedsmænd tog sig vel i Vare for at give deres Mening til Kende. Karakteristisk er Werlauffs hastige Afslutning paa Prisopgaven, — han viger tilbage fra Besvarelsen af Opgavens sidste Punkt; karakteristisk er ogsaa den Maade, hvorpaa Chr. Paulsen 1836 meddeler sin Viden om Augustenborgerens Arvehyldingsakt, som Præsidenten for det slesvigholstenske Cancelli Otto Moltke havde givet ham Lejlighed til at se: „Es ist wenig bekannt; aber dennoch nicht weniger gewiss, dass der Herzog Christian August, ebenfalls in jenem Jahre 1721, in einer zu Augustenburg ausgestellten Erbhuldigungs-Urkunde, für sich und seine Erben dem Könige von Dänemark und dessen Successoren secundum tenorem legis regiæ gehuldigt hat". Den sindige, tunge Velschow var den første blandt Historikerne, der udtalte hvad flere mente, da han i Maanedsskrift for Litteratur XV (1836) med Henblik paa Arvespørgsmaalet skrev: „Det vilde vistnok være meget ønskeligt, at dette vigtige Æmne maatte blive underkastet en fuldstændig og grundig Drøftelse, støttet paa og om muligen ledsaget af alle de Diplomer, som her maatte komme i Betragtning, og hvoraf mange uden Tvivl ere ganske ubekjendte". Men da Enevældens Tid var forbi, og det var kommet til et blodigt Opgør med Slesvigholsteinismen, faldt der skarpe og bitre Ord om Frederik VI.s store Tanker om den kongelige Magtfylde over Statens Embedsmænd og om et System, der havde spærret Historikerne Adgang til Arkiverne[1].

[1] C. F. Wegener: Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede (1851) S. 249. A. F. Krieger: Det Augustenborgske Oprør i Rendsborg og det preussisk-tydske Overfald (1848) S. 25 f.

De Aartier, der indledte Perioden 1800—1840, syntes ikke at byde gode Kaar for videnskabeligt Arbejde paa langt Sigt. Efter Slaget paa Rheden og Københavns Bombardement, Tabet af Flaaden fulgte den lange Krig med England, Afspærringen, Statsbankerotten 1813, Forarmelsen og endelig, da Fred var i Sigte, Ængstelse for Danmarks Skæbne. Men Uvejret, der gik hen over Landet, gjorde Sindene aabne og modtagelige og fik de unge, der duede, til at spænde deres Kræfter. Det blev ikke de store afsluttende Værkers Tid, men en Periode, rig paa Begyndelser. Man søgte frem ad mange Veje og ryddede Grund. De uanseelige smaa Bøger og Tidsskrifterne fra Frederik VI.s fattige Dage gemmer banebrydende Arbejder.

Vi tænker paa Chr. Jürgensen Thomsens stilfærdige Redegørelser og P. E. Müllers Edda- og Sagastudier og hans Saxostudier, N. M. Petersens *Bemærkninger om danske og norske Stedsnavnes Oprindelse og Forklaring*[1], J. H. Bredsdorffs smaa Afhandlinger *Om Runeskriftens Oprindelse* (1822), *Om de saakaldte tydske Runer*[2] og *Über die Inschrift auf dem letzt gefundenen Goldenen Horne*[3] og Grundtvigs Beowulf-Granskning. Rasmus Nyerup, til Hælvten Bonde, til Hælvten Bogmand, brød Vej for Folkevisestudiet ved *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen* (1812—1814), der fremkaldte „Svenska folkvisor från forntiden" (1814—1817) af Geijer og Afzelius med Geijers aandfulde Indledning „Om den gamla nordiska folkvisan", som atter blev en Tilskyndelse for Svend Grundtvig[4]. J. E. Larsens *Bidrag til de gamle danske Provindsiallovbøgers Historie*, J. F. W. Schlegels *Om de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomie*[5] og især Velschows Disputats *De Danorum institutis militaribus regnante Valdemaro II* (1834) uddybede Forstaaelsen af Danmarks indre Forhold i Middelalderen. Udover Middelalder og udover Danmarks Grænser rakte Chr. Olufsens smaa Afhandlinger fra 1821, der ved en

[1] Nordisk Tidsskrift f. Oldk. II (1833) S. 35—111.

[2] Nordisk Tidsskrift udg. af Chr. Molbech III (1828) S. 394—403.

[3] Mémoires de la Société royale des Antiquaires du Nord (1836—1839) S. 159—162.

[4] W. Abrahamson og K. L. Rahbek var Medudgivere af „Udvalgte Viser".

[5] Jurid. Tidsskrift XIII—XV (1827—1828). Videnskabernes Selskabs philos. og hist. Afhandlinger III (1827).

dristig Hypotese gav Forskningen et Incitament, men fik deres største og varigste Betydning ved at fremdrage en Kilde af ejendommelig Art, et Fortidslevn — Landsbyen med Fællesdrift fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, som Olufsen kendte den fra sin Landmaalervirksomhed, og som den i en ny Tid kunde studeres gennem Udskiftningskort og Opmaalingsprotokoller[3].

De Arbejder, der fremkom vedrørende Danmarks Historie i senere Aarhundreder, har ikke samme Spændvidde som Olufsens *Bidrag til Oplysning om Danmarks indvortes Forfatning i de ældre Tider*, men arkivalsk Stof drages i stigende Grad ind i Undersøgelsen — saaledes i H. H. Behrmanns Studier over Christian II.s Historie, i F. H. Jahns posthume Værk *Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne* (1835), i P. W. Beckers Disputats *De rebus inter Joannem et Christianum II, Daniæ reges, ac Ludovicum XII et Jacobum IV, Galliæ et Scotiæ reges a. 1511—1514 actis* (1835), især i *Det danske afrikanske Kompagnies Historie* (1818) ved Jens Lassen Rasmussen, i M. L. Nathansons Værker *Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finantsvæsen fra 1730 til 1830* (1832—1834) og *Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Stats-Huusholdning fra Frederik IV.s Tid indtil Nutiden* (1836) og i A. F. Bergsøes *Geheime-Statsminister C. D. F. Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger* (1837), ved hvis Udarbejdelse A. S. Ørsted og Deputeret i Rentekammeret Troels Kongslew gav gode Raad. Fra Trediverne er Interessen for den indre Historie stærkt fremtrædende, ikke uden Sammenhæng med den sociale og politiske Udvikling. P. V. Jacobsen udtaler i et Slags Program i Maanedsskrift for Litteratur III (1830), at det, man skal stræbe imod, er „en Skildring af Tiderne og Folket" — ikke en Kongehistorie — Undersøgelser af de forskellige Stænders Vilkaar, Skattevæsenet, Købstadstyret osv., og han følger denne Linie i sine grundlæggende Studier.

Meget godt blev givet gennem Enkeltundersøgelser, men fra Tid til anden lød Kravet om en fuldstændig Danmarkshistorie, en Nationalhistorie. „Har den gode Bund, som frembragte saa

[3] Olufsens Navn gik ikke i Glemme. Paul Vinogradoff: Collected papers I (1928) S. 272. Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Gesammelte Aufsätze von A. Dopsch I (1928) S. 45. J. Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit I (1928) S. 49.

mange Prydelser for andre Grene af Litteraturen, endnu ikke født det Talent, som kunde skienke Fædrelandet en Nationalhistorie? Eller er Stoffet ikke stort og tiltrækkende nok til at fængsle Talentet? Eller fattes endnu hos os det offentlige Liv og den Leven i Staten, der endnu mere end lærde Kundskaber og Materialier nærer Historieskriverens Aand? — Vore Historieskrivere dannede sig i Bibliothekssalene og ikke i et bevæget offentligt Livs Skole". Kravet blev dog ikke opfyldt inden for denne Periode. G. L. Badens *Danmarks Riges Historie* (1829—1832), en gammel Mands Arbejde, hørte i Virkeligheden hjemme i Slutningen af det 18. Aarhundrede. *Danmarks Historie i Hedenold* (1834—1837) blev kun en Begyndelse; N. M. Petersen fik aldrig fuldført det danske Folks Historie, der sammen med den islandske Fristats Historie stod ham for Øje i hans Ungdom. Ogsaa Chr. Molbechs *Fortællinger og Skildringer af den danske Historie* (1837—1838) forblev et Brudstykke og havde ikke synderlig Karakter af, hvad man vilde kalde en Nationalhistorie. Vi fik intet, der kan nævnes sammen med E. G. Geijers „Svenska folkets historia".

Hvad der ydedes i Verdenshistorien i denne Periode faldt ligesom før og siden ret spredt, men var ikke uden Ejendommelighed. L. Engelstofts fint udarbejdede Stykker *Blik paa Forsvarsvæsenets Forfatning og Tilstand i det byzantinske Rige under Keiser Justinian den første* (1815) og *Wiens Beleiring af Tyrkerne 1683* (1815), H. F. J. Estrups *Kleomenes III, Konge af Sparta* (1830) og Wegeners *Om Carl Danske, Greve af Flandern* (1839) vejede maaske ikke saa meget. Fr. Münters store Udkast, der i ikke ringe Grad var prægede af tidligere Tiders Polyhistori, førte paa visse Punkter fremad; det gælder især de Arbejder, som laa fjernest fra vore Historikeres almindelige Omraader. Paludan-Müllers Studie over Machiavelli gav et Perspektiv, historisk og litteraturhistorisk, som aldrig før var givet hos os. Det Værk, der rakte videst, var dog Grundtvigs Haandbog i Verdenshistorien, mægtigt i Anlæg og dybt personligt, en Kilde, hvoraf hans Disciple ned gennem Aarene øste Viden og Styrke og stadig Fornyelse under deres folkeopdragende Virke.

TIDSRUMMET 1840–1870

Vi sætter Skel ved 1840, thi omkring dette Aar begyndte de nye Idéer, der trængte sig frem, Tidens nationale, politiske og sociale Brydninger at spores i den historiske Litteratur. Oplevelserne og Discussionen rejste Spørgsmaal, stillede Opgaver og prægede i stærkere eller svagere Grad Opfattelsen af Fortiden. Og dog blev Sammenhængen med de ældre Slægtleds Arbejde ikke brudt. Den lærde Linie gaar stærk og klar ned gennem Aarhundredet. Først og fremmest er det Professorerne *E. C. Werlauff* og *H. M. Velschow* og sammen med dem *Caspar Paludan-Müller*, der bærer Traditionen[1].

Mens Laurits Engelstoft var gammel og træt og som Universitetets Senior fra 1845 fritagen for at holde Forelæsninger, øvede *Werlauff* endnu en Tid sin stille Indflydelse[2]. Hans Forelæsninger, kritiske Udsigter over Kilder til Danmarks Historie, Norges Historie, Hertugdømmernes Historie førte næste Generation ind i Studiet[3]. Som Leder af Det kgl. Bibliotek tjente han hjemlige og

---

[1] Universitetslærerne i Perioden 1840—1870 var følgende: L. Engelstoft Adjunct i Historie og Geografi 1802, Professor extraordinarius 1803, Prof. ord. 1817, d. 1851. — E. C. Werlauff Adjunct med Pligt til at læse over nordisk Historie og Antikviteter 1810, Prof. extraord. 1812, Prof. ord. 1828, d. 1871. — H. M. Velschow Prof. 1833, d. 1862. — F. E. A. Schiern Lektor 1847, Prof. 1851, d. 1882. — C. F. Allen Docent 1851, Prof. 1862, d. 1871. — Edv. Holm Doc. 1865, Prof. 1867, d. 1915.

[2] jfr. S. 14, 59.

[3] Denne Vejledning fandt Sted hjemme i hans lille Studerekammer. Wegener, der 1823—1824 hørte Forelæsningen over Norges Historie, beretter: „Han stod, iført en gammel Frakke, ved sin lille Pult, der var opstillet mod Væggen, vendte Ansigtet mod denne, Siden eller Ryggen mod sine fire-fem Tilhørere, der sade om et lille firkantet Bord deels i hans Sopha deels paa Stole" (Werlauff: Om Danebrog og Danebrogsordenen (1872) udg. af C. F. Wegener. Indl. S. X; Chr. Bruun: Erindringer fra det gamle kgl. Bibliothek

fremmede Forskere med Raad og Lærdom. Hans Skrifter var Forraadskamre fulde af Viden. Fra denne Periode stammer 2. Udgave af *Historiske Efterretninger om det store kgl. Bibliothek i Kiøbenhavn* (1844), en Bog, der endnu saa at sige daglig bruges i Biblioteket, *Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog i dets første Aarhundrede* (1847) og *Kiøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse til Reformationen* (1850). „De nordiske Historikeres almindelige Lærefader" kalder Caspar Paludan-Müller Werlauff i Erindring om Niels Hemmingsens Hædersnavn. „Om nogen har Grund til at føle sig Dem forpligtet", skriver han 3. Nov. 1855, „er det mig — ikke alene for hvad jeg som Alle har lært af Deres Veiledning, Deres Raad og Deres Skrifter, men især, for Deres hele videnskabelige Stræben har for mig henstillet det som den historiske Kritiks eneste Maal, at erkjende Sandheden i Begivenheder og Forhold, hvad enten Undersøgelsens Udbytte behager mig og andre eller ikke"[1]. Som den usvigeligt redelige Forsker var Werlauff et Forbillede, men hans forsagte Væsen, hans Mangel paa hurtigt og klart Omskue, ogsaa hans Alder satte Grænser for hans Virke[2].

Heller ikke *Velschow* havde stærkt Initiativ, men ligesom Werlauff gjorde han i al Stilfærdighed et godt Arbejde ved Universitetet[3]. Han var den første, der holdt Forelæsninger over Slesvigs og Holstens Historie[4], og den første, der indførte Examinatorier. De knyttedes til hans Forelæsninger over europæisk Historie. Iøvrigt var Danmarks indre Historie hans Hovedthema. Han hævdede, at det var nødvendigt at gøre Rede for Folkets Kaar og Institutionernes Udvikling Side om Side med Statens ydre Historie, for at den stadige Vexelvirkning mellem de indre og de ydre Forhold

(1906) S. 21). — Bevarede er Schierns Optegnelser fra 1835 efter Forelæsningen over den nordiske Histories Kilder (Ny kgl. Saml. 2377 4to), Allens Optegnelser fra 1837 ff. efter den kritiske Udsigt over Kilderne til Danmarks Historie (Ny kgl. Saml. 869 4to II—III).

[1] Jfr. den norske Rigsarkivar Chr. Langes Brev 10. Nov. 1853 og Welhavens Brev af 2. April 1858 med Anbefaling af Søstersønnen J. E. Sars, der skal studere i København.

[2] Fr. Schiern: Erik Christian Werlauff (Nyere hist. Studier I S. 74—92).

[3] Jfr. S. 20, 60.

[4] 1838—1839, 1843—1844; jfr. Addit. 649 4to.

kunde træde tydeligt frem, og Nationalhistorien opfattes i sin Helhed. Hans Forfatterskab falder inden for de samme Rammer. Han bidrog til „Antislesvigholstenske Fragmenter" med *Udsigt over de Begivenheder, Forhandlinger og Overenskomster, der have bestemt Hertugdømmet Slesvigs statsretlige Forhold til Danmark og Holsten siden 1459*, og som Medlem af Grænsereguleringskommissionen af 1851, der i Følge Fredstraktaten af 1850 skulde bestemme Grænsen mellem Slesvig og Holsten, var han meget virksom. De danske Kommissærers Indlæg med den historiske Dokumentation maa i det væsentlige betragtes som hans Værk. I Historisk Tidsskrift offentliggjorde han *Om Bryderne, en egen Classe af den danske Bondestand i Middelalderen* (1840), *Om Folkemængden i Danmark i Midten af det 13. Aarhundrede* (1843) og *Bemærkninger angaaende det slesvigske Ridderskabs Oprindelse* (1848). Undersøgelsen om Folkemængden har sit Udgangspunkt i Velschows Magisterafhandling „De Danorum institutis militaribus" og er som den et dristigt Forsøg. I de nærmeste følgende Tiaar stod dens Resultater urokkede; siden er de blevet grundigt underminerede.

Velschow kendte den litterære Overlevering fra Danmarks Middelalder bedre end nogen anden — Werlauff næppe undtaget. Han havde Blik for Kildernes Afhængighed, øvede Huitfeldt-Kritik og var klar over Suhms Svagheder. Denne Indsigt træder frem snart hist, snart her i hans Skrifter, men en samlet Redegørelse, et kritisk Opgør kom ikke. Han var en tung Arbejder, og i en lang Aarrække var han bunden til Saxoudgaven, som han havde overtaget efter Peter Erasmus Müllers Død. 1. Del (Texten) udkom 1839, 2. Del (Prolegomena og Notæ uberiores) 1858. Langt den største Part af Værket laa færdig, da Peter Erasmus Müller gik bort. Velschow forfattede Prolegomena og de sidste 30 Sider af Noterne, der knytter sig til Bøgerne XIII—XVI i „Gesta Danorum". I Prolegomena tog han de svære Spørgsmaal op, som Stephanius havde behandlet i Indledningen til Saxoudgaven af 1644—1645, Spørgsmaalene om Saxos Levetid og Livsforhold, hans Værks Tilblivelsestid etc. Her rejstes for første Gang Tvivl, om Saxo havde skrevet Bog efter Bog i Rækkefølge, og Velschow udkastede den Hypotese, at sidste Halvdel af „Gesta Danorum" var forfattet først.

Paludan-Müller regnede Velschow for en fin kritisk Gransker, men mente, at hans Skarpsind førte ham paa Vildspor, at han blindt stormede frem ad sin Tankebane uden Omskue og alsidig Prøven. Et Par Aar efter hans Død skrev han en ret indgaaende Karakteristik af ham. „Velschow besad maaskee vel saa stor Combinationsevne som Gram, men ikke dennes Genius; og Skarpsindighed alene uden omfattende Lærdom og overlegent Blik er en farlig Gave for en Kritiker. Den fører meget let til at søge nye Veje, og den vil aldrig komme i Forlegenhed for at finde Grunde til at slaae ind paa den, der just nu ansees for den ene rigtige saa at den under stigende Anstrengelse leder Vandreren bestandig videre frem, indtil han staaer foran Umuligheden af at komme videre"[1].

Caspar Paludan-Müller var den betydeligste Aand blandt Samtidens Historikere og den, der spændte videst. Stærkere end nogen anden siden Grams Dage hævdede han, at kun gennem Opløsning af Traditionens Bestanddele og kritisk Prøvelse af disse gaar Vejen fremad til en ny Erkendelse af Historien. Han var dog ikke blot den aarvaagne Kritiker, „Ærkekætteren", men tillige en Mand med selvstændig Opfattelse af Personer og Forhold i svundne Tider saavelsom i Samtiden, et Menneske med et stærkt indre Liv. I sin Ungdom kom han ikke ud paa en Studierejse, der kunde give vid Synskreds og faglig Lære, og i mere end 40 Aar sad han som Skolemand i smaa Købstæder, først i Odense og siden i Nykøbing; endelig 1871, 67 Aar gammel, blev han Professor. Der er her ødet med sjældne Kræfter.

Paludan-Müllers Arbejder i Trediverne er omtalt i forrige Kapitel[2]. I det næste Aarti gik han fra de verdenshistoriske Æmner over til nordisk Historie, 1840 vandt han Doctorgraden ved Afhandlingen *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sueciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto*, hvis Hovedstykke er den kritiske Analyse og Underkendelse af Brevet af Margrethedag 1397, der almindelig opfattedes som Unionsakten, de tre nordiske Rigers Grundlov. Aaret efter begyndte han sammen med Chr. Kalkar og J. L. Rohmann Udgivelsen af *Aktstykker til Oplysning*

[1] Ny kgl. Saml. 1690 fol. I, S. 174.
[2] S. 21.

især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid med Stof hentet fra fynske Arkiver. Det var Vedel Simonsen paa Elvedgaard, der fra først af havde draget ham ind i den lokalhistoriske Forskning. Ogsaa *Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid* (1852—1853) havde lokal Proveniens, forsaavidt som Begyndelsen til dette Foretagende var Undersøgelser angaaende Slaget ved Øxnebjerg, men Paludan-Müller gik ud over den oprindelige Plan, og ved at træde i Forbindelse med udlandske Lærde, navnlig Arkivar G. C. F. Lisch i Schwerin fik han sanket et værdifuldt Materiale sammen. Hans Udgave var fremmede Forskere til Gavn — Waitz drog Nytte af den til sin Bog „Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik" (1855—1856), og selv førtes han til en Fremstilling af Tidens Historie *Grevens Feide* (1853—1854). Det gode Materiale, den kritiske Prøvelse, det universalhistoriske Syn paa Begivenhederne er Bogens Styrke, men „Grevens Fejde" blev ikke, hvad Paludan-Müller havde stræbt imod, og heller ikke senere fik han Mulighed for at skabe det store Historieværk, „et historisk Kunstværk", som man dengang sagde. Han klagede bittert over, at hans „Udlændighed" hindrede ham i at iværksætte de Planer, han tumlede med, og tvang ham ind paa spredt Arbejde, men i Virkeligheden var den kritiske Studie hans rette Omraade, Afhandlingen hans bedste Form. En lang Række skarpsindige, banebrydende Undersøgelser kom fra hans Studerekammer: *Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord?*[1] — *Herredagene i Odense 1526 og 1527*[2], — *Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie* omhandlende den skibyske Krønike, Reimar Kocks Krønike i Det kgl. Bibliotek og Forholdet mellem Niels Krags og Huitfeldts Fremstilling af Christian III.s Historie[3]. I Videnskabernes Selskabs Skrifter begyndte han 1869 en ny Række Undersøgelser *Studier til Danmarks Historie i det 13. Aarhundrede*, der indledes med *Underhandlinger om Kong Valdemar den Andens Fangenskab. Grevskabet Nørrehalland.* Men allerede 1866 havde han Opmærksomheden vendt mod Stockholmmanuscriptet A 41, samtidig med at han fordybede sig i vore ældre Landboforhold[4]. Af

[1] Nyt hist. Tidsskrift I (1847) S. 1—128.
[2] Vid. Selskabs Skr., hist. og phil. Afd. 5 R. II (1857) S. 237—327.
[3] Historisk Tidsskrift 3. R. I (1858—1859), VI (1867—1869).
[4] Ny kgl. Saml. 1690 fol. III S. 116—137.

disse Undersøgelser fremgik 1871 Afhandlingen *Om Kong Valdemars Jordbog*, som blev 2. Stykke i Rækken. Han var den første Forsker, der underkastede Ms. A. 41, hvoraf „Kong Valdemars Jordebog" udgjorde en Del, en Analyse, og Resultatet gav han i skarpeste Form: „Denne med afgudisk Veneration betragtede Fortidslevning", var Øvelsesblade fra en Skrivestue blandt mange andre Blade med saare forskelligt Indhold — som Afskrifter ringere end almindelige Copier, idet Skønskrift var det egentlige Formaal. Ved den Forskerlidenskab, der fylder alle disse Arbejder, er de den Dag i Dag en levende Tilskyndelse, skønt det er klart, at Skarpsindigheden ofte har ført Paludan-Müller ligesom Velschow ind paa Blindveje. Selv erkendte han, at den kritiske Afhandling er det mest subjective af alt historisk Arbejde[1].

I forrige Kapitel var Talen om Juristernes nære Samvirke med Historikerne[2]. *Kolderup-Rosenvinge* fortsatte gennem Fyrrerne sin *Samling af gamle danske Love*, et Pionerarbejde og som saadant ikke uden Skrøbeligheder. Dertil sluttede sig *Udvalg af gamle danske Domme, afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting* (1842—1848) fra det 15. Aarhundredes Midte til Slutningen af det 16. Aarhundrede, af stor Værdi for Retshistorien, for Kendskab til Danmarks indre Forhold, Kulturhistorien i videste Forstand[3]. *J. E. Larsen* var Den danske historiske Forenings første Formand, en redelig, dybtsøgende Forsker, der baade som Jurist og som Retshistoriker har haft sin Betydning. I 1. Bd. af Historisk Tidsskrift offentliggjorde han et Par Afhandlinger fra Universitetsprogrammer fra 1838 og 1839 *Rigsdage og Provindsialforsamlinger, samt Rigsraadet i Danmark, fra det 13. Aarhundrede indtil Statsforandringen 1660* og *Om de danske Kongers personlige Deeltagelse i Retspleien, fra de ældste Tider indtil den nuværende Tid.* Ogsaa *P. V. Jacobsen* kom ind i Historisk Forenings Styrelse, da Foreningen stiftedes 1839, og gav det meste af sit Arbejde i de følgende Aar til Tidsskriftet, deriblandt *Om de kongelige Nathold, Borgeleier og Giæsteri i Danmark, under Christian III og Frederik II* (Bd. II), *Om Landsthinget var Adelens almindelige Værnething paa Christian III.s og Frederik II.s Tider* (Bd.

[1] Om Paludan-Müller se fremdeles denne Bogs 2. Afsnit.

[2] S. 15, 18 f.

[3] Ny kgl. Saml. 3101 4to indeholder en god Samling Breve til Kolderup-Rosenvinge, der oplyser om hans Forbindelser og Stilling i Samtiden.

II), *Bidrag til Fremstilling af det danske Kiøbstadvæsen under Kongerne Christian III og Frederik II* (Bd. V), *Bidrag til Kundskab om de danske Kiøbstæders Borgervæbning og Deeltagelse i Krigsvæsenet i det 16. Aarhundrede* (Nyt. hist. Tidsskr. Bd. I), altsammen Dele af den Fremstilling af Danmarks indre Forhold i det 16. Aarhundrede, der tidligt stod ham for Øje som hans Maal. Stoffet hentede han for en stor Del fra Cancelliets Registranter og siden fra Købstadsarkiverne og blev en Foregangsmand for støt, systematisk Arbejde i de hjemlige Arkiver. Ved hans Død 1848 skrev Molbech varme Mindeord om ham. Han skattede denne Medarbejder højt, som han overhovedet klartskuende og højsindet anerkendte Dygtighed, hvor den fandtes.

Chr. Molbech hørte til den ældre Gruppe af Lærde — de, som var født i det 18. Aarhundrede — men det betydeligste, han udrettede paa Historiens Omraade, faldt sidst i Trediverne og efter 1840[1]. Han var ikke blot Historiker, men Sprogmand, Æstetiker og Biblioteksmand, receptiv og productiv over al Maade paa de forskellige Felter. I sine unge Aar var han en Tid under Paavirkning af tysk Romantik og stærkt betaget af Grundtvig, men det kom til et Brud mellem Vennerne, idet Molbech veg tilbage for Grundtvigs ubetingede, religiøse Krav, at Historien skulde være Forkyndelse. Under dette stormfulde Møde fandt Molbech sig selv. Trods alle Stemningsbølger var han et klart rationelt Hoved, og Historikerens Gerning var og blev for ham den uafhængige, retsindige Søgen efter sand Erkendelse af Fortiden. Hans tidligste Production har ikke megen Interesse, og længe var han bunden af lexikalske Foretagender og Udgivelse af gamle danske litterære Texter. I Tyverne og Trediverne fremkom imidlertid en Række historiske Arbejder, som gav ham stærke Tilskyndelser — 1822 F. C. Dahlmanns banebrydende Studie „Einleitung in die Kritik der Geschichte von Alt-Dänemark" i „Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte" — 1823 Peter Erasmus Müllers Undersøgelse „Om Kilderne til Saxos ni første Bøger og deres Troværdighed" — 1825 E. G. Geijers „Svea rikes hävder" og 1832 1. Del af „Svenska folkets historia" — 1826 og 1829 de to første Scriptores-Bind af „Monumenta Germaniæ historica" — 1832 og 1836 Chr. Jürgensen Thomsens „Kortfattet Udsigt over nordiske

[1] Chr. Molbech 1783—1857.

Steen-Oldsager fra den hedenske Tid" og „Ledetraad til nordisk Oldkyndighed". Det spores i et Par Forelæsningsrækker, Molbech holdt i 1833 og 1836, — den første over „de nordiske Nationers, særdeles det danske Folks Oprindelse, ældste Historie og Forfatning", den anden over „de gamle Nordboers Monumenter, Oldsager, Cultur, selskabelige og huslige Forfatning i den hedenske Tid"[1]. Et meget fremtrædende Element i Forelæsningen af 1833 er Kildesondringen. Molbech nævner Gram som den første kritiske Forsker i Danmarks ældste Historie (Noterne til Meursii Historia Danica) og iøvrigt Niebuhr, Dahlmann og Peter Erasmus Müller som Læremestre. Meget er skarpt og klart — i flere Henseender foregriber han Dahlmanns „Geschichte von Dänemark" (1840—1842) — men Stoffet overvælder den boglærde Mand. Begge Forelæsninger danner Grundlaget for *Fortællinger og Skildringer af den danske Historie* (1837—1838), hvis Kapitel II „Om Nordens ældste Grave, Gravminder og jordfundne Oldsager" er bemærkelsesværdigt som det første Forsøg paa at berette om nordisk Oldtid ud fra arkæologisk Materiale[2]. Dersom „Fortællinger og Skildringer" havde været formet som en kritisk Redegørelse for Forskningens nye Veje, havde Bogen faaet Betydning i Kraft af Molbechs Intelligens og hurtige Tilegnelsesevne, men han vilde, at den skulde være en Fremstilling for en videre Kreds. Som Folkebog faldt den til Jorden, og de Studier, der laa forud, kom ikke til deres Ret.

Fra sin Udkigspost i det kgl. Bibliotek spejdede Molbech imidlertid stadig efter ny Tegn. 1837 udgav Eduard Gans Hegels „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte", og strax var han rede. I Vintersemestrene 1837—1838 og 1839—1840 læste han over samme Æmne, og umiddelbart efter tryktes *Forelæsninger ved Kiøbenhavns Universitet over Historiens Philosophie* (1840—1841).

[1] Ms. Collin 340 4to. Chr. Jürgensen Thomsen var — karakteristisk nok — til Stede ved i hvert Fald en af Molbechs arkæologiske Forelæsninger (Brev fra Thomsen til Molbech 9. Maj 1836).

[2] N. M. Petersen veg derimod tilbage fra denne Opgave. Mod Slutningen af „Danmarks Historie i Hedenold", hvis tredje Bind fuldendtes 1837, skriver han, at han vil blive ved den litterære Tradition; det ny, der er kommet frem, er endnu ikke til at overskue. Paa samme Vis Allen og Dahlmann. Hverken i „Haandbog i Fædrelandets Historie" (1840) eller „Geschichte von Dänemark" bruges det forhistoriske Stof.

Grundtankerne og det store Overskue over Menneskehedens Udviklingshistorie er i Hovedsagen og i mange smaa Træk Laan fra Hegel. Ofte citeres Hegelske Fyndord. Men altsom Forelæsningen skrider frem, forsvinder Filosofien og Hegel, og Resten bliver almindelig Verdenshistorie. Molbech havde ikke speculativ Evne. Han hørte til „de vulgaire historiske Arbejdsfolk"[1]. de af Hegelianerne foragtede underlige Mennesker, der dyrkede Studiet af Fortiden ganske jævnt og troligt[2].

Et Arbejde, som bedre svarede til hans Evner og Erfaring, var *Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede* (1843), et Stykke Lærdomshistorie fra en Tid, da de humanistiske Fag og Naturvidenskaberne endnu var i rimeligt Forhold i Selskabet. Bogen er karakterfuld, myndig, ikke saa lidt polemisk, og der stod Storm omkring den. Werlauffs „Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog i dets første Aarhundrede" (1847) satte ikke Lidenskaberne saa stærkt i Be-

---

[1] Schiern i Tidsskrift for Litteratur og Kritik VII (1842) S. 42.

[2] Her skal erindres om Madvigs fastunderbyggede, sindige Indsigelse mod Fejlsyn og Construction i „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte" *Blik paa Oldtidens Statsforfatninger med Hensyn til Udviklingen af Monarchiet og en omfattende Statsorganisme* (1840). — Caspar Paludan-Müller fordybede sig i yngre Aar i filosofiske Studier, hans historiske Syn er i nogen Maade præget af Hegel. For Allen derimod var tysk Filosofi en fremmed Verden. Han læste ganske vist „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte" under sin Rejse, men det var næsten uundgaaeligt i denne Hegelianismens store Tid (Ny kgl. Saml. 702 8vo S. 41). I Schierns Forfatterskab spores jævnlig Hegels Indflydelse.

Hans Brøchners Brev af 17. Febr. 1846 til Chr. K. F. Molbech giver et karakteristisk Udtryk for, hvorledes Filosofiens Dyrkere saa paa Historikere og Arkæologer og deres Arbejde. Talen er om J. J. A. Worsaaes „Blekingske Mindesmærker fra Hedenold". „Jens Jacobs Skrift har jeg tilfældigvis seet hos Byens Boghandler; det er smukt at see til, men vistnok ulysteligt at faae Forstand af. Fanden maa vide, hvor Folk kunne føle sig tilfredsstillede ved Beskjæftigelse med et saadant Studium. De, der give sig af med saadanne empiriske Materier, der i det høieste kunne gjøres interessante ved vagabonderende Hypotheser, forekomme mig altid som Folk, der for at stille deres Sult vilde spise Gruus og Kampestene, de vilde nok kunne faae et betydeligt Indhold i Maven, men neppe blive synderlig fede deraf. Det er dog umueligt at sætte sig i personligt Forhold til et saadant Stof, og det er dog til syvende og sidst al Videnskabs Maal" (Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech: En Brevvexling S. 12).

vægelse. I Fyrrerne var Molbech ogsaa optaget af en Del Udgiverarbejde. Han havde allerede 1813, da han blev Medlem af Danske Selskab, peget paa, hvor vigtigt det var at faa trykt de talrige paa Dansk affattede Akter, der laa i Arkiverne, men først mange Aar efter fik han under Samarbejde med N. M. Petersen realiseret sin gamle Tanke gennem Samlingen *Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det 14., 15. og 16. Aarhundrede* (1842—1858), som rigtignok kun blev et Fragment. Det samme gælder *Kong Christian IV.s egenhændige Breve* (1848 og 1861) omfattende Aarene 1596—1632. Ogsaa dette var en gammel Plan. Abraham Kall og Laurits Engelstoft havde samlet Materiale sammen, og 1820 havde Molbech forelagt Frederik VI en Ansøgning og en Arbejdsskitse, men Foretagendet var gaaet i Staa paa Grund af Kongens Modvilje mod Offentliggørelse. Mange andre Planer og Begyndelser kunde nævnes, men eet længelevende Værk fik Molbech sat i Gang, og sin største Indsats gjorde han, da han 1839 stiftede Den danske historiske Forening og 1840 udsendte 1. Bind af Historisk Tidsskrift, som fulgtes af ti andre Bind i hans Redaktørtid. Omkring sig samlede han saa at sige alle de bedste Kræfter, og Tidsskriftet blev den lærde Forsknings faste Borg. Blandt sindige Mænd var han Uroen, i mange Henseender fremskuende og fremaddrivende. Herom skal videre handles længere henne[1].

Endnu maa omtales *C. F. Wegener*, som blev ført ind i Bøgernes Verden af Rasmus Nyerup og „dannet til Historiker i den Werlauffske Skole", *C. T. Engelstoft*, der var Laurits Engelstofts Søstersøn og voxede op i hans Hjem, og *H. F. Rørdam*, som vel var en Snes Aar yngre, men ligesom Wegener og Engelstoft nær knyttet til de gamle Historikere og den lærde Tradition[2].

C. F. Wegener blev ansat ved Sorø Akademi og drev ivrige Studier baade i fremmed og hjemlig Historie. Hans Recension af 1. Bind af Dahlmanns „Geschichte von Dänemark" i Tidsskrift for Litteratur og Kritik (1841) viser betydelige Kundskaber, men ud-

[1] S. 93; jfr. Ellen Jørgensen: Chr. Molbech, den danske historiske Forenings Stifter (Hist. Tidsskrift 10. R. V. S. 1—63).

[2] C. F. Wegener 1802—1893. C. T. Engelstoft 1805—1889. H. F. Rordam 1830—1913. Wegener til Christian VIII 8. Jan. 1848 (Danske Mag. 7. R. I. S. 317).

præget konservativ kildekritisk Holdning. Overfor Dahlmann, der bygger sin Fremstilling af Danmarks ældre Historie paa udlandske samtidige Annaler, hævder Wegener Saxos og Sagaernes Værd, mens Molbech allerede i sine Forelæsninger og Arbejder i Trediverne havde været inde paa den Vej, Dahlmann fulgte. I Recensionen bemærker man den kraftige Indsigelse mod Dahlmanns Overgreb i Skildringen af Danmarks og Tysklands indbyrdes Forhold. Wegener var tidlig paa Vagt overfor de Paastande og Krav, der lød fra Kiel, og tog med Energi Arbejdet op i Den slesvigske Forening og for „Bondeskolen" i Rødding, hvor hans Broder blev Forstander. „Jeg og Mine, vi ville tjene Fædrenelandet", skrev han[1]. Ud fra denne Tankegang forfattede han efter Opfordring af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab *Liden Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde* (1843). Det skulde være en folkelig Bog, og efter sit Formaal maatte den blive ensidig — stærkt concentreret om Frederik VI og med Lys over Reformtiden og mørke Skygger over de ældre Tider — men den var fuld af Stof og god at hente Viden af under Debatten i Bondebevægelsens første Aar. Den faderlige Tone forekom dog vist dengang lige saa uægte, som den synes nu. Wegener var mere sig selv, naar han skrev for Akademikere; saaledes er Bogen *Om Anders Sørensen Vedel, kgl. Historiograph i Frederik II.s og Christian IV.s Dage* en fin Monografi — „Wegeners ypperlige — man kan næsten sige classiske Arbejde" er Molbechs Karakteristik i et Brev til B. E. Hildebrand. Den hviler paa et spredt og yderst besværligt Haandskriftmateriale og giver paa Werlauffs Vis en Rigdom af Enkeltheder, et helt Tidsbillede, men man faar i denne Overflod ikke Klarhed over, hvor meget Vedel i Grunden fik fuldendt af sit Arbejde, og hvad han betød i Historikernes Række. — 1847 udnævntes Wegener til kgl. Historiograf med Pligt til fornemmelig at beskæftige sig med Udarbejdelsen af Danmarks Historie efter 1660 og Indsamling af Stof til Nutidens Historie[2], og 11. Marts 1848 blev han Gehejmearkivar. Poul Christian Stemann, i hvem Wegener saa sin „Johan Friis", sin „gamle Kantsler", havde haft væsentlig Indflydelse paa denne Udnævnelse. Det var under Enevælden, Wegener havde

[1] Danske Magazin 7. R. I. S. 238.

[2] P. F. Suhm og Ove Malling (d. 1829) havde været de sidste kongelige Historiografer.

faaet sit Embede, men da han 1. Juli tiltraadte det, var en ny Tid brudt frem med Systemskifte og Krav om Reformer, og Gehejmearkivaren stod over for en ung Minister, D. G. Monrad, som udkastede et stort Arbejdsprogram. Der blev ogsaa nok at gøre med Modtagelse af Afleveringer af Arkivalier og Affattelse af politiske Skrivelser og Indlæg for Ministerierne, ikke mindst for Udenrigsministeriet. Wegener havde jamret over Isolationen i Sorø, der hemmede hans videnskabelige Studier, nu jamrede han end mere under Dagens Byrde. Til eget Arbejde levnedes ikke megen Tid. 1852 kom *Biographiske Antegnelser over Laurids Engelstoft*, 1855—1856 *Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i ældre og nyere Tid*, der blev udarbejdet efter Frederik VII.s Ønske og indeholder en Mængde Materiale af Betydning for Kendskabet til Lensstyre og Landboforhold. Som Gehejmearkivar udgav Wegener, bistaaet af Plesner, Matthiesen og Kall Rasmussen *Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearkiv*, som ikke blot rummede Redegørelse for Arbejdet i Arkivet, men ogsaa Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder, vigtige Publicationer og Akter. Initiativet var taget af Monrad[1].

Mens Wegeners Arbejder for Størstedelen fremkom ved Tilskyndelse ude fra, er der fast Sammenhæng i *Chr. Thorning Engelstofts* Production. Han finder strax sit Omraade og sin Form, ogsaa sit Grundsyn paa den Aandernes Strid, der ligger bag ved de voldsomme Begivenheder, som fører til Kirkebruddet. Saaledes i Disputatsen *Reformantes et catholici tempore, quo sacra emendata sunt*

---

[1] Der kan i denne Forbindelse være Grund til at nævne de stille, kundskabsrige Mænd i Arkivet Hans Knudsen, M. N. C. Kall Rasmussen, K. M. A. Matthiesen og C. N. A. Plesner, der uegennyttigt vejledede de unge Forskere under deres første Forsøg og hjalp de ældre med deres store Arbejder. Selv anlagde de omfattende Samlinger, men var lidet productive (I. P. Trap: Stat.-top. Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig. Efterskrift. — C. F. Allen: Breve og Actstykker. Fortalen. — Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme IV. Fortalen. — Chr. Molbech i Hist. Tidsskr. 2. R. V. S. 640. — P. Lauridsen sammesteds 6. R. V. S. 186, 8. R. III. S. 275).

Om Wegener se A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884) S. 123 ff. Fr. Krarup: Gehejmearkivar C. F. Wegener (1882). Særtryk. Olaf Carlsen: Soranske Studier I (1928) S. 62—103, II (1929) S. 52—129. Breve fra C. F. Wegener til T. A. Regenburg og M. H. Rosenørn 1843—1849, udg. af Bjørn Kornerup (Danske Magazin 7. R. I).

in Dacia, concertantes (1836), der giver et Overblik over Tidens Litteratur og prøver at klarlægge de to Parters Anskuelser, — og saaledes i Afhandlingen *Paulus Eliæ* med en Karakteristik, der for første Gang bringer en retfærdig Vurdering. Engelstoft er trængt dybt ned i Povl Helgesens Skrifter og søger deres Forudsætninger; hans fine Forstaaelse og Humanitet viser, at han er Laurits Engelstofts Fostersøn. Denne Afhandling gennempløjede Paludan-Müller atter og atter under Udarbejdelsen af „Herredagene i Odense 1526 og 1527", og den gav Anledning til og var Udgangspunkt for hans Studie „Den skibyske Krønike", og Ordskiftet førtes videre i de store Afhandlinger *Hans Tausens Proces for Herredagen i Kjøbenhavn 1533 og den skibyeske Chrøniche* af Engelstoft og „Endnu engang den skibyske Krønike" af Paludan-Müller[1]. C. T. Engelstoft og Caspar Paludan-Müller indleder det kritiske Studium af Reformationstiden i Danmark. Der gaar en lige Linie fra disse to Forskere til J. Oskar Andersen.

Holger Frederik Rørdam var af en Slægt, i hvilken Mand efter Mand i ni Led havde været Præster. Som Grundtvig var han bunden til Danmarks Land og Kirke og i Samhu med svundne Tiders Fromhed og Lærdom, og denne Samfølelse blev rigere og varmere under Oplevelserne i 1848, der faldt i hans første Studentertid. Strax efter at være kommet til København begyndte han historiske Studier i Bibliotekerne og i Gehejmearkivet, vejledet af Faderens Ven Registrator Hans Knudsen, og som ung theologisk Kandidat udgav han *De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav* (1855) og to Aar efter *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter*. „Jeg elsker Digternes vingede Ord," skrev han, „og jeg elsker Historien; derfor var det et historisk Billede af den gamle danske Digter, jeg ønskede at give, en Fremstilling af hans Personlighed i Belysning af Tidsforholdene, et Tidsbillede, tegnet med den Omhu og Troskab, som betinger et saadant Billedes Værdi. — Jeg elsker Danmark og alt hvad dansk er; jeg saa i Arrebo en af Danskhedens Forkjæmpere og Bærere i hans Tid, og hvad mere er, jeg saa i ham en af de Skribenter, der, om jeg saa maa sige, skjønt selv halv

[1] Hist. Tidsskrift 2. R. II (1848); 3. R. I (1858); 3. R. VI (1867—1869). Vid. Selskabs Skr., hist.-fil. Afd. 5. R. II (1857). Paludan-Müller til C. T. Engelstoft 17. Okt. 1856 (RA).

ubevidst, inspirerede den Kreds af hæderlige danske Mænd, der i Tydskhedens Blomstringstid her i Danmark i sidste Halvdel af syttende Aarhundrede med Mund og Pen søgte at værne om Modersmaalet, Folkets ædle Arv fra Fædrene". Samme Aar sendte han Andragende til Cultusministeriet om Understøttelse til en Indsamling af Materiale til Universitetets Historie[1] og kom ind i Styrelsen af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Han overtog Redaktionen af Kirkehistoriske Samlinger, og det mærkedes snart, at Lederen var en kyndig og energisk Mand. I de to første Bind under hans Redaktion findes N. L. Høyens Beskrivelser af Aarhus Domkirke og Maribo Stiftskirke og hans Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil, den store Redegørelse af Jacob Helms om Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe og C. T. Engelstofts Undersøgelse af Kirkeordinantsens Historie, desuden Bidrag til den danske Reformationshistorie og Meddelelser af Universitetsarkivet af Rørdam selv. Det 16. og 17. Aarhundrede var hans Omraade — *Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen* (1859—1863) staar ret isoleret i hans store Production. 1860 blev han kaldt til Sognepræst i Satrup i Angel og førtes her ind i Studier over Sønderjyllands Kirkehistorie, der brat blev afbrudte ved Krigen[2]. Som fordreven slesvigsk Embedsmand i fattige Kaar optog han da i København paany det Arbejde i Arkiver og Biblioteker, han saa intensivt havde drevet i tidligere Aar, og vandt 1867 den filosofiske Doctorgrad ved Afhandlingen *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen*, der slutter sig til Wegeners Bog om Anders Sørensen Vedel. I Fortsættelse af Werlauffs Universitetshistorie ligger *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621* (1868—1877), et Rydarbejde og en Opdyrkning af nyt Land, et grundlæggende Værk, der ikke alene oplyser om Universitetets Forhold, men giver Bidrag til Danmarks Kirkehistorie og Litteraturhistorie, Kulturhistorie og Personalhistorie — et helt biografisk Lexicon over en

[1] Werlauffs Papirer XXXII.

[2] Fragmenter af hvad han havde samlet gav han senere i Kirkehistoriske Samlinger. Trods Adskillelsen maatte de slesvigske Kirkeforhold ligge Selskabet paa Sinde, „saa meget mere som vi aldrig opgive Haabet om, at den Del af Slesvig, som frivillig vil slutte sig til Danmark, atter vil komme tilbage, om end Tiden gjøres os lang". (Kirkehist. Saml. 2. R. IV. S. 477).

stor Del af det 16. og 17. Aarhundredes Kirkemænd og Lærde. Som første Forsøg maatte det tynges af den store Stofmasse, men Tyngen laa ogsaa i Rørdams Natur. Indsamlingen var hans kæreste Syssel. Han kunde gøre Farbroderen Peter Rørdams Ord til sine: „At danne et Hele, det formaar jeg ikke, Enkeltheder glæder mig"[1]. Skønt Materiale var samlet et Aarhundrede frem i Tiden, blev Værket ikke fortsat, men i Kirkehistoriske Samlinger og andetsteds gav Rørdam i de følgende Aar talrige Bidrag til Universitetets Historie og almindelig Lærdomshistorie.

Alle de Folk, som her er nævnt, tog Stilling til Tidens politiske og nationale Spørgsmaal, hver paa sin Vis. Werlauff og Kolderup-Rosenvinge var Frederik VI.s Mænd, ogsaa Molbech og Wegener hørte den gamle Tid til og forstod ikke den ny Tale om Folkefrihed. For Wegener syntes Grundlovudkastet „et uhyre Vovestykke". Paludan-Müller var i Trediverne og Fyrrerne sarkastisk stemt overfor Fremskridtspartiet, men den stærke folkelige og nationale Bevægelse i 1848 rev ham med for en Stund; siden stod han som en skarp Kritiker af de Nationalliberales Politik, det høje Spil om Slesvig, de letsindige skandinaviske Planer. J. E. Larsen derimod, og Velschow og C. T. Engelstoft samvirkede med den ny Tids Mænd — paa nærmere eller fjernere Hold. Ogsaa med Hensyn til det slesvigske Spørgsmaal tog Historikerne forskelligt Stade. De ældre — Mænd som Werlauff, Kolderup-Rosenvinge og Molbech — iagttog med Modvilje og Uro de Kræfter, der rørte sig i Hertugdømmerne og truede med at sprænge Monarkiet. Molbech forfærdedes over, at den Mening vandt Magt, „at Statens Tilværelse og Kraft, og følgelig hele Folkets Velfærd og Sikkerhed, skulde underordnes en saakaldet national Idee". Men de lidt yngre — Wegener, J. E. Larsen og Paludan-Müller — var med Liv og Sjæl med i den nationale Kamp og arbejdede for den slesvigske Sag — i det stille eller i lidenskabeligt Meningsskifte, som da Wegener og Larsen mødte „det kongelige Budskab" af

[1] Peter Rørdam til Grundtvig 26. Dec. 1841. Samtidig med at Rørdam begyndte at udsende sit Værk, kom Lunds Universitets Historie, forfattet af Martin Weibull og Elof Tegnér i Anledning af, at to Hundrede Aar var forløbne siden Universitetets Stiftelse; og 1877, fire Hundrede Aar efter, at Uppsala Universitet var grundlagt, fik Cl. Annerstedt det Hverv at udarbejde et stort Værk, som i en lang Række Bind førte Fremstillingen op til 1792.

4. Oktober 1852 om Ændring i Tronfølgeloven med den skarpeste Indsigelse udfra Overbevisningen om, at Kongelovens Arvefølge var det faste Baand mellem Kongeriget og Sønderjylland. Men bortset fra de politiske Indlæg ikke mindst under Kampen om Slesvig, var disse lærde Granskeres Arbejder kun i ringe Grad tidsprægede. Man kunde snarest kalde dem tidløse.

Der var imidlertid andre Folk, hvis Syn paa Fortiden var bestemt ved deres Stade i Dagens Strid. De blev sat i Gang af den ildfulde Debat og de store Oplevelser, fandt nye Æmner og Forskningsveje, tog Tingene paa en ny Maade og førte forsaavidt Studiet fremad; men det subjective Moment var en Fare. Forrest blandt disse Folk stod *C. F. Allen*, den ypperste Historiker af dem alle. *Fr. Schiern*, *Fr. Hammerich* og *Ludvig Helveg* gjorde hver paa sin Maade en Indsats. *N. M. Petersen* gav i sine indholdstunge „Bidrag til den danske Literaturs Historie" en tro Genspejling af, hvad der bevægede ham og mange andre i Tiden, Kærligheden til alt hvad der var dansk, Uviljen mod den fremtrængende Tyskhed, Frygten for Danmarks Udslettelse[1].

C. F. Allens første Arbejde *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling* (1840) kom som Besvarelse af en Prisopgave, „Selskabet for Efterslægten" 1836 havde udsat i Samstemmen med de Ønsker om en Nationalhistorie, en Folkets Historie, der atter og atter var kommet til Orde. Allen havde forberedt sig til at tage fat paa Opgaven ved at høre Werlauffs kritiske Udsigt over Kilderne til Danmarks Historie og Forelæsningen over nordisk Arkæologi — maaske ogsaa ved at følge Velschows Forelæsninger over Danmarks indre Historie — og med Dygtighed havde han orienteret sig i Litteraturen i den korte Frist, der var ham beskaaren[2]. Han var en

[1] C. F. Allen 1811—1871. Fr. Schiern 1816—1882. Fr. Hammerich 1809—1877. L. Helveg 1818—1883. N. M. Petersen 1791—1862.

[2] Ny kgl. Saml. 869 4to II—III: Allens Collegium 1837 ff. efter Werlauffs Forelæsning over Kilderne til Danmarks Historie. Ny kgl. Saml. 795 4to: Allens Collegium 1837 ff. efter W.s Forelæsning over Arkæologi. At Allen har fulgt Velschows Forelæsninger, er Dahlmanns Formodning i hans Anmeldelse i Neue Jenaische Litteraturzeitung, Leipzig, 1. Jahrg. n. 50, 28. Febr. 1842.

Nybygger i det historiske Land — i Januar 1836 var han bleven theologisk Kandidat — men hans Bog med den klare Disposition, det naturlige, klangfulde Sprog gav i mange Maader, hvad man længe havde trængt til. Det var en levende Bog, baaren af de nationale, politiske og sociale Idéer, som arbejdede sig frem i Trediverne og i Begyndelsen af Fyrrerne og greb den intelligente Ungdom. Efterslægtselskabets Skriftudvalg, især A. S. Ørsted, fandt, at den unge Mand førte Ordet med megen Selvsikkerhed, og havde adskillige kritiske Bemærkninger at gøre til Manuscriptet, men Allen værgede sin Fremstilling, som A. D. Jørgensen senere værgede „Fyrretyve Fortællinger" mod sine Censorer[1].

Derefter fulgte Magisterafhandlingen *De rebus Christiani Secundi, Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis, exulis, commentatio* (1844), som førte ham ind i Arkivstudier og aabnede vide Udsigter. 1845 tiltraadte han en længere Rejse med det Maal at samle Bidrag til Danmarks Historie i det 16., 17. og 18. Aarhundrede i Udlandets Arkiver og Biblioteker. Der var paa dette Tidspunkt Muligheder som ingen Sinde før. Det havde hidtil været nok saa svært at komme ind i Arkiver og Biblioteker, og under og efter Revolutionen laa Samlingerne i Kaos. De faa af vore Historikere, der havde været udenlands, savnede Evne til systematisk Arbejde med Akter og Manuscripter. Münter søgte planløst og grænseløst, Sneedorff og Engelstoft var optagne af det brusende Liv i Revolutionens Paris og gav sig ikke Stunder til at forske. Sindigere var H. F. J. Estrup, som var ude i Aarene 1817—1820. Han fandt vel mange Døre stængte, men det lykkedes ham at faa Adgang til franske Ge-

[1] Den 17. Okt. skrev han til Selskabet for Efterslægten: „I Anledning af den til mig komne Opfordring til at erklære mig om, hvorvidt jeg vilde tage Hensyn til de af Censorerne gjorte Bemærkninger ved mit Skrift, skal jeg herved tillade mig at svare følgende. Alle de faktiske Oplysninger og Berigtigelser, som indeholdes i Censorernes Bemærkninger, modtager jeg, som rimeligt er, med Erkjendtlighed og skal ikke undlade omhyggeligt at benytte dem; hvad angaaer de Anskuelser og Bedømmelser af Fakta, hvori Censorerne afvige fra mig, da er jeg villig til at læmpe min Fremstilling derefter ved at formilde det skarpe og stærke i Udtrykket, hvor saadant er paaanket, og overhovedet bestræbe mig for, saa vidt muligt, at undgaa Anstød. Men at jeg i Et og Alt skulde tage alle Censorernes historiske Anskuelser til en ufravigelig Rettesnor, holder jeg mig overbeviist om Selskabet ikke vil forlange af mig." (Concept i Ny kgl. Saml. 1622 fol.; jfr. Notat i Efterslægtselskabets Direktionsprotokol).

sandters Correspondance i Arsenalbiblioteket i Paris, og paa dette Grundlag udarbejdede han *Bidrag til Kundskab om Frankeriges, Danmarks og Sverriges indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689* (1823)[1]. I Tyverne og Trediverne ændredes Forholdene. Rankes Arbejder aabenbarede, hvor værdifuldt et Stof der gemtes rundt omkring, og siden begyndte man i Belgien og Frankrig at ordne Arkivmasserne og udsende store Publicationer. Arkivrejser blev et vigtigt Led i Historiens Studium. 1834—1835 var A. Fryxell udenlands, og Aaret efter berettede han i 1. Del af „Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver" om sin Søgen og begyndte Offentliggørelsen af det, han havde fundet. Ikke uden Tilskyndelse fra Fryxells Arbejde lagde P. W. Becker sine Planer. 1836—1838 var han med offentlig Understøttelse i Sverige, Tyskland, Nederlandene, England, Skotland og Frankrig paa Spor efter fremmede Gesandters og andre diplomatiske Agenters Breve og Relationer vedrørende Danmark, og han fik Overblik over det store Materiale helt op til det 18. Aarhundredes Slutning, men maatte ved Indsamlingen begrænse sig til sit eget Interesseomraade, Frederik III.s Tid[2].

Det var Beckers Opgave, Allen tog op[3], og han vendte hjem med en rig Høst, men kom dog aldrig til at udgive dette omfattende Stof; det skete for en stor Del ved andre i spredt Publication. Under den sidste Del af Rejsen var han i Stockholm og Christiania for at gennemgaa Christian II.s Arkiv. Et Udvalg, af hvad der fandtes her, og af den ringe Del, som var i Danmark, gav han 1854 i *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*[4]. Det var dog ikke Allen nok at samle

---

[1] Estrups Indberetninger til Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 1819 (Olaf Carlsen: Soranske Studier II, 1929, S. 153—171).

Brev til Jens Møller 17. Juni 1818 (Ny kgl. Saml. 3000 4to). Hans Optegnelser under Rejsen (Ny kgl. Saml. 856b 4to).

[2] P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering af udenlandske Archiver (1847 og 1857).

[3] Allen søgte Beckers Raad, da han skulde rejse ud, og henvendte sig ogsaa til Estrup. (Breve fra Becker og Estrup til Allen 1845).

[4] Christian II.s Arkiv fra hans Landflygtighedsaar var efter lange Tider blevet fundet i Bayern. Den initiativrige Fr. Münter havde 1801 henvendt sig til den franske Republiks Gesandt Grouvelle i København om Eftersøgen

Stof, han vilde skrive Historie, og gennem Aarene voxede hans Arbejdsplaner umærkeligt fra en Fremstilling af Christian II.s Landflygtighedsaar til en Skildring af Danmarks Historie i Tiden 1500—1536 og endelig til et Værk om Danmark, Norge og Sverige i Overgangsperioden mellem Middelalder og den nyere Tid. Afbrydelse voldte en Opgave, han ikke kunde skyde fra sig i disse Aar, da Kampen stod om Sønderjylland, *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* (1857—1858)[1]. Men saa tog han fat igen. Først sent formede Stoffet sig til et Stykke Nordens Historie, men Tanken om de nordiske Folks Samhør havde været levende hos ham fra hans Ungdom, og Forstaaelsen af Sammenhængen i de tre Landes Historie uddybedes gennem de mange Aar. „Man har til enhversomhelst Tid en Fornemmelse af en Fælledsaand, som hviler over det Hele, og en Røst, som lyder gjennem Tiden og meer eller mindre tydelig udsiger, at Skjæbnen dog er fælleds og intet af Folkene tør være ligegyldigt ved det andets Vee og Vel". Allen blev ikke hængende i de forberedende Studier og nøjedes ikke med at give Stumper og Stykker, men førte Arbejdet frem med fast Vilje, med Heroisme under svigtende Helbred. 1864 kunde han begynde Udsendelsen af *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik*

---

i Arkiverne i Bruxelles, men uden Resultat. En halv Snes Aar senere fandt H. Behrmann i Akter vedrørende Forhandlingerne i Schmalkalden 1540 en Udtalelse om, at Pfalzgrev Frederik var i Besiddelse af Christian II.s Cancelli, — „Christian den Andens Fængsels- og Befrielses-Historie" (1812) S. 128—129, og „Kong Christian den Andens Historie" I (1815) S. C—CVI, — hvorefter Opmærksomheden vendtes mod de pfalziske Lande og Bayern. Paa ny tog Münter Sagen op, og 1823 ansøgte han Frederik VI om at foranledige, at der blev foretaget Undersøgelser i Mannheim og München. Atter denne Gang blev man skuffet, men 1826 kom Meddelelse om, at Christian II.s Papirer var fundne ved Overførelsen af Provinsarkivet i Amberg til München. Tilbagesendelsen af Christian II.s Arkiv kom lige fra Begyndelsen ind i et galt Spor, og den norske Professor G. Fougner Lundh, der optraadte illoyalt, bærer en stor Del af Skylden for, at Tingene blev fordelt ganske vilkaarligt. Norge fik Broderparten, Sverige og Danmark en ringe, tilfældigt sammenstykket Del. Herom beretter Indledningen til Allen: Breve og Aktstykker. Oplysninger om den senere Litteratur vedr. Münchensamlingen findes i Axel Linvald: Dansk Arkivvæsen (1933) S. 103.

[1] Den oprindelige Titel lød: Det danske Sprog og det nationale Liv i Sønderjylland.

den Første, Gustav Vasa, Grevefejden 1497—1536, der staar Side om Side med de monumentale Værker fra Aarhundredets Midte, Macaulays „History of England", Rankes „Französische Geschichte" og „Englische Geschichte", Grotes og Curtius's Skrifter, F. F. Carlsons, Malmströms og Odhners store Fremstillinger af Sveriges Historie[1].

De Idealer, der havde lyst for Allen under hele hans Forfatterskab, var ogsaa *Fr. Schierns* Idealer, men hans historiske Virke fik en anden Karakter. Han var en urolig og splittet Natur, stadig higende ud over det, han havde taget sig paa. Umiddelbart efter, at han 1847 var bleven udnævnt til Lektor ved Universitetet, stod en juridisk Løbebane for ham som det attraaværdige: Han kunde ikke tænke sig „gennem hele Livet at vegetere som en unyttig, baglænds seende Fantast (d. e.: som Historiker)"[2]. Hans Ansættelse gav iøvrigt Anledning til kritiske Bemærkninger i den lærde Kreds, og han omtales oftest med en vis Skepsis[3]. I sine sidste Aar var han en dybt skuffet Mand, fuld af Klage over, at hans Arbejde var gaaet i Staa, mens Allen havde ført store Planer igennem med Støtte af Autoriteterne, som uden Smaasind havde givet ham Orlov for Embedspligter.

Schiern var Laurits Engelstofts Efterfølger som Professor og fortsatte den universalhistoriske Linie. Som Engelstoft havde han en vidtomfattende Læsning, søgte gerne det curieuse og fjerne og yndede historiske Paralleler, den dramatiske Episode, den karakteristiske Anecdote og fandt sig bedst til Rette i Essayformen. Hans første Arbejde var Besvarelsen af den for 1836 udsatte historiske Opgave om Gallernes Indvandring i Lilleasien og Forholdene i Galatien, til Landet blev romersk Provins. Et Æmne af samme Art tog han til Magisterafhandlingen *Origines et migrationes Cimbrorum* (1842), og hertil sluttede sig hans eneste større Værk *Europas Folkestammer* (1851), der ikke blev fuldendt. Afhandlingen *Bemærkninger om Historieskrivningens Udvikling og nær-*

[1] Om C. F. Allen se fremdeles denne Bogs 2. Afsnit.

[2] Brev til Orla Lehmann 26. Aug. 1847.

[3] Chr. Molbechs Kalenderoptegnelser 17. Juni 1847 (Ny kgl. Saml. 439 8vo). P. W. Becker til Allen 30. Juli 1847. C. Paludan-Müller til Velschow 18. Juni 1848. Velschow til Werlauff 17. Juli 1851. Madvig til Sophus Bugge 28. Febr. 1867 (Hist. Skrifter tilegnede Ludvig Daae, S. 22—23).

værende Standpunkt i Tidsskrift for Litteratur og Kritik VII (1842) var et Program ligesom Molbechs Forord til 1. Bind af Historisk Tidsskrift, en Tilskyndelse til at følge fremmede Forskeres nye Veje, men mens Molbech pegede paa en Række bestemte Opgaver, forkyndte Schiern: „Det, hvortil Nutiden trænger, og hvorefter den længes, er ikke en historisk Fortælling om Facta, men en historisk Udvikling af Aandens Aabenbaring i Tiden". Der er et overmaade kraftigt Islæt af Hegels „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte" i denne Afhandling, der ogsaa giver sig til Kende andetsteds. Mod Slutningen lover han at give en Skildring af den filosofiske Historieskrivning i Frankrig, et Løfte han aldrig indfriede, men rundt i hans Skrifter er Spor af Paavirkning fra Guizot, Michelet og navnlig fra Augustin Thierry.

Schierns Production omfattede skarpsindige og indtrængende Undersøgelser som *Et nordisk Sagns Vandringer, fornemmelig med Hensyn til Sagnet om Wilhelm Tell* (1840), *Om Dronning Dagmar. Kritiske Bidrag til den danske og til den bøhmiske Historie* (1854), *James Hepburn, Jarl af Bothwell, hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark* (1863), *Om den slaviske Oprindelse til nogle Stedsnavne paa de danske Smaaøer* (1853), offentliggjorte i Historisk Tidsskrift og Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, — og Essays, som kom frem i M. Steenstrups Dansk Maanedsskrift og i Dagbladet Fædrelandet, hvoraf de betydeligste og mest karakteristiske var de orienterende Stykker *Nationalitet og Sprogkamp i Belgien* (1843), *Den nyere Nationalitetsbevægelse* (1849), *Breve fra Prag* (1857), *Ved Nedre-Donau* (1857), *Nationalitetsstriden i Tyrol* (1862), *Det polsk-russiske Spørgsmaal* (1863), *Tysk Kultur og Rusland* (1867). De bygger paa Selvsyn og Samtaler fra den lange Studierejse 1842—1844 og mange senere Rejser og paa aarvaagen Læsning af speciel Litteratur saavel som af Tidsskrifter og Dagblade. I første Række redegør de for Nutidsforhold, men giver stadig lange Tilbageblik, og Fremstillingen bølger mellem Beretning og Reflexion; et lille Erindringsbillede kan have dybt Perspektiv. Under Lære- og Vandre-Aar i Fyrrerne vaktes hans Interesse for „de vidunderlige Nationalitetsidéer, som den nyeste Tids Genius udgyder over hele Europa", men altsom Aarene gaar, mærker man mere og mere, hvorledes Tanken paa Slesvig ligger bag Skildringen af Kampene ude i Europa. I det sidste Essay „Tysk Kultur og Rusland" —

skrevet efter 1864 — dirrer Bitterhed under Redegørelsen for Tyskhedens Fremtrængen og Slavernes Vigen gennem Aarhundreder og for de Tegn, der varsler, at ny Fremstød er i Vente, at Tyskernes umættelige Gab stadig er vendt mod Øst: „Insatiabiles Theutonicorum hiatus"[1]. Schierns Afhandlinger og Essays fandt mange Læsere — de samme, som læste Guizot og Michelet, Thiers og Lamartine, Macaulay og Prescott — et omfattende Udvalg blev optrykt i *Historiske Studier* (1856—1857) og *Nyere historiske Studier* (1875—1879)[2].

Ogsaa *Fr. Hammerichs*, *L. Helvegs* og *Fr. Barfods* Arbejder læstes meget — især i de Kredse, hvor man lyttede til Grundtvigs kirkelige og nationale Forkyndelse. I disse Aartier spirede den Sæd, Grundtvig havde saaet. Stærkt og dybt som ingen før havde han følt Sammenhængen i Folkets Liv saavelsom i Kirkens Liv, og den Vækkelse, der udgik fra ham, skyldes det i stort Maal, at Danskheden blev sig bevidst baade nord og syd for Kongeaaen, at Rigets Sønderlemmelse 1864 ikke førte til Undergang, men til Sammenhold og Rejsning. Han havde hos de mange vakt Sans for Fortiden. Selv skrev han ikke mere Historie, men hans Følgesvende tog fat. Ingen af dem evnede dog at skabe et stort Historieværk, gennemtrængt af hans Aand.

I „Brage og Idun", der var et Slags Organ for Danske Samfund, som Grundtvigs unge Venner stiftede 1839[3], fremkom

[1] Schiern citerer Bøhmerkongen Premysl Ottokar II i Brevet til Polens Hertuger 1278.

[2] Et Vidnesbyrd om Interessen for den fremmede historiske Litteratur, jævnsides med hvad der erfares gennem Samtidens Skrifter og Optegnelser, Breve og Memoirer og gennem mundtlig Tradition, giver Oversættelserne — Thiers: Den franske Revolutions Historie (1842—1845) og Consulatets og Kejserdømmets Historie (1845—1860), Guizot: Den europæiske Civilisations Historie (1847), Michelet: Indledning til Verdenshistorien (1847), Lamartine: Girondisternes Historie (1847—1848) og Den franske Revolution i 1848 (1850—1851), Macaulay: Englands Historie (1852—1858) og Essays (1879), Prescott: Samlede Værker (1856—1860), Lanfrey: Napoleon den Førstes Historie (1873—1877). Hertil kan føjes Demokratiet i Amerika efter Alexis Tocqueville af Hother Hage (Gjengangeren, redigeret af D. G. Monrad 1844).

[3] Danske Samfund blev stiftet umiddelbart efter Den danske historiske Forening som „et historisk Selskab i levende Retning", „et Selskab til Folkelivets Tarv" (Brage og Idun I, S. 416, 447).

Frederik Hammerichs første Forsøg deriblandt det højtflyvende Stykke *Nordens verdenshistoriske Betydning* (*Ideer til en skandinavisk Historie*). Han var Præst, men Historien tiltrak ham. At han kom ind i et større Arbejde, skyldtes en Opfordring fra Trykkefrihedsselskabet, der ønskede at faa en virkelig folkelig Danmarkshistorie, thi Chr. Molbechs „Fortællinger og Skildringer" med Lærdoms Tynge havde ikke svaret til Formaalet. 1847—1848 udsendte han *Danmark i Valdemarernes Tid* og 1849—1854 *Danmark under de nordiske Rigers Forening*, som gav romantisk Historie, nationalliberal Historie, i poetisk Stil, men ikke besværet af meget Studium og uden al kritisk Indsigt. Hammerichs Forudsætninger var ikke Gram og Langebek, men Grundtvig og Oehlenschläger, Schelling og Steffens, Tieck og Novalis. Ogsaa *Danmark under Adelsvælden*, der udkom 1854—1859, havde store Skrøbeligheder, men i Aarenes Løb blev Kildestudiet mere selvstændigt og Fremstillingen besindigere, omend stærkt farvet af Forfatterens personlige og tidsprægede Opfattelse[1]. Nogle Afhandlinger i Historisk Tidsskrift *Om de tre uadelige Stænders Deeltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender, fra Rigsdagen 1523 til Rigsdagen 1660* (1847), *Fire kjøbenhavnske Rigsdage* (1854), *Præsident Hans Nansen den Ældre* (1858) og *Bidrag til Belysning af den danske Stats Folkemængde, Næringsveie og Finantser i Midten af det 17. Aarhundrede* (1860) er Forarbejder eller slutter sig nær til „Danmark under Adelsvælden". Den sidste Studie er for de statistiske Deles Vedkommende en Slags Fortsættelse af Velschows Afhandling om Folkemængden i Danmark i det 13. Aarhundrede, men med Hensyn til de økonomiske Forhold en Indtrængen paa nyt Omraade med de Mangler, der hefter ved et første Forsøg, og de Svagheder, der laa i en noget usikker Arbejdsmaade.

1859 blev Hammerich Professor i Kirkehistorie. I sine Indledningsforelæsninger gjorde han gældende, at Studiet skulde drives nationalt „hos os altsaa dansk og nordisk", og i *Den kristne*

[1] Samtidig med Hammerichs Fremstilling af Danmarks Historie og i Slægt med den er Fr. Barfods *Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1853; 4. Udg. 1872), der skulde være en ny Udgave af Ove Mallings „Store og gode Handlinger af danske, norske og Holstenere" med Udeladelse af Holstenerne, men blev Barfods egen Bog, hans Beretning om store og gode Handlinger.

Kirkes Historie (1868—1871) fremhævede han den folkelige Naturgrund, Kirkens Særpræg rundt i Landene. Han følger sin Mester i Forherligelsen af Angelsaxerne, der lagde Grunden til en ny gotisk-kristelig Kultur[1]. Roms Styre, Brydningerne mellem Stat og Kirke har ikke megen Interesse for ham, men han beretter gerne og med Varme om det kristne Menighedsliv, karakteriserer fyndigt de store Personligheder, f. Ex. Tertullian og Augustin, og viser deres Indsats i Udviklingen. Førstehaandsarbejde kan man dog ikke med Rimelighed vente i dette omfattende Værk, der har Forelæsninger til Grundlag og er anlagt som Universitetslærebog.

Den hellige Birgitta og Kirken i Norden (1863) er derimod en fuldtud selvstændig Bog, den første Fremstilling i nyere Tid af Birgittas Personlighed og Værk. H. L. Martensens „Mester Eckard" (1840) havde vakt Hammerichs Sans for Middelalderens Mystikere og ført ham ind paa Studiet af Birgittas „Aabenbarelser"; siden hen var det maaske den svenske Text „Heliga Birgittas Uppenbarelser", udg. af G. E. Klemming 1857 ff., maaske de stærke Vidnesbyrd om de nordiske Kirkers Fællesskab, der hørtes paa de skandinaviske Kirkemøder, som gav Impulsen til, at han tog Arbejdet op paa ny[2]. Æmnet er ham kært, og han har levet sig dybt ind i det. Birgitta med det brændende Hjerte og den djærve Tale staar for ham som den, der varsler et Gennembrud —

---

[1] I Tilslutning til Grundtvigs Studier i angelsaxisk Poesi udarbejdede Hammerich *De episk-kristelige oldkvad hos de gotiske folk* (1873), der karakteriserer Goternes (Germanernes) Kristendom, deres Opfattelse af Christus som den stærke unge Helt og af Disciplene som hans tro Hirdmænd.

[2] Nordiske Kirkemøder afholdtes 1857 i København, 1860 i Lund, 1862 i Christiania, 1871 atter i København. Hammerich var en af de ledende Mænd. I „Brage og Idun" offentliggjorde Hammerich 1840 et Stykke „Om et nordisk Historiker-Møde", der slog til Lyd for et Møde, hvor frie Forelæsninger og Folketaler og Digtes Fremsigelse skulde vexle; 1847 udkastede han i Forening med Allen og Krieger en Plan om, at Nordens Historikere skulde komme sammen ligesom Naturforskerne, og han virkede for denne Plan. I Forvejen havde den norske Rigsarkivar Chr. Lange og P. A. Munch hver for sig været inde paa samme Tanke, som dog først blev realiseret 1905. — Der var i Aartierne omkring Aarhundredets Midte ikke ringe personlig Forbindelse og en Del Samvirke blandt Historikerne, Mand og Mand imellem, men større Fællesforetagender kom ikke i Gang; Chr. Langes Forslag om et fælles nordisk Unionsdiplomatarium døde Straadød (Chr. Lange til Paludan-Müller 25. Sept. 1848.

„en Forløber for Reformationen i Norden," siger han i Fortalen, men i Fremstillingen lader han hende blive i Middelalderen, hvor hun hører hjemme, og forsøger at se hende i Sammenhæng med de tyske Mystikere fra den Tid. Som Romantikens Søn har han, før nogen anden, Blik for den Poesi, der gemmes i Aabenbaringerne, især for Birgittas Lignelser med de friske Erindringsbilleder, hentede fra Naturen og Menneskelivet[1]. — En omfattende Birgitta-Litteratur er voxet frem siden Hammerichs Dage; nyt Materiale er fundet, og mange Problemer, der ikke existerede for ham, eller som han kun kunde skimte, har været under Debat, — man kan erindre om Undersøgelser af H. Schück, C. Silfverstolpe, T. Höjer, K. B. Westman, Isak Collijn, Salomon Kraft, Paul Diderichsen, Toni Schmid — naturligvis maa Arbejdet efter to—tre Menneskealdre være forældet, men det var i sin Tid en værdifuld Begyndelse. Den Bog, som fulgte efter Birgitta-Bogen, *En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden* (1865), vejede ikke saa meget. Den røber Mangel paa Indsigt i det 12.—13. Aarhundredes Theologi og overvurderer Anders Sunesøns Selvstændighed[2].

Paa Roskilde Konvents Møde i Juli 1848 fremsatte Hammerich Forslag om at danne et kirkehistorisk Selskab svarende til Den danske historiske Forening, og Pastor E. Mau fra Haarslev støttede ham, idet han nævnte den centrale Opgave, en dansk Kirkehistorie, og *L. Helveg*, som Manden, der kunde gøre Arbejdet. Forslaget vandt almindelig Tilslutning, snart udgik Indbydelse, undertegnet af C. J. Brandt, J. F. Fenger, Fr. Hammerich, Helveg og Mau, og i Febr. 1849 kunde Selskabet for Danmarks Kirke-

---

Paludan-Müller til Lange 9. Okt. 1848. P. A. Munch til G. Stephens 5. Okt. 1846. H. Reuterdahl til Chr. Molbech 14. Okt. 1847. Fr. Hammerich: Et Levnetsløb (1882) S. 71. Chr. Lange til B. E. Hildebrand 1847 paa den trykte Henvendelse, han sendte til nordiske Historikere om Diplomatarium Norvegicum for at bede om Raad og Kritik. Chr. Lange til Werlauff 17. Aug. 1847. Allen til Werlauff 13. Febr. 1848. Molbech i Hist. Tidsskrift 2. R. II S. 698).

[1] „Paa mig gjøre de trods al Forskjel et Indtryk omtrent som Fragmenter af Novalis" (Den hellige Birgitta S. 230).

[2] I sin Forkærlighed for den kirkehistoriske Monografi og Interesse for den enkelte Personlighed minder Hammerich om August Neander, Forfatter af „Der heilige Bernhard und sein Zeitalter" (1813), „Der heilige Johannes Chrysostomus und die Kirche, besonders des Orients, in dessen Zeitalter" (1821) etc.

historie træde i Virksomhed. Blandt de første Planer var Helvegs store Opgave. Han begyndte med det lutherske Tidsrum, thi her var Savnet størst; man havde af større almindelige Fremstillinger kun Pontoppidans „Annales ecclesiæ Danicæ" (1741—1752), der standsede med Aar 1700, og Münters „Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen" (1823—1833), som behandler Tiden før Reformationen, begge skrevne paa Tysk hovedsagelig med udlandske Læsere for Øje. *Den danske Kirkes Historie efter Reformationen* (1850—1855) er skreven for det danske Kirkefolk jævnt og hjerteligt i Samfølelse med Pietisme og al inderlig Kristendom, med varm Tilslutning til Grundtvig under Kirkekampen. Her tager dog Æmnet Magten fra Forfatteren, Fremstillingen breder sig over al Maade. Mange Medlemmer af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie fandt, at der ikke var gjort Ret og Skel mellem Grundtvig og hans Modstandere, og meldte sig ud, og Universitetets og Ministeriets Understøttelse til Arbejdet faldt bort. Men den stille og milde Helveg lod sig ikke bøje og vovede sig i Kast med den ældre Periode, der krævede store faglige Forudsætninger og Studier i Arkiver og Biblioteker i København, som der ikke var Mulighed for. Han stod i et dybt personligt Forhold til sin Opgave og vidste, hvad han vilde. *Den danske Kirkes Historie til Reformationen* (1857—1870) blev en Beretning om „det aandelige Folkeliv" gennem syv Aarhundreder, dvælende ved Kirkens indre Forhold, Folketro og Folkeskik, men uden megen Sammenhæng med den almindelige Kirke, hvoraf den danske var et Led. Helveg har sat sin Personligheds Præg og sin Tids Præg paa dette Stykke Middelaldershistorie, men i videnskabelig Henseende var ikke meget vundet. Et kritisk Grundarbejde, som C. T. Engelstoft og Paludan-Müller begyndte for Reformationstidens Vedkommende, magtede han ikke. Det gælder Værket som Helhed, Perioden efter 1536 saavelsom de ældre Aarhundreder. Samtidens Mening om Helvegs Kirkehistorie maatte falde forskellig efter det Standpunkt, hvorfra den blev betragtet; Vilhelm Birkedal priste den som „et Skrift, der ikke er overgaaet af noget andet paa det danske Sprog"; lærde Kritikere som C. T. Engelstoft og H. Reuterdâhl tog deres Forbehold, Caspar Paludan-Müller, der altid hævdede, at Danmarks Kirkehistorie alene kunde forstaas i Forbindelse med den almindelige Kirkehistorie, undslog sig for at vurdere

Bogen[1]. Vi skal dog huske, at den i al Skrøbelighed er een Mands Arbejde og endnu staar som den eneste danske Kirkehistorie — i 2. Udgave fortsat til 1864[2].

N. M. Petersen førte ikke sin „Danmarks Historie i Hedenold" videre. Afhandlingen *Bonde, Bryde og Adel. Et Bidrag til Oplysning om de danske Stænders Kaar i Middelalderen*, der blev trykt i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1847, var kun et Fragment; men samme Aar begyndte han Indsamling af Stof til et grundlæggende Arbejde *Bidrag til den danske Literaturs Historie* (1853—1861), en møjsommelig Indsamling, thi endnu havde man ikke Overblik over Bogmasserne i det kgl. Biblioteks danske Afdeling. Værket maatte i nogen Grad faa Mærke heraf, men rundt om er der Stykker, hvor N. M. Petersens Samhu med sit Folk og hans Forstaaelse af poetiske Sind gør Fremstillingen dybt indtrængende og uforglemmelig. Det var hans Maal ved „et tro Billede af Litteraturen at give et Billede af Folket", og saaledes blev „Bidrag til den danske Literaturs Historie" paa en Maade den Danmarkshistorie, han i sin Ungdom havde drømt om at skrive. Bogen blev som hans tidligere Arbejder en Søgen tilbage til det oprindelige, det danske og nordiske, en Selvhævdelse overfor det fremmede under bitter Erkendelse af „Danmarks historiske Nullitet". Man mærker, at den fik Form under Højspænding i Tiden mellem de slesvigske Krige. N. M. Petersens fine saarbare Sind er blevet tungere, hans Syn er ensidigt, Sammenspillet mellem dansk Litteratur og anden europæisk Litteratur kommer ikke til sin Ret.

Et dybt Skel var der ikke mellem de Historikere, hos hvem den videnskabelige Tradition var meget stærk, og de andre, i hvis Virke man sporer Tidens Bevægelser, — saa lidt som i Aarhundredets Begyndelse mellem Grams og Langebeks Lærlinge og Pragmatikerne Münter, Engelstoft og Baden. Det mere eller mindre

---

[1] V. Birkedal: Personlige Oplevelser i et langt Liv (1890) S. 143. Nyt theol. Tidsskrift (1850) S. 394. Nordisk Universitets-Tidsskrift for 1859 H. IV. S. 143—145. C. Paludan-Müller til Chr. Kalkar 26. Febr. 1871 (Hist. Tidsskrift 9. R. V. S. 420); jfr. Dagbogen under 29. Nov. 1865 (Ny kgl. Saml. 1690 fol. III. S. 77). Nyt theol. Tidsskrift XII (1861) S. 195.

[2] Omtrent samtidige med Helvegs Værk er H. Reuterdahls „Den swenska kyrkans historia" (1838—1866), der standser ved 1533, og R. Keysers „Den norske Kirkes Historie under Katholicismen" (1856—1857).

tidsprægede i Værkerne beroede for en stor Del paa Temperament; Allen, Schiern og N. M. Petersen var, hver paa sit Omraade, grundige Forskere, og saa at sige alle stod de sammen i Arbejdet, først og fremmest i Arbejde for Den danske historiske Forening som Medlemmer af Styrelsen eller som Bidragydere til Historisk Tidsskrift.

Allerede i forrige Periode var der gjort forskellige Forsøg paa at faa et historisk Tidsskrift i Gang — L. Engelstofts og Jens Møllers *Historisk Calender* (1814—1817), Grundtvigs *Danne-Virke* (1816—1819), Jens Kragh Høsts *Clio* (1813—1821), Jonas Collins *For Historie og Statistik, især Fædrelandets* (1822—1835), Jens Møllers *Mnemosyne* (1830—1833). For de fleste gælder det, at det meste af Indholdet skyldtes Udgiverne. Af større Betydning synes de kritiske Journaler, i første Række *Dansk Litteratur-Tidende* (1811—1836), hvor Tidens bedste Folk i alle Fag satte hinanden Stævne, og Vurderingen af Arbejder indenfor Historiens Omraade, taget i videste Forstand, var uafhængig, kyndig og inspirerende. *Maanedskrift for Litteratur* (1829—1838) stræbte at hævde samme Stilling. I de almindelige litterære Tidsskrifter fandt historiske Stykker ofte Plads. Her er Grund til at nævne „Athene" og „Nordisk Tidsskrift for Historie, Litteratur og Konst" under Molbechs Redaktion 1814—1817 og 1827—1836. Det sidste fik historisk Karakter ved Bidrag fra Jahn, Estrup, Vedel Simonsen, Werlauff, Paludan-Müller, J. E. Larsen og Velschow. Endnu inden dette Tidsskrift var afsluttet, tænkte Molbech paa et nyt — et historisk politisk Tidsskrift. Tanken kom vel fra Rankes „Historisch-politische Zeitschrift", der 1832—1836 tjente Konservatismens Sag. Et Par Aar senere fik hans Planer imidlertid anden Form, og utvivlsomt har de tyske historiske Sammenslutninger med deres Publicationer givet ham Impuls. De var blevet til, den ene efter den anden, i hurtig Rækkefølge. 1819 stiftedes „Thüringisch-Sächsischer Verein für Erforschung des vaterländischen Altertums" og „Schlesischer Altertumsverein", 1821 „Verein für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde", 1833 „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für vaterländische Geschichte", 1835 „Verein für Mecklenburgische Geschichte und

Altertumskunde" og „Historischer Verein für Niedersachsen". Endnu flere kunde nævnes. Den stærkeste Tilskyndelse maatte komme fra det Selskab, der laa inden for det danske Riges Grænser, „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft", hvis Formand og Sekretær, Nic. Falck og A. Michelsen, stod i levende videnskabelig Forbindelse og flittig Brevvexling med de Lærde i København. I Begyndelsen af 1839 kaldte Molbech Historikere og interesserede og formaaende Mænd til Møde paa Universitetet og forelagde en Plan og Indbydelse til en historisk Forening for Danmark, et ildfuldt Opraab, et Program af mægtigt Omfang.

Den 22. Februar stiftedes Den danske historiske Forening, og til Medlemmer af Styrelsen valgtes Molbech, Velschow, J. E. Larsen, N. M. Petersen og P. V. Jacobsen. Det var ikke en fremstormende Ungdom, der kom til at lægge Grunden for Foreningens Virke; Molbech var 55 Aar, de andre i Fyrrerne, erfarne Mænd, ægte Forskere, hvis Arbejdsomraade fortrinsvis laa i Danmarks indre Historie. Alene deres Navne var et Program. *Chr. Molbech* blev Sekretær og Redaktør af det Tidsskrift, der stod forrest i Rækken af Foreningens Planer. Han indledede 1. Bind med et Forord *Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbeider og Formaalene for en historisk Forening i Danmark*, hvori han erindrede om, hvad der i de to sidste Aartier var ydet i Frankrig af Thierry og Barante, Guizot og Thiers, Mignet og Michelet, og manede til Arbejde i dansk Historie, til et intensivt Studium af Danmarks Middelalder og de følgende Aarhundreder, hvor en Række Opgaver laa og ventede: „Det var vel paa Tiden, at man eengang fra Island, Grønland og Norge steg ned til Danmark; at man fra Gravhøie og Oldsager vendte sig til Historiens Liv og Handling; at man engang tænkte paa at henvende Opmærksomhed og virkende Kraft paa vor egen og egentlige Nationalhistorie — paa den Historie, med hvilken vi endnu ved det danske Stats- og Folkeliv staae i umiddelbar Berøring".

Molbech vidste, hvad han vilde, og han havde Redaktørtemperament. Det var hans Lyst at sætte andre i Gang, selv elskede han Arbejde[1]. Hans livlige Aand, der aldrig fandt blivende Sted,

[1] „Jeg har altid — uden at turde fragaae, at jeg har spildt og bortødslet en stor Deel af mit Liv ved Egenheder, som ligge i min Character, min psykiske

men altid var paa Langfart, hans hurtige Orienteringsevne og gode Judicium gjorde ham i særlig Grad skikket til at lede et Tidsskrift. I 1. Bd. traadte han frem omgiven af sin Stab — saavel J. E. Larsen som Velschow og Schiern offentliggjorde vægtige Afhandlinger. I 2. Bd. mødte P. V. Jacobsen med en Undersøgelse om de kongelige Nathold, Borgelejer og Gæsteri under Christian III og Frederik II, og siden kom det ene Arbejde efter det andet fra hans Haand. I 3. Bd. finder man J. L. Rohmanns dygtige kildekritiske Forsøg *Nogle Bemærkninger i Anledning af de sædvanlige Beretninger om Torben Oxes Henrettelse og Død*, der undergraver Behrmanns og Allens Fremstilling, og J. J. A. Worsaaes *Hvorvidt kan man antage, at det i Haraldskiær-Mosen (1835) opgravede Liig er den norske Dronning Gunhildes?*, som er den unge Arkæologs principielle Opgør med de gamle Antikvarer, repræsenterede af N. M. Petersen. Et Fremstød paa andet Omraade er Paludan-Müllers Undersøgelse *Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord?* i 1. Bd. af Tidsskriftets 2. Række; sammesteds finder man N. L. Høyens Bemærkninger om Sorø Kirkes Alder og Stil, og i et Par af de følgende Bind C. T. Engelstofts *Paulus Eliæ* og *Om Gejstligheden som Rigsstand i Danmark efter Reformationen*. Meget mere kunde nævnes. Historisk Tidsskrift var indholdsrigt og alsidigt i Molbechs Tid. Han forstod at finde Folk, der duede, og blev aldrig træt af at tilskynde og hjælpe af sin Fylde af Viden fra Kongens Bibliotek. Alligevel kunde det skorte paa Stof, og saa maatte han selv levere, hvad der skulde til, et Forhold, der kun altfor meget fremmede hans Lyst til at flyve fra det ene til det andet. Han begynder ofte de større eller mindre Stykker med Undskyldninger, fordi de kun har foreløbig Karakter, han giver mange Løfter, tager meget paa Borg og gaar gerne uden om de Punkter, der kræver Fordybelse og anspændt Prøven. Det gælder f. Ex. Afhandlingerne *Om Corfitz Ulfeldt som Landsforræder, og om hans politiske Characteer og Handlinger* og *Et Bidrag til Corfitz Ulfeldts Levnetshistorie*, som bragte meget nyt Materiale fra Geheimearkivet og fra Sverige og alligevel skuffede. Om den første bemærkede J. L. Rohmann: „Hvor mange enkelte Glimt, der end fra det Mol-

---

Natur og mit Livs Forhold — elsket Arbeidet", skrev Molbech til P. S. Wallmark 24. Juni 1846 (Kgl. Bibl. Stockholm).

bechske Arbeide falde ind i hiin mørke historiske Region, saa bliver det gamle Savn af tilstrækkeligt Lys til at opklare de fleste vigtige Punkter dog næsten lige saa stort som det var tilforn. Hvergang nemlig den lærde Forfatter har bragt os saa langt ind i de forskellige Optrin af den store Tragedie, at vi med Længsel stirre Opløsningen af den slyngede Knude i Møde, lader han desværre Dækket pludseligt falde og henviser os derpaa til denne Opløsning i en uvis kommende Tid"[1]. I Anmeldelserne gav Molbech sit bedste. Forlængst havde han holdt Afregning med Romantiken; det rationelle i hans Intelligens gjorde sig gældende. Han var selvstændig i sin Opfattelse, kritisk overfor ensidig Fremstilling; han saa klart, hvor der var Arbejde at gøre, og atter og atter indskærpede han Omsorg for det Materiale, der gemtes rundt i Landet, planmæssig Kildepublication, indtrængende Granskning, — et Studium i Sandhedens, ikke i Partiaandens og Lidenskabens Tjeneste. Her skal kun nævnes en enkelt af hans Anmeldelser, som havde større Rækkevidde, end Recensioner almindeligvis har, Anmeldelsen af P. A. Munchs „Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug" (1838), der fremkom i Tidsskriftets 1. Bind. Den var et alvorligt og værdigt Genmæle mod de norske Historikeres bitre Angreb paa Danmark gennem adskillige Aar, med en skarp Kritik af denne ensidigt norske Lærebog i Nordens Historie, der paa Basis af en Hypotese om Indvandring fra Nordøst hævdede det norske Folk som det oprindelige Folk i Skandinavien. Hypotesen stammede fra Gerhard Schøning, men førtes frem paany af Rudolf Keyser og Munch[2].

I 24 Aar var Molbech Drivhjulet i Historisk Forening og saa omtrent enevældig i Ledelsen af Historisk Tidsskrift. 1853 nedlagde han imidlertid sit Hverv og traadte ud af Styrelsen, og i hans Sted indvalgtes Orientalisten *N. L. Westergaard*, der med det samme overtog Sekretærposten. Denne mærkelige Ordning kunde ikke være Tidsskriftet til Gavn. Halvtredserne og Begyndelsen af Tredserne blev en mat Periode. Foreningen fik ganske vist 1857

[1] Hist. Tidsskrift III (1842) S. 313—458; 2. R. IV (1852) S. 1—98. For Litteratur og Kritik I (1843) S. 68—69.

[2] Samtidig kom C. Paludan-Müllers Recension af Munchs Bog i F. C. Petersens Tidsskrift for Litteratur og Kritik III, der heller ikke var skaansom mod Indvandringshypotesen.

en energisk Formand, Indenrigsminister A. F. Krieger, der var meget interesseret i historiske Studier. Han drog Paludan-Müller, der længe havde holdt sig borte, tilbage til Tidsskriftet. Paludan-Müllers Studier over den skibyske Krønike og Reimar Kocks Krønike indleder 3. Rækkes 1. Bind (1858). Krieger foranledigede ogsaa, at vigtige Aktsamlinger henhørende til den nyeste Tids Historie kom frem — Aktstykker angaaende det tyske Forbunds Intervention i Holsten 1851—1852 og Afløsningen af Sund- og Bælttolden, meddelte med Udenrigsministerens Tilladelse, Akter til Belysning af den svensk-norske Regerings Stilling til den dansk-tyske Strid i Aarene 1858—1864, og meget mere. Men det egentlige Arbejde syntes at ligge stille. Der fremkom vel adskillige grundige Afhandlinger, men, naar undtages Paludan-Müllers Studier, ingen, der brød ny Vej.

En bedre Tid begyndte, da den unge Docent *Edvard Holm* blev Sekretær i Westergaards Sted. Edvard Holms tidligere Studier havde ligget fjernt fra de Egne, hvor danske Historikere oftest færdes. Han var Madvigs Discipel, og Madvig havde haft stor Betydning for hans Udvikling[1]. Efter at have taget filologisk Embedsexamen søgte han sine første Æmner i den romerske Kejsertid — *De græske Undersaatters politiske Stilling under de romerske Kejsere indtil Caracalla* (1860) og *Gejstlighedens Optræden lige over for Staten fra Slutningen af Constantin den Stores Regjering indtil det vestromerske Riges Fald* (1864). Næste Aar blev han Docent i Historie og overtog den Forelæsningsrække over det europæiske Statssystems Historie efter den westphalske Fred, som Velschow siden 1849 havde holdt for de statsvidenskabelige Studerende, hvortil sluttede sig andre Forelæsninger, især over Frankrigs og Englands Historie i det 18. Aarhundrede. Samtidig vendte han sig fra Oldtiden og begyndte Studier i Danmarks Historie i det 18. Aarhundrede, dansk Udenrigspolitik. Under Indtryk af de sidste Aars Oplevelser følte han det som Pligt at tage et Arbejde op paa dette Omraade. Der var Vidnesbyrd nok om, hvor lidt et Folk kunde være tjent med, at dets Forhold til andre Lande i Tidens

[1] Peter Edvard Holm 1833—1915. I et Brev til Johannes Steenstrup 2. Dec. 1881 skrev Holm: „Madvig er et af de Mennesker, for hvem jeg nærer den største Hengivenhed, og der lever ingen Mand, hvem jeg skylder Taknemmelighed som ham".

Løb bedømtes ensidigt efter fremmede Videnskabsmænds Synsmaade. Allerede 1866 kom Afhandlingen *Om Danmarks Deltagelse i Forhandlingerne om en væbnet Neutralitet fra 1778—1780*, den første Afhandling i Historisk Tidsskrift, udarbejdet paa Grundlag af Materiale fra Udenrigsministeriets Arkiv; derefter fulgte *A. P. Bernstorffs Beretning om hans mundtlige Forhandling med Gustav III i Efteraaret 1787* og senere hen flere Undersøgelser inden for samme Omraade. Mens Wegener rugede som en Drage over alt, hvad der gemtes i Gehejmearkivet yngre end 1750, stillede Udenrigsministeriets Arkiv Stof til Raade. Den Tillid, Edv. Holm her nød, var Forudsætningen for hans Arbejde. Han var i nøje Forbindelse med Ministeriets Direktør P. Vedel, der delte hans Interesser[1]. I Historisk Tidsskrifts 4. R. I (1869—1870) offentliggjorde Vedel *Grev v. d. Ostens Gesandtskaber* og senere *Grev Rochus Friederich Lynar*. Afhandlinger vedrørende det 18. Aarhundredes Historie, især nordisk udenrigspolitisk Historie, fik en fremtrædende Plads i denne Periode — ligesom Breve og Memoirer fra det 18. Aarhundrede. Af Arbejder vedrørende ældre Tiders Historie skal særlig fremhæves C. T. Engelstofts Undersøgelse *Hans Tausens Proces for Herredagen i Kjøbenhavn 1533 og den skibyeske Chrøniche* med Caspar Paludan-Müllers Gensvar (3. R. VI). — I Tidsskriftets 4. Række, der aabnedes 1869, møder man næste Slægtleds Navne, det ene efter det andet, men Edvard Holm havde Ledelsen til 1878.

Ejendommeligt er det, at Historisk Tidsskrift, der grundlagdes i en Periode, da den slesvigske Sag havde grebet saa at sige alle nationalt vaagne og politisk interesserede, ikke i de første Aartier kom til at rumme synderligt af Betydning, Sønderjylland vedrørende. Molbech gav 1844 et Referat af Gelting Præsten H. N. A. Jensens „Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig", og 1846 offentliggjorde han en større Afhandling *Hertugdømmet Slesvig i dets Forhold til Kongeriget Danmark og til*

[1] Se f. Ex. Breve af 1. og 2. Juli 1868 til Holm fra Vedel, der har faaet tilsendt og har gennemlæst Ark af „A. P. Bernstorffs Beretning om hans mundtlige Forhandling med Gustav III" og argumenterer ivrigt for sin Opfattelse.

Holsten, som skyldte Christian VIII sin Tilblivelse[1]. Et Par Aar efter tog han samme Æmne op igen, og han formaaede Velschow til at give sin lille Studie over det slesvigske Ridderskabs Oprindelse til Tidsskriftet, ligesom hans Recension over Eiler Hagerups Bog om det danske Sprog i Angel fremkaldte dennes *Bemærkninger om Sprogforholdene i Angel samt nogle Sprogprøver*; men efter at Molbech var traadt tilbage fra Redaktionen, kom der ikke noget Arbejde, som omhandlede Sønderjyllands indre Historie eller de statsretlige Problemer før i Slutningen af Halvfjerdserne og i Firserne.

Kampen for Slesvig og Studiet af Grænselandets Historie havde to Hovedkvarterer — sidst i Fyrrerne Universitetet — og i de følgende Aar Ministeriet for Slesvig.

Efter at 9 Professorer fra Kiel, deriblandt N. Falck, J. G. Droysen og G. Waitz, som Gensvar til det kongelige Brev af 8. Juli 1846 om Efteraaret havde udsendt „Staats- und Erbrecht des Herzogthums Schleswig. Kritik des Commissionsbedenken über die Successionsverhältnisse des Herzogthums Schleswig", besluttede Københavns Universitets Consistorium at udgive en Række historiske og statsretlige Skrifter, der skulde klarlægge og hævde det danske Standpunkt. *Antislesvigholstenske Fragmenter* kom i Aarene 1848—1851 i 16 Hefter under A. F. Kriegers energiske Ledelse. Blandt Forfatterne var J. E. Larsen, Chr. Paulsen, Krieger, Werlauff, Allen, Velschow, Wegener, Hans Knudsen og Worsaae. Paludan-Müller blev opfordret til at være med, men undslog sig[2].

---

[1] Kongen havde ved et Rescript af 13. Maj 1843 paalagt Molbech at udarbejde en kort Fremstilling af Slesvigs Forbindelse med og statsretlige Forhold gennem Tiderne saavel til Danmark som til Holsten og Punkt for Punkt angive de vigtigste trykte Skrifter, hvori de enkelte Momenter afhandledes, idet han ønskede at danne sig en uhildet Anskuelse af de bestaaende Forholds historiske Grund. Molbech stod ganske fremmed overfor denne Opgave. Mod Sædvane arbejdede han med Møje og Kval og søgte flere Gange at udvirke, at Velschow blev stillet ved hans Side. Af Redegørelsen til Kongen fremgik Afhandlingen.

[2] Paludan-Müller til J. F. Schouw 2. Aug. 1848: „Deres Brev af 27. Juli har sat mig i nogen Forlegenhed, fordi jeg føler Vægten af Deres Opfordring, men maa bekjende, at jeg ikke har noget Bidrag at byde Udgiverne af de slesvigholstenske Fragmenter. Den usalige Strid har jeg aldrig gjort til Hovedgjenstand for mit Studium, fordi dens Umulighed — Umuligheden af

J. E. Larsen gav to grundige Studier *Om Samforlehningsinstitutet* og *Om Anvendelsen af Samforlehningen med Hensyn til Successionen i Hertugdømmet Holsten*, Velschow den ufuldendte Afhandling *Udsigt over de Begivenheder, Forhandlinger og Overenskomster, der have bestemt Hertugdømmet Slesvigs statsretlige Forhold til Danmark og Holsten siden Aaret 1459*, Werlauff Afhandlingen *Om constitutio Waldemari*. Hans Knudsen samlede og udgav flere Grupper værdifulde Akter, mens Wegener, der gennem Aar havde været brændende nidkær i den slesvigske Sag og nu som Gehejmearkivar stod paa en fremskudt Post, bidrog med ikke mindre end 4 Skrifter: *Om den evige Forbindelse mellem Slesvig og Danmark i statsretlig Henseende* (1848), *Om Hertugen af Augustenborgs Forhold til det holstenske Oprør* (1849), *Om Landshøiheden over det gamle Rendsborg paa Eideroen* (s. A.) og *Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det 19. Aarhundrede. Til Belysning af det ved Droysen og Samwer udgivne Augustenborgske Skrift* (1851). Af disse maa Rendsborg-Afhandlingen karakteriseres som meget spidsfindig, og baade i Samtid og Eftertid er der fældet skarpe Domme over „Actmæssige Bidrag", der mere har Præg af Aktors Indlæg i en Sag end af en historisk Undersøgelse. Et meget stort og vigtigt Materiale fremlægges, men forringes ved, at det ikke gives fuldstændigt, heller ikke i alle Maader korrekt[1].

Af en hel anden Art var det Arbejde, der blev gjort mellem Krigene, da Sønderjyllands indre Historie blev taget op med Støtte af det slesvigske Ministerium, hvis Departementchef August Regenburg — en Præstesøn fra Aabenraa, Wegeners Discipel fra Sorø Akademi — utrættelig tilskyndede og stod bi med Raad og

---

at føre den til et afgjort Resultat altid har været mig pinlig. — — Overalt hører der en Tro paa Videnskabens Magt over dette Anliggende paa dets nuværende Standpunkt til villigt og med godt Mod at give sig ind i Striden. Men denne Tro mangler mig. Om Danmark har den bedste Ret, faaer det ikke Ret, hvis det ikke kan skaffe sig den selv; og faaer det sin Ret, da skeer det ikke, fordi Historikere eller Jurister nu i det sidste Øjeblik beviser, at det bør have den — — —".

I denne Forbindelse skal erindres om, at der navnlig fra Fyrrerne findes mange Breve, hvorigennem vi lærer Historikernes Stilling til den slesvigske Sag at kende — Breve fra Estrup, Wegener, Allen etc.

[1] Kritik fra dansk Side: Paludan-Müller i Ny kgl. Saml. 1690 fol. I S. 139—142. A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie (1851—1855). Aage Friis i Hist. Tidsskr. 7. R. VI (1905—07) S. 4 ff.

Daad. Han og Krieger opfordrede Allen til at give en omfattende Skildring af den nationale Kamp i Sønderjylland gennem Tiderne, og talrige Breve vidner om, at Regenburg ikke lod det blive derved, men var som en Medarbejder ved Værket i Kraft af sin store Viden om slesvigske Forhold. *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* (1857—1858) kom til at hvile paa et bredt Grundlag, hvortil saavel det slesvigske Ministeriums Arkiv som adskillige lokale sønderjydske Arkiver gav Materiale, og Vilkaarene var nu anderledes, end dengang Werlauff skrev sit Prisskrift, ikke blot med Hensyn til Adgang til Kilderne, men ogsaa i Henseende til den Frihed, hvormed Skribenten kunde ytre sig. De Kendsgerninger, Allen lagde frem, maatte virke stærkt, hans Beretning om de styrendes Fejlgreb og Vanmagt og Folkesprogets sejge Livskraft var djærv og kaldte til Eftertanke og Arbejde. I sine Erindringer fortæller H. P. Hanssen, hvorledes han fik fat i Bogen i sin Ungdom og lærte af den: „Hidtil havde Kampen for Sønderjylland under min Barndoms stærke Indtryk fra Valpladserne i Sundeved staaet for mig som en Kamp med blanke Vaaben. Nu gik det op for mig, at det kun var én Side af den aartusindlange Kamp, men at der uafhængig deraf førtes en anden Kamp for Sønderjylland, som ikke maatte tabes"[1]. Regenburg havde ogsaa Del i H. C. P. Seidelins gode og indholdsrige *Diplomatarium Flenborgense* (1865—1873), som fremgik af Ordningsarbejder i Flensborg Arkiv, og i P. G. Thorsens Udgaver *Valdemar II.s jydske Lov* (1853), *De med jydske Lov beslægtede Stadsretter for Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Haderslev* (1855), *Runemindesmærkerne i Slesvig* (1864), der udgjorde 1. Afsnit af et stort Runeværk, og et slesvigsk Diplomatarium til 1375, hvortil der samledes Materiale, men som aldrig blev fuldført[2].

Regenburgs Interesse omsluttede alt, hvad der vedrørte Sønderjyllands Fortid, alt det Arbejde, der nu i den elvte Time blev gjort af stille begejstrede Forskere, men Runeindskrifter og Oldgranskning laa hans Hjerte nærmest. For Arkæologien blev hans

[1] H. P. Hanssen: Et Tilbageblik (1928) S. 83.

[2] P. G. Thorsens Breve til Regenburg 1857—1858 (RA). Regenburg til Allen 1. Dec. 1868, 7. April 1869. H. C. P. Seidelin var i Aarene 1867—1868 beskæftiget med Indsamling og Afskrivning af slesvigske Akter 1397—1456 (Ny kgl. Saml. 897 f. fol.).

virksomme og vedholdende Bistand meget værdifuld. Det skyldtes i nogen Grad hans Indflydelse, at Claus Jaspersens Samling af nordiske Oldsager blev erhvervet af Staten og ført til Flensborg[1]. Den kgl. Oldsagssamlings unge, energiske Bestyrer Conrad Engelhardt blev under Ordningen opmærksom paa Sager, der kom fra Thorsbjerg Mose ved Sønder Brarup i Angel, og da „Mosen stadig lod høre fra sig," foretog han en første Udgravning i Foraaret 1858, der ved ministeriel Støtte blev Begyndelsen til et planmæssigt Arbejde, uden større Afbrydelser fortsat til 1861. Det var den tidligste arkæologiske Mosegravning, der blev prøvet. Jævnsides hermed gik Arbejdet i Nydam Mose i Sundeved 1859—1863. Begge Steder kom rige Fund fra Folkevandringstiden for Dagens Lys; de indlemmedes i Oldsagssamlingen i Flensborg, men blev efter Krigen ført til Kiel. Engelhardt redegjorde for de Skatte, han havde hentet frem, i to store Publicationer *Thorsbjerg Mosefund* (1863) og *Nydam Mosefund* (1865) udgivne med Understøttelse af Ministeriet for Slesvig. Afslutningen paa det arkæologiske Arbejde i denne Periode gav Worsaae 1865 i sit Skrift *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder. En sammenlignende Undersøgelse*, hvori han under skarp Polemik med tyske Forfattere hævdede Grænselandets oprindelige Danskhed: „Oldtidsminder, Sproglevninger og skrevne Krøniker samstemme fuldstændig deri, at fra de allerældste Tider af og lige indtil de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse har det nuværende Slesvig eller Sønderjylland lige ned til Eideren (Frisernes Land paa Vestkysten neppe engang undtaget) i Henseende til Kulturudvikling ganske deelt Skjebne med de øvrige danske Lande, og at utvivlsomt alt særligt Germansk eller Tydsk i Sønderjylland (Frisland fraregnet) først er indkommet i senere Aarhundreder".

Det siger sig selv, at I. P. Traps *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig* (1861—1864) ikke kunde blive til uden det slesvigske Ministeriums Medvirken og imødekommende Hjælp. Omkring Ledelsen samledes yngre Mænd, deriblandt Jacob Helms, som var Adjunkt ved Ribe Kathedralskole og gennemrejste Landet i sine Ferier for at undersøge Kirkerne. Hans Breve til Trap giver

[1] Claus Jaspersen fra Nordskov i Angel 1777—1847.

ligesom Engelhardts til Regenburg Udtryk for den unge Videnskabsdyrkers Opdagerglæde og Trang til at faa Helheder ud af de mange Iagttagelser, og de halvhundrede Beskrivelser af sønderjydske Kirker, han affattede, er, med den Tids Forudsætninger, ypperlige.

En anden Arbejdskreds dannede Præsterne i Mellemslesvig og Angel: Johannes Kok i Burkal, Eiler Hagerup i Store Solt, H. F. Feilberg i Valsbøl og siden i Store Vi, H. F. Rørdam i Sattrup. Rørdam begyndte Studier i Slesvigs Kirkehistorie, Hagerup skrev om det danske Sprog i Angel; ogsaa Kok studerede Sproget i Sønderjylland, og han og Feilberg iagttog og samlede Efterretninger om Folkeliv og Folkeskik paa den mellemslesvigske Hede[1]. Saa at sige alle disse Folk var fra Kongeriget, men Side om Side med dem skal nævnes Retshistorikeren C. L. E. v. Stemann, født i Husum, tysk af Kultur og Uddannelse, som Præsident for Appellationsretten for Slesvig Regeringen en tro og kyndig Mand. Han havde 1843 offentliggjort sin første Afhandling *Ueber die Gränzen der geistlichen und weltlichen Gesetzgebung und Administration in Törninglehn* i Nic. Falcks Archiv, men efter Treaarskrigen fandt hans Studier Plads i Slesvigske Provindsialefterretninger sammen med Johannes Koks og Engelhardts, Rørdams og Feilbergs Meddelelser og Fremstillinger[2]. 1855 kom *Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert*, Udtog af de Underretsdombøger fra Tiden før 1713, som nylig var afleverede til Appellationsretten, med Indledning og Kommentarer, og i de følgende Aar forberedte han *Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig*, hvortil der efter hans Sædvane var knyttet en stor Mængde Aktstykker. Ligesom de Mænd, der havde faaet deres Virke i Sønderjylland i Halvtredserne og Tredserne, søgte Stemann under sit videnskabelige Arbejde til Regenburg.

Flere af de Værker, som blev til i Tiden mellem Krigene, afsluttedes kort efter 1864. I Efterskrifterne faar Græmmelse og Bitterhed Udtryk, men et Haab vover sig frem: „Alle Dages Aften er endnu ikke kommen".

---

[1] H. Hjelholt: Sønderjydsk Sprog- og Folkemindeforskning mellem Krigene (Danske Studier 1919, S. 129—142).

[2] Zur Geschichte von Rudekloster. — Die Familie Andersen in der Karrharde. — Zur Geschichte der geistlichen Gerichtsbarkeit und der Consistorien im Herzogthum Schleswig.

Det historiske Arbejde i Aarene 1840—1870 har i nogen Grad en anden Karakter end i Aarhundredets første Aartier. Der er færre af de smaa Bøger og Afhandlinger, som viser nye Veje; til Gengæld har Forskerne nu under relativt bedre materielle Kaar Mulighed for at bygge større Værker op gennem en lang Aarrække. Før foregik en Del af Arbejdet — og ikke det ringeste — i Periferien; nu søger Interessen til Historikernes centrale Omraader. Tidstypisk er Reaktionen mod den ensidige Forkærlighed for den litterære Tradition om Nordens Dæmringstider. Den kom kraftigt til Orde i de første Aar i Fyrrerne — i Molbechs Indledning til 1. Bind af Historisk Tidsskrift og i Schierns „Bemærkninger om Historieskrivningens Udvikling". Paludan-Müller klager over „den uendelige oldnordiske Sandørken, hvori vi maa vandre fra Morgen til Aften, og hvor det lader til, at endog Førerne have tabt Veikjendingerne af Syne", og Allen over „kostbare og ufrugtbare lærde Drømmerier"[1]. Men samtidig med at de danske Historikere for en Tid vendte sig bort fra Oldhistorien, rykkede de norske frem. Maalbevidste og dygtige Mænd som Rudolf Keyser og P. A. Munch udførte et Arbejde, der var af Værdi for den historiske Videnskab og fik stor Betydning for Norges nationale Liv, men i deres patriotiske Nidkærhed indtog de ganske vist undertiden Stillinger, der ikke kunde holdes. 1839 publicerede Keyser i 6. Bd. af „Samlinger til det norske Folks Historie" en Afhandling „Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslægtskab", der førte Beviser for den i sin Tid af Gerhard Schøning fremsatte Hypotese om en Indvandring nord om den bottniske Bugt, der atter skulde begrunde, at Nordmændene var Skandinaviens reneste nordiske Stamme, og 1866 kom „Nordmændenes Videnskabelighed og Literatur i Middelalderen", hvis Grundlag var Forelæsninger, der laa et Par Aartier tilbage. Her skulde Fremstillingen vise, at Norge var den gamle Litteraturs Hjem, at Eddakvadene var norske, ikke danske eller svenske, og Nedskrivningen foregaaet paa Island. P. A. Munch var fra tidlig Tid inde i sin Lærers

[1] Paludan-Müller til J. L. Rohmann 11. Juli 1841 (Hist. Tidsskr. 9. R. V. S. 432). Allen til F. C. Dahlmann, Udat. Brev fra 1842 (Concept i Ny kgl. Saml. 1622 fol.). Han sigter først og fremmest til Finn Magnusens store Skrift „Runamo og Runerne" (1841).

Theorier og førte dem frem i „Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug" (1839) og i sit store Værk „Det norske Folks Historie" (1851—1863) — for en Del før Keyser selv offentliggjorde dem. Indvandringshypotesen blev 1840 imødegaaet af Molbech og Paludan-Müller; den synes at have været et æggende Moment under Worsaaes Forskerarbejde i Fyrrerne og Halvtredserne; men først mod Slutningen af Tredserne fældede den unge arkæologiske Videnskab den gamle Theori[1]. Ogsaa Keysers litteraturhistoriske Resultater mødte Indsigelse. I en omfattende Recension hævdede *Svend Grundtvig*, at Oldtidslitteraturen var nordisk Fælleseje, og i et senere Indlæg *Er Nordens gamle literatur „norsk", eller er den dels islandsk og dels nordisk?* talte han mod, at Danmark og Sverige udelukkedes fra Lod og Del i den ældste Litteratur, og fremhævede hvad der syntes at stamme fra en Tid, da nordisk Aandsliv rørte sig stærkest i de sydlige Egne[2]. Dog hverken Keysers ensidigt norske eller Grundtvigs fællesnordiske Syn kunde i Længden gøre sig gældende; Konrad Maurer, Edwin Jessen og Gustav Storm gik ind i Debatten og gav Islænderne, hvad der tilkom dem. Edwin Jessens Bidrag *Småting om oldnordiske digte og sagn* findes i Historisk Tidsskrift 3. R. VI (1867—1869).

Der er et Par andre Arbejder af Jessen og Grundtvig, som skal nævnes her — ikke blot fordi de i sig selv har Interesse, men ogsaa for de Impulser, de gav, — Jessens Disputats *Undersøgelser til nordisk Oldhistorie* (1862) og Grundtvigs Konkurrenceforelæsninger fra 1863 *Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning* (1867). Med samme Ironi som i sin Tid A. L. Schlözer og Fr. Rühs karakteriserer Jessen den sene islandske Overlevering. Han bygger paa de frankiske og angelsaxiske samtidige Aarbøger, gør gode Bemærkninger med Hensyn til „Kildernes Historie", er utrættelig i sin Haan over nordiske Historikeres Tolkninger, Gisninger og Combinationer, „disse forfærdende undersøgelser fra Suhm til Munch, fra Thormod Torvesøn indtil denne Dag". I „Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning" gennemfører Grundtvig den litterærhistoriske Betragtning af Oldsagnene: De hviler paa

[1] J. J. A. Worsaae: Om nogle norske Oldsagsfund (Aarbøger f. n. Oldk. 1869). Oluf Rygh: Om den ældre Jernalder i Norge (ibid.).

[2] Hist. Tidsskr. 3. R. V (1866—1867), 4. R. I (1869—1870).

en Oldtidsdigtning, der er deres eneste Kilde og Hjemmel. Forsøg — som P. A. Munchs og andre Historikeres Forsøg — paa at udskille den historiske Kerne leder paa Vildspor. „En orm kan blive til en sommerfugl, men sommerfuglen bliver ikke orm igen, fordi man river vingerne af den. Historien kan blive poesi, men poesien kan ikke atter gøres om til historie. Så sandt som da vor oldtids heroiske digtning er ægte poesi, hvori idé og stof ere sammensmeltede til en organisme, levende i og med hinanden som sjæl og legeme, så lader den sig ikke omskabe til historie". Svend Grundtvigs Bog førte siden Axel Olrik ind paa Saxo-Studier, ligesom Jessens hvasse Indlæg gav A. D. Jørgensen Tilskyndelse til at prøve den norrøne Tradition, til omfattende Kildekritik[1].

Historikerne havde for en Tid vendt sig bort fra Oldtiden — og i nogen Grad ogsaa fra Middelalderen. Paludan-Müllers Disputats og Velschows Saxokommentarer var de betydeligste middelalderlige Studier i denne Periode, den store Saxo-Udgave, der afsluttedes 1858, rejste, bortset fra Paludan-Müllers Afhandling *Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav?* (1861) ingen Discussion. Gennem Halvtredserne og Tredserne gjorde imidlertid tyske Forskere kraftige Fremstød paa dansk Territorium. 1850 offentliggjorde Waitz Lunde-Aarbogen efter det af ham fundne Erfurtmanuscript og 1858 Ordinale sancti Canuti ducis, 1859 udgav Lappenberg Rydaarbogen i 16. Bd. af Scriptores-Rækken i Monumenta Germaniæ historica, mens den hidtil ukendte Colbaz-Aarbog kom frem 1866 i 19. Bd. af Scriptores, og Necrologiet fra samme Haandskrift 1869 blev trykt i 10. Bd. af Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg. Side om Side med Udgiverarbejdet gik Studier, der nærmere eller fjernere berørte Danmarks Historie, hvoraf her kun skal nævnes R. Usingers Arbejder „Die dänischen Annalen und Chroniken des Mittelalters" (1861) og „Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227" (1863). Caspar Paludan-Müller, der ihærdigt som ingen anden fulgte med i udlandsk Litteratur, skønt han sad isoleret i Nykøbing, klagede over, at de danske Historikere ikke

[1] Sønderjydske Aarbøger 1899, S. 305—306. A. D. Jørgensen: Hist. Afhandlinger I (1898) S. 190 og Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Tillæg S. 69—72, og mange flere Steder.

gik i Gang med Arbejdet, men lod Tyskerne tage Land; selv førtes han gennem forskellige nye tyske Publicationer ind paa Undersøgelser, hvis første Resultat var *Underhandlinger om Kong Valdemar den Andens Fangenskab. Grevskabet Nørrehalland.*

Det var det 16. Aarhundrede, vore Historikere søgte til fremfor noget andet Tidsrum, et Omraade, hvor Arbejdet var i fuld Gang mange Steder i Europa. Det rige, nye Stof i Arkiverne bestemte i ikke uvæsentlig Grad Forskningens Veje ude og hjemme. Allen og Paludan-Müller, P. V. Jacobsen og Kolderup-Rosenvinge, Wegener, C. T. Engelstoft og Rørdam hentede Materiale i fremmede saavelsom i hjemlige Samlinger, og vigtige Kildepublicationer, kritiske Afhandlinger og store Værker kom frem, der ikke alene concentrerede sig om Danmarks politiske Historie, men ogsaa specielt havde Henblik paa indre Forhold, Retshistorie, Kirkehistorie, Lærdomshistorie. De følgende Aarhundreder blev ikke saa intensivt dyrkede undtagen for Kirkehistoriens og Lærdomshistoriens Vedkommende. Fr. Hammerich gjorde et Stykke Arbejde indenfor det 17. Aarhundrede; men af langt større Betydning blev Edvard Holms Afhandlinger med Stof, hentet fra Udenrigsministeriets Arkiv, der var Indledningen til et vidtomfattende Studium i det 18. Aarhundrede. Forud for Holm havde M. L. Nathanson arbejdet i dette Tidsrum med ganske særligt Sigte, og 2. Udgave af hans *Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Stats-Huusholdning fra Frederik den Fjerdes Tid indtil Nutiden* (1844) bragte meget nyt Materiale, et godt Udbytte af en sagkyndig Mands Gransken i Arkiverne. Af Arkivstudier fremgik ogsaa nogle Skrifter, der var af Betydning for Forstaaelsen af Landboforhold i ældre Tid — foruden Wegeners *Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard* (1855—1858), C. H. Brasch: *Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster* (1859—1863) og O. F. C. Rasmussen: *Optegnelser om Gisselfeld* (1868). Rasmussen var i mange Aar Godsforvalter paa Gisselfeld, stedkendt og kyndig i almindelig Agrarhistorie. Han vilde skrive Godshistorie — Ejernes Historie kun med Henblik paa deres Forhold til Godset. Brasch var Præst paa Vemmetofte og tilskyndedes til sine Studier af A. W. Moltke. Han tog alt muligt Stof med, som han fandt paa sin Vej, men Landboforhold var hans ganske særlige Interesse.

Der blev i Tidsrummet 1840—1870 kun gjort eet Forsøg paa at give en samlet Fremstilling af den hele Danmarkshistorie — *Allens Haandbog i Fædrelandets Historie*, der saa at sige aabner Perioden og blev Fyrrernes og Halvtredsernes Danmarkshistorie, idet den gav et varmt og naturligt Udtryk for Kærlighed til alt, hvad der var dansk, for Troen paa Folkefrihed og nordisk Broderskab; men fagligt set tilhører den en ældre Tid, eftersom den unge Forfatter havde holdt sig til Resultaterne af forrige Generations Arbejde uden at søge videre paa egen Haand. Bogen staar ikke Maal med den Danmarkshistorie op til 1523, som F. C. Dahlmann 1840—1842 udgav i Heerens og Ukerts Samling „Geschichte der europäischen Staaten". Dahlmann var paa det Tidspunkt en Mand sidst i Halvtredserne med et Livs Erfaring, en meget kyndig og selvstændig Forsker af Niebuhrs Skole. Hans Fremstilling af de første historiske Aarhundreder i „Geschichte von Dänemark" var i Overensstemmelse med det Grundsyn, han 1822 havde anlagt i „Einleitung in die Critik der Geschichte von Alt-Dänemark".

Med Hensyn til Verdenshistorie var Forholdet det samme som i det 18. Aarhundrede og i det 19. Aarhundredes første Aartier. Den gamle danske Historikerskole gik ikke gerne ud over Landegrænsen. Schiern søgte vel Æmner i ældre og nyere europæisk Historie, men hans Afhandlinger og Skitser maa vel i Hovedsagen karakteriseres som fin Journalistik. Af langt større Vægt var *J. N. Madvigs* Arbejder *Blik paa Oldtidens Statsforfatninger med Hensyn til Udviklingen af Monarchiet og en omfattende Statsorganisme* (1840), rettet mod Hegels Vilkaarligheder i Forelæsningerne over Historiens Filosofi, og *Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning*, som samlede, hvad Madvig havde gransket og skrevet gennem omtrent halvhundrede Aar. Dette store Værk, der først kom frem 1881—1882, hører efter sin Art hjemme i den klassiske Filologis Historie, men skal ogsaa nævnes i Historieforskningens Historie med særligt Henblik paa Madvigs Vurdering af Kilderne til Roms Historie og hans selvstændige Holdning over for Niebuhr og Mommsen og deres Følge. Det er den danske, sindige Aand, som raader i hans Arbejde. Hans Kritik var altid sagligt begrundet; der laa ikke Modvilje mod tysk Videnskab bag de til Tider skarpe Ord. Fremfor nogen betonede Madvig, hvad den fælles europæiske

Kulturarv betød, og hvilke Farer Indsnævring og Isolation gemte. Den meget kraftige nationale og nordiske Selvhævdelse omkring Aarhundredets Midte var efter hans Mening ikke i alle Maader af det gode. Sine Tanker om den Sag fremsatte han i et Foredrag: Om Skandinavismens Forhold til den almindelige Cultur, som blev holdt i Det skandinaviske Selskab i April 1844. „Ei som Styrere af en usselig Baad," sluttede han, „ville vi paa Culturens Strøm snige os langs med en fjern Nordbred, varlig undgaaende de store Skibe, men som de, der føre et dygtigt Fartøi, med modig Behændighed færdes imellem dem paa Dybet"[1].

Nægtes kan det ikke, at der i denne Periode iagttages en vis Indsnævring. Peter Erasmus Müller havde i Forholdet til udlandske Lærde været baade givende og modtagende; Fr. Münter var med al sin Skrøbelighed en Gransker, der søgte vidt omkring, men N. M. Petersen elskede Nordens Oldtid og saa kun Ulykke og Fare i, hvad der kom fra Syd; ogsaa Hammerich og Helveg var begrænsede i deres Syn. I adskillige af Tidens Arbejder savnes europæisk Baggrund.

I denne Periode fæstnedes Arkæologien som selvstændig Videnskab og har som saadan sin egen Historie. Her skal kun gives Hovedlinierne i et betydningsfuldt Arbejde paa et af Historiens Grænseomraader. 1832 var Oldsagskommissionens Samling bleven flyttet fra Trinitatis Kirkeloft til et Par Værelser paa Christiansborg Slot, 1849 ophævedes Kommissionen, Samlingen fik nyt Navn *Oldnordisk Musæum*, og Chr. Jürgensen Thomsen blev Direktør. 1853 overførtes Musæet til Prinsens Palæ. Fra 1816, det Aar, da Thomsen blev Oldsagskommissionens Sekretær, til hans Dødsaar 1865 voxede Samlingen fra c. 900 Numre til c. 22.000. Den stærke Vækst maa for en ikke ringe Del tilskrives Thomsens Evne til at vinde alle Slags Folk, naar han med stille Glæde fremviste sine Skatte — han skabte en Tradition — ogsaa Ordningsarbejdet var hans Værk, men den Udvikling, Arkæologien under-

[1] I Marts samme Aar talte Høyen om Betingelserne for en skandinavisk Nationalkunsts Udvikling, og i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1844—1845 offentliggjordes N. M. Petersens for ham saa karakteristiske Afhandling: Den nordiske Oldtids Betydning for Nutiden.

gik gennem Fyrrerne og de følgende Aartier, skyldtes ikke Chr. Jürgensen Thomsen, men *J. J. A. Worsaae*[1].

Mens Thomsen havde holdt sig til de jordfundne Sager, der blev sendt ind til Musæet, begyndte Worsaae Arbejdet ude i Marken. Ved Udgravninger lærte han, at Dysserne ikke var Offersteder eller Tingpladser, som man hidtil havde ment, men ligesom Jættestuerne Stenalderfolkets Grave. Gravgodset gav fuld Stadfæstelse paa Periodeinddelingen: Stenalder, Bronzealder, Jernalder, og det Overblik, han fik over Oldtidsminderne ud over Landet, muliggjorde et Skøn over de forskellige Egnes tidligste Bebyggelse. Alt dette lagde Worsaae frem i det klare folkelige Skrift *Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøie* (1843). Aaret i Forvejen havde Japetus Steenstrup offentliggjort *Geognostisk-geologisk Undersøgelse af Skovmoserne Vidnesdam- og Lillemose i det nordlige Sjelland*, hvor han paaviste flere efter hinanden følgende Vegetationsperioder — Bævreaspens Tid, Fyrrens Tid, Egens og Ellens Perioder, fulgt af Bøgens Periode — hvis Rester laa Lag over Lag i vore Moser sammen med Levn af en tilsvarende Planteverden og Dyreverden. Worsaae gengav Steenstrups Resultater, men mente, at det vilde være dristigt at henføre Danmarks første Bebyggelse til Elle- eller Egeperioden, endsige til en tidligere Tid. Det arkæologiske Stof, han raadede over, bød ham intet Holdepunkt. „Danmarks Oldtid", skreven af en Mand paa 22 Aar, er en mærkelig paa eengang fast og fremskuende Bog. Allerede her kunde Worsaae fæste Opmærksomheden paa Udgangspunkter for kommende Forskning og pege paa Veje man skulde gaa. Først og fremmest gjaldt det om at frigøre Arkæologien fra den litterære Tradition og de gamle Antikvarers lærde Hypoteser. I Afhandlingen *Hvorvidt kan man antage, at det i Haraldskiær-Mosen (1835) opgravede Liig er den norske Dronning Gunhildes?* (1842) havde han undlivet N. M. Petersens Hypotese, der støttede sig til en ikke meget paalidelig Overlevering om, at Gunhild var bleven lokket ned til Danmark, dræbt og nedsænket i en Mose — og i *Runamo og Braavalleslaget* (1844) viste han, at „Indskriften" paa Runamoklippen var naturlige Sprækker og Finn Magnusens Tolkning et

[1] J. J. A. Worsaae 1821—1885.

ynkværdigt Fantasteri; atter og atter hævdede han, at Arkæologens Arbejde var Indsamling af Materiale, nøje Prøvelse, Sammenligning ikke blot af de hjemlige Sager, men ogsaa Jævnførelse med et omfattende Materiale udefra, skarp Sondring mellem de danske Oldtidslevn og norske og svenske Levn — dette sidste med Henblik paa Keysers og Munchs Indvandringstheori. *Blekingske Mindesmærker fra Hedenold, betragtede i deres Forhold til de øvrige skandinaviske og europæiske Oldtidsminder* (1846) var et første Forsøg i den comparative Methode med Inddragelse af udlandsk Stof, et af de vide Omskuer, der var Worsaaes ejendommelige Evne. I de følgende Aar blev hans Materiale stedse mere omfattende, de tre Perioder stod nu ikke som skarpt adskilte Aldre, men rummede mange Overgange, og trængtes stadig længere tilbage i Tiden. Sidst i Halvtredserne kunde han skride til en Tvedeling af Stenalderen, Bronzealderen og Jernalderen. Ved en Undersøgelse af den store Skaldynge ved Mejlgaard paa Djursland blev det ham klart, at han ikke stod overfor naturligt aflejrede Lag, Østers- og Muslingeskaller, i sin Tid af Bølgeslaget kastede hen i Havstokken, men over for et Stenalderfolks Boplads, Levn efter en primitiv Kystbefolkning, ældre end den Befolkning, der havde opført de store Grave. Denne Tvedeling af Stenalderen fandt en haardnakket Modstander i Japetus Steenstrup, der havde taget Initiativ til Undersøgelse af Skaldyngerne rundt i Landet og i sin Egenskab af Zoolog havde gjort en overordentlig Indsats ved Analysen af deres Indhold.

Derefter fulgte Tydningen af de store sønderjydske og fynske Mosefund indeholdende Lejrudstyr, Vaaben og Redskaber, forhuggede, sammenbøjede og siden nedlagte paa en mærkelig systematisk Maade. Under Henvisning til klassiske Skribenter og til Adam af Bremen forklarede Worsaae disse Fund som Hær-Offer til Guderne — først i Skriftet *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder* (1865) og saa i et Par Redegørelser i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, hvori han, altid spejdende vidt omkring, pegede paa en ny Vej, ad hvilken man skulde gaa; han lagde Arkæologerne paa Sinde „at trænge mere og mere frem fra det Ydre ind i Folkenes indre Liv og lade det Religiøse, der til alle Tider og hos alle Folk har spillet en indgribende Rolle, komme til sin Ret". Hans Interesse vendte sig nu fortrinsvis mod Mytho-

logi og Kult. Afslutningen paa Worsaaes Forfatterskab blev *Nordens Fortid* (1881), hvor han i dristige Linier med mærkelig Sikkerhed tegnede Kulturens Vej fra Syd mod Nord i de forhistoriske umaalelige Tidsrum. „Nordens Fortid" er en lille Bog — næppe 200 Sider — men i den store Stil; ligesom „Danmarks Oldtid" en Milepæl paa Forskningens Vej.

1846—1847 var Worsaae paa de britiske Øer for at søge efter Minder om Danske og Nordmænd i Vikingetiden, et Hverv, overdraget ham af Christian VIII, efter at Hertugen af Sutherland og Francis Egerton i gentagne Henvendelser til Oldskriftselskabet havde udtalt Ønsket om, at en dansk Oldgransker maatte komme derover. Worsaaes Studierejse faldt paa et gunstigt Tidspunkt. Han modtog meget — stor Gæstfrihed og mangt et Vink af Betydning for hans Opgave, men kunde ogsaa gøre Gengæld. En ny Sans for Landets Fortidsminder var vaagnet — efter engelsk Sædvane stedbunden og personlig. Enkelte Dilettanter, „Historiens Yndere", forskede paa egen Haand; der var ingen faglig Træning, ingen Arbejdets Organisation, ingen systematisk Undersøgelse, intet Overblik. Worsaae kom med grundig Viden om danske og norske Oldsager, med sindig Kritik overfor meget, der gik for Vikingeminder, og, idet han fra London rejste nordpaa til York, Edinburgh og op langs Vestkysten til Hebriderne og Orknøerne, Sutherland og siden over til Dublin, fik han først af alle et Slags Overskue over, hvad der var at finde. I *Minder om de danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland* (1851) gav han Meddelelse om nogle Grave nær Dublin, indeholdende Vaaben og Smykker aldeles lig Jernaldersager i Norge, der bar Vidnesbyrd om en forholdsvis stor Bosættelse af norske Kolonister og om, at den hjemlige Kultur havde formaaet at hævde sig over for den irske, — fremdeles om nordiske Runestene paa Man og i Cuerdale-Fundet Mønter, slagne af Vikingehøvdinger. En Liste over Møntmestre med danske eller norske Navne fra Ethelreds til Edward Confessors Tid var indføjet i Bogen, og tidligere end nogen anden pegede Worsaae paa den store Mængde nordiske Stednavne i det østlige og nordlige England, i Skotland og i Irland og paa Vesterhavsøerne[1].

[1] E. Ekwall i A. Mawer and F. M. Stenton: Introduction to the survey of English Placenames (1924), p. 56.

Han var ogsaa opmærksom paa Spor af nordisk Bosættelse og Herredømme i Danelagen i administrativ Inddeling, Institutioner, Samfundsforhold. Dette Skrift, der rummer saa meget Stof til fremtidig Forsken, har ligesom Worsaaes arkæologiske Arbejder — Præg af den Tidsalder, hvori det blev til — en Løftelse i Sindet, en Fortrøstning til et frit nordisk Folkeliv, en Kærlighed til Hjemlandet, der er det skønneste Træk i Aartierne omkring Aarhundredets Midte.

TIDSRUMMET 1870–1900

I Begyndelsen af Tredserne var der kun meget faa yngre Kræfter i Historikernes Kreds, men sidst i dette Tiaar og gennem Halvfjerdserne rykker det unge Mandskab frem. Man ser det i Historisk Tidsskrift, hvor Række for Række ned gennem Aarhundredet det ene Slægtled følger det andet. I 4. R. 1. Bd. finder man A. D. Jørgensens „Nyere tyske Bidrag til den danske Middelalders Historie", i 3. Bd. to kritiske Undersøgelser af C. F. Bricka og Troels Lund „Har Christian Barnekov frelst Christian den Fjerdes Liv i Træfningen paa Skällinge Hede?" og „Om Dommen over Christoffer Rosenkrands", A. Heises store Afhandling „Herredagen i Kjøbenhavn 1533" og „Nogle Bemærkninger om Rigsmarskerne og Rigsmarskembedet især under Christian IV" af J. A. Fridericia. I 5. Bd. forekommer Kr. Erslevs første Bidrag „Kong Valdemars Jordebog og den nyere Kritik", i 6. Bd. Johannes Steenstrups „Danske Kolonier i Flandern og Nederlandene i det 10. Aarhundrede". Steenstrup havde 1874 udsendt „Studier over Kong Valdemars Jordebog", og samme Aar begyndte A. D. Jørgensens „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse" at udkomme, 1876 og 1879 disputerede Fridericia og Erslev, 1877 stiftede den unge Kreds Kildeskriftselskabet[1].

Denne Ungdom havde oplevet 1864 — de ældste i Tyveaars-

[1] I et Brev af 20. Dec. 1894 skrev Nordmanden Ludvig Daae til Edv. Holm, med hvem han førte en livlig Correspondence gennem mange Aar: „Historien staar høit i Danmark i denne Generation. Ofte maa jeg tænke paa, at der i 1861, da jeg gjorde mit første Bekjendtskab med Kiøbenhavn, da var der næsten ingen yngre Dyrkere af fædrelandsk Historie i Danmark. De selv syslede endnu med den antike Historie. Rørdam var jo allerede meget productiv, men det var jo dog næsten udelukkende Kirkehistorie. Men i 1866—67, da jeg for anden Gang var et Aar hernede, kunde Chr. Bruun strax fortælle mig, at der var en hel Skole af unge Mænd under Opsejling, om de endnu ikke havde begyndt at producere. Dette slog da ogsaa ind, og Frugterne blev rige".

alderen, de yngste i Drengeaarene; de blev Mænd i den tunge Tid efter Krigen. A. D. Jørgensen har berettet, hvorledes Rigets Sønderlemmelse rejste Spørgsmaal hos ham om, hvad der havde voldt, at dette var kommet over os, og tvang ham til at samle sig om et strengt Studium. Han blev — efter hans egne Ord — Historiker, fordi han oplevede 1864[1]. For de andres Vedkommende var Forholdet næppe saa enkelt; flere Motiver synes at have virket sammen — det gælder ikke mindst Troels Lund — men hvad der for den enkelte blev den stærkeste Tilskyndelse, ved vi ikke. De fleste af disse Folk talte ugerne om sig selv. Vist er det, at den Smerte, der sad som en Brod i Sindet, hærdede deres Arbejdsvillie, da de blandt saa mange andre tog deres Skift for at bygge op efter Nederlaget. De blev skarptseende og strenge i deres Krav, ubarmhjertige Fjender af hjemligt Fantasteri, og de forstod, at det var nødvendigt at gaa i Lære udenlands. Nogle søgte at dygtiggøre sig hjemme, saa langt som Bøger kunde række, andre rejste ud. Af A. D. Jørgensens tidligste Arbejder skønnes med hvilken Kraft han kastede sig over tyske Værker især vedrørende Middelalderen, og lærte Methode og fik Impulser, og Fridericias Afhandlinger viser, hvorledes han, skønt han i de første Aar, naar undtages korte Arkivrejser, maatte sidde hjemme, søgte vidt omkring i ny og gammel Litteratur, og i fremmede Skrifter fandt Oplysninger, som hidtil ikke var kendte og udnyttede. Steenstrup lagde Grunden til sin alsidige Viden paa en Rejse, der varede to Aar (1873—1875) og førte ham til Sverige, England, Frankrig og Italien. I München studerede han hos Retshistorikeren Konrad Maurer. Ogsaa V. A. Secher var i München (Vinteren 1878—1879 og atter 1880) og paavirkedes stærkt af Maurer. Erslev rejste ud om Efteraaret 1878 og Neergaard et halvt Aar senere, men med Uvilje saa Universitetets Lærere, at de søgte til Tysklands Hovedstad[2]. Erslevs korte Ophold i Berlin (Oktbr. 1878—Marts 1879) kom til at danne Skel i Historiens

[1] En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab, S. 169.

[2] Madvig og Edvard Holm, hvem Tabet af Sønderjylland altid nagede, spaaede Erslev, at han vilde faa en ublid Modtagelse af de gamle Kielerprofessorer K. W. Nitzsch og J. G. Droysen; og da Neergaard meddelte Schiern og Holm, at han agtede sig til Berlin, udbrød Schiern: „Hvad vil De dog dèr? Dèr er ingenting for Dem at lære; nej, rejs hellere tı̣ Prag og sæt Dem ind i

Studium herhjemme. Maalbevidst satte han sig ind i den systematiske Universitetsundervisning, de pædagogisk formede Forelæsninger og Øvelser hos Droysen og Nitzsch. Ranke havde fra Slutningen af Tyverne holdt saadanne Øvelser, og næste Slægtled af Universitetslærere var fulgt i hans Spor. Blandt dem regnedes Waitz for den bedste Tugtemester, i 25 Aar havde han doceret i Göttingen, men blev 1875 Leder af „Monumenta Germaniæ historica" og forflyttedes til Berlin. Ogsaa ham fik Erslev Lejlighed til at følge, idet han var med til de Øvelser, der holdtes i Professorens Hjem med de ældre studerende og havde Karakter af Forstudier til „Monumenta". Stærkt concentreret arbejdede han uden, saa vidt vi ved, spændt at fæste Opmærksomheden ved de store politiske Kampe, der udkæmpedes i 1878—1879.

Men Neergaard tog til Berlin for paa nært Hold at iagttage det store Omslag i tysk Politik, som forberedtes gennem Bismarcks Told- og Skattelovscomplex, der skulde forelægges efter Paaske. I Begyndelsen af April 1879 kom han til Berlin, hvor han ved et intenst Studium af Dagspressen, Forslagene o. m. m. søgte at orientere sig med Hensyn til Hovedpunkterne i den revolutionerende Finansreform og de politiske Momenter, der laa bag denne Kursændring. Ved at overvære Forhandlingerne i Rigsdagen, hvor Bismarck og hans Modstandere vexlede Hug, fik han et levende Indtryk af de ledende Personligheder. „For mig var det en stor og gribende Oplevelse saaledes paa nært Hold at blive Vidne til en Krise, hvor saa at sige alle Tysklands største indrepolitiske og økonomiske Problemer var kommet i Smeltediglen. Det gav mit Liv en ny og kraftig Impuls"[1]. Et Par Aar efter gik Neergaard paa Studierejse til Frankrig og England.

Det var de yngre Historikere, der var født i Fyrrerne eller først i Halvtredserne, som kom til at give Perioden Karakter; men endnu levede Caspar Paludan-Müller og Schiern; og Edvard

---

Nationalkampen dèr. Naar De saa staar paa Hradschinen og ser ud over det hele, faar De et historisk Syn paa Tyskheden og dens Undertrykkelsespolitik", mens Holm med isnende Kulde bemærkede: „Et besynderligt Sted for en ung Dansk at rejse hen, men naturligvis! enhver sin Lyst". I Begyndelsen af Februar 1879 var Ophævelsen af Pragfredens § 5 bleven bekendt.

[1] N. Neergaard: Erindringer (1935) S. 44.

Holm og H. F. Rørdam var Mænd i deres bedste Alder. Ogsaa for dem havde 1864 været et bittert Aar — maaske bitrere end for Ungdommen — men deres Vej var allerede afstukket, for de ældres Vedkommende for lange Tider siden.

1872 kaldtes *Paludan-Müller* — 67 Aar gammel — til Universitetet som Professor Rostgardianus, og om Efteraaret begyndte han en Række Forelæsninger, der udkom 1874 under Titlen *De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Omrids og Tanker til Forstaaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid.* Som næppe nogensinde tidligere udfolder han sin Kraft og Aandsfylde i dette Værk, hvor mange Aars Gransken er samlet til en Helhed, og et langt Livs Erfaring har sat sine Spor, — hvor Udviklingen gives i kraftige Linier, hvor ikke det enkelte i sig selv, men dets Betydning i Sammenhængen er Hovedsagen. Siden fulgte Semester efter Semester andre Forelæsninger over Danmarks Historie, Forelæsninger over Kildeskrifter til dansk Historie og propaideutiske Forelæsninger, alt efter den Tradition, som havde dannet sig i Aarhundredets Løb. Baade de propaideutiske og de historiografiske Forelæsninger indeholdt mangt og meget, der vidner om hans Skarpsyn og Indlevelse i historisk Forsken. Imellem kom hvasse Ord mod fantastiske Forestillinger om Danmarks Historie og Vilkaar, som man altfor gerne hengav sig til i dette Land. Paludan-Müller stod i Kravet om nøgtern Selvbesindelse sammen med de yngste af de Unge. Skønt han i mange Maader levede i sin egen ensomme Tankeverden, havde han Træk fælles med det ny Slægtled[1].

I Juni 1882 døde Paludan-Müller, i December Fr. Schiern; siden da stod Holm som Senior blandt de historiske Professorer til Aarhundredets Slutning. *Edvard Holm*[2] var ligesom H. F. Rørdam Dattersøn af den lærde Provst W. F. Engelbreth i Lyderslev. Hans Fader, Departementchef F. Holm, der begyndte sin Embedsbane under Frederik VI, havde megen Sans for Musik, Litteratur og Billedkunst. I Hjemmet samledes Musikere, og Edvard Holm var alle sine Dage gerne hvor god Musik var at høre. Han knyttede sig nær til Faderens Ven, Kunsthistorikeren N. L. Høyen. Næst

[1] Om Paludan-Müller se fremdeles i 2. Afsnit af denne Bog.

[2] Edvard Holm 1833—1915, Professor 1867—1899. Jfr. ovenfor S. 96.

Madvig — mente han — var Høyen den Mand, der havde haft størst Indflydelse paa ham i videnskabelig Henseende.

Efter at Holm midt i Tredserne fra den antike Historie var gaaet over til 18. Aarhundredes Historie, skrev han i Historisk Tidsskrift i Fortsættelse af de Afhandlinger, der er nævnt S. 97, *Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee* og *Caspar v. Saldern og den dansk-norske Regering* samt en Anmeldelse af P. Vedels Arbejde „En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758—1766". Hertil kom Bogen *Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution og Napoleons Krige fra 1791 til 1807* (1875) og andre mindre Skrifter, Undersøgelser, der tilsammen gjorde Rede for Regeringens Udenrigspolitik i Tiden 1740—1807. Endvidere udsendte han sidst i Halvfjerdserne og i Firserne en Række Studier over politiske og sociale Ideers Udvikling i det 18. Aarhundredes Danmark, hvor han som den første fulgte Sporene af Paavirkning udefra, især de vesterlandske statsretlige Skrifters Indflydelse, og den offentlige Mening, som den formede sig gennem et Par Menneskealdre. Disse Afhandlinger er skrevet hurtigt, og man mærker Holms Glæde over at faa sine mangfoldige Iagttagelser paa Papiret[1]. Ligesom Studierne i nordisk Udenrigspolitik og den stoffyldte Bog *Danmark-Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720* (1885—1886) er de Forarbejder til det store Værk, han længe havde haft i Tanker, *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse*, hvis første Bind kom 1891. I de følgende Aar fulgte Bind efter Bind, og det lykkedes at naa næsten til Vejs Ende. 1912 udsendte han Bd. VII, der omhandlede den udenrigske Historie 1800—1814, men Bd. VIII,

[1] Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade (1879). Om det Syn paa Kongemagt, Folk og borgerlige Forhold, der udviklede sig i den dansk-norske Stat i Midten af det 18. Aarhundrede (1883). Nogle Træk af Trykkefrihedens Historie (1885). Den offentlige Mening og Statsmagten i Slutningen af det 18. Aarhundrede (1888). Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af det 18. Aarhundrede (1888). Jfr. Holms Bemærkninger i Nordisk Tidskrift 1878 i den store Recension af C. G. Malmströms „Sveriges politiska historia från Carl XII.s död till statshvälfningen 1772" (1855—1877), som ensidigt behandler den politiske Historie uden Henblik paa Tidens almindelige Bevægelser, specielt Ideerne, som var paa Vej fra England og Frankrig til Norden.

som skulde give Fremstillingen af de indre Forhold i denne Periode, fik han næppe nok begyndt.

Skønt Holm fra sin Ungdom færdedes i nationalliberale Kredse, er det ikke den nationalliberale Kritik, men mere de gamle Embedsmænds Tradition, der præger hans Fremstilling af Enevælden i det 18. Aarhundrede, en uafhængig, sindigt prøvende Fremstilling. Statens Styre, Udenrigspolitiken og den indre Styrelse er det centrale, men den alsidige Redegørelse for Tilstande og Udvikling i Helstatens forskellige Dele er ikke Værkets ringeste Part. Af fundamental Betydning var det, at Holm ikke begrænsede sig til Danmarks Historie, men omfattede begge Riger: Kun saaledes kunde der gives et naturligt og sandt Billede af det, som engang var. Allerede i Afhandlinger fra Begyndelsen af Halvfjerdserne og i Bogen om Danmark-Norges indre Historie 1660—1720 havde han taget det Standpunkt. — „Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse" hviler næsten helt paa utrykt Materiale, arkivalsk Stof, thi Forgængeres Arbejder gav ikke meget — den intelligente og indsigtsfulde Andreas Hoiers „König Friederich des Vierten glorwürdiges Leben" var vel det betydeligste, der var ydet. Selv maatte Holm begynde fra Grunden. I flere Henseender kunde hans Værk kun blive en første Orientering paa et vidtstrakt, næsten ukendt Omraade. Der er Spørgsmaal, han ikke havde Forudsætninger for at behandle fyldestgørende, især økonomiske og finansielle Spørgsmaal, og der er Punkter, hvor Kritiken kunde gaa dybere og Opfattelsen være mere indtrængende og nuanceret — det gælder navnlig Vurderingen af de forskellige Personligheder — men den lange Række af Bind bringer en Fylde af solid Viden om det 18. Aarhundrede, som ikke mindst Nordmændene har skønnet paa[1]. I meget minder Edvard Holms Værk om C. G. Malmströms „Sveriges politiska historia från Carl XII.s död till statshvälfningen 1772". Her er samme taalmodige Arbejde i Grunden gennem Aartier, samme Modvilje mod Hypoteser og alle subjective Momenter, den samme klare, redelige Fremstilling og samme enkle Stil.

[1] H. Kohts Mindetale 17. Sept. 1915 (Forhandlinger i Videnskapsselskapet i Kristiania 1915). I „Udsigt over det norske Folks Historie" bruger J. E. Sars ret stort Maal Holms Arbejde under Fremstillingen af det 18. Aarhundrede.

Ogsaa *H. F. Rørdam* fik et langt Arbejdsliv[1]. Ad den Vej, han var slaaet ind paa i Halvtredserne, fortsatte han et Stykke ind i næste Aarhundrede, utrættelig til det sidste. I 56 Aar ledede han Kirkehistoriske Samlinger, der med sine 26 Bind blev et rigt Forraadskammer, ikke blot for Kirkehistorien i videste Forstand, men for Lærdomshistorien. Mange gode Folk kom med Bidrag, men selv gav Rørdam mest, og hvad han gav var grundig Viden, et sundt og retsindigt Syn paa Mennesker og Forhold. Han berettede gerne om de tunge, tilforladelige danske Præstemænd fra det 16. og 17. Aarhundrede, som han efter sin Natur følte sig i Slægt med. En dybere Forstaaelse af Sammenhæng mellem Kirkelivet i Danmark og aandelige Bevægelser ude omkring havde han ikke, og Kirkehistorien gled i hans Fremstilling jævnlig over i Personalhistorie. Det samme gælder Lærdomshistorien, hvad man ser ikke blot i Rørdams Artikler i Kirkehistoriske Samlinger, men ogsaa i de Arbejder, der kom selvstændigt frem — *Historiske Samlinger og Studier* (1891—1902) og *Historieskriveren Arild Hvitfeldt* (1896). I denne sidste Bog er der en Mængde biografisk Stof, men det væsentlige, Redegørelsen for Huitfeldts Værk, Krønikens Kildeforhold, skydes til Side. Rørdam anfører, hvad tidligere Forskere har bemærket, og forholder sig vagt apologetisk. Erslevs Afhandling fra 1890 „Erik Plovpennings Strid med Abel. Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie" med den gennemtrængende Huitfeldtkritik er ham i Grunden hjertelig imod.

Det unge Mandskab, der mødte frem, var ikke en tætsluttet Falanx. Nogle var i stærk, halvt ubevidst Sammenhæng med Fortiden, dybt rodfæstede i gammel dansk Kultur; andre hørte Nutiden til og deltog med Lidenskab i Halvfjerdsernes Kampe; men ingen —i hvert Fald ingen af dem, der maa tælles blandt den historiske Sammenhængs Mænd, — var indrulleret i et Corps. Hver kom fra sin Kant, med sine Forudsætninger, hver havde sin ejendommelige Udvikling. Det blev et Slægtled af skarpt udprægede Personligheder.

Ældst var *A. D. Jørgensen*[2], hvis Liv og Virke vidner om den

[1] Holger Frederik Rørdam 1830—1913. Jfr. ovenfor S. 77 ff.

[2] A. D. Jørgensen 1840—1897.

Rigdom, der til alle Tider ligger gemt i Folkegrunden. Han var af gammel sønderjydsk Slægt, en Farversøn fra Graasten, og Barndommen i den stille lille By, Skoletiden i Flensborg sidst i Halvtredserne med de stærke nationale Brydninger, Ungdomsaarene i København, hvor han ubunden fulgte sin Trang til personlig Udvikling, gav ham meget, som hans jævnaldrende ikke fik paa deres slagne akademiske Vej. Krigen drev ham bort fra Hjemmet, og de smertelige Oplevelser gjorde ham til dansk Historiker. Han slog ned paa det Omraade, hvor der var haardest Trang for Arbejde — Danmarks Middelalder — og i en Række Afhandlinger saavelsom i det omfattende Værk *Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling* (1874—1878) gav han nu paa eet Punkt, nu paa et andet en ny kritisk Vurdering af den litterære Tradition med skarpt Blik for Overleveringens Vækst og Forvandling gennem Tiderne og for de politiske og patriotiske Motiver og den kunstneriske Stræben i det 13. Aarhundredes Historieværker. Med Umiddelbarhedens Genialitet greb han det rette, men vandt aldrig Overskue over Traditionen som Helhed, heller ikke førte han Kritiken følgestrengt igennem. Her skulde Erslev gøre sin Gerning. Men Erslev fremhævede atter og atter Jørgensen som den, der havde brudt Bane for den kritiske Forskning[1]. Det var imidlertid ikke alene de kildekritiske Strejflys, der gjorde disse Ungdomsstudier forjættende, men ogsaa en mærkelig historisk Forstaaelse, en dristig Fantasi og bag Arbejdet med de smaa Ting en Vilje og et Maal. Idet han i Afhandlingen *Saxe, Absalons Klerk* skriver om, hvorledes Saxo blev kaldet til Historien, er det egen Oplevelse, der former Ordene. „Til at blive historieskriver er det ikke nok at have evne og lyst til boglige sysler, at være udrustet med skarpsindighed og veltalenhed, tålmodighed og flid; dertil udkræves først og fornemmelig en indvielse af historien selv: kun den, der har været greben af folkesjælens dødsangst og henreven af dens mægtige attrå efter liv og udvikling, vil kunne vinde dens fortrolighed og formå at tolke dens fortid med myndighed"[2].

A. D. Jørgensens Udgangspunkt var Hjemstavnen. Allerede som

[1] Exempelvis: Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 428; 8. R. III, S. 297; 9. R. VI, S. 250; 10. R. V, S. 398. Valdemarernes Storhedstid (1898) S. 207. Jfr. Sønderjydske Aarbøger 1899, S. 38.

[2] Bidrag til Nordens Historie (1871) S. 232.

ganske ung drømte han om at skrive Sønderjyllands Historie, og siden var den Opgave ham som „en uundgaaelig Skæbne". Værket blev aldrig fuldført i den planlagte Form, men de intensive Studier, han drev fra Slutningen af Halvfjerdserne, satte tydelige Spor i de følgende Aars Arbejde. Først og fremmest er de den faste Grund under *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1882). I denne mandige, meget personlige Bog, som fandt vid Udbredelse, er Sønderjyllands Historie, Kampen om Slesvig, Hovedthema. Saaledes ogsaa i *Synspunkter for Opfattelsen af Valdemar Atterdags og Dronning Margretes Historie*, en stor og indholdsrig Anmeldelse af Reinhardts og Erslevs Skrifter. Direkte kom han ind paa sønderjydske Æmner i Afhandlingerne *Slesvigs gamle Stadsret* (1880) og *Sønderjyllands Indlemmelse i den danske Krone* (1885) og i to Foredrag, som blev holdt blandt Studenter, *Den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Kong Frederik VIIs Tid* (1883) og *Sønderjyllands særegne Plads i vor historiske Udvikling* (1886). Her fremsatte han myndigt de Tanker om Grænselandets Vilkaar og Betydning, der havde formet sig hos ham gennem Aarene, og hans Ord blev hørt. Her gav han Forskningen Tilskyndelser langt ud i Fremtiden. — I de første Aar af Halvfemserne kom kun mindre Stykker, hvoraf de fleste blev trykt i Sønderjydske Aarbøger. Arbejdet med *Peter Schumacher Griffenfeld* (1893—1894), A. D. Jørgensens modneste og videstfattende Værk, tog Tid og Kræfter; men de gamle Problemer mødte paany og nu med den nære Fortids store Krav, da han som sin Part af „Danmarks Riges Historie" skulde skrive Perioden 1814—1864. Med de Forudsætninger, han havde som Slesviger, søgte han at gøre Ret og Skel, og hans dybtgaaende, stærkt personlige Arbejde gav denne Del af Historikernes monumentale Fællesværk en Værdi for sig.

A. D. Jørgensens store Indsats i Studiet af Sønderjyllands Historie var ikke alene en Række Enkeltundersøgelser, men først og sidst det Helhedssyn, han gav. Alt, hvad han ubevidst og bevidst havde oplevet i Drengeaar og Ungdomsaar i Slesvig, og siden havde fulgt herovrefra, og de mange Aars Gransken havde bidraget til at danne den Anskuelse, som atter blev bestemmende for hans almindelige historiske Syn, hans Tro paa den stille, skjulte Vækst, hans Forstaaelse af den lange Sammenhæng. Denne Medleven og det selvstændige Syn paa Udviklingen, som A. D.

Jørgensen havde fremfor nogen, gjorde, at han gennem Skrift og Tale kom til at øve en Indflydelse, der kun sjældent faldt i danske Historikeres Lod. Jævnlig holdt han Foredrag paa Folkehøjskoler, Lærermøder og blandt Studenter; han talte mere lavmælt end almindeligt var i hvert Tilfælde paa Højskoler, men der brændte Ild bag de stilfærdige Ord, og han blev en Vejleder herhjemme i de Aartier, da man byggede op efter Nederlaget. Ogsaa blandt sine Landsmænd i snævrere Forstand, Nordslesvigerne, var han en Leder, men han virkede gennem andre og opdrog dem, der skulde blive Førerne; selv kunde han ikke af Hensyn til sin Stilling — han var 1882 bleven udnævnt til Geheimearkivar — træde officielt frem i den nationale Kamp.

Trods dette mangfoldige Virke blandt Mennesker var A. D. Jørgensen en Mand, der stod alene. Uden for Arkivet arbejdede han ikke meget sammen med Fagfæller; han var vel for suveræn og altid paa Vagt overfor Akademikerne. De, der syntes ham fjernest, Fridericia, Erslev, Rubin, vurderede ham højt som Historiker, men kendte ham i Grunden ikke. Han havde sit Liv for sig selv. Man kunde, om man vilde, læse noget ud af hans Skrifter, først og fremmest af de fine Monografier *Georg Zoega* (1881), *Nils Stensen* (1884), *Hans Adolf Brorson* (1887) og *Johannes Evald* (1888), for det var ikke et Tilfælde, der havde ført ham til disse Mænd med den brændende Aand; han var i Slægt med dem. Baade i Arbejder fra hans tidligste Tid og fra de sidste Aar findes Ytringer, som siger, hvad der stærkest bevægede ham. Den kloge Læser Marcus Rubin standsede ved nogle Ord i „Danmarks Riges Historie": „Ligesom den største Digterbegavelse synker sammen, naar den savner Grundlaget af et stadigt Aandsarbejde, saaledes farer den mest beaandede videnskabelige Granskning vild, naar den fornægter Sjælens dybeste Trang". Men hvad der var givet stykkevis og ofte indirekte, kom frem i Sammenhæng og uforbeholdent i *En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab* 4 Aar efter A. D. Jørgensens Død[1].

I det Brudstykke af en Levnedsbog, *Troels Lund*[2] efterlod ved sin Død, har han fæstnet Erindringen om, hvad han skyldte sit

[1] Om A. D. Jørgensen se fremdeles i 2. Afsnit.

[2] Troels Troels-Lund (i Følge Navneforandring) 1840—1921.

Hjem og sin Slægt — Faderen, Kontorchef i Nationalbanken Henrik Ferdinand Lund og Farbroderen, den vidtkendte Naturforsker P. W. Lund, der i Trediverne og Fyrrerne fremdrog en uddød Dyreverden af Brasiliens Kalkstenshuler. Troels-Lund lærte ham alene at kende gennem hvad Faderen fortalte og gennem de Breve, der kom fra Lagoa Santa, men Indtrykket af hans heroiske Arbejde i det fjerne Land gik dybt: „Jeg har levet sammen med ham," skriver Troels-Lund, „og alt hvad jeg her beretter om ham har fyldt mig selv, er en Del af mit Liv"[1]. Søren Kierkegaard var nær knyttet til Familien Lund, idet hans Søster var H. F. Lunds Hustru i første Ægteskab. Som femtenaarig oplevede Troels-Lund Kierkegaards sidste Kamp; han fordybede sig i hans Skrifter, og Æstetikeren i ham frydedes ved alt, hvad han lærte om Stemningernes mangfoldige Fylde og de forskellige Livssyns Væsen og Værd, men Kierkegaards religiøse Krav førte ham bort fra Præstegerningen, som oprindelig var hans Maal. Ligesom A. D. Jørgensen søgte han vidt omkring i sin Læsning, men medens Jørgensen gik alene med sine Tanker og Drømme, levede Troels-Lund i inspirerende Kammeratliv og Studiefællesskab med Fr. Nutzhorn, Jens Paludan-Müller, Julius Lange, Vilhelm Thomsen, Harald Høffding og Georg Brandes. Han droges mod Filosofien; sammen med Høffding læste han Platon, og hans Doktorafhandling 1871 gjaldt Socrates' Lære og Personlighed[2]. Aaret i Forvejen var han bleven ansat som Stipendiat i Gehejmearkivet, hvor hans Hovedarbejde var Registrering af Samlingen: Ældre Processer. De gamle Papirer hjalp ham til at finde sin Vej. Allerede 1872 gik hans Tanker mod en Fremtid som Historiker[3], 1873 offentliggjorde han i Historisk Tidsskrift den gode kritiske Afhandling *Om Dommen over Christoffer Rosenkrands*, 1874 be-

[1] Et Liv (1924) S. 33; Troels-Lunds Brev til P. W. Lund 26. Okt. 1872.

[2] Høffding mindedes mange Aar efter deres fælles Studier paa hans Kvistværelse paa Gammel Torv: „Platons vidunderlige Evne til at lade de største Tanker fremtræde i Stemningens og Fantasiens Klædebon og til at lade smaa Træk belyse store Livsforhold har gjort varigt Indtryk paa Lund og øvet deres Virkning længe efter at han havde forladt de filosofiske Studier. Eller maaske rettere, det samme, der i hans Ungdom førte ham til Platon, førte ham senere til den Historieskrivning, der blev hans Manddoms Værk". (Gads danske Magasin 1921, S. 130).

[3] Brev til P. W. Lund 26. Okt. 1872.

gyndte han Forelæsninger over Formynderstyrelsen i Christian IV.s første Kongeaar. Det var under Tilrettelæggelsen af disse Forelæsninger, at han blev sig sin Opgave bevidst, at give en omfattende Skildring af Danmarks Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede, og 1875 frasagde han sig sin Stipendiatpost og valgte at leve som fri Mand for at kunne føre sin store Plan igennem. Hans første Udkast *Historiske Skitser* (1876) og *Mogens Heinesøn* (1877) hilstes med Glæde af de mange Læsere, thi siden Holberg havde ingen dansk Historiker skrevet saa muntert, anskueligt, dramatisk. De sagkyndige derimod stillede sig meget køligt paa Grund af Forfatterens frie digteriske Forhold til Kilderne; de var mest tilbøjelige til at henregne i hvert Fald „Historiske Skitser" til den skønlitterære Genre[1].

1879 fremkom 1. Bd. af *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede*, hvor han i Indledningen trak Linierne op for det Arbejde, der laa foran ham, — først en Beskrivelse af Landets og Folkets daværende Tilstand, dernæst Frederik II.s Regerings Historie, endelig en Fremstilling af de politiske Forhold under Christian IV.s Mindreaarighed. Med Hensyn til Værkets 1. Part hedder det: „Vi skulle da altsaa i det Følgende nærmere betragte de Lande, som udgjøre det nuværende Danmark, Sydsverrig og Norge, saaledes som de toge sig ud i Slutningen af det 16. Aarhundrede. Vi skulle derigjennem søge at danne os et klart Begreb om de skandinaviske Folks daværende Levevilkaar og Levevis, ikke blot i snævrere Forstand, men deres Standsforskjelle, deres Erhverv, deres Statshusholdning, deres Forfatning. Vi skulle sluttelig søge at forstaae deres hele Tankesæt, saaledes som det indpodedes gjennem Undervisning og Opdragelse, skjød Blomst i den almindelige Dannelse, i Kunst og i Videnskab, og satte Frugt i Sjælens inderste Eje den religiøse Overbevisning. Vi skulle med eet Ord søge at klare os, hvorledes den store Gaade, som vi kalde Livet, tog sig ud for hin Tids Mennesker"[2].

Første Bog kom til at omhandle Land og Folk, næste Bog Bønder- og Købstadboliger. Her møder Undertitlen „Dagligt

[1] C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. 4. R. VI.

[2] S. 10; jfr. den Orientering, Troels-Lund gav med Hensyn til Værkets Plan 1890 i Bog X, da Bind var fulgt efter Bind gennem en halv Snes Aar, og man spurgte, hvorhen det bar.

Liv i Norden i det 16. Aarhundrede", som blev staaende i de følgende Bøger: „Herregaarde og Slotte" (1880), „Klædedragt" (1882), „Fødemidler" (1883), „Hverdag og Fest" (1884), „Aarlige Fester" (1885), „Fødsel og Daab" (1887), „Trolovelse" (1888), „Forberedelse til Bryllup" (1890), „Bryllup" (1891), „Ægteskab og Sædelighed" (1895), „Livsbelysning" (1898) og „Livsafslutning" (1901). Med denne Bog — Bog XIV — standsede Troels-Lund, skønt væsentlige Æmner, der skulde indgaa i Arbejdets 1. Part, savnedes. Samfundsliv og Statsliv var ikke kommet i Betragtning, Aandslivet saa at sige heller ikke. Part II og Part III faldt bort. Den lange Indgang havde undlivet den oprindelige Plan, og Værket blev staaende ufuldendt. I den nye Udgave 1903 bar det ikke Titlen „Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede", men *Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede.*

Troels-Lund havde utvivlsomt Allens „De tre nordiske Rigers Historie" for Øje, da han fattede sin Plan, men det ser ud, som han tillige har faaet en vis Tilskyndelse fra anden Side — fra Georg Brandes og hans „Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur", Forelæsningerne og Bøgerne, Bind efter Bind gennem Halvfjerdserne[1]. Ikke alene den frie, æggende Stil, ogsaa den dramatiske Opbygning minder om Brandes[2]. Hos Troels-Lund staar Kampen mellem det fremstormende 16. Aarhundrede og den gamle Tid, Middelalderen. Menneskelivets Strøm bryder sin gamle Dæmning og styrter sig ind i et nyt Leje. Navnlig i første Halvdel af Værket gør Paavirkning fra Jakob Burckhardts „Cultur der Renaissance" (1860) sig stærkt gældende; længere henne er der ikke saa megen Tale om Brud, meget mere om Sammenhæng, og Fremstillingen antager efterhaanden Karakter af en dansk Kulturhistorie gennem Tiderne. Nu er det snarere H. F. Feilberg, man erindres om. Ogsaa i anden Henseende er

[1] I et Brev til G. Brandes 26.—28. Maj 1890 udtalte Troels-Lund, hvor meget han i det Hele skyldte ham „dels med Hensyn til Forstaaelsen af vor Litteratur, dels og ikke mindst hvad angaaer Klaringen for mig selv af min egen specielle Opgave".

[2] „Den centrale Genstand for disse Foredrag er den Reaktion, som det 19. Aarhundrede i sine første Aartier førte mod det 18. Aarhundredes Litteratur, og denne Reaktions Overvindelse. Hvad jeg vil skildre Dem er en historisk Bevægelse, der ganske har et Dramas Karakter og Form".

de senere Bind forskellige fra de første. Troels-Lund maler og fabulerer af Hjertens Lyst som før, men han har faaet fastere Tag i Opgaven og raader nu over et overvættes rigt Stof. Han har dog ikke været ene om at skaffe det til Veje. En stille Mand, Bibliotheksassistent Nic. Jacobsen, havde i Tredserne og Begyndelsen af Halvfjerdserne samlet et sjældent værdifuldt Materiale hentet fra Akter og Breve, Manuscripter og gamle Tryk, der laa langt fra alfar Vej. Da han døde 1878, kom hans Samlinger til det kgl. Bibliotek. Troels-Lund vidste Besked om dem, men de har ikke haft nogen Indflydelse paa hans Arbejdsplan; først da han skulde skildre Fødsel og Daab, Bryllup og Begravelse, naaede han til et Omraade, hvor de kunde være ham til Gavn, og i 8.—12. Bog og 14. Bog har han i stort Maal draget Nytte af dem. En Gennemgang af 9. Bog: „Trolovelse" vil vise, hvorledes Dispositionen af Stoffet saavelsom de utallige Smaatræk skyldes Forgængeren. Nic. Jacobsen havde ikke evnet at faa noget ud af det meget, han havde sanket sammen; Troels-Lund var Manden, der kunde hæve Skatten[1]. Til 13. Bog: „Livsbelysning" laante han intet; den er en Del af ham selv fra hans Ungdom[2] og skimtes i den Plan, han udkastede i store Træk i 1. Bog: Han vilde klare „hvorledes den store Gaade, som vi kalder Livet, tog sig ud for den Tids Mennesker". „Livsbelysning" giver imidlertid ikke meget om det 16. Aarhundrede, men rummer en vidtspændende religionshistorisk Konstruktion, der er bleven skarpt kritiseret, og mod Slutningen en personlig Bekendelse — ligesom Høffdings Religionsfilosofi (1901) og Valdemar Vedels Artikler i „Tilskueren" omkring Aarhundredskiftet et Tidernes Tegn.

---

[1] Det var N. Jacobsen, der havde henvist Troels-Lund til Otto Sperlings „Historia vitæ et carceris", som beretter om to Mænd fra Christianshavn, der mødte for Christian IV paa Herredag med en Gældssag, et Moment af Betydning for Bevisførelsen i Afhandlingen om Dommen over Christoffer Rosenkrans. — Jacobsens Samlinger omfatter 26 Pakker under Signatur Ny kgl. Saml. 2845 4to. I 2. og 6. Bog er der en enkelt Henvisning til dem, i 8. Bog etc. erkender Troels-Lund sin Gæld.

[2] 13. Sept. 1898 skriver Troels-Lund til Georg Brandes, idet han sender „Livsbelysning": „Den er Resultatet ikke blot af en enkelt historisk Undersøgelse, men af et helt Livs Indtryk og Overvejelser". — I Ms. Collin 505 4to VI findes Udkast til „Livsbelysning", som ikke er uden Værdi for Kendskabet til Troels-Lunds Arbejdsmaade og Stilkunst.

Troels-Lund gik op mod en strid Vind under Udsendelsen af de første Bøger af „Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede". Kritiken lød fra mange Sider, men var nogenlunde den samme fra hvem den end kom. Man ankede over løst Kildegrundlag, ringe Kendskab til Middelalderen, en overdreven Interesse for snurrige Smaating og manglende Blik for Spørgsmaal af reel Betydning, Tilbøjelighed til at gøre enligtstaaende Foreteelser til almindelige, karakteristiske Træk. Mod Troels-Lunds Arbejde stilledes P. V. Jacobsens Forsken. Men da Bøgerne, som omhandlede Trolovelse og Forberedelse til Bryllup, udkom 1888 og 1890, blev Bedømmelsen væsenligt en anden. Steenstrup priste det rige Stof og Fridericia Værkets Originalitet, dets store Ejendommelighed i Anlæg og Udførelse. De danske Kritikere havde hverken før eller senere noget at sige mod det kulturhistoriske Æmne, thi Kulturhistorien havde gammel Hjemret i Danmark. Ikke hos os, men i Sverige og Tyskland rejstes den principielle Discussion. I Nordisk Tidskrift 1881 fremkom uden Navn en svensk Anmeldelse, der gjaldt saavel 1. Bog af „Danmarks og Norges Historie" som Hans Hildebrands „Sveriges medeltid", hvis 1. Hefte udsendtes samme Aar som Troels-Lunds Arbejde. Anmelderen karakteriserede Kulturhistorien som en moderne Afart af Historien. H. Hildebrand gav Gensvar i Historisk Tidskrift 1882. Nogle Aar senere blev Problemerne uddybede i Meningsskifte mellem D. Schäfer og E. Gothein. Schäfer fremhævede i sin Tiltrædelsesforelæsning „Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte" (1888) Vexelvirkningen mellem det historiske Arbejde og Livet i Stat og Folkesamfund: Kun den Historieskrivning, der blev beaandet af politisk og nationalt Liv, havde Værdi — uden denne Kraft var den en død Syssel — og omvendt: Historieskrivning i ret Forstand havde altid haft indgribende Betydning for Ideers Spiren og Vext, det politiske Liv, Staternes Skæbne; men Kulturhistorien, der tog Æmne fra Dagliglivet, var uden høje Maal og, karakteristisk nok, dyrkedes den især i de smaa Lande; „Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede" var en Prøve derpaa. Schäfers paa mange Punkter ret udæskende Skrift kaldte Gothein frem med et Indlæg „Aufgaben der Kulturgeschichte" (1889), og Schäfer svarede med „Geschichte und Kulturgeschichte" (1891). Atter her og

paany et Par Aar senere i „Geschichte von Dänemark", Fortsættelsen af Dahlmanns Arbejde, der var overdraget Schäfer, blev det danske kulturhistoriske Værk omtalt med Ynk og Foragt. Derefter gik Troels-Lund ud af sit Telt. Hans lille Skrift *Om Kulturhistorie* (1894) er ikke et akademisk Discussionsindlæg af vanlig Art, hverken i Indhold eller Form. Mod Schäfers Theori stiller Troels-Lund en anden Mening og forklarer paa sin egen Maade hvad Historieskrivning er. „Historieskrivning er mere end nogen anden Kunst Erindringens Datter. Den er Menneskeaandens Indsigelse mod Endelighed og Død, dens dristige Forsøg paa at redde det Bedste fra Forglemmelse". Men over for det uhyre Stof maa en Udvælgelse ske, og i denne Udvælgelse og under Historikerens Arbejde med Materialet kommer et subjektivt Moment ind; idet Historikeren gengiver Fortiden, giver han tillige ubevidst et Billede af sig selv. „Det er i dette Vexelspil mellem Historikerens Billede af Fortiden og af sig selv, at det Ethiske i Historieskrivningen ligger. Dette Ethiske behøver ikke udvortes at komme til Orde i Form af direkte Roes eller Dadel over Personer og Begivenheder, end mindre i et aabent udtalt: Gak hen og gjør ligesaa! Det kan ytre sig i den Maade, hvorpaa Forfatteren lader Aarsag og Virkning mødes, i hans Valg af Emne, hans Maade at manøvrere med Stoffet, i en egen Behandlingskraft, i en flygtig Duft, eller en stille Glæde, et Mod til at leve, en Trang til at virke, der usynligt strømmer fra Bogen til Læseren. Thi nu som fordum i den graa Oldtid: det er *det Bedste*, som Menneskeheden vil redde fra Forglemmelsen. Og i Bestemmelsen af hvad der er dette Bedste, tegner hver Tidsalder, hver Historieskriver sig selv". Længere henne beretter han, hvorledes Nederlaget 1864 førte ham til det kulturhistoriske Værk; her taler han dog vist om Motiver og Maal, som i Halvfjerdserne kun var dunkelt til Stede. Gennem det hele Skrift mod Schäfer bruser Sorgen og Harmen over hvad Landet har lidt og med en skærende Ironi, der bringer Søren Kierkegaard i Erindring, og med underfundigt Lune kæmper han for dansk Væsen og Væremaade[1]. Schäfer tog ikke til Genmæle mod Troels-

[1] Fridericia gjorde Troels-Lund opmærksom paa, at han havde lagt andet ind i Schäfers Ord, end der laa, idet han tolkede „Staten" som „den erobrende Stat", og Siesbye og Pingel mente, at han i Polemik mod Schäfers ensidige Hævden af den politiske Historie var drevet til den modsatte Yderlighed (Fri-

Lund; men gennem Aarene fastholdt han de Tanker, han havde udtalt i „Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte"; de er fremtrædende Ledemotiver i „Weltgeschichte der Neuzeit" (1907) og i „Staat und Welt" (1922), skrevet efter Tysklands Sammenbrud.

Aaret før Fejden med Schäfer havde Troels-Lund udsendt *Christian IV.s Skib paa Skanderborg Sø* (1893), som paa en Maade er et Brudstykke af „Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16. Aarhundrede". Under den sære Titel fandt man en levende og velfunderet Fremstilling af stærke principielle og personlige Brydninger mellem Dronning Sofie og Formynderstyrelsen, Forhold, der hidtil kun kendtes gennem mere eller mindre paalidelig Tradition. I dette Arbejde, der gik tilbage til 1874, viste Troels-Lund, ligesom i Discussionen med Johan Grundtvig om Rentemesterregnskaberne, Evner, som blev hemmede i Væxten, fordi hans litterære Talent tog Lyset fra dem. Gennem Aarene fik dette litterære Mesterskab en stadig rigere Udfoldelse; Troels-Lunds Formsans, hans Øre for Sprogets Musik forfinedes, hans Fantasi tog dristigere Flugt. Højest naaede han i *Peder Oxe* (1906), et aandfuldt, stemningsbaaret Skrift, — men en Digters, ikke en Forskers Værk.

Troels-Lunds Hovedarbejde „Dagligt Liv i Norden" fik vid Udbredelse og blev kær Folkelæsning[1]. Det skyldtes først og sidst Æmnet, det, at man i den lange Række af Bøger kunde læse om Livet, som det løb hen: Fødsel og Bryllup, Død og Begravelse, og om Hjemmet og alt det hjemlige og gammelkendte. Fagfællerne havde haft meget at sige paa Værket fra Begyndelsen, men forstod, alt som det skred frem, at her var noget, som ikke skulde maales med almindelig Alen. Erslev, i sin Tid en skaanselsløs Kritiker, skrev henved fyrretyve Aar senere til Rubin: „Selvom vel en Del af Troels-Lunds Værk er Digt og forbandet Løgn, vil han, som Du engang har bemærket, leve, naar vi andre er døde; det vil han paa Grund af Stoffets Ejendommelighed og Rigdom og paa Grund af Forfatterens Frodighed i Tanke og Finhed i Kunst"[2].

dericias Anmeldelse i „Politiken" 8. Jan. 1894 og Breve fra samme Tid). — Indlæg i Discussionen gav Treitschke i Forordet til „Historische Zeitschrift" (1896) og Stavenow i sin første Forelæsning som Professor i Göteborg: „Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria" (Hist. tidskr. 1895).

[1] 1929 kom 5. Udgave. En norsk Bearbejdelse ved Haakon Shetelig 1938—1942; en svensk Udgave ved Knud Fabricius siden 1932.

[2] Brev af 28. Dec. 1916.

Johannes Steenstrup[1] var vel den af den yngre Generation, der i Tradition og Kultur stod Holm og H. F. Rørdam nærmest. Han havde fra sit Hjem gammel dansk Kultur. I hans Forskerfysiognomi genkender man Faderen Japetus Steenstrups Træk — det skarpe Blik, den levende Aand, Trangen til at finde Sammenhæng, den omfattende Viden, ogsaa den stædige Opposition og Kamplysten.

Hans Begyndelse var stridbar, idet han i *Studier over Kong Valdemars Jordebog* (1874) imødegik Paludan-Müllers Underkendelse af denne mærkelige Levnings Kildeværdi. Den gamle Forsker tog skarpt til Genmæle mod sin unge Kritiker, betegnede hans Prøvelse og Vurdering som „en principløs, vildledende Harmonistik" og fastholdt sin Mening om den omstridte Codex.

Den vigtigste Del af Steenstrups „Studier" er Redegørelsen for det danske Samfund i det 13. Aarhundrede. Danmarks indre Historie i ældre Tider var et Omraade, der var blevet flittigt dyrket af vore Forskere, men ingen havde givet en saa dybtgaaende og omfattende Fremstilling. De samme Momenter, Tilknytningen til den ældre danske Forskning, det selvstændige Syn og Trangen til haardnakket at forfægte egen Opfattelse møder vi igen i Steenstrups næste Værk *Normannerne* (1876—1882). Allerede i det 16. og 17. Aarhundrede var denne Folkevandring fra Norden et yndet Æmne og saaledes stadig siden hen. Fra det 19. Aarhundrede er først at nævne et Par Essays af H. F. J. Estrup *Bidrag til Normandiets Culturhistorie fra det 10. til det 13. Aarhundrede* (1820) og *Bemærkninger paa en Reise i Normandiet* (1821)[2]. Om Worsaaes Togt til de britiske Øer 1846—1847 er ovenfor berettet. Hertil sluttede sig en Rejse til Normandiet 1852. Ligesom i „Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland" er i den Redegørelse, han 1852 indsendte til Videnskabernes Selskab, rigt Stof fremdraget, men ikke gennemarbejdet. Worsaae viste ny Vej for Forskningen. Steenstrups Værk har en ganske anden Karakter, stort i Anlæg med skarp Problemstilling og Undersøgelser, der gaar til Bunds. Det unge Slægtleds Styrke, det maalbevidste Arbejde, den faste Afgrænsning af Opgaven, aaben-

[1] Johannes Steenstrup 1844—1935.

[2] H. F. J. Estrups Samlede Skrifter II—III (1851).

barer sig. Først og fremmest gælder det Kildeprøvelsen: Grundlaget for Steenstrups Kortlægning af Normannertogterne er samtidige Kilder fra de Egne, Vikingerne hjemsøgte. De norrøne Sagaer skydes til Side som sene, romantiserende Beretninger, men sælsomt følgestridigt hævdes Værdien af Saxo. Om de kildekritiske Principer stod i Halvfjerdserne en drabelig Strid mellem Steenstrup og Gustav Storm, og heri indgik Tvistemaal, hvorvidt Danske eller Nordmænd havde været de førende paa Vikingefarterne og under Kolonisationen i de fremmede Lande. Steenstrups Arbejde bød iøvrigt et Modbillede til den Fremstilling, Sophus Bugge i „Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse" havde givet af Nordboernes Forhold paa de britiske Øer, idet Bugge stærkt havde understreget, hvor meget de modtog derovre, mens Steenstrup ikke mindst i sit Værks 4. Bog: „Danelagen" fremhævede Nordboernes Indflydelse paa Samfundsforhold, Retsvæsen o. s. v. Der var vel en Given og en Tagen paa forskellige Omraader. Baade ved de store Linier og ved talrige Enkeltheder, skarpsindige Iagttagelser og Combinationer er *Normannerne* et meget karakteristisk og betydeligt Arbejde; man bemærker dog en advokatorisk Tendens og manglende Sans for Værkets Arkitektur. De følgende Aars Studier *Vornedskabet hos den danske Bonde* (1886), *Om Fæstebondens Retsforhold i ældre Tid* (1887), *Vore Folkeviser fra Middelalderen* (1891), *Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie* (1894) og *Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stedsnavne* (1896) var indtrængende, originale, faste i Formen, fremragende som Afhandlinger. I Henseende til Analyse af Levninger af forskelligste Art stod Steenstrup som en banebrydende Forsker, men hans Syn paa den litterære Overlevering var ligesom R. Keysers og P. A. Munchs Romantikens Syn. „Saxo skrev, som bekjendt, sit Historieværk saa godt som udelukkende efter den levende Tradition, som fandtes hos almen Mand, hos Klerkerne og de Mægtiges Familier. Han lod sig diktere de i Folkets Mund levende Minder"[1]. Denne Tro paa en Overlevering, der kunde bevares gennem mange Generationer, blev afgørende for Fremstillingen af Begivenheder og Personligheder, den hele Udvikling i den ældre Middelalder, saaledes som den

[1] Normannerne I, S. 7.

er given i 1. Bind af „Danmarks Riges Historie". — Man forstaar næppe Steenstrup ret uden Blik for hans Sammenhæng med de ældre Slægtled; det gælder hans Tankeverden og Sindelag saavelsom det videnskabelige Arbejde. Han tog ikke blot Æmner op efter Peter Erasmus Müller og N. M. Petersen, men hørte hjemme blandt disse Folk og stod som en Hævder af overleverede Værdier[1].

Halvfjerdserne var et Tidehverv. Den europæiske Realisme trængte frem ad flere Veje, direkte og indirekte — gennem Oversættelse af Spencers Afhandlinger og Darwins Skrifter, gennem Harald Høffdings Forelæsninger 1871 ff. og hans Skrifter[2]. En ny videnskabelig Tænkemaade spirede og groede op ganske stille, og denne umærkelige Vækst fik i det lange Løb større Betydning end den Storm, Georg Brandes' Forelæsninger og Bøger vakte. Det gælder i Almindelighed og maa her særlig bemærkes med Hensyn til en Gruppe af yngre Historikere *J. A. Fridericia*, *Kr. Erslev* og *Marcus Rubin*, der i Modsætning til ældre Fagfæller paavirkedes af Tidens nye Tanker. Et Historieværk, som gjorde stærkt Indtryk paa dem, var J. Ernst Sars: Udsigt over den norske Historie[3]. Og det ikke blot, fordi det var et Værk af usædvanlig Aandskraft, helt igennem baaret af Stræben efter at finde Sammenhæng i Udviklingen, Grundene til den Stigen og Dalen, som

[1] Ogsaa Troels-Lund og A. D. Jørgensen øste af gamle Kulturvæld, men mens de i Vuggegave havde faaet Evnen til at give deres Tanker Form, maatte Steenstrup længe arbejde med sin Stil. I ældre Aar skrev han friere og djærvere end i Ungdommen. — Om Steenstrup se fremdeles længere fremme i Afsnit II.

[2] Spencer: Om Opdragelse, oversat af Høffding (1876). Mindre Afhandlinger af Spencer, oversatte af Høffding (1878). Darwin: Origin of Species, Oversættelse ved J. P. Jacobsen (1872). Darwin: Descent of Man, Oversættelse af J. P. Jacobsen (1874). Høffding: Filosofien i Tyskland efter Hegel (1872) og Den engelske Filosofi i vor Tid (1874) m. m.

[3] Fridericia i Politiken 12. Jan. 1888: „Da J. E. Sars 1879 udgav 1. Del af sin „Udsigt", var det en Begivenhed af første Rang i Nordens historiske Litteratur. Skriftets nye og originale Synspunkter og dets omhyggelige Gruppering af Stoffet omkring én Grundtanke virkede lærerigt og vækkende især paa de yngre Historieforskere". Erslev i Historisk Tidsskrift 8. R. VI (1917) S. 525: „Det var et Skrift mere storslaaet i sit Anlæg, end man var vant til at finde i Norden, og det gjorde et mægtigt Indtryk paa os, der den Gang var unge".

fandtes i Folkets historiske Liv, men ogsaa fordi Sars stod kritisk vendt mod den norske historiske Skole med dens romantiske Forherligelse af Sagatiden, fordi han havde tilegnet sig Spencers Evolutionsfilosofi og saa Samfundsudviklingen i Analogi med den organiske Udvikling. „Enhver Form," skriver Sars (II 347), „har en Tendens til at fixere sig, og jo bedre den har været tillempet efter de Behov, der fra først af skabte den, jo mindre vil den kunne tilfredsstille de ny Fordringer —, men vil staa i Vejen for Dannelsen af nye Former. Hvad der var en levende Hinde, hvorigjennem Stofvexlingen foregik, gaar over til en død Bark, der hindrer den videre Vækst, og en Stil eller Fremstillingsform, der engang har været et fuldkomment Udtryk for Nationens Tanke- og Følelsesliv, fastholdes ved Vanens og Rutinens Magt". Paa samme Vis (II 398) om den danske og svenske Adel: „Adelen tærede paa Folkets Marg. Det var et Tab, der ikke merkedes, saalænge den selv endnu stod i sin fulde Livskraft og helt formaaede at fylde sin Rolle som Nationalitetens og Statens Repræsentant. Men der var en Grændse for denne Funktion som for enhver anden; dette Organ maatte tilsidst blive udslidt som ethvert andet, der skabes af den fremadskridende Udvikling, og hvorigjennem det historiske eller nationale Liv aabenbarer sig. Og naar den Tid kom, da det uundgaaelige Forfald indtraadte inden Adelen, da den, ved at aflukke sig og blive bunden i sine Traditioner og Former, som, netop fordi de havde passet saa godt til en Tid, ikke kunde passe til andre, gik over fra at være et Organ for den fremadskridende Udvikling til at blive en Hindring for denne, da maatte det tillige blive aabenbart, hvad den havde kostet". Fremstillingen kan minde om forrige Tiders filosofiske Historieskrivning, især om Montesquieu: Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains. Sars citerer lige som Engelstoft: „Il y a des causes générales".

Af den Gruppe Historikere, der var født sidst i Fyrrerne og først i Halvtredserne var *J. A. Fridericia* den ældste[1]. Han var Søn af Silke- og Klædekræmmer Heyman Samuel Fridericia og dybt præget af sin Stamme, brændende lidenskabelig, pligttro og retfærdig, „en Israelit uden Svig". Som Student var han Allens

[1] J. A. Fridericia 1849—1912.

Amanuensis[1]. Vi lærer den unge Mand at kende gennem nogle Breve 1873 til C. F. Bricka, med hvem han var forbunden i fast Studievenskab. Selvtillid og tunge Tanker brydes i hans Sind. Han tænker paa at tage fat paa en historisk Prisopgave, men ønsker paa den anden Side at leve uden et stadigt Arbejdstryk i disse Ungdomsaar, saa betydningsfulde i et Menneskes Udvikling, ikke mindst i en Tid med stærke politiske, sociale og religiøse Brydninger[2]. Undlade at give sig i Kast med Opgaven tør han heller ikke — „fordi jeg ikke tør gaa afvejen for et større Arbejde, fordi jeg frygter for at et Afslag paa større Fordringer, en Forsagen overfor større Anstrengelser kunde faae farlige Følger".

Fridericia gav sig ikke i Lag med denne Prisopgave, men veg i hvert Fald ikke tilbage for et stort Arbejde, eftersom han snart samlede sig om Forstudier til en Doctorafhandling *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Prag*, der fuldendtes 1876. Materialet var blevet sanket sammen i Gehejmearkivet, i Haag og i Dresden, men det havde ikke været muligt for ham at komme til Stockholm, han maatte nøjes med de Afskrifter, Allen havde samlet. I de følgende Aar søgte han stadig videre omkring, mens han arbejdede paa Fortsættelsen *Danmarks ydre politiske Historie fra Freden i Prag til Freden i Brømsebro* (1881). Fridericias Undersøgelser vandt ham stor Respekt i Samtiden og nævnes stadig som grundlæggende. Indflydelse fra Ranke var tydelig saavel i Henseende til Arbejdsmaade som i Henseende til

---

[1] Wegener til Allen 18. Juli 1870: „Der skal aldeles intet være til Hinder for at den unge Hr. Fridericia udfører i Archiv-Contoiret det Arbejde, De overdrager ham, og jeg haaber, at De kan være tjent med ham, da han nu allerede i nogen Tid har sat sig ind i disse Archiv-Sysler".

[2] Fridericia sluttede sig ligesom Erslev og Rubin til den radikale Opposition. Det stærkeste Motiv hos ham var vistnok Samfundskritik, en varm Medfølelse med de Klasser, der led under de bestaaende Tilstande. Han var Medstifter af Studentersamfundet 1882, og blandt Samfundets Smaaskrifter offentliggjorde han *Enevældens Indførelse i Danmark 1660* og *Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigjørelse i det 18. Aarhundrede*, som giver Udtryk for Harme over den Medfart, Bønderne i sin Tid havde maattet lide som Følge af den herskende Samfundsopfattelse. I Politiken skrev han i Aarenes Løb en lang Række kloge Anmeldelser (Udklip, nu samlede i et Bind i Det kgl. Bibliothek).

Syn paa mange Ting[1]. Men Fridericia havde ikke Rankes Erfaring og Menneskekundskab; hans ensomme Ungdom under trange Kaar og Sygdom i Hjemmet mærkes i den tunge, sære Stil, og dog griber hans Bog. „Der er", skriver han, „mange og væsentlige Sider af den politiske Udvikling i denne Periode, der gjøre Indtryk af det tragiske. Hvor mange Fejl, der end begaaes i Forholdet til Sverige, i det store Hele staaer det for En, at her kæmpes en Kamp mod en uundgaaelig Skjæbne, at her strides en Strid mod en uafvendelig Ulykke, der har sin Aarsag i hele den ydre Situation". Det synes, som der bag Beretningen om Christian IV.s Udenrigspolitik ligger Mindet om Danmarks tragiske Situation i Halvtredserne og Tredserne.

Fridericia beredte sig til at fortsætte sin Redegørelse for Danmarks Udenrigspolitik i det 17. Aarhundrede op til Freden i København 1660. Han havde imidlertid længe følt det unaturligt at isolere denne Side af Statslivet fra de indre Forhold, og det saa meget mere som han tidligt havde haft Opmærksomheden henvendt paa Samfundsudviklingen og spurgt om Aarsagerne til Adelens Svækkelse[2]. Ligesom Edvard Holm førtes han nu til en omfattende Fremstilling. Forud gik intensive Specialundersøgelser som *Studier over Kjøbenhavns Befolkningsforhold i det 17. Aarhundrede, særlig omkring Aaret 1600* og *Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Aarhundrede*, der ved Analysens Klarhed og Energi og ved de vundne Resultater kom til at staa som et Forbillede for senere Forskere[3].

Det store Værk *Adelsvældens sidste Dage* indledes med en Skildring af Samfundsforholdene ved det 17. Aarhundredes Midte, de økonomiske og sociale Forskydninger, Brydningerne mellem Stæn-

[1] Jfr. C. F. Brickas Anmeldelse i Hist. Tidsskrift 4. R. VI (1877—1878) Litt., S. 84: „Vil man blandt Udlandets Historieskrivere udpege den, der synes at have haft størst Indflydelse paa Forfatterens Opfattelse og Behandlingsmaade, bliver dette utvivlsomt Ranke. Trods store Forskjelligheder er der en umiskjendelig Lighed mellem dem; den viser sig ikke blot i det større, men synes endogsaa at kunne spores i enkelte, ofte gjenkommende Udtryk og Ord".

[2] Brev til Bricka 6. Dec. 1873, der drøfter S. M. Gjellerups Afhandling: Om Samfundsforholdene, især Opdragelsen hos den danske Adel i Tidsrummet 1536—1660.

[3] Hist. Tidsskrift 6. R. II (1889—1890) S. 219—263, 469—622.

derne, som banede Vej for Enevælden — det er Værkets betydeligste Parti — derpaa berettes om de første Sammenstød mellem Kongemagten og Adelen, om Regeringens Udenrigspolitik, Krigene, Fredsforhandlingerne, og her kan Fridericia bruge det Stof, han gennem tyve Aar har samlet rundt om i Europa, her bevæger han sig paa sit særlige Arbejdsomraade, men i sidste Bog, der omhandler Stændermødet i Efteraaret 1660, staar han mærkelig fremmed over for Kildematerialets Art. Han har ikke skarpt prøvet samtidige og senere Beretninger, ikke erkendt, at Niels Slanges Skrift om Regeringsforandringen er et Stykke humanistisk Historieskrivning af den Slags, Ranke havde karakteriseret i sit banebrydende Ungdomsarbejde „Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber" (1824) og senere mange Steder i de store Værker[1]; han følger i meget Slanges Fremstilling og har tilegnet sig hans Mening, at det er Frederik III, som maa regnes for Statsomvæltningens Ophav. Afgørende for Fridericia er Brevet af 26. September, som Slange meddeler, skrevet med Kongens egen Haand, forseglet med hans lille Signet og stilet til Svane og Nansen, „det eneste umiddelbart fra Samtiden stammende Bevis paa Aftaler mellem Kongen og de lavere Stænders Førere inden den store Forandring i Oktober". Men dette Brev har efter al Sandsynlighed Slange selv sat sammen[2]. — Det kunde synes svært at faa Form paa Fremstillingen, fordi det korte Aaremaal 1648—1660 rummede saa meget; Fridericia vandt dog Magt over Stoffet. Værket har fast Opbygning, og Stilen er djærvere og friskere end før. „Adelsvældens sidste Dage" udkom 1894 samtidig med A. D. Jørgensens „Peter Schumacher Griffenfeld". Gennem Halvfemserne kom Bind efter Bind af Holms „Danmark-Norges Historie", og i samme Tiaar var Rubin og Neergaard i Gang med deres store Arbejder.

Marcus Rubin var Søn af David Rubin, Antikvarboghandler

[1] Man skulde synes, at Grams Breve til Slange om den gamle Herres Manuscript til Christian IV.s Historie maatte have advaret Fridericia, Brevene var trykt 1856 i Hist. Tidsskrift 2. R. VI. Gram anholder „falske narrata", „urigtige conjecturæ og derpaa bygte urigtige raisonements".

[2] Fridericias Studie: Frederik III og Enevældens Indførelse (Hist. Tidsskr. 5. R. VI). Adelsvældens sidste Dage 516. C. O. Bøggild Andersen: Statsomvæltningen 1660 (1936).

bosat i den gamle Bydel af København, Talmudlærer i det mosaiske Trossamfund[1]. Ligesom sin Klassekammerat og Ven Kristian Erslev vilde han studere Historie, men Professor Holm foreslog ham foreløbig at tage statsvidenskabelig Examen, hvis Hovedfag var Nationaløkonomi og Statistik med lidt Jus og Historie som Bidiscipliner. „Vi mangler Historikere med økonomisk og statistisk Uddannelse". Rubin fulgte hans Raad. Efter sin Examen fik han Ansættelse under Københavns Magistrat og ved samme Tid det Hverv at samle og sammenarbejde statistisk Materiale Staden vedrørende; og da Københavns statistiske Kontor oprettedes 1883, blev han dets Chef, 1896 Direktør for Statens statistiske Bureau, 1902 Generaldirektør for Skattevæsenet, 1913 en af Nationalbankens Direktører. Hans historiske Arbejde falder hovedsagelig i de yngre Aar. 1882 offentliggjorde han *Bidrag til Kjøbenhavns Befolkningsstatistik i Hundredaaret 1630—1730*, den første moderne methodiske Undersøgelse paa dette Felt, som findes i Historisk Tidsskrift. Nogle Aar senere tog han igen et Æmne af Københavns Historie, men denne Gang af større Omfang. Til Minde om L. N. Hvidt var en Prisopgave bleven udsat — en Fremstilling af Københavns Udviklingshistorie 1807—1857 — og da de indsendte Besvarelser ikke syntes fyldestgørende, opfordrede Dommerkomiteen Rubin til at udarbejde en saadan Fremstilling og publicere den paa eget Ansvar. Opgaven voxede imidlertid og omformedes under hans Hænder; det blev ham klart, at Københavns Historie ikke kunde skrives uden i Tilknytning til hele Landets indre Historie. Men allerede 1892 forelaa *1807—1814. Studier til Københavns og Danmarks Historie*, godt og vel 600 indholdstunge Sider. Det var en Embedsmands Fritidsarbejde, Vidnesbyrd om en usædvanlig Aandskraft og Arbejdsevne. Et rigt og som Helhed nyt Materiale var søgt frem i en Række Arkiver, udnyttet med den Indsigt, Rubin var i Besiddelse af som Nationaløkonom og Statistiker, og gransket med Historikerens Forstaaelse for Sammenhæng. Ligesom Chr. Olufsen og P. V. Jacobsen havde han — paa en Vis en Mand uden for Lauget — brudt ny Vej.

Efter „1807—1814" fulgte 1895 Fortsættelsen *Frederik VI.s Tid, fra Kielerfreden til Kongens Død. Økonomiske og historiske Studier*. Gen-

[1] M. Rubin 1854—1923.

nem Undertitlen: „Studier" sikrede Rubin sig Ret til fri Bevægelse — snart at gaa i Dybden, snart ile af Sted, nu discutere, nu berette. Under denne Form kunde han ret udfolde sig. Fremstillingen gælder ikke blot økonomisk Liv — den tungestvejende Part — men ogsaa politisk Liv og Aandslivet. Overlegent og fordomsfrit behandler Rubin de politiske og nationale Forhold. En stor Fylde af Viden lægges frem, og mange Ord vækker til Eftertanke; dog mærkes det, at der ikke har været Stunder til Fordybelse. Rubin staar som en fremmed over for den gamle Tid og mangler inderligere Forstaaelse af de enkelte Personligheder og de Betingelser, hvorunder de virkede, — ser ikke, at de fattige, stille Aar hjemme falder sammen med en almindelig europæisk Afmagtsperiode. Han karakteriserer fyndigt, dømmer, naar alt kommer til alt, som den unge Opposition fra Fyrrerne, maaske endda skarpere, fordi det Slægtled, der havde oplevet 1864, maatte slaa haardt ned paa Lyrik og Fantasteri, „Indesluttethedens Fantasteri". Ligesom Fridericia saa Rubin hvad der var svagt hos det danske Folk og tog vor Histories Nederlag tungt. Fridericias Ord var sørgmodige, Rubins lød æggende[1].

---

[1] I den karakteristiske Anmeldelse af A. D. Jørgensens Skildring i „Danmarks Riges Historie" af Tiden 1814—1838 (Tilskueren 1897) hedder det: „Men i hvert Fald, nøjsom var Slægten, og det er rigtigt at fremhæve det, det vilde være urigtigt at forbigaa det. Netop ved at fremhæve det faar man ogsaa Lejlighed til at fremhæve baade Aarsag og Virkning. Aarsagen var Udelukkelsen af den Fordringsfuldhed, der baade økonomisk og politisk skabes ved stærkt pulserende Liv — Higen og Uro følges ad — Virkningen var en Tilbøjelighed til Fantasteri, først i Tanken — Indesluttethedens Fantasteri — saa, da det virkelige Liv meldte sig, i Gerning. Dette skulde blive saare betydningsfuldt for det følgende Slægtleds Historie". Rubins Anke er, at A. D. Jørgensen har skudt Tidens Trængsler og Smaasind i Baggrunden og draget det værdifulde og løfterige frem. Fridericia havde sagt det samme i sin Omtale af „Fyrretyve Fortællinger" (Politiken 17. Sept. 1892): „Det ligger i hele Forfatterens Aandspræg, at hvad der bedst lykkes for ham er Skildring af Danmarks gode Aar. Naar vor Historie har Medbør, hvor de store Personligheder slaaer igennem, præger deres Tid og skaber Fremgang, eller hvor en bred Bølge af Harmoni og Enighed bærer Folket oppe, dér er hans Fremstilling bedst rammende og mest betagende, dér kan han ogsaa, saaledes som han siger det om Sakso, fremdrage lysende Exempler paa Heltemod og Troskab som Røster til sin Samtid. Men Folkeeiendommelighedens og vor Udviklings stolte Sider træder mere i Forgrunden, end hvad der er svagt og trist".

Ligesom Fridericia og Rubin var *Kr. Erslev* Hovedstadmenneske; men Slægten hørte hjemme i Jylland. Stamfaderen, Degnen i Todbjerg Poul Pedersen, var født i Erslev s. f. Randers, og hans Søn Poul Poulsen, der ogsaa var Skolelærer og Organist, tog Slægtnavnet og flyttede til Sjælland, hvor Sønnen Musik- og Bogforlægger Jacob Erslev — Kr. Erslevs Far — bosatte sig i København[1].

Iblandt det 19. Aarhundredes Historikere staar Erslev som ingen anden; hans Indflydelse kan kun maales med hvad Hans Gram var i sin Tid og for de følgende Slægtled. I Berlin lærte han den historisk-kritiske Methode at kende fra første Haand, idet han hørte Nitzsch, J. G. Droysen og Waitz. Der gaar en Linie fra Niebuhr til Ranke, til Nitzsch og Waitz, til Erslev. Som klassisk Filolog havde Niebuhr i „Römische Geschichte" vist, hvorledes Traditionen laa Lag over Lag, og prøvet de enkelte Kilder. Ranke lærte af „Römische Geschichte" — selv om maaske ogsaa anden Indflydelse gjorde sig gældende, og selv om han siden holdt paa, at han havde fulgt egne Veje. De Elever, han opdrog ved sine Øvelser paa Universitetet i Berlin, gik ind i det store Fællesforetagende „Monumenta Germaniæ historica", hvor den historiske Teknik gennem Aarenes Erfaring forfinedes mere og mere. Dygtigst af alle Monumenta-Folkene blev Georg Waitz[2].

Erslev var dog ikke blot Germanernes Lærling, men ogsaa Hans Grams Arvetager. Gram havde snart hist, snart her i sine Skrifter og i sine Breve formuleret den kritiske Methode og søgt at gennemføre den følgestrengt. Ogsaa for ham var den klassiske Filologi et Udgangspunkt. Den lærde danske Tradition blev siden holdt i Hævd af Langebek, Werlauff, Velschow og Paludan-Müller; men de fleste Historikere, selv udmærkede Folk, øvede Kritik i Ny og Næ uden Consequens[3]. Det systematiske analytiske

---

[1] Kr. Erslev 1852—1930.

[2] Om Rankes Forhold til Niebuhr o. s. v., se H. Bresslau: Geschichte der Monumenta Germaniæ historica (1921) S. 112 f.; G. Below: Die deutsche Geschichtschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unsern Tagen (1924) S. 22; W. Norvin i Scandia IV (1931) S. 168. — Ranke anmeldte 1825—1826 „exercitationes historicæ".

[3] Allen kender Svanings og Huitfeldts omtvistelige Kildeværdi, men bruger dem dog, naar Lejlighed byder. Den dygtige C. T. Engelstoft er meget svag, naar han færdes uden for sit eget Omraade.

Grundarbejde stod ikke for alle som et uafviseligt Krav. Erslev rejste dette Krav, opildnet af hvad han havde lært i den tyske Skole. Han er ikke den methodiske Kildekritiks Grundlægger i Danmark, men dens Fornyer. I meget minder han om Hans Gram — i Tankens Skarphed og Spændkraft, i den udpræget kritiske Begavelse, ogsaa i Mangel paa skabende Evne — som Gram blev han en Rydningsmand, ikke en Bygmester. Han arbejdede tidligt maalbevidst og ansvarsbevidst og satte al Evne ind paa sin Opgave; maaske har det stærkt concentrerede Arbejde spærret Udsigten til videre Horizonter[1]. — Kildekritik og Overleveringshistorie er en strengt upersonlig Disciplin. Forskeren aabenbarer dog sig selv i den Trang til Erkendelse, der driver fremad, i den Udholdenhed, hvormed Arbejdet føres til Ende, i Mod til at sige Sandheden, selv om den er ilde hørt. Saaledes Hans Gram og saaledes Erslev. Den etiske Styrke i Erslevs Forsken fik dyb og varig Betydning for hans Elever og for flere end dem. Dette rakte ud over Fagvidenskab.

Hvad Erslev havde lært i Berlin kom tidligst til Syne i Historisk Tidsskrift 5. R. III (1881—1882) i den lille Anmeldelse af C. E. F. Reinhardts Skrift „Valdemar Atterdag og hans Kongegerning", hvori han kaldte til Huitfeldt-Kritik og i det Hele til Gennemførelse af den nyere historiske Methode, og i de omfattende *Studier til Dronning Margrethes Historie*, der lagde Analysen af Materialet frem, som ikke før var sket i Historisk Tidsskrift. Styrelsen skal have været tvivlraadig med Hensyn til Optagelse af en Afhandling af den Art. Senere fulgte utallige Afhandlinger i Tidsskriftet, som direkte eller indirekte indskærpede de kildekritiske Principer, og mange Skrifter.

Stærkest virkede dog Kravet om den kritiske Grundgravning, naar det lød i Universitetets Auditorier, 1. Marts 1883 udnævntes Erslev til Professor i Historie. Han kom som den rette Mand i det rette Øjeblik, da længe tiltrængte Omdannelser laa for. Ved kgl. Forordning af 25. Okt. 1883 oprettedes i Stedet for den gamle Prøve „Store Philologicum" med Historie som et meget lidt omfattende Fag en ny Skoleembedsexamen med forskellige Fag-

[1] J. N. Madvig stod som ung Professor over for et lignende Rydarbejde paa den klassiske Filologis Felt, en Opgave, der ypperligt svarede til hans Anlæg, men utvivlsomt førte ham i ensidig kritisk Retning.

grupper, hvorunder Historie kunde være Hovedfag eller Bifag. Hovedmomenterne i Undervisningsreformen var at faa fast Plan for Semestrene i Studietiden og lade Forelæsningerne træde tilbage for Øvelser. Edvard Holm, der havde været Universitetslærer siden 1865, kunde kun tildels lægge sit Arbejde om, saaledes kom det til at paahvile to unge Professorer, Steenstrup og Erslev, at føre den ny Ordning ud i Livet[1]. Steenstrup fulgte med største Samvittighedsfuldhed den Vej, der var afstukken, skønt den ikke var let at gaa, da han af Naturen savnede Lærerevner. Hans Forelæsninger — ofte Længdesnit — og hans Skriveøvelser havde vid Horizont, men ganske unge Personer havde svært ved at følge med. Først og sidst var det Erslev med sit praktiske Greb, sine fremragende pædagogiske Evner, sin methodiske Interesse, der skabte den ny Undervisningsform. Han prøvede sig frem i de første Aar. 1884 tolkede han Cæsars Gallerkrig, 1885 holdt han i Tilslutning til Forelæsninger over Roms Historie mundtlige Øvelser over Kilderne, Øvelser, som for den unge Student „aabnede en Verden" (Th. A. Müller), 1886 mundtlige Øvelser til Forstaaelse af Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen, der ogsaa erindres som noget nyt og mærkeligt, der satte mange Tanker i Bevægelse. 1887 fandt han en Form til Indførelse i den kildekritiske Methode „Øvelser i historisk Granskning", som gentoges 25 Gange i hans Professortid. Det var en Form, der fuldtud var hans egen, ikke laant noget Sted. Andre Øvelser førte dybere ind i det historiske Arbejde, det Arbejde, Erslev selv stod midt i. Saaledes stillede han 1889 Deltagerne i en Øvelse overfor de Problemer, Overleveringen bød med Hensyn til hvad der foregik i Stockholm i November 1523. Han var dengang i Færd med Afhandlingen *Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf*[2], og paa samme Vis tog han Eleverne med i Arbejdet, da han i Halvfemserne gjorde Forstudier til sin Part af „Danmarks Riges Historie", Tidsrummet 1241—1481, og senere da han granskede Slesvigs statsretlige Forhold[3].

---

[1] Steenstrup var bleven Professor 23. Sept. 1882.

[2] Hist. Tidsskr. 6. R. III S. 127—166.

[3] Erslev holdt fra Tid til anden Øvelser i Læsning af middelalderlig Skrift og gav Vejledning i Epigrafik, Diplomatik etc., og Steenstrup udarbejdede smaa Haandbøger, der skulde føre de studerende ind i de historiske Hjælpe-

Som Universitetslærer staar Erslev Side om Side med Madvig. Hans Øvelser kan vel jævnføres med Madvigs Fortolkningsøvelser. Madvigs Autoritet virkede i nogen Maade hemmende paa hans Disciple. Det er ogsaa bleven udtalt, at Erslevs kritiske og skeptiske Indstilling og haarde Tugt har mærket og stækket næste Slægtled af Historikere. „Den følgende Generations Forskerarbejde har været Kildeforskning mere end Problemforskning, det har mindre samlet sig om Løsningen af Problemer end om Bearbejdelsen af Stof, af Kildemateriale, som endnu ikke var udnyttet eller endnu ikke var kritisk gennemarbejdet"[1]. Det er dog næppe ene og alene Erslevs Indflydelse, der har gjort sig gældende. En Tidsalders stærke Strøm har ført næste Slægtled med sig.

Ogsaa i Oslo og Uppsala mærkedes i Firserne fastere Haand i de unge Historikeres Uddannelse[2]. *Gustav Storm* var udpræget Analytiker som Erslev, og de havde staaet i samme Lære. 1875 opholdt Storm sig et Semester i Berlin, hvor han hørte Forelæsninger af Mommsen, Nitzsch og Germanisten Karl Müllenhoff og deltog i Øvelser hos Droysen. Som Lærer var han Foregangsmand ved sit Universitet; han holdt mundtlige og skriftlige Øvelser, vejledede i Methode og Læsning af gammel Skrift, Hjælpevidenskaberne. Hans Forelæsninger over ældre norsk Historie formede sig hovedsagelig som Redegørelse for og Vurdering af Kilderne. Denne kritiske Prøvelse af Sagaoverleveringen lagde Grunden for næste Generations Arbejde i Norges Middelalder.

---

videnskaber. Det var dog kun en første Haandsrækning. Vi savnede og havde længe savnet en „Ecole des chartes" eller et Institut som „Institut für österreichische Geschichtsforschung", hvor de, der vilde studere ældre Historie eller skulde gøre Specialtjeneste i Bibliotheker og Arkiver, kunde faa den nødvendige Lære. Man maa tænke paa Paludan-Müller, der paa egen Haand søgte at trænge ind i Kronologi og vovede sig i Lag med middelalderlige Manuscripter og gik sig træt paa lange, undertiden vildsomme Veje. Et lille Land kan maaske ikke bære en saadan Skole, men vist er det, at Kræfter ødes, og Fremskridt sinkes, naar hver Forsker maa begynde forfra og gennem Aarene samler en mangesidig Viden, som gaar tabt ved Livets Afslutning.

[1] Poul Nørlund i Mindetalen over Erslev i Videnskabernes Selskab.

[2] G. Storm var fra 1877 til sin Død 1903 Professor ved Universitetet i Oslo. H. Hjärne docerede fra 1882 i Uppsala, 1889—1913 som Professor; døde 1922.

Harald Hjärnes Udgangspunkt var den klassiske Filologi. Den antike Historie, den græske Kulturarv betød altid meget for ham, og i den filologiske Skole havde han lært Methode. Han var en nidkær Lærer under sine Øvelser i „det historiska seminariet"[1]; men det bedste, han gav, gav han gennem Forelæsningerne, hvor han udfoldede sig i hele sin Ejendommelighed med dristig Synthese og store Overblik. „Generation efter generation har från dem emottagit starka impulser till fortsatt verksamhet på de mest skilda områden av svensk och allmän historia"[2]. „Ännu på fyrtio års distans", skriver Eli Heckscher, „måste några av oss säga, att han har betytt mer för vår andliga utrustning och andliga orientering än någon annan"[3]. Hjärnes Production blev splittet. For sine Studenters Skyld vilde han stadig forny sig, først og fremmest dreves han vel af en uudslukkelig Erkendelsestrang. Hans faa og ikke meget omfangsrige Skrifter, hans Essays og Dagbladsartikler giver imidlertid et stærkt Indtryk af hans Personlighed og Universalitet, en Universalitet, der ikke blot ligger i vidtomspændende Interesser og Lærdom, men i den „complexio oppositorum", som var hans Væsen[4].

Erslev var en streng Husholder med Tid og Kræfter, stærk inden for sin Begrænsning. I Aarenes Løb kom der fra hans Haand en lang Række Skrifter, der slog ned paa væsentlige Punkter i Danmarks Historie, og som alle — i større eller mindre Grad efter deres Art — havde samme karakteristiske Træk: den klare Problemstilling, den skarpe Afgrænsning af Opgaven, Energien i

---

[1] Der var intet historisk Seminarium eller Laboratorium i Oslo i Storms Tid; Hjärne fik 1889 indrettet det historiske Seminarium; 1896 grundlagdes det historisk-filologiske Laboratorium paa Erslevs Initiativ. Det historiske Seminarium i Berlin aabnedes først 1885. (Max Lenz: Geschichte der Universität zu Berlin III S. 247—256).

[2] N. Herlitz i Letterstedtska tidskrift 1922. S. 95; jfr. L. Stavenow i Hist. tidskrift LI (1931) S. 10.

[3] Ekonomisk-historiska studier (1936) S. 164.

[4] Hjärne og Erslev vexlede nogle Breve 1892—1901. Paa Erslevs Forespørgsel gjorde Hjärne Rede for Undervisningsformerne i Uppsala. Han kan berette, at Erslevs „Oversigt over Middelalderens Historie" bruges ret meget af Studenterne. 1899 holdt Erslev Øvelser med Hjärnes „Medeltidens statsskick" som Grundlag.

Gennemførelsen. Disse Træk traadte allerede frem i Doctorafhandlingen *Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede* (1879), som godtgjorde, at det var Kongemagten, ikke Adelen, der vandt ved den gamle Kirkes Fald 1536 ikke blot gennem Inddragelse af Kirkegodset, hvoraf Løvens Part tilfaldt Kronen, men ogsaa gennem den paafølgende Lensreform. Ved dette Arbejde blev der lagt et Fundament for Forskningen langt ned i Tiden[1]. Det samme gælder *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* (1882) og *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning* (1901). I „Dronning Margrethe" hævder Erslev, vendt mod de ældre, af skandinaviske Stemninger paavirkede Historikere, at dynastisk Stræben var Hovedlinien i Dronningens Politik, ogsaa i Unionsforholdet, og understreger stærkt hendes maalfaste Styre. Han er sin egen, realistiske Tids Mand, følger samme Tankebane som jævnaldrende Historikere ude i Europa f. Ex. engelske Forskere, der fremholder den normanniske Hertugslægts kraftige Kongedømme som den betydningsfuldeste Factor i Englands Udvikling i det 11. og 12. Aarhundrede. Erslevs næste Arbejde *Valdemarernes Storhedstid* (1898) gav skarpsindig Tolkning af Dele af Kong Valdemars „Jordebog" og derefter et Overblik over Samfundsudviklingen i Danmark til Slutningen af det 12. og Begyndelsen af det 13. Aarhundrede med Fremhæven af den levende Statsaand, der gennemtrængte Valdemarernes Styrelse — alt med europæisk Baggrund. Et Værk med djærve Linier, Erslevs ypperste. Det er Studier og Udkast af denne Art, der sætter Skel, dybere end de omfattende Fremstillinger almindeligvis gør. — „Valdemarernes Storhedstid" var et Forarbejde til en Fremstilling af Danmark i Middelalderen, som Erslev 1898—1905 gav i 2. Bind af „Danmarks Riges Historie". I andre Afhandlinger prøvedes den litterære Overlevering, Materialet blev renset for alle Slagger. Men da Erslev skulde skride til Værket, trak han ikke Udviklingens Linier kraftigt op. Han var stærkt bundet af sit Stof, og Fremstillingen blev trods det meget nye og værdifulde, der var draget frem især med Hensyn til indre Tilstande, ikke væsentlig saa meget forskellig fra hvad ældre Historikere stykkevis havde

[1] I Tilslutning til Erslevs Disputats skrev Astrid Friis 1942 Afhandlingen „Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regeringstid" (Hist. Tidsskrift 10. R. VI).

givet, et Forhold, der træder skarpere frem, naar man sammenholder Erslevs Arbejde med Erik Arups en Snes Aar yngre Forsøg i *Danmarks Historie* I—II (1925—1932). Arup stiller sig principielt paa et andet Stade, handler suverænt med Stoffet, lige dristig i Konstruktionen som radikal i Rydningsarbejdet. — Sidst i Erslevs Forfatterskab ligger Afhandlingerne vedrørende Slesvigs statsretlige Forhold, klare stringente Undersøgelser, men der er Lidenskab bag dette Opgør med de Nationalliberale[1]. Som A. D. Jørgensen vilde Erslev en Revision af Danmarkshistorien, begge søgte de at „udtale den nøgne, usminkede Sandhed" til Selverkendelse. Det blev dog hverken Erslev eller A. D. Jørgensen, men Niels Neergaard, der kom til at skrive det forudgaaende Slægtleds Historie, følge den til Ende[2].

Niels Neergaard[3] er saa at sige den eneste Politiker blandt vore Historikere. Man maa for at finde Mænd, erfarne i Administration og Politik gaa tilbage til Andreas Hoier, Niels Krag og Rigens Kansler Arild Huitfeldt. Han blev født i Ugilt Præstegaard i Vendsyssel. Hans Far, Peter Neergaard, var af gammel thylandsk Bondeslægt, en Sognepræst af den gamle Art, en dygtig Landmand, stærkt interesseret i offentlige Anliggender; 1849—1852 sad han i Folketinget, mens hans Broder samtidig var Landstingsmand. Peter Neergaard fik ikke Indflydelse paa sin Søns Udvikling, thi Sygdom tvang ham 1862 til at forlade sit Præstekald, og Aaret efter døde han. Moderen flyttede med sine Børn til København, hvor Niels Neergaard kom i Skole; 1872 blev han Student, og 1879 tog han Magisterconferens i Historie. Samfundsforhold og Politik optog ham tidligt. Han lærte som ung Student den københavnske Arbejderbefolknings usikre Levekaar at kende, fulgte Forhandlingerne i Rigsdagen og kom i Forbindelse med Venstrepolitikere, først og fremmest J. A. Hansen. Af væsentlig Betydning for hans Udvikling blev imidlertid Rejserne, først Rejsen til Berlin 1879, der gav hans Liv Retning, idet han blev klar over, at Stats- og Samfundsspørgsmaal skulde være hans Omraade, og at

[1] Jfr. Erslevs skarpe Ord paa Studentermødet 8. Maj 1883, hvor A. D. Jørgensen var Indleder (Morgenbladet 9. Maj, Nationaltidende Aften s. D., Berlingske Tid. Aften s. D.).

[2] Om Erslev se fremdeles S. 231—246.

[3] 1854—1936.

han strax maatte sætte al Energi ind paa forberedende Studier. 1881 tog han statsvidenskabelig Examen og drog saa paany ud — denne Gang til Frankrig og England. Efter sin Hjemkomst stillede han sig i de unge oppositionelle Akademikeres Rækker, blev Medlem af Studentersamfundets Styrelse, hvor han — ved Siden af sit Levebrød — fandt en ham meget kær praktisk social Virksomhed, Aftenundervisningen for Arbejdere, som han organiserede, og Udgivelsen af Studentersamfundets oplysende Smaaskrifter; han virkede her sammen med Rubin og Fridericia. De radikale Intellectuelle stod han nær i Anskuelser og Kultur, men blev dog altid ogsaa i politisk Henseende en Mand for sig. Hans „Bondeafstamning" gjorde sig gældende, og stærke Indtryk fra Englandsrejsen, Samstemmen med engelsk Væsen og Væremaade prægede ham. 1884 grundlagde han „Tilskueren" efter engelsk Forbillede[1]. Ved samme Tid kom han ind i det politiske Liv, deltog i Agitationsarbejdet og blev 1887 valgt til Medlem af Folketinget. Ud af det politiske Arbejde voxede det historiske. For at faa Overblik over den Kamp, han stod i, maatte han søge tilbage. Allerede 1885 begyndte han at sysle med Planer om at skrive det danske Folks politiske Historie 1848—1866, og 1889 blev Aftaler trufne med Brødrene Philipsens Forlag; samme Aar udsendtes de første Hefter af *Under Junigrundloven*. Gennem Halvfemserne fulgte Leveringerne regelmæssigt, men derpaa mere usikkert, og efter 1904 standsede de ganske — 1908—1913 var Neergaard Medlem af Regeringen — først 1916 kom 35.—45. Levering paa een Gang, og dermed afsluttedes Værket[2].

Indledningen med en Skitse af Partiernes Forhistorie og en Karakteristik i raske Træk o. s. v. var frisk og selvstændig[3]. Edvard

[1] Neergaard: Erindringer (1935) S. 130. I „Tilskueren" Bd. I og Bd. III finder man Artikler af Neergaard „Richard Cobden" og „W. E. Gladstone", skrevne med megen Varme; jfr. „Erindringer" S. 109, hvor Talen er om hans Studietid i England: „For mig var og blev Gladstone Helten i det politiske Drama. Jeg saa i ham Personliggørelsen af Aarhundredets Udvikling henimod Frihed og Folkestyre og ærede ham saa meget des højere, fordi jeg vidste, hvor dybt han havde været rodfæstet i Fortidens Synsmaader, og under hvor svære Kampe det nye havde banet sig Vej i hans Sind".

[2] Det skyldtes nok Gustav Philipsen, at det blev Neergaard og ikke en anden, der kom til at fuldende det. (Neergaard til G. Philipsen 25. Okt. 1916).

[3] En Anmelder skrev med Henblik paa Neergaards stærkt fremtrædende Interesse for „Københavnsposten" med dens sociale Program, at man mærkede

Holm, A. D. Jørgensen og P. Vedel saa, hvor meget disse første Ark lovede, og Neergaard, der havde taget fat og udarbejdet sin Fremstilling næsten alene paa Grundlag af trykte Kilder, fik snart andre Vilkaar — 1890 Adgang til Rigsarkivet, til Udenrigsministeriets Arkiv og til det Materiale, der gemtes i Kgl. Bibliotek. Som Vedel i Tredserne havde aabnet Udenrigsministeriets Arkiv for Edvard Holm og senere for Alexander Thorsøe, stillede han nu alle Arkivalierne fra Tiden 1850—1866 til Raadighed for Neergaard, overlod ham betydningsfulde Akter fra sit Privatarkiv og gav ham Lejlighed til i Samtaler at gennemdrøfte de vanskeligste Spørgsmaal med ham. Med dette Materiale og denne levende Kilde maatte Neergaards Skrift faa en overmaade stor Værdi. Fremstillingen af Danmarks Forhold til Udlandet i Halvtredserne og Tredserne blev grundlæggende. Det samme gjaldt paa sin Vis ogsaa Fremstillingen af den indre politiske Udvikling; her skal ved Siden af Arkivernes Akter nævnes samtidige Breve og Dagbøger, fortrinsvis hidrørende fra Venstrepolitikere, og hvad Neergaard huskede fra unge Aar og senere havde erfaret, hvor han færdedes. „Hall, Monrad, Krieger, Andræ, J. A. Hansen og Balth. Christensen var for mig ikke historiske Skygger, men levende Mennesker, som jeg fra min tidlige Ungdom fra Rigsdagens Tilhørerpladser mangfoldige Gange havde iagttaget og hørt tale, og endnu var der mellem mine politiske Meningsfæller, som jeg fortroligt færdedes med, Mænd, der, som Alberti sen., G. Winther, Høgsbro og Berg, havde haft deres Virke under hele Junigrundlovperioden eller en Del af den, og som gerne lod sig udspørge om fordums Tiders Politik. — Men ogsaa „de navnløse" havde deres Betydning for mig under disse Forarbejder. Hvor ofte havde jeg ikke under disse Foredrag og Agitationsrejser haft Held til at støde paa eller faa opspurgt en af Veteranerne fra Junigrundlovens Tid —". Neergaard spurgte sig for derude, men hans Bog concentreredes ligesom J. E. Sars: Norges politiske Historie 1815—1885 (1899—1904) om Rigsdagen og det parlamentariske Arbejde og giver saa at sige intet om økonomiske og sociale Forhold eller om aandelige Rørelser ud over Landet. Det kan synes mærkeligt, da sociale Spørgsmaal var Neergaards tidligste Interesse, men

„Rigsdagsmanden fra Maribo Amts første", Venstrepolitikeren, og udtalte sin Frygt for en ensidig Bog.

han forstod, at Begrænsning var nødvendig. „Under Junigrundloven" blev i stort Maal en Rigsdagshistorie, skreven med den Erfaring, Neergaard maatte sidde inde med, skreven ud fra hans Syn paa Aarhundredets Udvikling hen mod Frihed og Folkestyre, men med Vilje til at forstaa og gøre Ret og Skel til alle Sider. En meget saglig, tilforladelig Fremstilling. Mens mange af Halvfjerdsernes Folk dømte det forudgaaende Slægtled uden Skaansel, taler Neergaard dæmpet. Hans Beretning om Aaret Nov. 1863—Nov. 1864 virker meget stærkt, fordi alt siges saa stilfærdigt. Gennem det hele Værk lader han de ledende Politikere træde frem i deres Stilling til Sagerne, deres Handlinger og Ord; egentlige Karakteristiker giver han ikke, kun spredte orienterende Bemærkninger, de gaar ikke dybt, men er klare, altid loyale, uden Forskel, om de gælder Meningsfæller eller Mænd af andre Lejre, — selv om Forstaaelsen kan svigte over for de stridende Elementer i Monrads Personlighed og Højspændingen i hans Sind, mens Samfølelse mærkes, naar Talen er om Tscherning, der for Neergaard var den størst anlagte, den reneste og mest uegennyttige af alle Venstres Mænd. — Der ligger en Stoffets og Aarenes Tynge over Neergaards Værk; det er ligesom Holms „Danmark-Norges Historie" uden litterær Stræben, men har en bunden Varme af Kærlighed til vort Land og Folk[1].

Perioden 1870—1900 var en Arbejdstid uden Lige. I første Række maa nævnes de mange Afhandlinger, dybttrængende Undersøgelser, der brød nye Veje og har bevaret deres hele Friskhed. Bind efter Bind af Historisk Tidsskrift spejler en Generations første Forsøg, Udfoldelse og Blomstring[2]. Dernæst er at nævne

[1] C. St. Bille i Hist. Tidsskr. 6. R. IV (1892—1894), Rubin i Tilskueren 1917, Friis i Hist. Tidsskr. 9. R. I (1918—1920), Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov 1850—1864 (1930).

[2] D. Schäfer i Hist. Zeitschrift LXVI (1891) S. 346: „Ihre zwei letzten Serien sind geradezu mustergültig für die Redaktion derartiger Publikationen". Han sigter til 4. R. (1869—1878) og 5. R. (1879—1887); endnu højere stod 6. Række. — Gennem næsten halvhundrede Aar gjorde Schäfer i H. Z. jævnlig Rede for danske Historikeres Arbejder — tidligst 1877, da han anmeldte Allens

de store Værker, som blev byggede op gennem Aar eller Aartier — ved Siden af de enkelte Forskeres personligt prægede Arbejder, de større Foretagender, hvor flere sluttede sig sammen: *Dansk biografisk Lexikon* under C. F. Brickas Ledelse, *Danmarks Riges Historie* og den planfaste, dygtige Udgivervirksomhed, der langt om længe kom i Gang.

Med Hensyn til Offentliggørelse af Kildemateriale havde Individualismen raadet selvherlig hos os. Mens andre Stater støttede Foretagender af den Art, var det ikke sket i Danmark, hvad der i nogen Grad falder tilbage paa Historikerne. Der var ingen, som kunde organisere, administrere, begære med Myndighed. Under disse Forhold var vi sejlet agterud, ikke mindst med Hensyn til Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen. I Halvtredserne og Tredserne offentliggjorde tyske Forskere Aarbøgerne fra Lund, Ryd og Colbaz og andre Kilder. Det maatte gaa danske Historikere nær og tvinge dem til at tage fat paa et Omraade, der havde ligget brak saa at sige siden det 18. Aarhundrede. 1867 besluttede Langebeks gamle Selskab „Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog" at udgive „Ribe Oldemor" og drøftede ret omfattende Planer. 1869 kom *Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, kaldet „Oldemoder"*, udgivet ved Oluf Nielsen, 1872 *Dueholms Diplomatarium* ogsaa ved Oluf Nielsen, 1879 *Diplomatarium Vibergense* ved Arnold Heise; men at genoptage Langebeks Værk i stort Omfang, at tilrettelægge et Arbejde efter moderne Principer og gennemføre det med Energi magtede „Danske Selskab" ikke, eftersom Flertallet af Medlemmerne var højt til Aars eller i hvert Fald ældre Folk — Wegener, Paludan-Müller, C. T. Engelstoft m. fl. Det maatte blive Ungdommens Sag. Og næste Slægtled stod rede. 1877 stiftedes *Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie* paa Initiativ af Fridericia, Mollerup og Erslev. I alt var de tretten Fagfæller, Erslev, den yngste, 24 Aar gammel.

Værk og sidste Gang 1924, da L. Laursens „Danmark-Norges Traktater" var Genstand for Omtale. Der kan falde en og anden Bemærkning om Skrøbeligheder og Begrænsning, men det, som præger disse korte Recensioner, er ærlig og varm Anerkendelse, mange gode Ord om „Christian IV.s Breve", Erslevs „Aktstykker", V. A. Sechers „Forordninger", om A. D. Jørgensens „Peter Schumacher Griffenfeld", om Holms og Steenstrups selvstændige Skrifter.

De vilde arbejde efter fast Plan under gensidig Kontrol og Hjælp. I Følge Lovene skulde hver Udgave vedtages af Selskabet, og et Tilsyn stilles ved Udgiverens Side. Selskabet skulde være en sluttet Organisme, der kunde søge de bevilgende Myndigheder om nødvendige Midler og borge for det Arbejde, der blev gjort[1]. Man sporer Erslevs praktiske Sans og styrende Evne. Nu havde Historikerne endelig fundet en Organisator.

Det første middelalderlige Kildeskrift, som Selskabet udsendte, var *Codex Esromensis*, Esrom Klosters Brevbog, ved Oluf Nielsen (1880—1881), derefter *Libri memoriales capituli Lundensis* ved C. Weeke (1884—1889). Langebek havde ikke været uden Forstaaelse af, hvorledes Necrologier og lignende Bøger blev til, men først i Weekes Udgave gennemførtes Tidsfæstelse af Noterne, skrevne med vexlende Hænder gennem lange Tider. Forarbejderne til en kritisk Behandling af de litterære Texter i „Scriptores rerum Danicarum" indledtes forøvrigt gennem Arbejde for *Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse*[2], idet Filologen M. Cl. Gertz paatog sig at gennemprøve Grundlaget for Oversættelserne — saaledes ved Hans Olriks *Danske Helgeners Levned* (1893—1894) — og derved førtes ind i Studiet af de latinske historiske Skrifter fra vor Middelalder, som siden satte Frugt i Kildeskriftselskabets Publicationer *Vitæ sanctorum Danorum* (1908—1912) og *Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi* (1917—1922). Man maa ikke blot regne med de Resultater, der forelaa inden Aarhundredeskiftet, men ogsaa med hvad der stille forberedtes for den følgende Tid. Den af Selskabets Publicationer, der tog de fleste Aar — og vejede tungest blandt mange værdifulde Værker — var *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, som Erslev begyndte 1894 i Sam-

[1] Allerede ved Selskabets Stiftelse forelaa et Tilsagn fra det Aaret i Forvejen grundlagte Carlsbergfond til Udgivelse af „Kong Frederik I.s danske Registranter". Det var Fondets første Støtte til et historisk Arbejde. Carlsbergfondet støttede Kildeskriftselskabets Publicationer ned gennem Aarene og skabte økonomisk Basis for store Foretagender som „Dansk biografisk Lexikon", Vatikanundersøgelserne, Udgivelsen af Øresundstoldregnskaberne og ydede Forskerne Hjælp til deres Studier og Rejser og til at faa deres Arbejder frem. Historisk Videnskab fik andre Kaar end forhen.

[2] Stiftet 1875 af Højskolefolk og Mænd, som stod Højskolen nær.

arbejde med William Christensen og Anna Hude, og som fortsattes af William Christensen og blev ført til Ende 1939.

Udgivelsen af Kilder til Danmarks Historie i Middelalderen var dog kun en Del af Selskabets Virke. Fra første Færd blev der sat stor Energi ind paa at fremdrage Materiale fra det 16. og 17. Aarhundrede. Erslev og Mollerup udgav *Kong Frederik den Førstes danske Registranter* (1878—1879) og *Danske Kancelliregistranter 1535—1550* (1881—1882), Erslev alene *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian den Fjerdes Tid* (1883—1890), Bricka og Fridericia *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve* (1878—1891), V. A. Secher *Corpus constitutionum Daniæ*, Forordninger, Recesser og andre Kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660 (1887—1918). Alle disse Publicationer — Sechers ikke mindst — bragte et rigt Materiale til Danmarks indre Historie; Interessen for den ydre Historie var derimod mindre fremtrædende. Man tog ogsaa fat paa Udgivelse af Kildestof fra det 18. Aarhundrede. Disse første Aar var vel de hedeste Arbejdsaar i Kildeskriftselskabets Historie med Samvirke mellem jævnaldrende og jævnbyrdige, som hver for sig var store Dygtigheder. Dette Samarbejde paa lige Fod bevaredes, da en ny Ungdom kom ind i Selskabet. Der dreves ikke Stordrift med de stærkeres Udnyttelse af de svagere. — I Kildeskriftselskabet concentreredes den historiske Udgivervirksomhed, og Tilskyndelser udgik derfra. „Aarsberetninger fra Geheimearchivet", som havde indeholdt ypperligt Materiale, men lidt tilfældigt i Fremkomst, standsede ved Wegeners Død, og A. D. Jørgensen valgte, da han blev Gehejmearkivar, en Publicationsform, der havde Forbillede i Kildeskriftselskabets Udgaver. Rigsarkivets første Kildepublication, den lange, endnu løbende Række *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*, hvis Bd. I blev sendt ud 1885, laa i Fortsættelse af Erslevs og Mollerups „Kong Frederik I.s danske Registranter" og „Danske Kancelliregistranter 1535—1550", og Udgiverne, Arkivets Embedsmænd, først Bricka, saa Laursen, var Kildeskriftselskabets stærke Støtter. Laursen forestod ogsaa 1. Bind af Rigsarkivets Publication *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark* ligesom Anna Hude (sammen med F. Falkenstjerne) *Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden.*

Saxostudiet er som en Disciplin for sig inden for dansk Historieforskning. Siden Stephanii Udgave af „Gesta Danorum" med Indledning og Kommentar har Arbejdet ikke hvilet. Peter Erasmus Müllers Undersøgelse fra 1823 blev sidst i Aarhundredet taget op af Axel Olrik, der i *Kilderne til Sakses Oldhistorie* (1892—1894) forsøgte en Tvedeling: norrøne Sagaer og danske Sagn, og siden slog Vingerne ud i *Danmarks Heltedigtning*. Han var inspireret af Svend Grundtvigs „Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning", fortrolig med dansk Overlevering baade Folkeviser og Folkeminder, ægget frem af Sophus Bugges „Studier", senere stærkt paavirket af Moltke Moe. Olrik spejdede vidt omkring. Men der laa en Opgave og ventede — ogsaa den en Arv efter Peter Erasmus Müller — en dybtgaaende kildekritisk Gransken af 10.—16. Bog af „Gesta Danorum". Erslev førtes ind paa et enkelt Problem. Hans Afhandling *Sven Estridsøn og Biskop Vilhelm* med Redegørelse for Saxos Kilder til Svend Estridsøns Historie og Karakteristik af hans Arbejdsmaade gemte Sprængstof, men Opgaven som Helhed laa uden for hans Vej, og det varede en Snes Aar, inden den blev taget op[1]. Iøvrigt dreves Middelalderforskning — Samfundshistorie, Forfatnings- og Forvaltningshistorie — i denne Periode intensivt og maalbevidst[2]. Til Steenstrups og Erslevs grundlæggende Værker sluttede sig en Række Arbejder af Erslevs Elever. Anna Hude: *Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning* (1893), M. Mackeprangs Afhandling *De danske Fyrstelen i Middelalderen* (Hist. Tidsskr. 6. R. VI) og hans Disputats *Dansk Købstadstyre fra Valdemar Sejr til Kristian IV* (1900), William Christensen: *Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede* (1903); endvidere Undersøgelser af Juristerne Ludvig Holberg og Henning Matzen til Klaring af statsretlige Forhold i de første Menneskealdre efter Valdemar Sejr, nemlig Holbergs *Leges Waldemari regis, Kong Valdemars Lov* (1886), *Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede* (1895) m. fl. Skrifter og Matzens *Danske Kongers Haandfæstninger* (1886) og *Om Forordning 9. Okt. 1276 og Worthældnævnet i Sagen mod de for Kong Erik Glippings Mord tiltalte Personer.*

[1] Hist. Tidsskr. 6. R. III (1891—1892). Curt Weibull: Saxo (1915).

[2] Ogsaa ude omkring gaar man med friske Kræfter løs paa Middelalderen, og Interessen samler sig om de nævnte Discipliner og økonomisk Historie, jfr. Pirenne og Dopsch i Histoire et historiens I (1926).

(Hist. Tidsskr. 6. R. VI). — De kirkehistoriske Værker, A. D. Jørgensens Ungdomsskrift, der bæres af Stemninger fra de nordiske Kirkemøder, og Hans Olriks *Konge og Præstestand* (1892—1894), tog Æmner fra de ældre Aarhundreder, men siden gik Studierne mod den yngre Middelalder — en Følge af Vatikanundersøgelserne, der for Danmarks Vedkommende begyndte, da Laust Moltesen 1894 kom ind i Arkivet og under Pater Ehrles Vejledning lagde Plan for sit Arbejde med Udgangspunkt i Aaret 1316[1]. Indsamlingen af Pavebreve blev fortsat af andre, og et stort Materiale blev sanket sammen. Arbejdet i Rom gav danske Forskere en universel kirkehistorisk Forstaaelse, de tidligere ikke havde, Paludan-Müller undtagen.

Ligesom i forrige Tidsrum sattes megen Kraft ind paa Studiet af det 16. Aarhundrede — Erslevs *Konge og Lensmand*, Troels-Lunds *Dagligt Liv i Norden*, A. Heises Afhandlinger *Herredagen i Kjøbenhavn 1533* og *Wulfgang von Utenhof* (Hist. Tidsskr. 4. R. III og VI) og den kritiske Studie *Kristiern II i Norge og hans Fængsling* (1877), der var Brudstykker af den Fortsættelse af Allens Værk, han havde taget sig paa; endvidere omfattende slægthistoriske Arbejder som *Bille-Ættens Historie* I ved Mollerup og *Familien Rosenkrantz's Historie* II ved Heise og Gustav Bangs Doktorafhandling fra 1897 *Den gamle Adels Forfald. Studier over de danske Slægters Uddøen i det 16. og 17. Aarhundrede*, et historisk-statistisk Forsøg. Opmærksomheden var især vendt mod den indre Historie; Mollerups Undersøgelse *Danmarks Forhold til Liſland fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning* (1880) stod ene.

I Arbejdet med det 17. Aarhundrede gjorde Fridericia den store Indsats med sine udenrigspolitiske Studier og *Adelsvældens sidste Dage* (1894); en Sammenligning med Fr. Hammerichs „Danmark under Adelsvælden" (1854—1859) viser i et eneste Exempel, hvor meget Forskningen i en Menneskealder var skredet frem ikke blot i Henseende til Stof og Methode, men i Henseende til Erfaring og historisk Forstaaelse. Til Fridericia sluttede sig A. D. Jørgensen med *Peter Schumacher Griffenfeld* (1893—1894), Edv. Holm med *Danmark-Norges indre Historie under Enevælden 1660—*

[1] Moltesens Disputats: De avignonske Pavers Forhold til Danmark (1896) var de danske Vatikanundersøgelsers første Frugt.

1721 (1895—1886), S. Birket-Smith med *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie* (1879—1881) og J. Oskar Andersen med *Holger Rosenkrantz den lærde* (1896).

Edv. Holm fortsatte ind i det 18. Aarhundrede, omfattende Helstaten fra Elben til Norges nordligste Kyst. I sin grundmurede, jævnmodige Fremstilling gav han en Omvurdering af den danske Enevælde og viste Vej til nye Studier. P. Vedel offentliggjorde 1871 Breve, vexlede mellem J. H. E. Bernstorff og Choiseul, og 1882 *Correspondance Ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff* med en Indledning *Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium.* I Kraft af sit Embede i Udenrigsministeriet med den lange Tradition havde han særlige Betingelser for at forstaa og vurdere det 18. Aarhundredes Statsmænd. I Edvard Holms og Vedels Fodspor traadte Aage Friis, der, mens han tumlede med Planer om en Udgivelse af A. P. Bernstorffs diplomatiske Papirer i Udenrigsministeriets Arkiv, begyndte at eftersøge hans Privatpapirer, en Søgen, som gik vidt omkring og gav rigt Udbytte. Paa Slægtens Godser i Lauenburg og Hannover blev fundet en Mængde af J. H. E. Bernstorffs og A. P. Bernstorffs Papirer og Breve og ved videre Spørgen end mere — alt i alt henved 100.000 Akter og Breve. En Del af dette Materiale benyttedes i Doctorafhandlingen *Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh-Guldberg* (1899), men den store Biografi af A. P. Bernstorff, som Friis forberedte, blev trængt til Side af Arbejdet med Udgivelsen af det værdifulde Stof, der var stillet ham til Raadighed, og af en ny Opgave, en Skildring af Bernstorfferne gennem tre Slægtled og Sammenspillet mellem Dansk og Tysk fra det 18. Aarhundredes Midte til 1830[1]. Et Arbejdsomraade, der laa tæt op til dette, havde L. Bobé taget, da han først i Halvfemserne kom til Brahe-Trolleborg for at søge Stof til en Biografi af Jens Baggesen; Gennemgang af Arkiverne paa Pederstrup og Brahe-Trolleborg førte til den store Udgave *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770—1827*, der bandt ham i mange Aar[2]. En Række dygtige Afhandlinger skyldtes Provst L. Koch — deriblandt *Kong Frederik VI.s*

[1] *Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750—1835* kom først frem efter Aarhundredskiftet, 1. Del 1903, 2. Del 1919. Bernstorffske Papirer I—III 1904—1913.

[2] I—X 1895—1932.

Barndom og Ungdom, *Statsminister J. O. Schack Rathlou* og *Struensees Parti*[1]. Koch var jævnaldrende med Edvard Holm. Monrad havde aabnet Laaland-Falsters Bispearkiv for ham og skaffet ham Understøttelse, da han som ung Sognepræst begyndte sine kirkehistoriske Studier. Han kom som den selvlærte Mand, frisk og selvstændig i Iagttagelse og Vurdering. Ogsaa V. Falbe-Hansen kom udefra. Hans overlegne, idérige Værk *Stavnsbaand-Løsningen og Landboreformerne, set fra Nationaløkonomiens Standpunkt* hævdede sig blandt de Skrifter, der saa Lyset i Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning, Skrifter som Holms *Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af forrige Aarhundrede*, Steenstrups *Den danske Bonde og Friheden* og J. A. Fridericias *Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigørelse i det 18. Aarhundrede*, der hvert for sig bar sin Forfatters Præg. Endelig gjorde A. P. Tuxen en betydelig Indsats inden for det 18. Aarhundredes Historie. Midt i Halvfemserne tog han Initiativet til det af Generalstaben udgivne Værk *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie*, der hviler paa Studier i Marken og paa et omfattende Materiale, samlet i hjemlige og udlandske Arkiver, kritisk prøvet og behandlet med den Indsigt, som General Tuxen og hans Arbejdsfæller sad inde med[2].

Blandt dem, der brød Vej for Studiet af det 19. Aarhundredes Historie, maa i første Række nævnes Kaptejn C. Th. Sørensen, som, mens han i Aarene mellem de to slesvigske Krige laa i Rendsborg, gennemsøgte Garnisonsarkivet og her ligesom senere i København i de i Krigsministeriet beroende Arkiver fandt et rigt Stof, der blev Grundlag for *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814* (1871) og stykkevis offentliggjordes i *Meddelelser fra Krigsarkiverne*, Generalstabens Publication, sat i Gang efter Sørensens Tilskyndelse og en halv Snes Aar under hans Redaction. Et planlagt Skrift om Danmarks Historie i Napoleonstiden maatte lægges hen, fordi Krigsministeriet og Generalstaben ønskede, at han skulde udarbejde en Fremstilling af Krigen i 1864. *Den anden slesvigske Krig*, et dybtsøgende, selvstændigt Værk, kom imidlertid ikke frem uden svære Brydninger med de militære Myndigheder.

Ogsaa Alexander Thorsøe gjorde Pionerarbejde, da han for-

---

[1] Hist. Tidsskr. 6. R. III—V.

[2] 1. Bind udkom 1899, og det lykkedes Tuxen at udsende endnu syv Bind.

søgte at give et Overblik over Danmarks almindelige Historie — først Tidsrummet 1800—1814 i jævn Fortælling, dernæst *Den danske Stats Historie 1814—1848* (1879), bygget op ved solidt Studium af de Kilder, som var for Haanden, og paa visse Punkter støttet ved Informationer af P. Vedel. End større Betydning fik Udenrigsministeriets Direktør under Arbejdet med Fortsættelsen *Kong Frederik VII.s Regering*, idet han aabnede Thorsøe Adgang — ganske vist en begrænset Adgang — til Arkivet og under Form af personlige Meddelelser vejledede ham og gav ham værdifulde Oplysninger. 1889 afsluttede Thorsøe sit Værk, og samme Aar udsendte Neergaard de første Hefter af *Under Junigrundloven*. Hans Maal var at give en fyldigere mere dybtgaaende Fremstilling af den indre Historie end den, der var given i Thorsøes Skrift. 1892 kom Rubins *1807—1814* og 1895 *Frederik VI.s Tid*, 1897 A. D. Jørgensens Skildring af Aarhundredets første Aartier, Arbejder, hvis Betydning ikke alene laa i det Fond af Viden, de bragte, men i de Impulser, der udgik fra dem, Rubins Bøger tilskyndede til at gaa i Lag med økonomisk Historie, A. D. Jørgensens Skitse var fuld af Idéer for dem, der vilde søge til Bunds i Brydningerne mellem Dansk og Tysk i Hertugdømmerne i nyere Tid.

Den, der skulde tage Arv efter Jørgensen, Sønderjyden Peder Lauridsen, havde imidlertid grebet Æmner i Slesvigs ældre Historie; mellem 1887 og 1897 offentliggjorde han de originale Studier *Kartografen Johannes Mejer* (Hist. Tidsskr. 6. R. I), *Om Bispedømmet Slesvigs Sognetal i Middelalderen* (smst. 6. R. V) og *Om dansk og tysk Bygningsskik i Sønderjylland* (smst. 6. R. VI); først efter A. D. Jørgensens Død søgte han til det 19. Aarhundrede. Smaastykker som *Professor Flor og Nordslesvigerne 1844—1846* (Aarbog for dansk Kulturhistorie 1898) og *Det nationale Gennembrud i Sønderjylland* (Tilskueren 1898) viste, hvorhen hans Tanker gik. Værket *Da Sønderjylland vaagnede* skulde fylde mange Aar af hans Liv. Med et Udgangspunkt, som laa langt borte fra Lauridsens, skrev Bobé paa sin Maade i *Slægten Ahlefeldts Historie* (1897—1912) Hertugdømmernes Historie fra Middelalderen op gennem Tiderne.

Thorsøes og Neergaards Værker fremstillede Danmarks politiske Historie, men gav intet med Hensyn til Samfundsliv, Aandsliv, intet om Udviklingen i disse stærkt bevægede Aartier. Paa sit Omraade gjorde L. Koch et Forsøg i *Den danske Kirkes Historie*

i Aarene 1801—1817 (1879—1880) og *Den danske Kirkes Historie i Aarene 1817—1854* (1883), som ikke var store lærde Skrifter, men Orienteringer med rummelig historisk Forstaaelse og stilfærdig Myndighed; Koch gik ikke i nogens Ledebaand. Mens Kirkehistorien havde en lang Tradition, var social Historie og økonomisk Historie ny Arbejdsomraader, og Studiet var vanskeligt, naar det gjaldt en nær Fortid; disse Discipliner havde iøvrigt heller ikke for de ældre Tiders Vedkommende vundet den Plads, der tilkom dem. Kun Agrarhistorien var et gammelt Studium, som ogsaa hævdede sig i denne Periode; man kan nævne C. Christensens *Hørsholm Historie* (1879) og *Agrarhistoriske Studier* (1886), Steenstrups Afhandlinger og Falbe-Hansens store Værk. Haandværkets og Industriens Historie dyrkedes med rastløs Flid af Camillus Nyrop. *Strandmøllen. Aktstykker til Oplysning om den danske Papirfabrikation med Strandmøllen som Midtpunkt* (1878), *Johan Fr. Classen* (1887) og talrige andre Skrifter og Artikler gav meget Stof, men sjældent et Oversyn. Nyrop mindede i meget om den gamle Industrihistoriker Ole Jørgen Rawert; han havde ældre, fattigere Tiders Mangel paa Mod til at arbejde paa langt Sigt og rejse et anseeligt, fasttømret Hus. — Men nu ved Aarhundredets Udgang planlagdes inden for Handelshistorien et Værk af store Maal, der krævede Vilje og Udholdenhed og tilsidst omspændte adskillige Lande, det største historiske internationale Fællesforetagende, der hidtil var forsøgt, Nina Bangs Udgave af Øresundstoldregnskaberne. Da Nina Bang første Gang saa Øresundstoldregnskaberne i Rigsarkivet, slog Tanken om at udgive dem ned i hende. Til en Begyndelse tænkte hun kun at udgive enkelte Aar inden for et begrænset Tidsrum, men Planen voxede, og det, som baade paa Grund af Arbejdets Omfang og Omkostningerne syntes umuligt — at udgive Regnskaberne som Helhed — blev muligt og nødvendigt. 1897 bevilgede Carlsbergfondets Direction Midler til Bearbejdelse og Udgivelse af Øresundstoldregnskaberne fra 1497 til 1660. Værkets Fremkomst falder i næste Aarhundrede og ligeledes den storslaaede Aktion, Professor Dietrich Schäfer 1911—1912 satte i Gang for at føre Udgaven videre til 1857 ved Bidrag fra Preussen og Nederlandene, de gamle Hansestæder, ligesom de nordiske Stater gav deres.

Saaledes arbejdedes der ihærdigt paa mange Omraader, paa Hi-

storiens Marker og paa dens Overdrev — Runologien, Stednavnestudiet og Folkevisestudiet, den unge Arkæologi — meget lagdes til Rette for den kommende Tid, men ligesom i de forudgaaende Perioder manglede i disse sidste Aartier den samlede Fremstilling af Rigets Historie og Landets Udvikling gennem Tiderne. Omkring 1860 skrev N. M. Petersen, idet han i „Bidrag til den danske Literaturs Historie" sluttede Omtalen af Holbergs „Danmarks Riges Historie": „Hvo kan give os en Fædrelands Historie, der kan stilles ved Siden af Holbergs? Hvorfor have vi ingen udførlig folkelig Historie, der jo saa tillige udfyldte hans Brøst? En Danmarks Historie, der for vor Tid nogenlunde var det, som hans var for sin? Endnu have vi ingen, og det er over hundrede Aar siden han døde. Have vi ingen Historieskrivere haft? eller vilde de ikke? Til vor Ydmygelse maa vi sige: de kunde ikke". Vore Folk havde altid deres Styrke i den omhyggelige Undersøgelse, den fine, lille Studie, men veg tilbage fra Synthesen. Den ny *Danmarks Riges Historie*, som planlagdes 1889, var da heller ikke en enkelt Mands Værk, men et Fællesarbejde. Maaske gav Sverige Forbilledet. Siden 1875 var et stort Historieværk „Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar" under Udgivelse. Den forhistoriske Tid og Middelalderen til det 14. Aarhundredes Midte var overdraget O. Montelius, den yngre Middelalder Hans Hildebrand, Tiden 1521—1611 O. Alin, Gustav Adolfs Tid Martin Weibull, etc. Paa samme Vis delte de danske Historikere Arbejdet imellem sig. Steenstrup tog Forhistorien og Middelalderen til 1241, Erslev Tidsrummet 1241—1481, A. Heise 1481—1536, W. Mollerup 1536—1588, J. A. Fridericia 1588—1699, Edvard Holm 1699—1814. A. D. Jørgensen skulde skrive de sidste halvhundrede Aars Historie, men naaede kun til 1852. Efter hans Død førte N. Neergaard Fremstillingen til 1864. Man kunde vente, at Sophus Müller, Chr. Jürgensen Thomsens og Worsaaes Arvetager, skulde have indledet „Danmarks Riges Historie" med et Overblik over de forhistoriske Tider, som Montelius indledte det svenske Værk. Om der er sket en Henvendelse til ham, vides ikke[1]. „Danmarks

[1] Ved den Tid Aftalerne om „Danmarks Riges Historie" blev trufne, var Müller i Lag med Forarbejder til *Vor Oldtid*, som udkom 1897.

Riges Historie" var et patriotisk Foretagende, og de syv Forskere, der 1889 lovede at være med, satte deres eget til Side og glemte Meningsforskelle for at kunne samvirke. De gjorde en overordentlig Arbejdsindsats og viste hver i sit Afsnit, hvor meget dansk Historieforskning kunde yde, men Værket kunde efter sin Art ikke blive et organisk Hele. En bærende Grundtanke savnedes, derfor vandt „Danmarks Riges Historie" ikke den Betydning, som J. E. Sars' „Udsigt over den norske Historie" havde vundet.

Arbejdet samledes nu som før om vort eget Land. Steenstrups „Normannerne" var vel et Stykke europæisk Historie ligesom Vilhelm Thomsens Oxford Forelæsninger *The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State* (1877); ellers kom fremmed Historie kun i Betragtning i Undersøgelser vedrørende Danmarks Forhold til udlandske Magter eller i kirkehistoriske, kulturhistoriske, litterærhistoriske Studier som S. M. Gjellerups Bog *Jens Dinesen Jersin* og hans Afhandling om Samfundsforholdene, især Opdragelsen hos den danske Adel 1536—1660[1] og Julius Paludans Værk *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur i det 17. og 18. Aarhundrede*, der gav meget, som N. M. Petersen ikke havde givet. Men selv om man ikke tog Æmner fra fremmed Historie, var der Udsyn til Europa. Historikerne havde under deres Gransken stadig Opmærksomheden rettet mod Forhold ude, der kunde hjælpe til klarere Forstaaelse af Udviklingen hjemme, og mod fremmede Forskeres Problemer og Methode. De stod selv med deres intense Arbejde i Danmarks Historie som Led i en storslaaet europæisk Udfoldelse. „Ganz Europa ist ein gelehrtes Reich", skrev Herder 1787, Ord, som kunde gentages hundrede Aar efter. Hver Nation spillede sit Instrument i den store Concert.

Man maa se dansk Historieforskning i Aarhundredets tre sidste Aartier i denne Sammenhæng, men tillige tænke paa Sammenhængen med de forudgaaende Generationer. Der er Continuitet og Udvikling i Studiet, ligesom der er Slægtstræk hos Forskerne,

---

[1] Hist. Tidsskr. 4. R. IV (1873—1874) S. 1—42. Tilskyndelser til videre Forsken gav Gjellerup 5. R. V, 6. R. I og VI i indholdsrige Anmeldelser af Arbejder af Paludan og J. Oskar Andersen.

der stadig gaar igen. Det stemningsbaarne og lyriske hos Saxo, Anders Sørensen Vedel og N. M. Petersen, hos A. D. Jørgensen og Troels-Lund. Caspar Paludan-Müllers og Johannes Steenstrups Egensind, et dansk Karakterdrag efter kloge Udlændinges Iagttagelse. Lunet hos Holberg og Gram, hos Chr. Olufsen og P. V. Jacobsen. En Sky for store Ord, en vis Tynge hos de mange stille Folk. De løftede sjældent Vingerne til dristig Flugt. Klare og kritiske i Vurdering, aarvaagne, ofte skarpsindige, tro i Forsken gjorde de deres Arbejde, hver sit Skift i den lange Række.

ENKELTE FORSKERPERSONLIGHEDER

I første Afsnit har jeg søgt at vise, hvorledes det historiske Studium havde fast Sammenhæng ned gennem Aarhundredet, hvorledes Opgaverne atter og atter toges op, og Undersøgelserne stadig trængte dybere. Jeg har ogsaa søgt at karakterisere de tre Slægtled og at spore Tilskyndelser udefra og Vexelvirkningen mellem fremmed Indflydelse, og hvad man havde i Arv og Eje. Det har dog kun været et Overskue, der ikke kunde give alt det, som kræves til Forstaaelse af Udviklingen. Thi Personlighederne med deres Forudsætninger og Muligheder og Forskerdrift er Drivhjulene — først og sidst. Selv om vore Forhold tit syntes trange, og Traditionen bandt de stille Folk, var der mange ejendommelige og karakterfulde Personligheder i Historikernes Rækker, og hver kom fra sit Sted med sine særlige Erfaringer og sin Maade at se paa Tingene. Vi skal i næste Afsnit følge enkelte af dem paa deres Vej og vurdere deres Arbejde mere indtrængende, end det var muligt i det almindelige Overblik. Af biografiske Data gives kun saa mange, som er nødvendige for denne Bogs Formaal.

LAURITS ENGELSTOFT

1774—1851

Der er mange Præstesønner i de danske Historikeres Rækker — Gram og Langebek, Hoier og Pontoppidan, Fr. Münter fra St. Petri Præstegaard, Grundtvig, Laurits Engelstoft og C. T. Engelstoft, Caspar Paludan-Müller og Wegener, H. F. Rørdam og Neergaard. Gram var Vendelbo, Langebek Thybo, L. Engelstoft stammer fra Himmerland. Han blev født i Gislum syd for Aars. Fra det femte Aar var Vive Præstegaard ved Hadsund hans Hjem, fra det tolvte Præstegaarden i det høje Næsborg ved Løgstør. Faderen, Magister Christen Engelstoft, var en lærd Mand, en stiv Latiner. Som adskillige andre aarvaagne Personer sidst i det 18. Aarhundrede yndede han engelsk Litteratur[1]. Laurits Engelstoft nød godt af en dygtig Optugtelse, og hans Retning blev i nogen Grad bestemt ved disse tidlige Impulser. 1791 kom han til Universitetet — samme Aar som Frederik Sneedorff begav sig af Sted paa den Udlandsrejse, hvorfra han ikke skulde vende tilbage — tog 1796 theologisk Attestats og vandt 1797 Guldmedaille for Besvarelsen af en Prisopgave om Kvindens Stilling i Norden før Kristendommens Indførelse. Samme Aar forsvarede han sin Afhandling *Hieronymus Stridonensis. Symbola ad historiam seculi quarti ecclesiasticam* for Doctorgraden. Det var et Forsøg i pragmatisk Historie efter Göttingerskolens Linier. D. G. Moldenhawer og Fr. Münter, de mest energiske Lærere i det theologiske Facultet, havde begge studeret i Göttingen under Heyne, Walch og Gatterer. De betød meget for Engelstofts intellectuelle og videnskabelige

[1] Jacob Neumann i et Brev fra 1795, offentliggjort i det norske Tidsskrift „Hermoder", Hefte 13, 1799, S. 66—67. Man savner en indtrængende Redegørelse for Paavirkning fra England i det 18. Aarhundrede, litterær Paavirkning i omfattende Begreb.

Udvikling i Studenteraarene[1], og specielt var Moldenhawer hans Vejleder under Udarbejdelsen af Doctorafhandlingen[2].

Efter Disputatsen drog Engelstoft ud paa en Studierejse, der kom til at strække sig over næsten tre Aar. Det meste af 1798 tilbragte han i Göttingen, hvor han hørte Forelæsninger hos Heyne og Gatterer og de ny Mænd A. H. L. Heeren og G. J. Planck. Han udtalte sig, mens han var dernede, ganske kritisk om Universitetet, maaske i ungdommeligt Overmod, thi senere dømte han anderledes. Imidlertid gennemarbejdede han ved Hjælp af det ypperlige Bibliotek sin latinske Prisafhandling, der under Titel: *Forsøg til en Skildring af Quindekiønnets huuslige og borgerlige Kaar hos Skandinaverne før Christendommens Indførelse* kom ud 1799 og vakte Opmærksomhed ved sin tiltalende Stil; tillige forberedte han sig til den videre Rejse, fuld af Forventning om hvad han skulde finde i Paris, „denne i politisk, videnskabelig og flere Henseender nye Verden". Det var Meningen, at Rejsen skulde gaa til Frankrig, England og Italien, men de urolige Forhold voldte, at han blev i Frankrig med Hovedkvarter i Paris indtil Sommeren 1800, og dette var ham nok ikke imod, thi Frankrig indtog hans Hjerte. Den lille lyshaarede Præstesøn fra Himmerland fulgte med glødende Interesse alt, hvad der foregik omkring ham i disse bevægede Aar. Han førte Dagbøger, men tilintetgjorde dem efter Hjemkomsten, da det blev ham sagt, at hans Velyndere havde været ilde stemte over et og andet, der var kommet dem for Øre, og sporede farlige Meninger[3]. Derimod er en stor Del Breve be-

[1] Autobiografisk Fragment i Additamenta 182 q fol. I. I denne Levnedskitse nævner han ogsaa den Gavn, han havde af Opholdet i Göttingen 1798.

[2] I sin Egenskab af Overbibliotekar ved det kgl. Bibliotek gav Moldenhawer Engelstoft Lejlighed til at benytte en Codex fra 9.—10. Aarhundrede (Gl. kgl. Saml. 28 fol.) indeholdende Hieronymi Breve, og et yngre Manuscript (Gl. kgl. Saml. 29 fol.) med samme Indhold, ligesom han overlod ham nogle Forarbejder, han selv havde faaet fat paa. „Communicavi cum Engelstoftio, egregio Dissertationis Inauguralis auctore" har Moldenhawer noteret paa første Blad i Ny kgl. Saml. 15 fol. — Ogsaa Peter Erasmus Müllers Doctorafhandling „Commentatio historica de genio, moribus et luxu ævi Theodosiani" (1797) blev til under Moldenhawers Vejledning.

[3] Engelstoft til B. Thorlacius 1. Juni 1799 (Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter III, S. 199. I det følgende cit. Udvalg af Skrifter). C. F. Wegener: Biographiske Antegnelser over Laurids Engelstoft, 1852, S. 32, 38. I det følgende cit. Wegener.

varede — formfulde Breve til Hertugen af Augustenborg, Moldenhawer og Münter, — mindre forsigtige Breve til Grev Rosencrone, der privat understøttede ham paa Rejsen og tydeligt nok gerne vilde høre løst og fast fra Paris, — uforbeholdne, overstrømmende Breve til den radikale Rasmus Nyerup og Vennen Jacob Thomsen. Tilsammen giver de et mangfoldigt og levende Billede af Frankrig i Direktoriets sidste Tid, et gammelt Samfund i Opløsning, et nyt under Dannelse.

I det Frankrig, der skulde bygges op, var Opdragelsen og Undervisningen fra nederste til højeste Trin et væsentligt Led. Engelstoft var enthusiastisk interesseret i disse Begyndelser. Han beretter 17. Oktober 1799 i et langt Brev til Jacob Thomsen om Republikkens pædagogiske Principper og Forsøg:

Men hvad mener Du, Frankrig vil blive, naar Freden — som maaskee ikke er langt borte — giver Regieringen frie Hænder til at udføre sine stolte Planer til Folkets moralske og intellectuelle Fuldkommengiørelse? thi vist er det, Planerne ere stolte. De gaae ud paa to Hovedsynspunkter: Nationalopdragelse og Videnskabernes Fremskridt. Til den første er alt Folket forberedet. Den opvoxende Generation leer ad de Fordomme, som hidtil har lagt saa mange Hindringer i Veien for Republikens Grundsætninger, og om ti Aar vil der slet intet Spørgsmaal mere være om Præster eller nogen Art af dogmatisk Pølsesnak, om saa Bisperne holde et Concilium hvert Aar. Almindelig Oplysning, Borgerdyder, Borgerdueligheder vil blive Frankrigs National-Ære, og stor i Krig vil det endnu vorde større i Fred. Hvilke Udsigter for Menneskeheden, for Philosophien, for den Nation, som høimodig ofrede sig selv for den hele Verden! Og nu i Henseende til Videnskabernes Fremgang — man forsikrer, det er dens Hensigt at kalde de største Naturkyndige, Mathematikere og Philosopher fra alle Verdens Dele til Frankrig under de fordeelagtigste Vilkaar, at forene dem til et Corps, alene sysselsat med de menneskelige Kundskabers Udvidelse, og give dem alle de Midler i Hænder, som kan begunstige en saadan Bestemmelse. Er nogen skiønnere Idee nogen Tid fattet? kunde nogen anden end den franske Nation undfange den? kunde nogen anden udføre den? Da vil Frankrig blive Verdens Sol, og kunne vel al Verdens Formørkere hindre Solen i at sprede Lys til hver en Krog?[1]

[1] Udvalg af Skrifter III, S. 259—260. Mere kritisk havde Engelstoft ytret sig om Folkeundervisningen i et Brev til Hertugen af Augustenborg 20. Dec. 1798. Her beretter han ogsaa, at Studiet af de gamle Sprog, Historie og Filosofi er i Ringeagt og Forfald, mens de matematiske og fysiske Videnskaber har

Det var svært at samle sig om Studier, naar saa meget af Nutid og Fremtid vældede ind over en. Engelstoft kunde gentage, hvad Frederik Sneedorff syv Aar før havde skrevet fra Paris: Her er alt for meget Liv, alt for megen Historie i den levende Verden til at man skulde faa megen Tid tilovers at beskæftige sig med Oldtidens. Først under den sidste Del af Opholdet concentrerede han sig om en dyberegaaende Undersøgelse, nemlig det lille Skrift *Philip August, Konge af Frankrige, og Ingeborg, Prindsesse af Danmark*, der vistnok i store Træk blev fuldendt i Paris og udkom 1801, Aaret efter hans Hjemkomst. Maaske har Fr. Sneedorffs Omtale af hidtil ukendte Breve af Innocens III, som var optagne i la Porte du Theil's Publication: „Diplomata, chartæ, epistolæ et alia documenta ad res Francicas spectantia" (1791) og du Theil's Foredrag i 1790 om Forbindelsen mellem Danmark og Frankrig i det 12. Aarhundrede givet ham Tilskyndelse[1]; men det kan ogsaa være, at han først i Paris er bleven opmærksom paa denne Opgave, at det er la Porte du Theil, der har sat ham i Gang. La Porte du Theil var Leder af Manuscriptafdelingen i Bibliothèque Nationale, og Engelstoft havde Introductionsskrivelse til ham med hjemmefra. Ændet førte ham ind i almindelig europæisk Historie, de franske Biblioteker bød ham gode Vilkaar for Udarbejdelsen, og han opsøgte de Steder, hvor han ventede at kunne finde Minder om den danske Kongedatter. Ikke mindst i formel Henseende viste Arbejdet Engelstofts karakteristiske Træk. Hans medfødte stilistiske Evner havde udfoldet sig i den hede Luft. Dette var i Hovedsagen, hvad han kunde lægge frem for sine Velyndere hjemme. Iøvrigt skulde de mangeartede Indtryk og Erfaringer, som ikke umiddelbart under Rejsen blev til Litteratur, veje tungest i hans Randsel.

Engelstoft kom hjem i Juli 1800 og oplevede næste Foraar Slaget paa Rheden. Han stod i det i Marts 1801 stiftede Studentercorps „Kronprinsens Livcorps" indtil dets Opløsning om Sommeren. Om hans Forhold 2. April ved vi intet. Men denne

en god Tid. (Fonden ad usus publicos. Rigsarkivet). Ligesaa i Brev til Rosencrone 25. Marts 1799. (Udvalg af Skrifter III, S. 154—155).

[1] Brev til Rasmus Nyerup 23. Jan. 1792 (Fr. Sneedorff: Samlede Skrifter I, 1794, S. 370—377).

Oplevelse blev for ham som for mange andre en Vækkelse. Han havde været Verdensborger i Paris, nu var Fædrelandet blevet en Virkelighed for ham. Hvad han her havde erfaret, og hvad han havde lært i Frankrig, blev de væsentlige Motiver i hans Forfatterskab. Han fik imidlertid ikke den Udfoldelse, man havde kunnet vente. Det gik ham som adskillige andre, der vendte hjem fra Studierejser. Til en Begyndelse var det lidt trangt, siden overvældedes han af de mangfoldige Krav, et lille Land maa stille til de forhaandenværende Dygtigheder. Han anmeldte Forelæsninger over nordiske Antikviteter som Privatdocent og gav Timer i det Schouboeske Institut, blev 1803 extraordinær Professor i Historie — i to Aar uden Embedsgage, men indirekte lønnet ved en Ansættelse i det kgl. Bibliotek, — 1805 Sekretær i den nyoprettede Direktion for Universitetet og de lærde Skoler, af hvilken han 1817 blev Medlem. I den første Periode var Hertugen af Augustenborg, Ove Malling og Moldenhawer Direktionens Medlemmer, og Arbejdet hvilede i udstrakt Maal paa den energiske og kyndige Sekretær. Moldenhawer, der havde hjulpet ham frem, havde Ord for at slide sine Folk op[1]. Det var dog ikke udelukkende ydre Forhold, der bevirkede, at Engelstofts Studier altfor tidligt gik i Staa. Det laa ogsaa hos ham selv. Han havde næppe Vilje at sætte mod de høje Herrer, kunde vel heller ikke rive sig løs, fordi han med sin klare Intelligens og sit hurtige Hoved droges mod Virken blandt Mennesker og forstod Betydningen af den Erfaring og Menneskekundskab, som erhverves i det praktiske Liv. En Forsker, der forfølger sit Maal, koste hvad det vil, var han ikke.

Indbydelsesskriftet til det Schouboeske Instituts Examiner i Eftersommeren 1801 indeholdt et Bidrag af Engelstoft „Om den Priis, Oldtidens Skandinaver satte paa Legemsøvelser, meest med Hensyn til Nationalopdragelsen", som for en Del er en antikvarisk Afhandling af den traditionelle Slags, men i Hovedsagen et Indlæg for almindelig Statsborgeropdragelse og Forsvarspligt. Næste Aar fulgte i samme Skoles Program „Om den Indflydelse, Opdragelsen, især den offentlige, kan have paa at indplante Kiær-

[1] Om Moldenhawer skrev Niebuhr 1797: „Ob irgend ein Minister fähiger ist, Leute als Instrumente zu brauchen und zu missbrauchen als dieser kluge Mann, weiss ich nicht . . ." (Die Briefe B. G. Niebuhrs I, 1926, S. 133).

lighed til Fædrelandet. Et statspædagogisk Forsøg", og 1808 Bogen „Tanker om Nationalopdragelsen betragtet som det virksomste Middel til at fremme Almeenaand og Fædrelandskiærlighed". Tilskikkelserne 1801 og 1807 havde kaldt Engelstoft frem. Han taler indtrængende for en Opdragelse, der kan lægge Grunden under et sundt og stærkt Samfund, en vaabenfør Nation, der med Kraft og Heroisme vil hævde sin Selvstændighed. Hans sociale Syn er frisindet. Baade i denne Henseende og paa mange andre Maader spores, hvad han har tilegnet sig under det lange Ophold i Frankrig.

Den sluttede Vilje og de udprægede Interesser, der lægger sig for Dagen i disse Skrifter, gør sig gældende i Valget af Æmner inden for hans historiske Arbejde. Om Forsvarsforanstaltninger og Væbning handler *Kiøbenhavns Stilling og Farer i Sommeren 1700*[1], *Noget om de Anstalter, som under Calmar-Krigen bleve gjorte til at sikkre Øen Sjælland mod fjendtligt Angreb*[2] og *De re Byzantinorum militari sub Imperatore Justiniano I*[3], — endvidere en Række Smaastykker i de af Engelstoft ledede „Universitets- og Skole-Annaler": *Actmæssig Beretning om de academiske Borgeres Væbning ved Kiøbenhavns Universitet i Foraaret 1801*, *Confirmation paa Studenternes Leges militares 1658* og *Nogle Efterretninger om de academiske Borgeres Bevæbning ved Kiøbenhavns Universitet 1700*, — og de to omfangsrige Essays *Blik paa Forsvarsvæsenets Forfatning og Tilstand i det byzantinske Rige under Keiser Justinian den første* og *Wiens Beleiring af Tyrkerne 1683*. Talrige Meddelelser gælder Skolernes og Universitetets ældre Forhold. *Udtog af Provst Jørgen Sorterups Præstigiæ oeconomiæ ruralis*[4] og *Om Christian IV.s mislykkede Forsøg paa at afskaffe Vornedskabet i Aaret 1634* oplyser om Bondestandens Kaar[5]. I de Bidrag, der stammer fra Engelstofts yngre Aar findes jævnlig stærke, aristokratfjendtlige Ytringer.

De to Afhandlinger *Blik paa Forsvarsvæsenets Forfatning og Tilstand i det byzantinske Rige under Keiser Justinian den første* og *Wiens*

---

[1] Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i det Schouboeske Institut 24. Sept. 1804.

[2] Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter IV, 1808, S. 101—156.

[3] Universitetsprogram 1808.

[4] Sk. Litteraturselskabs Skrifter I, 1805, S. 382—458.

[5] Ibid. IX, 1813, S. 1—52.

Beleiring af Tyrkerne 1683 med de fremmede Æmner, den ihærdige Søgen i Litteraturen og kritiske Prøvelse, den fine Essayform staar som de mest karakteristiske Stykker i Engelstofts Forfatterskab[1]. Afhandlingen om Wiens Belejring er en anskuelig, levende Fremstilling med meget konkret Stof, en Beretning om Forsvarsvilje og Heltemod. Den ejendommelige Studie over det østromerske Riges Forsvarsstand i det 6. Aarhundrede har samme „historisk-politiske Øiemed", men giver Modbilledet — et Folk, der har mistet sin primitive Kraft, et Rige i Forfald — og har som Islæt i Fremstillingen mange Betragtninger og historiske Paralleler efter den filosofiske Historieskrivnings Skik. Ovenfor, Side 31, har jeg nævnt den meget nøje Tilslutning til Montesquieus „Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains" og Gibbons „History of the Decline and Fall of the Roman Empire". Ledemotivet er de kendte Ord fra „Considérations": „Ce n'est pas la fortune, qui domine le monde, — — tous les accidens sont soumis à des causes générales, soit morales, soit physiques, — — l'allure principale entraîne avec elle tous les accidens particuliers", der fører bort fra Pragmatismens smaa individuelle Aarsager til de sociale, langtrækkende Aarsager. Der var Mulighed for en Udvikling ud fra denne Erkendelse — man kan tænke paa Benjamin Höijer, der i sin korte Levetid (1767—1812) førtes fra Montesquieu til Kant, til Fichte og Hegel — men Engelstoft blev tidlig træt. Med de to store Afhandlinger, der tilhører hans 41. og 43. Aar, standsede hans Production næsten helt. En Anmeldelse af J. F. W. Schlegel: „Danmarks og Hertugdømmernes Statsret" (1827)[2] og *Udsigt over Kiøbenhavns Universitetsbygnings Historie fra Universitetets Stiftelse indtil 1836* (1836), der blev til under Samvirke med Werlauff, er de eneste Arbejder, som er at nævne fra hans sidste 34 Aar. Navnlig frembyder den skarpe, kloge Anmeldelse ikke ringe Interesse. Det er det bedste Stykke Danmarkshistorie, han fik skrevet. Her er kritisk Vurdering af Kildestoffet, Kendskab til det Forskerarbejde, der er gjort, klart Blik for de Opgaver, der maa løses, Overskue over Udviklingen. I et og alt et Vidnesbyrd om, at Engelstoft stod i den

[1] Historisk Calender (udg. af L. Engelstoft og Jens Møller) II, 1815, S. 197—324; III, 1817, S. 277—441.

[2] Maanedsskrift for Litteratur I—II (1829—1830).

gamle danske lærde Tradition, selv om han efter sine Anlæg og ved Tilskyndelser udefra nok saa meget var den filosofiske Historieskriver.

I næsten halvhundrede Aar var han knyttet til Universitetet. Hans Forelæsninger spændte vidt — europæisk Historie gennem Tiderne, Danmarks Historie, kritisk Gennemgang af Kilder (i Vintersemestret 1812 Redegørelse for Kilderne til Roms Historie, næppe uden Sammenhæng med Fremkomsten af B. G. Niebuhrs „Römische Geschichte"), Methode, Hjælpevidenskaber, Historiens Filosofi. Lektionskatalogen anmelder, at han vil læse over „Hovedpunkter af Verdenshistorien især med Hensyn til Menneskeslægtens Fremskridt", give „en pragmatisk Udsigt over Middelalderens Bevægelser og Begivenheder", at han „efter forudskikkede Betragtninger over den historiske Videnskabs Natur og Værdighed vil give en ved de mærkeligste Exempler oplyst Udsigt over de senere Tiders Fremskridt i Historiens Behandling især fra Midten af det 18. Aarhundrede". Han læste nu og da over Geografi og regelmæssigt over Statistik. I dette Fag var han Göttingerprofessorernes Lærling. For ganske enkelte Forelæsningers Vedkommende kan man skimte Hovedlinierne og faa et vist Indtryk gennem hans egne eller Tilhørernes Optegnelser[1]. Meget mere faar man ud af Wegeners omfattende Karakteristik. „Engelstofts academiske Forelæsninger vandt særdeles Bifald. Til deres almindelige Character hørte ikke saa meget en Masse af nye Oplysninger, en udførlig Fremstilling af Enkelthederne eller en omfattende Benyttelse af alle de Data, som Literaturens mere forborgne Skatte kunde tilbyde, som snarere noget særdeles Opvækkende, der satte Tilhørerne levende ind i Situationen og spændte deres Opmærksomhed ved nye Synsmaader, Reflectioner og historiske Paralleler. Historien var ham en Viisdomslære i Exempler, et indtrængende Vidnesbyrd om en høiere moralsk Verdens-Styrelse, og han gjentog oftere de Ciceronianske Ord: Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis. Derfor fremhævede han saa gjerne det Lærerige i Historien, anbefalede at søge Idealer for sin Livsplan

[1] Additamenta 618 4to f. indeholder et Collegium over Kilderne til Danmarks Historie. Her finder man Karakteristik og Vurdering af Saxo og Huitfeldt.

især i den græske og romerske Oldtid, og lagde ingen Skjul paa, at den yngre Plinius var hans eget. Ogsaa Forelæsningernes Form havde noget Piquant: hine Reflectioners Resultater bleve ofte givne i sententiøse Udsagn, snart af de gamle Classikere, snart af den nyere franske Philosophie, og derhos med en Livlighed, der syntes at nærme sig til Improvisering"[1]. Hertil slutter sig, hvad H. N. Clausen erindrede: „Engelstoft var fuld af spillende Liv og aandfulde Blik paa Begivenhedernes Løb og indre Sammenhæng, medens dog hans Foredrag savnede Orden og Afrunding. Af ganske egen Virkning var hans ramjydske Udtale, synderlig naar han, som han yndede, kom ind paa det franske Maal"[2].

Naar Studenterne og yngre Videnskabsmænd søgte hans Raad, var han en ivrig og hjælpsom Lærer, der vidste, hvor Spaden skulde stikkes i Jorden, og udkastede mangfoldige Ideer; men lige saa lidt som Abraham Kall forstod han at sætte Arbejde i Gang. Kun paa eet Omraade spores hans Indflydelse — i Studiet af Slesvigs Historie. Her var hans Patriotisme en drivende Kraft. Allerede da han skrev „Tanker om Nationalopdragelsen", saa han den Fare, der truede den danske Nationalitet i Sønderjylland, og havde i de følgende Aar stadig Opmærksomheden vendt mod, hvad der foregik dernede. Det var vistnok Engelstoft, der fik Godsejer Jacob Brønnum Scavenius til i Slutningen af 1815 at udsætte en Prisopgave om det danske Sprogs Stilling i Hertugdømmet Slesvig, og 1819 skrev han Fortalen til det lille Bind, der indeholdt Werlauffs og Outzens Besvarelser. Fremfor alt mærkes hans Tilskyndelse i Svogeren Hector Estrups og Wegeners tidlige Studier og Indlæg i den slesvigske Sag.

De store vesterlandske Historieskrivere var Laurits Engelstofts Forbilleder. Han beundrede deres Intelligens og Menneskekundskab, deres formende Evne, og stræbte i sine Essays, inden for den snævre Ramme, at give noget af det, han fandt i det 18. Aarhundredes monumentale Værker. Der var Folk i Samtiden, som mente, at han mere end nogen anden havde haft Betingelse for at blive, hvad man dengang kaldte „en klassisk Historieskriver", idet man vel fortrinsvis tænkte paa Montesquieu, Hume, Robertson og

[1] Wegener, S. 47—48.
[2] Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, S. 23.

Gibbon. Disse Grandseigneurer havde taget det Stof, de forefandt, de havde set paa det med sundt, kritisk Blik, men uden at gaa i Gang med en gennemtrængende Analyse, og bygget deres Historieværker op med bevidst Maal. Som sine Forbilleder var Engelstoft Moralist og en Formens Mester mere end en dybtsøgende Gransker. Men de første Aartier af det 19. Aarhundrede var en Nybrudstid i historisk Forskning som paa mange andre Omraader. Niebuhrs „Römische Geschichte" danner Epoke, hvad Engelstoft næppe har erkendt. Han stiller sig i et Brev til Børge Thorlacius i Begyndelsen af 1813 meget skeptisk og overlegen overfor Hypotesen om et episk Grundlag for Roms ældste Historie, men synes uberørt af Niebuhrs eminente analytiske og synthetiske Evne[1].

Udover det 18. Aarhundrede kom Engelstoft ikke, hverken i historisk Methode eller i Anskuelser. Naar hans Jævnaldrende og de, som var faa Aar yngre, førtes videre, beroede det paa, at de blev grebet af de stærke Strømme i Tyskland, mens han var præget af de franske og engelske Skribenter. Meget tydeligt træder hans Kultursammenhæng frem i „Tanker om Nationalopdragelsen" med de mange Laan fra Montesquieu, Rousseau og Condorcet — Hume, Priestley og Shaftesbury — Adam Smith og Bentham. At han var bunden til en Tidsalder, der nu var ved at glide bort, føles stærkt, naar man sammenligner dette Skrift med Fichtes „Reden an die deutsche Nation", der udkom samme Aar. Om Vinteren 1807—08 havde Fichte talt paa Universitetet i Berlin, mens franske Tropper holdt Byen besat, og Preussen var Undergang nær. Men det er ikke blot den Lidenskab, som denne Situation maatte vække, ikke Talens Pathos, der gør Forskellen. Der er hos Fichte en dybere Forstaaelse af et Folks bevidste og ubevidste Liv og dets Sammenhæng gennem Aarhundrederne. En fælles Trang og Stræben i Tiden kommer til Orde i „Tanker om Nationalopdragelsen" og „Reden an die deutsche Nation", og dog er det som Stemmer fra to forskellige Verdener[2].

De ildfulde Forkyndere Steffens og Grundtvig rev ikke Engelstoft med. Han forstod dem ikke, og deres Personligheder og Virke var ham inderligt imod. Han spottede den Schellingske Filosofi

[1] Udvalg af Skrifter III, S. 338.

[2] Man kan tage et Stykke ud af Helheden, sammenligne Fichtes 8. Tale: „Was ein Volk sei, in der höhern Bedeutung des Wortes, und was Vaterlands-

eller Theologi, som Steffens foredrog, og da Grundtvig 1815 og 1817 søgte Frederik VI om bedre Kaar og om eventuelt at blive Universitetslærer i Nordens Historie, Mythologi og Antikviteter, fortav han visselig ikke hans Svagheder i de Skrivelser, han paa Universitetsdirektionens Vegne conciperede som Svar paa Kongens Forespørgsel. Han kunde af Hjerte istemme H. C. Ørsteds Tale i 1826 om det attende Aarhundredes dristigt granskende Mænd, som Nutidens stolte og haarde Mænd dømte saa ubarmhjertigt. I sine senere Aar vender han ofte tilbage til de Modsætninger, de to Tidsaldre rummede. Den svundne Tid synes ham den bedre Tid. Hans Ord falder dog ikke som ørkesløs Gammelmandsklage, men klinger som en Appel. Til det sidste var han rede til at gaa i Skranken for „Sandhed, Tolerance og Humanitet"[1].

---

liebe" med Engelstofts Definition: „Ikke enhver Hengivenhed til Fædrelandet fortiener det ædle Navn af Fædrelandskiærlighed. Hvo vilde vel dermed beære hiin instinctagtige, hos de mindst cultiverede Folk og Mennesker allermeest hyppige, Tilbøielighed til en vis Jordplet; eller hiin grønlandske Selvtilfredshed, der i lykkelig Uvidenhed fryder sig ved Iis, Tran og Røg; eller hiin chinesiske Nationalhovmod, der svulmende af taabelig Indbildning om egne Fuldkommenheder, seer med Foragt ned paa alt Fremmed — —? Kun den oplyste og uegennyttige Hengivenhed til Staten, hvori vi fødtes, opdrages, leve, virke; med hvis Lemmer vi have fælles Sprog, fælles Regiering, fælles borgerlige Love; kun den virksomme, paa tydelige Begreber om sin Gienstands Skiønhed og Godhed grundede, Velvillie mod Samfundet, som giør Almenvellet til sit høieste Maal, og underordner samme enhver privat Hensigt; kun den tilkommer det ophøiede Navn af Fædrelandskiærlighed".

Jfr. H. Oncken: Deutsche geistige Einflüsse in der europäischen Nationalitätenbewegung des 19. Jahrhunderts. (H. Oncken: Nation und Geschichte, 1935) om de to Udgangspunkter for Nationalitetsbevægelsen — de vesterlandske Filosofers Ideer, der gennem Revolutionen blev realiserede i den franske Nationalstat, og Forstaaelsen af hvad der binder et Folk sammen, som var voxet frem i Tyskland og fik Magt under Ulykkerne.

[1] Optegnelser fra 1804. (Norsk hist. Tidsskrift 2. R. IV, 1884, S. 332). Kirkeh. Samlinger 5. R. I, 1901—03, S. 722—732. H. C. Ørsteds Tale i Tusindaaret for Ansgars Komme til Danmark (Aanden i Naturen II, 1850, S. 203—204). Brev fra Engelstoft til E. G. Geijer 28. Maj 1826 (Uppsala UB.) og mange andre Breve.

CASPAR PALUDAN-MÜLLER

1805—1882

Gennem flere Aartier i Midten af Aarhundredet stod Caspar Paludan-Müller og C. F. Allen Side om Side i det historiske Arbejde. De var i Henseende til Natur og Slægt saare forskellige, de førtes hver til sit Stade i den politiske Kamp, deres Værker bar klart Præget af deres Personligheds Egenart. Det er de to Mænds Ære, at de hver for sig, ærligt og varmt, dybere og stærkere, alt som Aarene gik, erkendte den andens Indsats.

Caspar Paludan-Müller var 6 Aar ældre end Allen — paa en Vis meget ældre, fordi han var af gammel, kultiveret Stamme, — født 1805 som Søn af Jens Paludan-Müller, Sognepræst til Kerteminde og Drigstrup (siden Stiftsprovst i Odense, Biskop i Aarhus) og Marie Benedicte Rosenstand-Goiske. Han fik i Arv en intellectuel Drift, en Trang til kritisk Prøvelse og et tungt Sind. Der var et uroligt Element i hans Væsens Grund. Til Slægten var han stærkt bundet og modtog alt det gode, en fast Tradition giver, men holdt sig maaske i for høj Grad inden for Murene.

Allen var som Student paa Regensen, hvor Debatten gik drabeligt blandt Ungdommen; Paludan-Müller boede det meste af sin Studietid i Onklen, Deputeret i Rentekammeret, Troels Kongslews Hjem, og gennem Brevvexling med Faderen fik han Tilskyndelse og Raad. Denne Brevvexling, hvoraf kun Jens Paludan-Müllers Breve er bevarede, strækker sig ikke blot over Caspar Paludan-Müllers Studieaar i København, men ogsaa over de Aar, da Faderen sad som Biskop i Aarhus, Sønnen som Adjunkt i Odense; den er en vigtig Kilde til Kundskab om Caspar Paludan-Müllers Udvikling og giver i flere Henseender Tidens Billede. Stiftsprovst Paludan-Müller fremhæver for den unge Student Alsidigheden i det theologiske Studium, hvor Filosofi, Historie

og Filologi har sat hinanden Stævne, og priser Kirkehistorien og Dogmehistorien med det Udblik, der vindes over „Meningernes umaalelige Rige"; han tilskynder til Fordybelse i Herder og Schiller, men mener, at Goethe bør gemmes til modnere Aar[1]. Da Caspar Paludan-Müller har taget Attestats og slaar ind paa Historiens Vej, følger Faderen ham trolig og maner ham, da det en Tid ser ud, som Filosofien — Hegel — vil lokke ham bort.

Sandsynligvis førtes Paludan-Müller til Studiet af Italiens Middelalders Historie gennem tysk Litteratur, hvor en ny stærk Interesse for Dante og Machiavelli var et ejendommeligt Træk. Han mødte disse Navne hos Herder, hos Schlegelerne og Schelling, hos Fichte, Hegel og Ranke[2]. Divina Commedia greb ham dybt som Udtryk for et højtbegavet Menneskes Kamp for sin Sjæls Frelse og kastede Lys for ham over Middelalderen; men Machiavellis Il principe æggede hans Forskerdrift. Han forsøgte en Oversættelse, arbejdede tungt og længe med Stoffet, først 1836 offentliggjorde han *Niccolò da Machiavelli. Et biographisk Udkast*[3] og tre Aar senere *Undersøgelse om Machiavelli som Skribent især med Hensyn til Bogen om Fyrsten. Et Forsøg i den høiere historiske Kritik.* Ind imellem kom *Cola de Rienzo* (1838). Alle tre Studier bærer i Henseende til Kritik, Anskuelse og Maal Leopold Rankes Mærke. Betydeligst er „Undersøgelse om Machiavelli som Skribent", der indledes med et Overblik over de Anskuelser, som til forskellige Tider har hersket med Hensyn til Il principe, en Vandring gennem „Meningernes umaalelige Rige" frem til Herder, der fandt Nøglen til Machiavellis Skrift i de sidste Kapitler, — til Fichte, som lededes

[1] Breve af 23. Sept. 1823, 8. Juni 1824 (Ny kgl. Saml. 2954 4to). „Eine Geschichte der Meinungen wäre eigentlich der Schlüssel zur Tatengeschichte", skriver Herder.

[2] Erich Auerbach: Entdeckung Dantes in der Romantik (Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte VII, 1929, S. 682). Albert Elkan: Die Entdeckung Machiavellis in Deutschland zu Beginn des 19. Jahrhunderts (Historische Zeitschrift CXIX, 1919, S. 427). Hans Freyer: Ueber Fichtes Machiavelli Aufsatz (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Kl. Bd. 88, 1936). Man kan her erindre om F. F. Carlsons Doctorafhandling: De Albis et Nigris, factionibus Florentinis (1837) udarbejdet efter hans Ophold i Berlin, hvor Ranke var hans Vejleder.

[3] Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst IV, 1836, S. 485.

til Forstaaelse af Florentineren udfra hvad han selv oplevede i Ulykkesaaret 1807, — til Ranke, der ser med Historikerens rolige Øjne. Paludan-Müllers Arbejde slutter sig nær til Rankes Skitse i „Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber" (1824). Machiavellis Gaade har drevet ham til Undersøgelsen: „Disse skarpe Lineamenter, disse haarde og mørke Miner paatrænge sig strax og støde let den flygtige Tilskuer fra sig; men lader man sig ikke skræmme og seer nærmere til, opdager man et Erfaringens Præg, Træk af Tider og Begivenheder, der levende opfordre til at undersøge hvad det er for en Skole, der har paatrykt dette markerede Aasyn sit Stempel. For Historikeren kommer det ikke an paa enkelte, om endog nok saa aandrige og træffende Bemærkninger over enkelte Yttringer eller Partier i Machiavells Skrifter; men det kommer ham an paa, med fast Fod paa en nøiagtig, critisk drøftet Detailkundskab at opfatte Machiavells aandelige Natur i dens Forbindelse med Samtiden". Han søger at trænge frem til historisk Forstaaelse af det Skrift, der har været tolket saa forskelligt og har sat Sindene i saa stærk Bevægelse, og viser, at Il principe ikke er skrevet som en Lærebog i Statskunst i Almindelighed, men er blevet til under en bestemt Situation og har et enkelt, bestemt Øjemed. Han gør gældende, at Machiavelli ikke blot maa betragtes i Kredsen af sine Samtidige, men ses i Sammenhæng med Fortiden. Den Mand, der skrev Il principe, er voxet op paa romersk Grund, hans Tankesæt, hans hele Personlighed har Præg af Oldtiden[1], og den Kraft, der bevæger ham, er en brændende Patriotisme, Harmen over Italiens Fornedrelse. „Fordi han elskede sit adsplittede, af Fremmede undertrykte og mishandlede Folk, ønskede han, at en af dets egne Fyrster vilde gribe Tyranniet, som dengang ene kunde frelse. Vistnok ønskede han selv at faae Deel i Arbeidet og Lønnen; men havde han havt mindre af et romersk Sind, mindre Forstand og mindre Fædrelandskjærlighed, da havde han tilraadt Palliativer, ikke Brugen af Gift og Ild og Sværd"[2].

[1] Fichte og Fr. Schlegel har gjort opmærksom paa den hedenske Aand, der hersker i Machiavellis Skrifter.

[2] Undersøgelse om Machiavelli, S. 127. „Uns lasst endlich gerecht seyn", slutter Ranke. „Er suchte die Heilung Italiens, doch der Zustand desselben schien ihm so verzweifelt, dass er kühn genug war, ihm Gift zu verschreiben".

Disse italienske Studier har betydet overmaade meget i Paludan-Müllers Udvikling. De havde ogsaa deres Mening og Maal. Der laa i Ærnevalget et energisk: Se Dig ud! — en Kritik af den hjemlige Forsknings ensidige Tendenser. Men denne Manen havde ingen Virkning, og efter den sidste Machiavelli-Undersøgelse tog Paludan-Müller Arbejdet op inden for Danmarkshistorien efter danske Historikeres Tradition. Han havde allerede 1831 i Odense Kathedralskoles Program offentliggjort et lille Forsøg *Om Sct. Hans Kloster i Odense*, der for en Del hvilede paa Optegnelser, som Vedel Simonsen havde gjort, mens Klosterarkivet endnu var til, og næste Aar *Om Harald Blaatands Lovgivning. En hermeneutisk Undersøgelse*, der tolker Adam af Bremen II 28. I denne stringente Afhandling sporer man den filologiske Methode, Paludan-Müller havde tilegnet sig under sit theologiske Studium. 1836 bragte Skoleprogrammet et tredje Arbejde fra hans Haand *Jens Andersen Beldenak, Biskop paa Fyen* med nyt Materiale og aarvaagen Iagttagelse; allerede nu havde han Blik for Skiby-Krønikens ejendommelige Karakter. Anmeldelsen af P. A. Munch: „Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug" (1838) gjorde klart, hvor omfattende Studier han havde drevet i Nordens Historie. Der er særlig Grund til at lægge Mærke til hans Kritik af Munchs Fremstilling, at Magnus Erlingsøn skulde have gjort sig til Hellig Olavs Lensmand, at det norske Kongedømme ganske skulde have givet sig Hierarkiet i Vold, thi her aabnes Discussionen om Magnus Erlingsøns Privilegiebrev, om Brevets Ægthed og Tolkning. Paludan-Müller tog senere Spørgsmaalet op paany i sine Bemærkninger til R. Keysers kirkehistoriske Arbejde. En lang Række Forskere — Munch og Keyser, — Hertzberg, Gustav Storm og Sars, — Zorn, Maurer og Holtzmann, — Taranger, Koht, Oluf Kolsrud m. fl. har givet deres Indlæg. Hvor den unge danske Historiker kastede sit Spyd, kæmpes der stadig[1].

Man kan sige det samme om Paludan-Müllers Doctorafhandling *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto* (1840). Brevet af Margrethedag 1397 gjaldt almindelig som den bindende Unionsakt, de tre nordiske

[1] F. C. Petersens Tidsskrift for Litteratur og Kritik III, 1840, S. 173—216, 259—291. En Oversigt over de forskellige Indlæg i Debatten har Oluf Kolsrud meddelt i [Norsk] historisk Tidsskrift XXXI, 1939, S. 486—488.

Rigers Grundlov, og de gode kritiske Bemærkninger, som var fremført af Svenskeren C. F. Georgii alene paa Basis af den trykte Text, havde ikke svækket dets Autoritet[1]. Paludan-Müller søgte bag om de foreliggende Tryk til Originalen i Geheimearkivet; han var den første, der underkastede den en indtrængende Prøvelse. Et formløst Brev, skrevet paa Papir, med Fejl og Rettelser i Texten og mangelfuld Besegling, saaledes karakteriserede han Dokumentet og sluttede, at det ikke var hvad det hidtil ansaas for, men alene maatte opfattes som et foreløbigt Vidnesbyrd om visse Aftaler, gjorte under det store Kroningsmøde i Kalmar. Under alt Forbehold fremsatte han den Tanke, at Sagen ikke var ført videre, fordi de trufne Aftaler syntes Dronning Margrethe utilfredsstillende. Med denne skarpsindige og fastbyggede Afhandling havde Paludan-Müller gjort et Fremstød. Nordiske Forskere af de to næste Generationer — Erslev og Rydberg, — Taranger, L. Weibull, G. Carlsson, — fulgte ham, uddybede Analysen og henstillede Tolkningsforsøg ikke uden djærve Hug[2].

„Observationes criticæ" skaffede sin Forfatter megen Respekt, men der kom ingen Kaldelse til Universitetet, og der var for en Adjunkt med voxende Familie ingen Mulighed for en lang Studierejse. Mens Allen var borte i 3 Aar, sad Paludan-Müller i Odense med sine Skoledrenge. Til Tider kunde han klage lidenskabeligt, men holdt ud i en heroisk Kamp gennem Aarene. Han var Drivkraften ved Udgivelsen af *Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid* (1841—1845), hvis Indhold var hentet fra fynske Herregaardsarkiver og Købstadarkiver, og Eneudgiver af *Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid* (1852—1853), en Samling, der fik en særlig Værdi ved det meget nye Stof fra Arkivet i Schwerin. Den sluttede sig til Rækken af Udgaver af Akter fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, der var fremkommet i Udlandet i den sidste Snes Aar, Arbejder af Gachard, A. le Glay, Lanz etc. og blev hurtigt nyttet og anerkendt. Saavel i „Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik" (1855—

[1] C. F. Georgii: Historia foederum, præcipue recentiorum, Sveciam inter et Daniam (1758—1776). Paludan-Müller nævner S. 103 med Anerkendelse, hvad Georgii har givet.

[2] En Oversigt giver Samuel E. Bring: Bibliografisk handbok till Sveriges historia, 1934, S. 299—301.

1856) som i en Recension i „Göttingische gelehrte Anzeigen" (1856) erkendte Georg Waitz, hvad han skyldte denne Udgave[1]. Udgiverarbejdet førte umiddelbart til *Grevens Feide* (1853—1854), i dansk historisk Videnskab det første Forsøg paa at fremstille et betydningsfuldt Tidsrum paa Grundlag af kritisk prøvet arkivalsk Materiale, en strengt videnskabelig, strengt saglig Redegørelse for Begivenhederne i Danmark og deres Sammenspil med europæisk Politik i 1530'erne. I Fortalen vender Paludan-Müller sig mod de stærkt følelsesbetonede, nationaltbundne Skildringer, der bredte sig i Samtiden. Han har stræbt efter en rolig Anskuelse, „uagtet jeg vel veed, at en levende Nationalfølelse ikke gjerne tilsteder Historieskriveren at være virkelig upartisk; Retfærdighed imod Fjende som imod Ven er næsten kommen i Vanrygte som Foster af et skjørt Hoved og et lunkent Hjerte. Dem, der dømmer saaledes, kan dette Arbeide ikke behage, thi det er ingen Tendentshistorie, der stræber at holde sig midtstrøms i Landsmænds Meninger".

„Grevens Feide" er afsluttet i Nykøbing paa Falster, hvor Paludan-Müller 1853 var bleven Rektor. Han var her i end større videnskabelig Udlændighed, end mere isoleret end i Odense, men fast besluttet paa ikke at bøje sig, ikke gaa paa Aftægt. Han samlede al den Tid og Kraft, han kunde raade over, om sit historiske Studium. Adskillige Aar tilbage i Tiden havde han i Karen Brahes Bibliotek set Axel Gyldenstjernes Værk om Syvaarskrigen og faaet Interesse for det. Snart var det ikke alene Kildeskriftet, men selve den Episode i Nordens Historie, det handlede om, der fængslede ham, og han besluttede at tage dette Æmne op. Han drømte om at skabe et stort Værk, der skulde føre dansk Historieskrivning ind paa nye Veje med friere Udsigt; men da han 1856 søgte at faa „Registre over alle Lande" og „Tegnelser over alle Lande" for den paagældende Periode til Laans fra Geheimearkivet, fik han Afslag. Det skulde ikke falde i hans Lod at frembringe et Historieværk som F. F. Carlsons „Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset" eller C. G. Malmströms „Sveriges politiska historia från konung Karl XII.s död till statshvälfningen

[1] Jfr. Paludan-Müllers Ytringer i Brev til C. T. Engelstoft 2. Juni 1856 (Rigsarkivet).

1772"[1]. Han var ved Forholdenes Tvang henvist til Afhandlingen, den kritiske Studie. Netop da han bittert følte Skuffelsen, drog A. F. Krieger, der var bleven Den danske historiske Forenings Formand, ham til Historisk Tidsskrift. Molbech havde i sin Tid haabet paa Bidrag fra ham, men hidtil var Afhandlingen: „*Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord?*"[2] det eneste, han havde givet. Ganske vist et Arbejde af sjælden Kraft. Med hvas, lidenskabelig Kritik havde han fældet den hele Skare af Beretninger om Mordet paa Kong Carl, hævdet, at intet gyldigt Bevis var ført, og klart erkendt, hvor fremtidig Forskning skulde sætte ind[3]. Da nu Krieger i Begyndelsen af 1857 henvendte sig til ham, gav han strax Løfte om Medvirken, og inden Aarets Udgang sendte han Afhandlingerne om den skibyske Krønike og om Reimar Kocks Krønike i det kgl. Bibliotek, som han med Tanke paa Fortsættelse betegnede som første Stykke af „Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie"; dertil kom *Nogle Bemærkninger ved Prof. R. Keysers „Den norske Kirkes Historie under Katholicismen"*[4]. Med Aars Mellemrum fulgte nye Stykker af Studierne omfattende *Endnu engang den skibyske Krønike, Niels Krags Forhold til Hvitfeld* og *Bidrag til Kritik af Saxos Historieværk*. I Videnskabernes Selskabs Publikationer fremkom *Herredagene i Odense 1526 og 1527* (1857), *Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Valdemar II.s Tid* (1867) og *Studier til Danmarks Historie i det 13. Aarhundrede* (1869—72). Ogsaa i Nykøbing Skoles Program trykte han sine Undersøgelser — *Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? Et historisk-kritisk Stridsskrift* (1861) og *Om Christian Barnekows Død i Træfningen paa Skällinge Hede* (1870). Hele denne Række af dybtgaaende kritiske Studier falder — med Undtagelse af Afhandlingen i Historisk Tidsskrift om Saxos Værk — indenfor 1857—1872, Nykøbingaarene. Man kan følge mange af disse Arbejders Tilblivelse

---

[1] 1855 udkom Bd. I saavel af Carlsons Værk som af Malmströms.

[2] Nyt hist. Tidsskrift I, 1847, S. 1—128.

[3] Vedr. Discussionen om Carl XII.s Død, se Samuel E. Bring: Carl XII., 1918, S. 688—711; af senere Indlæg kan nævnes Lauritz Weibull: Carl XII.s död (Scandia II, 1929, S. 229—274) og forskellige Stykker i Karolinska förbundets årsbok 1920, 1930, 1936, 1939.

[4] P.-M. til Krieger 17. April, 22. Nov. 1857 (Rigsarkivet).

gennem Optegnelser i Paludan-Müllers „Protokoller"[1]; man ser de tidligste Kim, de første Udkast. Han havde ligesom Faderen haft den Skik at nedskrive sine Tanker og nu mere end nogen Sinde, da en tiltagende Døvhed stængte ham inde, og hans Modvilje mod dominerende Tendenser i Tiden, hans Forstaaelse af, at Ulykker maatte komme over Stat og Folk, yderligere bidrog til at gøre ham ensom. Optegnelserne melder ikke blot om hans vidtfavnende Læsning og utrættelige Gransken — Bibelstudier fuldt saa vel som historiske Studier — men ogsaa om hvad der dybest bevægede ham. I disse Aar blev han haardt ramt. Hans eneste Søn faldt ved Sankelmark 1864. — Optegnelserne slutter i Sommeren 1872, „Protokollen" var skrevet ud, og just nu indledtes et nyt Livsafsnit.

I December 1871 døde Allen, og 29. Juni 1872 udnævntes Caspar Paludan-Müller til Professor Rostgardianus i Nordens Historie og Antikviteter. Han var da 67 Aar. Om Efteraaret begyndte han sine Forelæsninger over de første Oldenborgske Kongers Historie til Christian III.s Tronbestigelse. Han bevægede sig med samme Frihed som i de kritiske Studier — afhandlende, discuterende, prøvende de Resultater, andre Forskere, specielt Allen, var naaet til, fremdrog hvad der syntes ham væsentligt i Sammenhængen og tegnede Udviklingen i store Linier, som kun den kan gøre det, der har gransket i mange Aar. Han talte med Myndighed ud af dyb menneskelig Erfaring og ildnet af Bevidstheden om endelig at staa, hvor han nu stod. Forelæsningerne gjorde et stærkt Indtryk paa Tilhørerne, navnlig paa de unge Tilhørere, der siden kom til at tage historisk Arbejde op, ligesom Bogen *De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Omrids og Tanker til Forstaaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid* (1874), der fremgik af Forelæsningerne og gemmer Klangen af Paludan-Müllers Ord, endnu øver sin Magt og giver Impulser til Forskning[2].

---

[1] Ny kgl. Saml. 1690 fol.

[2] Da der nu ikke lever nogen, som har været Tilhører ved Paludan-Müllers Forelæsninger, kan disse Linier af et Brev fra H. V. Clausen til mig 9. Nov. 1927 tjene til at fastholde Erindringen: „Jeg har jo set ham, hørt ham: Løvehovedet, de vilde rullende øjne under buskede bryn; den statelige skikkelse,

Efter denne første Række holdt han i flere Semestre Forelæsninger over Danmarks Historie 1661—1730, siden fulgte andre over Tiden 1241—1660, — i 10 Aar blev ved et maalbevidst Arbejde Danmarkshistorien gennemgaaet fra Valdemar Sejrs Død til Christian VI.s Tronbestigelse. De senere Forelæsninger havde næppe samme Kraft og Glans som den første, men bærer iøvrigt Paludan-Müllers Præg, idet de former sig som en kritisk Vejledning, hvorunder Materialet lægges frem og analyseres især paa omtvistede Punkter. Nu og da findes Udfald mod den romantiske følelsesfulde Historieskrivning (Fr. Hammerich) og mod naive, farlige politiske Drømme. „At give mine Landsmænd rigtigere Forestillinger end dem, der udbredes af Fantasterne, og at sprede de Illusioner, der have gjort Skade nok her i Landet," saaledes formulerede Paludan-Müller sit Maal[1].

Ind imellem Forelæsningerne over Danmarks Historie skød sig Forelæsninger over dansk Historiografi, et Æmne, som Paludan-Müller tog op efter Werlauff og Velschow, men paa sin egen Maade, idet han concentrerede sig om de betydeligste Historikere og ellers gav et Overblik over Udviklingen. Her fremsætter han sin Hypotese om, hvorledes Saxos Værk blev til[2], og længere fremme gør han Rede for Tilblivelsen af „Danmarks Riges Krønnike" og for Huitfeldts Kilder, Arbejdsmaade, Anskuelser[3]. Det 17. Aarhundrede gives i hastige Streger; ogsaa Fremstillingen af det 18. Aarhundrede er en Skitse, tilmed uden europæisk Perspektiv, men præget af overlegen Viden og Forstaaelse. Klart og myndigt siger Paludan-Müller, hvad Hans Gram betyder i vor Videnskabs Historie:

---

på hvilken diplomatfrakken sad saa smukt om skuldrene; den lidt buldrende røst — han vidste jo ikke, hvor højt han talte — med det fynske tonefald".

[1] Under Udarbejdelsen af Forelæsningerne 1874—1876 kom han ind paa Studiet af Enevældens Tidsalder og fik Lyst til at gaa i Gang med et større Arbejde; han søgte med den Motivering Fritagelse for at holde Forelæsninger i Foraarssemesteret 1877, men magtede ikke at føre sin Plan igennem. En Skitse til en Afhandling om Hannibal Sehested, stammende fra hans sidste Aar, findes i Manuskript.

[2] Saxostudien blev trykt i Hist. Tidsskr. 4. R. V (1875—1877).

[3] Prisopgaven i Videnskabernes Selskab for 1875 om Huitfeldts Kilder, Kritik og Anskuelse skyldes sikkert Paludan-Müllers Initiativ.

Hans Gram var historisk Kritiker, slet ikke Fremstiller. I Fremstillingskunsten kunde han lige saa lidt maale sig med Holberg, som denne havde kunnet gjøre Grams kritiske Gjerning. Og Gram var den historiske Kritiks Begrunder her i Danmark, det vil sige, at det fra hans Tid var anerkjendt i vor Historiografi, at ingen Fremstilling havde videnskabeligt Værd med mindre den grundede sig paa en kritisk Gjennemarbejdelse af Stoffet. De ældres Kritik er, med Undtagelse af enkelte Arbejder af navnlig Stephanius og Otto Sperling, partiel og tilfældig, paanødt af Modsigelser i Kilderne eller af aabenbar Ensidighed i Dom og Fremstilling. Torfeus holder sig til sine Islændere, men saa godt som alene til det Stof, de meddele, uden indgaaende Prøvelse af Sagalitteraturens Natur og Væsen. Først Gram er traadt ind paa det rent kritiske Standpunkt, idet han alene har været bevæget af det Spørgsmaal: hvad er Sandhed i Fortidens Overlevering? hvorledes og hvor finder jeg den? Dette har ført ham til Kritik af Historiens Kilder, — en Kritik, der utvivlsomt er det eneste faste Fundament for historiske Fremstillinger. Dette er Mandens udødelige Fortjeneste af vor Historiografi, — mere end den Række af rigtige Erkjendelser, han har indført i den historiske Overlevering. — — Grams Berømmelse hviler ikke paa hans Kritiks Enkeltheder, men paa dens Standpunkt: han først er naaet frem til den historiske Sandheds Efterforskning som sin eneste Opgave.

Tre store Egenskaber besad Gram som historisk Kritiker i ualmindelig Grad — og endnu ualmindeligere Forening: Lærdom, Skarpsindighed og Overblik. Grams Kundskab om Stoffet til dansk Historie omfattede alle dens da bekjendte Kilder og den hele hidrørende Bogmasse. Man kan med en vis Ret sige, at som vor Litteratur ikke før havde havt nogen saa lærd Historiker vil den heller aldrig faa hans Lige, — ikke som om det skulde paastaas, at han ingen Overmand kunde finde, men fordi den historiske Litteratur har i de følgende halvandet Aarhundrede udviklet sig til et saadant Omfang, at ikke mere noget enkelt Menneske kan omfatte den; det historiske Stofs Masse maa fordeles blandt flere, dersom Arbejdet skal kunne føres videre. Historien har efter Grams Tid delt sig i Discipliner, der hver giver sin Mand nok at tage vare; og nye historiske Videnskaber ere opkomne. Man tænke alene paa, hvad nordisk Oldkyndighed har at betyde nu i Sammenligning med hvad han og hans samtidige kaldte nordiske Antikviteter. Men Grams overlegne Kundskab i Forhold til hans samtidige gav hans Arbejder den afgjørende Sikkerhed, der karakteriserer dem og skaffede hans Kritik Indgang. Middelbart kom ogsaa Grams philologiske Lærdom hans kritiske Arbejde i Danmarks Historie til gode. Den udvidede betydelig hans Synskreds, skærpede hans Dømmekraft, gav ham overalt Analogier ved Haanden.

Grams Skarpsindighed i Kombinationen svarede til hans Lærdom. Uden denne Egenskab var han selvfølgelig ikke bleven Kritiker. Men

Skarpsindighed er som en skarp Kniv: et ypperligt Redskab lige brugeligt til ondt og godt. Der er noget forlokkende i snilde og indviklede Kombinationer, som netop let føre de stærke Dialektikere paa Vildspor, dersom ikke over Skarpsindighedens Arbejde vaager et roligt overskuende Blik, som i Tide véd at undgaa Konsekventsmageriets Afveje. Dette Blik er det netop, der udmærkede Gram; den Vej, han gik, var den rette, selvom han ikke altid fandt alt det rigtige eller undgik at optage urigtigt[1].

Paludan-Müller holdt ogsaa propaideutiske Forelæsninger. De rummer mange Bemærkninger, som giver Bidrag til Forstaaelse af hans egen Granskning, men synes som Helhed ret skrøbelige i Opbygningen og har næppe kunnet hjælpe de Studerende paa Vej[2]. Der var et Svælg mellem den gamle Historiker og hans unge Lærlinge, og Forelæsninger kunde ikke slaa Bro. Som en erfaren Skolemand saa han de betydelige Mangler, der heftede ved Universitetsundervisningen, men havde ikke Kræfter til at tage Initiativ til Reformer, og hans svage Hørelse hindrede Samarbejde med Colleger og personlig Forbindelse med Ungdommen. Disse Forhold tyngede ham. Der var dog andet, der gik dybere: Danmarks store Svækkelse — den nationale Tilbøjelighed til trods alt at vugge i fantastiske Drømme[3]. Han hjemsøgtes af Tvivl og

[1] Forelæsningen fra 1874 over dansk Historiografi i det 18. Aarhundrede blev trykt efter Paludan-Müllers Død i Hist. Tidsskrift 5. R. IV (1883—1884).

[2] I. G. Droysens Grundriss der Historik, som var kommet i 1. Udg. 1868, i 2. Udg. 1875, har ikke sat Spor i Paludan-Müllers Forelæsninger fra 1876 og 1880.

[3] I Forelæsninger over dansk Historiografi i det 18. Aarhundrede bemærker han, at lærde kritiske Undersøgelser har været vore Historikeres Lyst og Styrke. „Denne Retning hos vore Historikere kan endnu kjendes. I en vis Grad og en vis Henseende er den ogsaa priselig: historiske Arbeider kunne jo aldrig blive grundige nok; men den er ensidig og kommer som saadan let ind paa Afveje, idet Hensynet til det levende Folks Tanker og Interesser tilsidesættes, saa at Tilfredsstillelsen af dettes Trang til historiske Fremstillinger kommer i Hænderne paa overfladiske Megetskrivere, som føde den med Drømmerier og vrange Domme, hvilket gjør endnu større Skade, end om Folket tabte Interessen for sin Fortid. Skaden af de skuffende og vildledende Forestillinger om Fædrelandets Historie, der udbredes af saadanne rapfingrede Penneførere, er større end man lettelig tror, endskjønt vore Dages blodige Erfaringer burde have helbredet vort Folk for dets Lyst til at give sig historiske Fantaster i Vold. Hvad har ikke en Illusion som den, der bragte vor Regering til at stille den lille Hær paa Dannevirke imod to Stormagter — en Illusion, som væsentlig

mørke Tanker. „Af og til har jeg svært ved at fastholde Troen paa, at det meget Arbeide med at oplyse mit Fædrelands Historie er til nogen Nytte", skrev han 1879 til L. Daae. „Hvad nytter det et Folk uden Fremtid at kjende sin Fortid?"

Caspar Paludan-Müller havde fast Sammenhæng med gammel dansk Historikertradition, og han havde lært af Niebuhr og Ranke, men vigtigst var dog hvad han havde i sig selv af Forskerdrift og kritisk Aand. Lige fra Begyndelsen af sin Bane kendte han „den Undersøgelsens Braad, der ikke tillader den sande Forsker at hvile, førend han med Tankens Magt har overvældet Stoffet og seet dets indre Bygning, saa at intet Hovedparti kan udelades uden at han føler sig selv utilfredsstillet". Spørgsmaalene lader ham ikke i Ro; han røber det selv i sine lange Breve til Allen og C. T. Engelstoft. Han brydes med de haardeste Problemer — den fordærvede Text hos Adam af Bremen II 28, Magnus Erlingsøns Privilegium, Saxo-Problemerne, Unionsbrevet af 1397, det Stockholmske Blodbad, Skibykrøniken, Carl XII.s Død. I Tilslutning til C. T. Engelstoft indleder han den kritiske Revision af vor Reformationshistorie, og efter at have set Cod. Holm. A 41, det hele Haandskrift, giver han den udfordrende Karakteristik „en Skrivebog, en Bog til Øvelse i en Kloster- eller Domskole", hvormed Debatten om „Kong Valdemars Jordebog" tager sin Begyndelse. Han spejdede vidt om og slog ned paa de Punkter, hvor Kritik tiltrængtes, og ny Granskning maatte sætte ind, det er hans Gerning i nordisk Historieforskning, og denne Gerning forringes ikke ved, at hans Undersøgelsers Resultater er omstridte. Der er Svagheder hos ham, der træder tydeligt frem — det flygtige og begrænsede Haandskriftstudium, en i flere Henseender skrøbelig Metodik, først og sidst hans Tankes Fremstormen gennem dristige Slutninger og sindrige Combinationer. Her som overalt er Styrke og Svaghed kædet sammen.

Der er visse Grundtanker, som træder frem i Paludan-Müllers Forfatterskab, og Meninger om Historikerens Arbejde, han stadig

havde sin Rod i falske Forestillinger, udbredte af overfladiske Historieskrivere — hvor mange af vore Sønners Liv, og hvor meget af Danmarks Land have ikke disse Dannevirke-Fantasterier kostet os?" (Historisk Tidsskrift 5. R. IV, S. 117—118).

gør gældende. Han har en klarere Forstaaelse af de enkelte Menneskers Individualitet og Tidsalderens Egenart, end danske Forskere før havde haft. Hver Tid har sit Maal i sig selv og maa prøves ud fra sit eget Standpunkt, hævder han, ikke vurderes efter Nutids Skøn og Theorier. Historikeren skal erkende og fremstille, ikke dømme; han skal vare sig for at dømme, thi Forholdenes Magt er tvingende, Udviklingen gaar sin Gang. Selv om Menneskene er Herrer over og ansvarlige for deres enkelte Gerninger, er de ubevidst afhængige af Vilkaar og Situationer, der afpæle dem den Vej, de maa følge. „Man kan dog ikke med Rette," skriver han i Anmeldelsen af Allens „Haandbog i Fædrelandets Historie", „gjøre de enkelte Mennesker og Stænder ansvarlige ei alene for de enkelte Gjerninger, men for Gangen i de borgerlige Forholds Udvikling, der for en dybere Betragtning viser sig som en i Nationens Natur og historiske Stilling med Nødvendighed given. Saavist som en Nation ikke er et Aggregat af enkelte Mennesker, formede paa en udvortes mekanisk Maade, men et eneste Væsen, der hæver og bærer alle Enkelte, medens det udfolder sig i Overensstemmelse med sit eiendommelige Livsprincip, saavist er ogsaa dens historiske Udviklingsgang at betragte som en Naturnødvendighed". Paa samme Maade ser han paa Danmarks og Norges Forhold. „Langt mindre enkelte Mænds bevidste, tilregnelige Stræben, end den af Mennesker uafhængige Gang i Norges Historie har med et Naturforholds ansvarsfrie Magt ført til Landets fuldstændige Indordning i den dansk-norske Fællesstat". — Det er Herders, Rankes, Hegels Tanker, som han tidligt havde tilegnet sig og under Aarenes Studier og Erfaringer fattede stedse dybere. Hans sidste store Værk bæres helt igennem af dem.

C. F. ALLEN

1811—1871

„Min Mødreneslægt er fra Jylland", skrev C. F. Allen i den Levnedstegning, han 1858 indsendte til Ordenskapitlet. „Min Moder Karen Olsen er født i Landsbyen Truelstrup (Tønning og Træden Sogn, Tyrsting Herred, Skanderborg Amt). Hendes Fødeegn er en af de skjønneste i Jylland, skovrig, bakket og fuld af Søer, men ikke langt vesten for den begynder Heden. Hendes Fader Lars Olsen var Fæstebonde og nød ualmindelig Agtelse i sin Stand baade for sin Charakter og sin Forstandighed. Jeg har endnu en talrig Mødreneslægt i Jylland, der lever som Bønder (tidligere Fæstere under Mattrup Gods, troer jeg, nu Selveiere) deels i det nævnte Sogn, deels i de tilgrændsende Sogne, nogle ogsaa som Borgere i Kiøbstaden Horsens". Karen Olsen var kommet til København for at tjene sit Brød, og her havde hun ægtet Robert Allen, der var af skotsk Slægt. Han havde faret som Sømand, men ernærede sig nu som Sølvpletterer, vistnok ret kummerligt. Allen omtaler kun ganske kort sin Far. Det var Moderen, der førte ham frem; ved uendelig Flid og Opofrelse, ved at spinde aarle og silde skaffede hun hvad der skulde til for at holde ham i Skole[1]. Allens Samfølelse med Bønder og Smaaborgere, der er det kraftigste Motiv i hans historiske Forfatterskab, er ikke noget udefra tilført, men har sin Oprindelse i Slægten og i hans Barndoms Oplevelser.

1830 blev han Student, samme Aar som D. G. Monrad. Aaret i Forvejen var Hall, Knuth, C. E. Fenger og Birkedal blevet Studenter. De dannede en Ungdomskreds, nogle tæt sammen-

[1] Concept til Vita, indsendt til Ordenskapitlet (Ny kgl. Saml. 1622 fol.). Optegnelser, gjort paa Corfu 1869 (ibid.).

knyttede, andre løseligere forbundne. Allen og Monrad var fra 1832 i halvtredje Aar Contubernaler paa Regensen; dybt forskellige af Natur sluttede de et Venskab, der varede Livet igennem. Vi kunde ønske at vide noget om hvad Monrad var for Allen i de unge Aar og senere, — at den Karakteristik af Vennen, som Monrad 1877 lovede Overbibliotekar Chr. Bruun, var bleven skrevet[1]. I Grunden foreligger der meget lidt, som kan oplyse om Allens Udvikling. Af et Udkast, skrevet i et af de første Aar paa Regensen, fremgaar, at han beundrede Robertson, Hume og Gibbon.

Han studerede Theologi og tog Attestats 1836, men hans Lyst stod til Historien, og det traf sig saaledes, at han ved et lykkeligt Tilfælde strax blev ført ind paa sin Vej[2]. Efterslægtselskabets Styrelse besluttede 1836 i Anledning af, at halvhundrede Aar var forløbne siden Selskabets Stiftelse, at fremkalde Udarbejdelsen af en Danmarkshistorie, „en i populært Sprog affattet og til Læsning for Almuen skikket Fædrelandshistorie". Fastere Form fik denne Plan i Selskabets Skriftudvalg — Jonas Collin, A. S. Ørsted, Oehlenschlaeger, Werlauff og I. P. Mynster[3]. Der blev æsket til Concurrence, og Allen kastede sig over Opgaven. 1839 forelaa Manuscriptet, som bragte ham den udsatte Pris, og 1840 udkom *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*. Allens Skrift var den 28-aariges friske, djærve Indhug. Energi var sat ind paa at give Arbejdet en solid Grundvold, hvad Werlauff, den kyndige, strenge Dommer fuldtud anerkendte. Fremstillingen var naturlig og harmonisk. Der var fast Plan i Værket og en egen sikker Rejsning, som for en Del beroede paa, at een Interesse var den alt beherskende, Interessen for Samfundsklassernes Kaar gennem Tiderne. Skriftudvalget

[1] D. G. Monrad til Chr. Bruun 11. Maj 1877: „Jeg haaber at kunne sende Dem et Forsøg paa en Karakteristik af Allen. Minderne er saa trevne med at indfinde sig. Jeg har hele mit Liv levet saa fuldt og helt i Nuet, at Erindringerne hurtigt blegne". (Kgl. Biblioteks Arkiv). Monrad sendte nogle Breve fra Allen til Benyttelse ved den Levnedstegning, Bruun var i Færd med at skrive (trykt i Historisk Aarbog 1878). Disse Breve synes nu at være tabte.

[2] Allen til Jonas Collin 25. Maj 1842.

[3] Fr. Bokkenheuser: Allens „Haandbog i Fædrelandets Historie" og dens Censorer (Vor Ungdom, 1897, S. 253—275), skrevet paa Grundlag af Akterne i Efterslægtselskabets Arkiv.

havde udtalt Ønsket om, at Folkets indre Liv og Forhold maatte komme i Betragtning i den Danmarkshistorie, der skulde udarbejdes, og Allen havde fulgt den givne Anvisning, idet han i store Træk tegnede det danske Samfunds Udvikling fra Oldtiden, Folkefrihedens Tid, da Bonde-Navnet var det hædrende Navn for den fribaarne Mand og Borger, gennem Aarhundreder af voxende Adelsvælde og Bondefornedrelse, til Reformerne og Frigørelsen i det 18. Aarhundredes Slutning og det 19. Aarhundredes Begyndelse. Hans Fremstilling af Danmarks Historie formede sig i væsentlig Grad som den danske Bondestands Historie. Ejendommeligt nok er det ikke et nyt Syn, der gør sig gældende; Grundanskuelsen er halvhundrede Aar gammel, hentet fra Tyge Rothe: „Nordens Statsforfatning" (1781—1782) og fra Rasmus Nyerup: „Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider" (1803)[1]; men Allen taler med den ny Tids Tunge, og der er en Overbevisningens Varme, en Flugt i Foredraget, der kan minde om Orla Lehmanns Veltalenhed.

C. F. Allens „Haandbog" blev Nationalliberalismens Historiebog[2], men Kritik mødte fra første Færd fra dem, der ikke kunde godkende de ledende Tanker. I Ørsteds Bemærkninger til Manuscriptet — en indgaaende Censur af ikke ringe Interesse — ankedes der over en ensidig og kortsynet Fortolkning og ubillige Domme[3], og Caspar Paludan-Müller karakteriserede Bogen som et Indlæg i Tidens Proces af samme Art som Karl v. Rottecks „Allgemeine Weltgeschichte für alle Stände", uhistorisk i sin Grundanskuelse, uretfærdig i Dommen over dem, der i de skiftende Tider har haft Magten[4].

Ligesom Allen ved ydre Tilskyndelse, ved et lykkeligt Træf var bleven ført til Udarbejdelsen af sin „Haandbog", saaledes førtes han i Grunden ogsaa ind i Studiet af det 16. Aarhundredes Hi-

[1] Et snurrigt Exempel paa Allens Afhængighed af Nyerup og atter af Hamsfort er fremdraget af Knud Fabricius i Afhandlingen: Cornelius Hamsfort og den danske Bonde (Hist. Tidsskrift 10. R. II, S. 540).

[2] Ny Udgaver kom 1842, 1845, 1849, 1854, 1855 og endelig 1870 og 1881.

[3] En Afskrift af A. S. Ørsteds Censur findes i Ny kgl. Saml. 1622 fol.

[4] Rotteck var en af Liberalismens Ordførere i Tyskland. Det nævnte Værk, der udkom 1831—1833, blev allerede 1835—1838 oversat af Emil Tøxen, en Søn af Blok Tøxen, og kom i nyt Oplag 1841—1842. Paludan-Müllers Recension fremkom i For Literatur og Kritik I (1843).

storie, og langsomt, ubevidst voxede gennem Aarene Planen for det store Værk om de tre nordiske Rigers Historie i Tidsrummet 1497—1536. Den første Impuls kom fra P. W. Becker. Da Allen 1842 spurgte ham til Raads om et Æmne for en Magisterafhandling, foreslog han blandt forskelligt andet Christian II i Landflygtighedsaarene, et Stykke Historie, som ikke var gennemforsket, og hvortil rigt Stof maatte findes i Münchenerarkivet, maaske ogsaa i en Samling Afskrifter fra Haag, som Westreenen van Tiellandt 1837 havde skænket til det kgl. Bibliotek[1]. Allen greb Ideen, og det udenlandske Materiale, der i de to sidste Aartier paa forskellig Vis var kommet for Dagen, og Materialet, som laa i Geheimearkivet, udnyttede han i en indtrængende Studie: *De rebus Christiani secundi, Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis exsulis commentatio*, som i Dec. 1844 blev forsvaret for Magistergraden.

I Begyndelsen af 1845 rejste den unge Magister med offentlig Understøttelse ud for at se sig om og lære, men tillige med det bestemte Formaal at samle Bidrag til Danmarks Historie i det 16., 17. og 18. Aarhundrede, især Beretninger fra Gesandter, der havde opholdt sig ved det danske Hof. Det var en Opgave, som laa og ventede. 1836—1838 havde P. W. Becker været paa Stipendierejse og havde faaet Overskue over et betydeligt Materiale, men maatte for sit eget Vedkommende begrænse sig til Stoffet vedrørende Frederik III.s Tid. Hans Haab stod imidlertid til, at der skulde komme en Mand, der tog Undersøgelserne op efter ham, i Særdeleshed med Henblik paa, hvad der laa rundt omkring fra Tiden 1670—1795, og, da Allen drog ud, var han ivrig for at give ham gode Raad med paa Vejen[2].

Allen var borte i 3 Aar. I Haag, London, Paris og Wien fremdrog han en stor Mængde Kildestof, fornemmelig fra det 17. og 18. Aarhundrede, og fra Stockholm og Uppsala hjemførte han Afskrifter af de svenske Residenters Relationer fra Danmark rækkende fra Gustav Adolfs til Gustav III.s Tid. Han satte en uhyre Energi ind i denne Materialesamling over vide Omraader. I Stockholm fordybede han sig i de Partier af Münchenerarkivet,

[1] P. W. Becker til Allen 19. Sept. 1842.

[2] P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Frederik III.s Regiering af udenlandske Archiver I—II (1847—1857). Beckers Breve til B. E. Hildebrand i Aarene 1836—1838 (Vitterhets-Akademiens Bibliotek, Stockholm).

der ved Delingen var havnede i Sverige, med Tanke paa den Plan, han havde berørt i Fortalen til sin latinske Magisterafhandling, at give en Fremstilling af Christian II i Udlændighedsaarene, en Fremstilling paa Dansk, ledsaget af Brevstof. I Sverige vandt han Venner, fik Forstaaelse af svensk Kultur og glædede sig over at lære Landet at kende. Da han i Efteraaret 1847 forlod Stockholm, rejste han langsomt vester paa gennem Dalarne og Värmland til Christiania. Her laa Størstedelen af Münchenerarkivet, den omstridte Samling, og her skulde han afslutte sine Studier, men da Efterretningerne om Begivenhederne hjemme i Marts 1848 kom til Norge, brød han af og ilede til København[1].

Det var Kampen for Danskheden, Kampen for Slesvig, som først og fremmest greb ham. Allerede i Haandbogen havde han talt djærve Ord om Sprogforholdene i Sønderjylland[2], og umiddelbart efter at han i Oktober 1841 havde overtaget „Dansk Folkeblad" fremkom nogle Artikler af „en Sønderjyde", og som Redaktør lagde han Læserne Sagen paa Sinde: „Slesvigs Sag er dyrbar for enhver Dansk — —". Han havde knyttet Forbindelse med Laurids Skau, og i Breve til ham, skrevne fra Christiania Januar—Marts 1848, gav han Udtryk for sin Uro og Spænding. „Det gjælder nu ikke Frihed, men Nationaliteten", hedder det 6. Marts, og da han tog til Orde ved en festlig Sammenkomst deroppe, sagde han det samme. Han sluttede: „Slesvig, det er Danmarks Fremtid, Slesvig, det er Danmark, Slesvig det indbefatter alt"[3]. Efter Hjemkomsten smedede han Vaaben til Kampen, idet han forfattede et lille Skrift: *Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland*, der fremtraadte som Hefte VIII i „Antislesvigholstenske Fragmenter". Det var en Fremstilling, udarbejdet i Hast, som Øjeblikket krævede, og skreven i den Mening, at den skulde trænge dybt ned i Folket,

[1] Breve fra Allen til Werlauff (Ny kgl. Saml. 2387 4to). Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1846, S. 122—124. E. Gigas: Katalog over det store kgl. Biblioteks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark I (1903) S. 118—125.

[2] Blandt A. S. Ørsteds Anker i Censuren over Allens Haandbog var ogsaa denne, at Forfatteren overalt i Manuscriptet brugte Benævnelsen Sønderjylland for Hertugdømmet og misforstod Slesvigs statsretlige Forhold.

[3] Concept i Ny kgl. Saml. 3525 4to VIII.

oplyse og opildne, overbevise om at man kæmpede for en god og retfærdig Sag. For de ældre Tiders Vedkommende byggede Allen paa Werlauffs Prisskrift: „Forsøg til det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig" (1819); med Hensyn til de nyere Tider havde han givet en Del af sit eget, men her var uendelig meget mere at gøre.

Nogle Aar efter blev han kaldet til at tage dette Arbejde op. Fra Departementchef Regenburg i det slesvigske Ministerium og A. F. Krieger kom Tilskyndelse til at give en større Fremstilling af den nationale Kamp i Sønderjylland gennem Aarhundrederne, og Allen hverken kunde eller vilde undslaa sig. Udviklingen af Forholdene i Slesvig var afgørende for Danmarks Fremtid, og den Opgave, der blev stillet ham, syntes vigtigere, end hvad han ellers havde mellem Hænder[1]. 1856 tog han fat. Han rejste gentagne Gange til Slesvig og skaffede sig Kendskab til adskillige locale Arkiver, men det meste Materiale fik han fra det slesvigske Ministeriums Arkiv, hvortil Regenburg gav ham fri Adgang. Regenburg var med i Arbejdet fra først til sidst; han gjorde Allen opmærksom paa Akter og Skrifter og var rede med Oplysninger og gode Raad[2]. — „De nærværende Tiders Forhold under den fortsatte Strid med Tyskland, de forvanskende Fremstillinger, som den tyske Presse uafladelig tillader sig af de slesvigske Sprogforhold, og det falske Lys, hvori den stiller baade den nærværende Tilstand og det, der ligger bag ved denne, har været den nærmeste Anledning til dette Skrifts Tilblivelse", skriver Allen i Fortalen til *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* (1857—1858), „men selv uden alt Hensyn til Øieblikkets Stilling har Emnet i sig selv en stor historisk Interesse. Skiønt det for det meste bevæger sig indenfor et enkelt Landskabs Grændser, kaster dog ofte det, som her foregaar, et næsten blændende Lys paa hele Rigets Tilstand, Politikken, Regjeringssystemet, Samfundsforholdene. Der er Sider af vor indre Udvikling, som først ret forstaaes, naar de betragtes i Sammenhæng med de slesvigske Forhold; og fra disse Forhold med deres mange forunderlige Vendinger, der snart synes at aabne sig for en lykkelig Løsning, snart igjen at

[1] Concept til Vita, indsendt til Ordenskapitlet 1858.
[2] Allens Breve til Regenburg (Rigsarkivet).

lukke sig haabløst, fra den lange stille Sprogstrid med dens dæmpede Bevægelser, Vulkanen med den skjulte Ild, fører Historien os tilsidst ud paa den vældige Kampplads, hvor det gjælder hele Rigets Velfærd og Tilværelse, og hvorfra et nyt Vendepunkt i Danmarks Historie begynder". Allens Værk er et Indlæg i den danske Sag — som saadant i visse Maader ensidigt. Man kan atter her fremføre den Anke, som Paludan-Müller førte mod „Haandbog i Fædrelandets Historie", at politiske Motiver søges, og Bebrejdelser ofte rettes mod de enkelte Mennesker, hvor Forklaring er at finde i Tidsforhold og herskende Tænkemaade. Allen var ikke Slesviger og savnede den Forstaaelse af Grænselandets Folk og complicerede Forhold, som kun Afstamning og Hjem og Samleven kunde give. Men trods alt er „Det danske Sprogs Historie" Hovedværket den Dag i Dag og har været banebrydende for Studiet af Slesvigs indre Historie.

Det havde været Allens Mening at udgive i hvert Fald delvis eller i Uddrag det diplomatiske Stof, han havde fundet paa sin lange Rejse, men Aarene gik, og det lykkedes ham ikke at faa det frem[1]. Han maatte samle sin Kraft om Materialet fra det 16. Aarhundredes Begyndelse. 1854 offentliggjorde han *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, betegnet som Bind I af et større Hele, og alene omfattende Stof, hentet fra Münchenersamlingen, som især kaster Lys over Christian II.s Ophold i Udlandet. Overmaade indholdsrige Noter, knyttede til Texten, viste, hvilken Viden han sad inde med vedrørende dette Tidsrum. Men det var ikke den Fremstilling af Christian II.s Exil, som han 1844 havde givet Løfte om. Fremstillingen lod vente paa sig, thi hans Planer var voxede i Omfang, mens Tiden skred. Allerede sidst i Fyrrerne og i Begyndelsen af Halvtredserne er det Danmarks Historie i Overgangsperioden mellem Middelalder og nyere Tid, Perioden 1500—1536, der staar ham for Øje. Og saaledes ogsaa i 1858. Men af de mange Aars Arbejde med Stoffet fremgik til Slut et Værk, der favnede videre endnu. Det blev ham klart, at Danmarks, Norges og Sve-

[1] Stykkevis blev det i Følge hans Ønske udgivet efter hans Død (Danske Samlinger 2. R. III—VI), og hans Arbejde kom paa forskellig Maade yngre Forskere til Gode.

riges Historie i det Tidsrum, han havde valgt, er uløseligt flettet sammen, at Danmarks Historie ikke kunde berettes for sig.

De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefejden, 1497—1536 havde en langsom, stille Vext. Dog efter at Bind I var kommet ud 1864, fulgte de næste hurtigt i 1865, 1867, 1870. Men da var Allens Kraft brudt. Han havde længe kæmpet en haard Kamp for at kunne arbejde, og i Slutningen af 1871 gik han bort. Bind V udkom først 1872 og standser midt i en Sætning; Fremstillingen naar kun til omkring 1527. — Siden Huitfeldt udsendte sine ni Kvartbind og Suhm „Historie of Danmark" var der ikke skabt et Værk af en Arbejdsfylde som „De tre nordiske Rigers Historie". Materialet var opsporet i hjemlige og udenlandske Arkiver, alsidigt og dybttrængende som aldrig før, Grundvold var lagt efter den ny Tids Krav. Allens Værk hører sammen med F. F. Carlsons „Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset" (1855—1885), C. G. Malmströms „Sveriges politiska historia från konung Karl XII.s död till statshvälfningen 1772" (1855—1888) og C. T. Odhners „Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare" (1865). Forudsætningen for dem alle er Rankes Skrifter, Rankes Arbejdsmaade og Form. Dette Forhold træder meget tydeligt frem hos F. F. Carlson, der under sin Udenlandsrejse i Trediverne havde været et halvt Aar i Berlin, hørt Rankes Forelæsninger og lært Methode af ham, mens Allens Rejse mestendels havde været en Arkivrejse uden afgørende personlige Impulser. Alene ad boglig Vej fik han Paavirkning. Under Indflydelse af Rankes Værker havde han fundet sin Form — det store Anlæg, den maalbevidste Opbygning, Skildringen med de mange konkrete Træk, de korte Levnedstegninger og Karakteristiker, der føjes ind, alt som Fortællingen skrider frem. Han har ikke Rankes vide Syn, hans Menneskekundskab og Temperament; de Billeder, han giver af Tidens Personligheder, synes tunge og blege i Sammenligning med Rankes Skitser, der laaner overraskende levende Træk fra de intelligente Venezianeres Relationer og heller ikke er upaavirkede af Venezias straalende Malerkunst. Men den danske Forsker er i Bund og Grund sig selv, jævn og sindig, og hans inderlige Fortrolighed med Overleveringen giver Værket Karakter.

I Rankes Arbejder afbrydes nu og da Fremstillingen af Begivenhedernes Række af en Redegørelse for Samfundsforhold, indrepolitiske Forhold. Relationerne havde vendt hans Opmærksomhed mod denne Form for Historie og givet ham et rigt Stof[1]. Paa samme Vis standser Allen, da han er naaet frem til Christian II.s Flugt 1523, og ved Begyndelsen af Bind IV gaar han over til en Skildring af Land og Folk i Overgangstiden mellem Middelalder og Nytid. „Hvo der vil forstaae en Tid og see den i dens Heelhed, vil ikke fortryde paa at fæste sin Opmærksomhed ogsaa ved den Grund, hvorpaa Livet bevæger sig", forklarer han. „Den almindelige Tilstand, hvori Tiden glider frem, og Begivenhederne udvikle sig, øver sin stille, men mægtige Indflydelse paa Alt, hvad der tildrager sig. Det vil ofte være vanskeligt at paavise det i det Enkelte; men Indflydelsen er alligevel tilstæde, og kun ved at aabne sit Øie for de mange Kræfter, der røre og bryde sig i Samfundets Indre, ikke blot i de høiere, men ogsaa de lavere Kredse, for de Vilkaar, hvorunder Menneskene arbeide og stræbe, for den Retning, der til en given Tid drager dem og giver dem et Præg, forskjelligt fra andre Tiders: kun ved saaledes at fordybe sig i Livets Strøm vindes den rette Fortrolighed med Tiden og den sikkre og fyldige Opfattelse af dens Forhold og Begivenheder". Samleven med Fortiden gennem de mange Aar har ganske naturligt ført ham herhen; men iøvrigt havde han Foregangsmænd — ikke blot Ranke, men Macaulay, — som i „History of England" ved Carl II.s Død indskyder Kapitlet: State of England in 1685, — Hume, der i sit store Værk føjer en Skildring af indre Forhold omkring 1600 ind som et Tillæg til Jacob I.s Historie, inden han iler videre, — Gibbon, hvis „History of the decline and fall of the Roman Empire" indledes med en Redegørelse for Romerrigets Udstrækning, militære og økonomiske Styrke og politiske Forfatning. 1856 havde F. F. Carlson udgivet Bind II af „Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset" og her ved Skellet mellem Carl X.s og Carl XI.s Tid indføjet et Kapitel: Blick på Sveriges tillstånd vid medlet af sjuttonde århundradet. Karakteristisk er Forskellen mellem Allens Skildring med Detaillernes Vrimmel og Carlsons Over-

[1] Ranke: Fürsten und Völker von Südeuropa I (1827) Vorrede IX.

skue over det svenske Storrige, dets Forfatning og Forvaltning, med Udviklingslinier, der trækkes kraftigt op. Politik og Administration var Carlsons Interesse; han stod allerede fra Begyndelsen af Halvtredserne som aktiv Politiker.

I Allens Billede af Livet og Sæderne og Samfundstilstandene er der en Rigdom af Oplysninger om Bønders og Borgeres Kaar, og rundt om i „De tre nordiske Rigers Historie" mærker man hans Medfølelse med Almuen — den svenske saavelsom den danske — og Uvilje mod det svenske Aristokrati, der vil bryde ud af Unionen, og de danske Herrer, som trodser Kongen. Christian II har hans Hjerte. Ligesom Christian for de historiske Skribenter fra Oplysningstiden og Revolutionsaarene, Tyge Rothe og Rasmus Nyerup, Riegels og Behrmann, stod som Foregangsmanden og som Martyr, saaledes staar han for Allen. Allerede i Indledningen, hvor Talen er om Brydningerne i det sent-middelalderlige Samfund, der truer med at sprænge gamle Skranker, hedder det: „Stødet til denne Bevægelse udgaaer fra en mægtig og kraftig Personlighed, i hvis Sjæl der var Rum for alle Tidens nye Bestræbelser, og Villie til at føre dem igjennem; udenfra føres Gjæringsstof til i Mængde, som forøger Tidens Uro og Spaltning. Mange af de gamle Baand briste; men det Bestaaende, som trues med Fald, samler sine sidste Kræfter og reiser sig til Modstand. En voldsom Kamp paafølger, hvoraf som af Chaos en ny Tid oprinder. — — Men langtfra ikke Alt, hvad der blev forsøgt, gik seirrigt frem. Den, der havde været Begynderen, begraves under Ruinerne af sit eget Værk, og hans Forbundsfælle, det menige Folk ligger under i Kampen. Folket, der havde reist sig for at udfrie sig af langvarig Fornedrelse, gjør et dybere Fald, og Herrerne, hvis Magt et Øieblik havde vaklet, bygge den paa en fastere Grundvold end nogensinde før. Først seent, efter lange Tiders haarde Tryk og flere Aarhundreders stille Kamp, skifte atter Fald og Seir". Et Ledemotiv gennem det hele Værk.

Dette subjective Indslag i et Arbejde, der iøvrigt saa klart bar Rankes Mærke ved Respekten for Kendsgerninger, der fremgaar af kritisk Prøvelse af Overleveringen, var en Skrøbelighed, som sagkyndige Folk vendte sig imod. Allerede da Bind I, omhandlende Kong Hans, kom ud, saa Caspar Paludan-Müller, hvorhen

det bar. I Anmeldelsen 6. Dec. 1864 i „Dagbladet" har han meget godt at sige om det dygtige, alvorlige Studium, der ligger til Grund for Bogen, og om Allens store Fremstillingskunst: „Vor Litteratur er ikke fattig paa historiske Bidrag, Meddelelser, Monografier, men vel paa egentlige historiske Skildringer, der kunne læses med Behag af alle Dannede og tillige udholde Fagmænds Prøvelse. Historiske Kunstværker ere sjeldne iblandt os". Der er dog Momenter i det foreliggende Bind, som vækker Anelser om, at Allens personlige Sympatier vil gøre sig gældende videre frem. „Det er som Skyggerne af de Personer, der senere skulle udføre Hovedrollerne, allerede nu faldt ind paa Scenen og give den opmærksomme Tilskuer en Forestilling om de Omrids, hvori de staae for Forfatterens Blik, og det Lys, der skal falde paa dem, naar de træde heelt frem". Da de følgende Bind af „De tre nordiske Rigers Historie" bragte en Vurdering af Christian II, som Paludan-Müller ikke kunde godkende, vilde han ikke offentligt gaa i Rette med Forfatteren. Det var ham imod ved en stærkt kritisk Anmeldelse at lægge Hindringer paa Allens Vej; han vilde ikke, at det skulde se ud som han af Dadlesyge eller Misundelse rev ned paa det stolte Værk. Men i et langt og hjerteligt Brev af 3. Dec. 1867 gjorde han Rede for sit Syn paa Kongen og hans Forhold til Begivenhederne i Stockholm 1520. Her finder man i Udkast, hvad Paludan-Müller syv Aar senere fremsatte i „De første Konger af den Oldenborgske Slægt"[1].

Ogsaa paa andre Punkter lod Paludan-Müller kritisk Vurdering og afvigende Anskuelser komme til Orde i „De første Konger af den Oldenborgske Slægt", der i mange Maader giver „De tre nordiske Rigers Historie" Relief og tjener til Erkendelse af Allens Forskerpersonlighed. Det samme kan siges om et andet, en Snes Aar yngre Værk, Dietrich Schäfers „Geschichte von Dänemark", Bind IV, — baade om Værket som Helhed og om den deri udtalte Kritik over en vis methodisk Svaghed og ensidig Bedømmelse

[1] Brevet er trykt i Historisk Tidsskrift 9. R. V, S. 439—446. Allens Svar af 7. Dec. 1867 er 1941 skænket til det kgl. Bibliotek. Det drøfter udførligt de omstridte Punkter, men er med det samme stærkere personligt præget, end Allens Breve plejer at være. Det slutter med en Klage over det store Arbejde og Kræfterne, som svigter.

af Personer og Forhold, en Kritik, Schäfer allerede havde fremført i et Par Recensioner i „Hansische Geschichtsblätter" og „Historische Zeitschrift" 1876 og 1877.

Allens Værk, der oprindelig kun gjaldt Danmarks Historie i det 16. Aarhundredes første Aartier, var under Arbejdet stille voxet ud til at omslutte hele Nordens Historie i det Tidsrum. I Fortalen til Bind I, der er dateret 2. Juni 1864 og har Aarets bitre Oplevelser til Baggrund, hævder han, at Fremstillingen af de tre Rigers Historie under eet har sin Begrundelse i Folkenes og Landenes Sammenhør, i Historien selv, og meget er at vinde ved Overblik over det hele. Et andet Syn gjorde Hans Forssell gældende i en tidspræget Artikel „Skandinavisk häfdateckning" i „Svensk tidskrift för literatur, politik och ekonomi" 1872. Den er en Hyldest til Allen som Forsker og Historieskriver — „hans verk eger ej allenast det höga värde, som tillkommer hvarje frukt af sjelfständiga och uttömmande studier i forntidens urkunder; det intagar äfven såsom historiskt konstverk ett af de främsta rummen inom de tre folkens literaturer, hänförligt som det är till dem alla, då det gör till sin uppgift att beskrifva de tre ländernas gemensamma öden under nämda tidskifte," — men med det samme et Opgør med Skandinavismen. „Hvad man nu än må tänka om framtiden, och hur man än må bete sig med forntiden, säkert är, att bakom den nu lefvande generationens minne ligger „Skandinavien" eller „Norden" allenast som en död abstraktion, i hvilken ingen historisk konstnär kan blåsa lif, och hvars saga knappast kan värma en fosterlandsk känsla"[1]. En skandinavisk Historieskrivning, som mange drømmer om, hører ikke til i Virkelighedens Verden. Selv Allen, den retsindige, kan ikke være retfærdig overfor de svenske Stormænd, der trods alle personlige Brist, bevidst eller ubevidst, stred for Fædrelandet. Naar han om Christian II og hans Kamp for at vinde Sverige skriver: „Kongen havde ikke Frihed til at lade dette Spørgsmaal hvile eller skyde det tilside; han maatte løse det; det laa for ham næsten med en Skjæbnens Nødvendighed. Det var en Arv fra hans Fader og Forfædre, Unionskongerne, som det var ham umuligt at opgive, og

[1] Jfr. Artiklen „Modern Skandinavism" i „Svenska Dagbladet" 1. Sept. 1898 af Hans Forssells Ven Harald Hjärne.

som han ikke heller vilde opgive; thi han var fuldt og fast overbevist om sin Ret, og denne var visselig ogsaa velgrundet," — maa Forssell for de svenske Historikere sige: „Men äfven vi hafva dylika intryck, som säga oss, att Sturarne hade icka frihet att låta spörjsmålet om Sveriges sjelfständighet hvila eller skjuta det tillsides; de måsta lösa det, det låg för dem som en ödets nödvändighet. Det var ett arf från deras förgångare, ett uppdrag af Sveriges allmoge, som det var dem omöjligt att uppgifva, och som de icke heller ville uppgifva; de voro fullt och fast öfvertygade om sin rätt, och denna var visserligen också väl grundad — så väl grundad, som någonsin rätten till resning mot förtryckare det varit".

A. D. JØRGENSEN

1840—1897

A. D. Jørgensens Forfædre var Slesvigere saa langt man kan følge dem tilbage i Tiden; i sine Forgreninger var Slægten ogsaa udpræget slesvigsk. Han blev født i Graasten i Sundeved 1840. „Gråsten var i hin tid, før 1848, endnu en fredelig og ensom skovby, de veje, som førte til den, var ikke meget befærdede, det var krogede og bakkede landeveje med høje gærder; til søs kunde man kun befordres med båd eller jagter. Skovene stod dengang i deres ældgamle ubrudte kraft; vældige ege og store strækninger af gammel bøgeskov omgav byen så at sige til alle sider. Flensborg fjord med sine mange sejlskibe, der daglig færdedes ud og ind, gav som et lille udkig til den store verden, der ellers syntes så fjern fra disse steder. Selve byen lå stille og beskeden langs søen, de lave teglhængte huse overfor det hvide ubeboede slot; talrige svaner syntes at bære bud mellem byen og den venlige skov, som sluttede kredsen. Alle mennesker kendte hinanden, og de fleste havde siddet på de samme skolebænke; hvad der end kunde være de enkelte imellem, så var det i forhold til de storme, som skulde gå hen over alt og alle, da det store brud kom, kun idel fred og venskab"[1]. 1848 satte Skel. En Part sluttede sig til Byens Herre, Hertugen af Augustenborg og den slesvigholstenske Bevægelse, en anden Part var kongetro og dansksindet. 8—10 Aar gammel oplevede A. D. Jørgensen dette Brud og Treaarskrigen — barnligt fantastisk og dog saaledes at Indtrykkene var uudslettelige. Kampladserne Bov, Nybøl, Dybbøl og Ullerup laa ikke langt fra Graasten. Faderen, Farver Marcus Jürgensen, der 1848

[1] A. D. Jørgensen: Gråstens ældre Historie (Sønderjydske Aarbøger I, 1889, S. 33, optr. i A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger IV, 1899, S. 398).

afgørende tog sit Standpunkt i den nationale Strid, var i disse Aar en Leder for Sundeveds Bønder; hans Nidkærhed og Troskab satte dybe Spor i Sønnens Personlighed og Virke[1]. Næppe 13 Aar blev A. D. Jørgensen sendt til Latinskolen i Flensborg, en Skole med to Modersmaal, en By og et Opland, hvor Kampen stod heftigt og haardnakket mellem Dansk og Tysk. Mangt og meget nedfældede sig i disse Flensborgaar og blev bestemmende for Jørgensens senere Syn paa Slesvigs Udvikling og Vilkaar. I Drengens egen lille Verden mødtes ogsaa Dansk og Tysk. Han fordybede sig i de tyske Klassikere og modtog overvældende Indtryk; hans bølgende Stemningsliv, Drømme og fantastiske Planer hentede Næring fra denne Læsning. Men samtidig førtes han til den danske Litteratur af C. F. Monrad, der underviste i nordisk Historie og dansk Sprog i Skolen, og umærkeligt, uimodstaaeligt droges han mod det danske. „Der var noget hos de danske forfattere, som lå mig nærmere, noget, som jeg savnede hos de tyske, et blik på livet, en måde at udtrykke sig på, som var mig naturligere", udtalte han mange Aar efter, da han kunde overskue sin Udvikling[2].

I Syttenaarsalderen blev han skoletræt; han vilde være Bonde og begyndte som Landvæsenselev paa en Gaard i Sundeved. Kræfterne slog dog ikke til, og efter en haard Gigtfeber vendte han tilbage til Flensborg og afsluttede sin Skolegang med en Præliminærexamen. Om Efteraaret 1859 rejste han til København med den Plan at studere ved Polyteknisk Læreanstalt, men opgav snart Arbejdet her for naturvidenskabelige Studier, æstetisk og filosofisk Læsning, digteriske og videnskabelige Forsøg. Han hørte Forchhammers Forelæsninger over Krystallografi og Geologi og Hauchs Forelæsninger over Johannes Ewald og bragte et Arbejde om Nordens Guder til N. M. Petersen. Mythologien øvede stadig en dragende Magt over ham, siden han i Skoletiden i Flensborg havde lært Finn Magnusens Oversættelse af den ældre Edda at kende. I 1861 og 1862 og længe efter var han under Søren Kierke-

[1] „Hvorfra han havde den dybe, forunderlige kærlighed til Danmark og alt dansk, er vanskeligt at sige, men den kom jo frem hos så mange på den tid uden at man kunde gøre sig rede for den." (A. D. Jørgensen: En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab, 1901, S. 17—18).

[2] Hist. Afhandlinger IV, S. 101.

gaards Trolddom. Endog Historien, som før ikke syntes at betyde meget for ham, kastede han sig over, men, ligesom i Naturvidenskaben, kunde han ikke fæste sig ved en Analyse af den lille Ting, men yndede det vide Overblik over Udviklingen[1].

Under alt det havde C. F. Monrad ikke tabt ham af Syne, og ved en indtrængende Henvendelse til Departementchef Regenburg[2] foranledigede han, at den unge Mand, hos hvem han fandt saa meget værdifuldt, blev ansat som Hjælpelærer ved Flensborg Skole 1863. Regenburg tænkte at bruge ham i sit nationale Genrejsningsarbejde i Sønderjylland. Jørgensens Lærervirksomhed i Flensborg blev dog kun af kort Varighed, thi endnu inden Aaret var omme, kom Krigen, Skolen blev lukket, og han vendte tilbage til København. De bitre Oplevelser i 1864 greb dybt i hans Liv; de førte ham for Alvor til Historien, idet det stod for ham som et uafviseligt Krav, at han maatte skaffe sig Forstaaelse af det, der var sket, en ædruelig Erkendelse af Fortiden. Aaret 1864 lærte ham ogsaa Selvtugt. Han opgav at gaa paa Langfart og tvang sig ind i et strengt Studium af Kilderne til Danmarks ældre Historie og holdt ved med dette Arbejde, tænkte allerede paa at skrive en stor Fremstilling af den tidlige Middelalders Historie, indledet med en Redegørelse for den hedenske Gudetro, men Regenburg raadede ham klogeligt til at begynde med Afhandlinger af beskedent Omfang[3]. 1868 blev A. D. Jørgensens to første Forsøg trykt i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed" og „Kirkehistoriske Samlinger"; efter dem fulgte en Række andre Undersøgelser[4]. De viste, at han maalbevidst var gaaet i Lære hos tyske Forskere og ved intensivt Studium havde dygtiggjort sig, ikke mindst i methodisk Henseende havde han lært meget[5]; de viste

[1] En Redegørelse, S. 79.

[2] Brev af 14. Sept. 1862, offentliggjort af H. Hjelholt i „Grænsevagten", 1926, S. 358.

[3] Om Regenburgs Støtte i disse Aar, se „En Redegørelse" S. 116 og A. D. Jørgensens Brev til R. 11. Jan. 1887. (A. D. Jørgensens Breve, udg. af Harald Jørgensen 1939. I det følgende cit. Breve).

[4] En Del udgaves samlet under Titel: „Bidrag til Nordens historie i middelalderen" (1871); de omhandler iøvrigt kun Danmarks Historie.

[5] Udtalelserne i „En Redegørelse" S. 115 og især S. 172 giver ikke Indtryk af den Energi, hvormed den unge Autodidakt var gaaet til Værks. Jørgensen nævner begge Steder A. C. W. Wedekind: Noten zu einigen Geschichtsschreibern

ydermere, at en ny Mand havde taget Arbejdet op, drevet af dyb Kærlighed til det Land og det Folk, han havde kaaret, da han gik til Danmark, — en ung Mand med Erfaring, som syntes ud over hans Aar, en intuitiv historisk Forstaaelse, dertil en formende Evne, et rent og purt Dansk, mærkeligt hos den, der var opfostret paa Grænsen mellem Dansk og Tysk.

Flere af disse Afhandlinger blev en Slags Forstudier til *Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling* (1874—1878). I Skandinavismens Nedgangstider holdt A. D. Jørgensen fast ved den Mening, at Danmarks Historie maatte betragtes som en Del af Nordens Historie. Det er hans Maal i det store Arbejde at vise Fællespræget hos Nordboerne, alle Modsætninger til Trods, og skildre Enheden i Mangfoldigheden i den Maade, hvorpaa Kristendommen tilegnedes, og Kirkestyret byggedes op. „I denne enhed og denne rige mangfoldighed lå den nordiske kirkes skønhed og styrke". Men han fremholder tillige — stærkere end nogen før havde gjort — Roms Betydning, Organisationens bærende Kraft; han hævder, at Kirkens Grundlæggelse betød Kulturens Fremtrængen til Norden, Mulighed for Vækst i alt aandeligt; det gamle Hedenskab var Barbari, en Anskuelse, der ikke blev modtaget med Velvilje af Fr. Hammerich og L. Helveg. Han kan ikke samstemme med J. H. Ebrards Lovprisning af den keltiske Kirke[1] og retter Kritik mod de norske Forskeres Mening, at deres Kirke skulde have haft bedre Kaar end den danske og svenske paa Grund af den nøjere Forbindelse med England i Missionstiden. Der anlægges nye Synspunkter og afstikkes nye Veje; endnu har Forskningen ikke fuldt draget Nytte af hvad her er givet. Ligesom i Afhandlingerne er der rundt om kildekritiske Iagttagelser; de kommer dog oftest glimtvis og fører ikke til en gennemtrængende Prøvelse af Overleveringen. — „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse" med det dristige Anlæg og vid kirkehistorisk

---

des deutschen Mittelalters (1823—1836) som det Arbejde, der fremfor alle gav ham Tilskyndelse, — en gammel Bog, han havde fundet paa sin ensomme Vej. Wedekind hørte sammen med Schlözer og Spittler og Heeren, den historiske Skole i Göttingen. Men efter den gamle Bog fulgte den nyere Faglitteratur i vidt Omfang.

[1] J. H. Ebrard: Die iroschottische Missionskirche des 6., 7. und 8. Jahrhunderts (1873).

Horizont er paa mange Maader Udtryk for A. D. Jørgensens personlige Liv. Drengeaarenes og Ungdomsaarenes Trang til Livsforstaaelse ligger bag Værket, og den Bølgegang, der altid var i hans Sind — Driften til „vita activa" og Længslen efter „vita contemplativa" — finder han hos de største i Kirkens Historie. Om Gregor den Store hedder det[1]:

Men den romerske kirke havde ikke nogen sådan overflod på fremragende mænd, at den kunde lade hans evner fortæres i eneboets anfægtelser; biskoppen drog ham frem af klostret og viede ham til diakon ved en af Roms syv hovedkirker. Fra dette øjeblik lyder det som en klage gennem hele hans liv, at han er udrevet af klosterets stille fred, at han længes tilbage til dets sorgløse fordybelse i gudelige betragtninger, medens den kirkelige embedsbane frembyder så tungt et ansvar og så liden tilfredsstillelse. Disse klager må ikke tages for andet end det, de er: det oprigtige udbrud af en bekymret sjæl, der føler sig stillet overfor et vanskeligt kald i livet uden at kunne finde tilfredsstillelse for hele sin personlighed i dets opfyldelse; den dybere natur vil jo altid være tilbøjelig til at foretrække sin indre udvikling for den ydre gerning; livets vilkår fører det imidlertid med sig, at hin vanskeligt i længden kan fremmes uden denne. — — En natur som Gregors måtte da næsten med nødvendighed hele sit liv igennem komme til at vakle mellem trangen til virksomhed i denne verdens mangehånde forhold og den ligeså stærke trang til at leve et liv i stilhed for gud, ubekymret om tidernes gang og uden at ville andet eller mere end at søge sin sjæls frelse i uafladelig angest og bøn. Denne dybe kristelige ånd er baggrunden i Gregors liv, den lyser gennem hans skrifter, hans breve, og hvad mere er, gennem hans handlinger: det er den gode ånd i kirken, der i århundredernes løb så ofte brød frem, når den syntes mest formørket, for at aflægge vidnesbyrd om, at dette hus var bygget på en klippe.

Bogen tilegnede A. D. Jørgensen sin Fader; han vilde, at den skulde være et Vidnesbyrd om Sønderjydernes Danskhed og Danskhedens Levedygtighed blandt dem.

Fra tidlig Tid havde det været i A. D. Jørgensens Tanker at skrive en Sønderjyllands Historie. I Skoleaarene i Flensborg havde han drømt derom, og, da han 1865 fordybede sig i Studiet af Danmarks ældste Historie, slog han samtidig ned paa Hertugdømmernes statsretlige Problemer. Nu da de mange Aars Ophold i den ældre Middelalder var ved at lakke til Ende, begyndte de

[1] S. 7—8.

gamle Planer at tage fastere Form. 1878—1880 gennemgik han i Geheimearkivet det middelalderlige Brevstof, der vedkom Sønderjylland, og udarbejdede en Fremstilling — vistnok til 1460 — som vilde fylde 1. Bind; hertil kom forskellige Undersøgelser, spredt over de følgende Aarhundreder. Hele Værket skulde omfatte tre-fire Bind. Men den store Sønderjyllands Historie blev aldrig ført til Ende, andre Opgaver standsede Arbejdet, og det blev ikke taget op igen, selv om Jørgensen længe haabede paa at kunne vende tilbage til det. „I grunden er dette og kun dette historie for mig," skrev han 1883 til Rigsarkivar Birkeland i Christiania, „det var min plan, da jeg var 16 år, og bliver den engang udført, da er jeg med det samme færdig med historien"[1].

Først paa Aaret 1881 skete der Henvendelse til ham om at skrive en kortfattet Danmarkshistorie, som der var haard Trang til blandt Nordslesvigerne. Brygger J. C. Jacobsen havde taget Initiativet og vilde bære Omkostningerne, A. F. Krieger og F. Meldahl havde nævnt Manden, der kunde realisere hans Tanke[2], „Udvalget for Folkeoplysningens Fremme" overtog Udgivelsen. Af *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie*, der saa Dagens Lys i September 1882, blev 10000 Exemplarer sendt til Sønderjylland, og 5000 kom til Salg hjemme; 1915 udgik 6. Oplag; dermed ialt 46000[3]. Bogen vandt sin Plads som en ægte Folkebog, en Bog med indre Glød, men stilfærdig i Udtryk, paa dansk Vis, paa A. D. Jørgensens Vis. Hans Personlighed præger den helt igennem. Her er han, saavel i Skildringen af dansk Liv, som det udfolder sig i sin Ejendommelighed, som i Redegørelsen for Sønderjyllands Kaar, hvad han fra Begyndelsen af sin Bane havde ønsket at være: sit Folks Historieskriver. Ganske særlig skriver han for sine Landsmænd under fremmed Herredømme, og til dem vender han sig i det Stykke, der har Overskriften: „Tre Sønderjyder blandt Holbergs Samtidige", idet han taler om Hans Adolf Brorson, som i mærkelig Grad er blevet et Udtryk for hvad der i mange Tider har ligget paa Bunden af det danske Folkeliv i Slesvig. „Ingen anden har som han i faa Ord og slaaende Billeder kunnet

[1] Breve S. 131; jfr. smst. S. 263—264: Brev af 13. Sept. 1890 til H. F. Rørdam.

[2] Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner V (1931) S. 118—119.

[3] 1941 kom en ny Udgave (6000 Exemplarer) med nyt Billedstof, men uændret Text.

gjengive Ventetidens Sørgmodighed, Haabets Kamp imod Haab og den stille aldrig forstummede Vished om endelig Sejr. Hvem kjender ikke den forunderlig vemodige og fortrøstningsfulde Salme: „her vil ties, her vil bies" med det gamle Ord:

„Dagene længes,
Vinteren strænges,
Vinteren strænges,
og det er svart."

Sønderjyllands Historie er den røde Traad gennem Bogen. Slesvigs statsretlige Forhold klarlægges, Kampen mellem Dansk og Tysk følges gennem Aarhundrederne. A. D. Jørgensen bygger paa sine Forstudier til den store Sønderjyllands Historie, og man øjner Spirerne til hans senere Arbejder saavelsom til andre danske Forskeres Arbejder paa dette Omraade. Men der er væsentlige Momenter i Kongerigets Historie, som ikke fuldtud er kommet til deres Ret[1].

Udarbejdelsen af „Fyrretyve Fortællinger" knyttede A. D. Jørgensen til A. F. Krieger. Krieger gennemgik og godkendte de Stykker, der omhandlede den nyere politiske Historie, og dette førte til, at Jørgensen gennem en Aarrække regelmæssigt kom i hans Hjem og forelæste Akter og Optegnelser, mens den gamle Politiker føjede sine Bemærkninger til. Herigennem fik han en Forstaaelse af den ældre Generation, dens Væsen og Tænkemaade, en direkte Kundskab om politiske Forhold, som Papirer og Bøger ikke kunde give.

Den 22. Dec. 1882 blev A. D. Jørgensen udnævnt til Gehejmearkivar. Han var 1869 bleven ansat som Assistent i Kongerigets Arkiv under Johan Grundtvig, der havde gennemført en Ordning efter Provenziensprincippet og udkastet en Plan for Arkivernes Centralisation. Det blev Jørgensen, den yngre Mand, der kom til at føre Grundtvigs Ideer ud i Livet med frodigt Initiativ og store organisatoriske Evner. Samme Dag, som Udnævnelsen af den ny Gehejmearkivar forelaa, udgik en kgl. Resolution, der forenede Kongerigets Arkiv og Gehejmearkivet under fælles Leder, en

[1] J. A. Fridericia skrev med fin Forstaaelse om Bogen i „Politiken" 17. Sept. 1892, efter at 3. Oplag var kommet ud.

administrativ Ordning, hvorunder man kunde stile hen mod en fuldstændig Centralisation af hele Landets Arkivvæsen. Syv Aar senere var Maalet naaet ved Loven af 30. Marts 1889. Denne Revolution og Expansion krævede et overordentligt Arbejde af Gehejmearkivaren (fra 1889: Rigsarkivaren) og Arkivarerne. Samtidig blev der udgivet en Række Registraturer og Haandbøger for Arkivforskere, Hjælpemidler, der var ganske nye i deres Art. Jørgensen satte ogsaa en Række Publicationer af Materiale i Gang; selv forfattede han *Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie* (1884).

I Firserne udsendte Jørgensen fire Monografier, der danner en særlig Gruppe inden for hans Forfatterskab *Georg Zoega* (1881), *Nils Stensen* (1884), *Hans Adolf Brorson* (1887) og *Johannes Evald* (1888). Gennem Undersøgelsen af nogle Slægtspapirer førtes han til Zoëga, hvis Personlighed fængslede ham stærkt. Det var hans egen Ungdom, der kom til ham gennem Zoëgas Ungdomsbreve fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. Man savner i nogen Grad Tidsperspektiver i Bogen; Zoëga staar paa en Vis isoleret; men den Karakteristik, Jørgensen giver af sin fjerne Frænde med det stormfulde, mørke Sind, og den høje Stræben, med det splittede Virke, hvori der trods alt findes en Enhed, er skreven med indtrængende Forstaaelse. En egentlig faglig Vurdering, omfattende det enkelte og det hele, vilde og kunde han ikke give; den venter endnu paa sin Mand. — De tre andre Monografier har alle deres Oprindelse langt tilbage i Tiden. „Nils Stensen" gaar tilbage til Ungdomsaarenes naturvidenskabelige Studier, selv om et Fund i Arkivet i Begyndelsen af 1877, et Kongebrev til Steno, gav et Stød, der satte Arbejdet i Gang. Atter og atter var A. D. Jørgensen vendt tilbage til Stenos Skrifter med den stringente Bevisførelse og de dybt personlige Udtalelser om alle Tings Sammenhør som Led i et underfuldt Hele. Ligesom „Georg Zoega" er „Nils Stensen" en Skildring af en Personligheds Udvikling, en uroligt søgende, vidt favnende Aand. Overbevisende hævder A. D. Jørgensen, at Stenos Liv — hans videnskabelige saavelsom hans religiøse Liv — ikke er Brud paa Brud, men har en fast indre Sammenhæng[1].

Disse Bøger blev læst, og Jørgensens Tale blev hørt ud over Landet. I anden Halvdel af Halvfjerdserne havde han lært Ernst

[1] H. S. Vodskov anmeldte „Nils Stensen" i „Dagbladet" 12. Jan. 1885.

Trier og andre af Folkehøjskolens Mænd at kende, hvem den nationale Ulykke havde ført til deres Gerning. Han følte sig i Pagt med dem. „Der var et uudtalt åndeligt fællesskab hos alle os, som oplevede 1864 i vor bedste ungdomstid og åbnede vort hjerte for det kald, der da lød til os om at tage fat, hver på sit, for at rejse folket og bevare fremtiden"[1]. Grundtvigianisme laa ham fjernt, men han saa med Haab hen til det Arbejde, der blev gjort paa Vallekilde, Askov og Testrup og talte i Aarenes Løb ofte paa Højskolerne[2]. I Firserne fik han ogsaa Studenterne i Tale. Han havde hidtil holdt sig tilbage fra offentlig Fremtræden i den sønderjydske Sag, og de faa Indlæg, han havde givet, bar ikke Forfatternavn, men var undertegnet „En Nordslesviger" — saaledes „Den nationale Stilling i Nordslesvig. I Anledning af Traktaten af 11. Oktober 1878" og Ordskiftet med Frederik Barfod om Danmarks Grænse, hvor han giver Løsenet: „Rigets Skel sat der, hvor Folket har sin Grænse"[3]; men 8. Maj 1883 indledede han paa et almindeligt Studentermøde, som Studenterforeningen havde indbudt til, en Discussion om den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Frederik VII.s Tid, og 1886 talte han i Studenterforeningen om Sønderjyllands særegne Plads i vor historiske Udvikling. I det første Foredrag var det især hans Udtalelser om den indre Styrelse i Slesvig mellem Krigene, der vakte Opmærksomhed, og da navnlig hans Udtalelser om Sprogrescripterne, som han karakteriserede som et Overgreb mod Befolkningen og en politisk Uklogskab. De ledende Mænd havde været hildet i Doktriner, uden dybere Kendskab til de ejendommelige Forhold dernede og uden Tillid til hvad der kunde naas ad frivillig Vej og gro stille og langsomt af sig selv. I Foredraget 1886 viste han, hvorledes Slesvig gennem Tiderne havde været en Bro for Indflydelse fra Syd og en Dæmning mod det vældige Folkehav — i denne Dobbelthed egenartet og rigt. „Hvad der for betragtningen synes at være modsætninger, ligger ofte uadskillelig

[1] Brev til Povl Hansen 31. Dec. 1893 (Breve S. 343).

[2] For „Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse" der var nøje knyttet til Højskolen, udarbejdede han 1879 *Valdemar Sejr*, en Samling af Kilder af forskellig Art til Danmarks Historie i Tiden 1201—1241. Det var Jørgensen, der havde givet Selskabets Leder Ideen.

[3] Dansk Folkeblad 1. Okt. 1879—15. Jan. 1880 og 1. Jan.—15. Febr. 1880.

sammenknyttet i det virkelige liv, ja man kan sige, at der på bunden af ethvert historisk forhold af stor og varig betydning både hos den enkelte og hos hele folk ligger en dialektisk dobbelthed, en tvetydig forudbestemmelse, som betinger udviklingens t rke. Og således har Sønderjyllands særlige plads i vor historie været denne, på én gang at være en formur mod tyskheden, en rvågen grænsevagt, og et organ for den mest umiddelbare påvirkning, den fyldigste forståelse af det fremmede. — — Rent ideelt betragtet er dette vort største nationale tab ved den ulykke, som traf os i 1864; vi er som folk bleven fattigere, det er en stræng, som er brusten. Det danske Sønderjylland repræsenterede den naturlige uro overfor Tyskland, det tvetydig skiftende, men altid levende forhold til dette beslægtede og så forskellige folk; det var et selvstændigt organ for vor nationalitet"[1]. Det var Tanker, som allerede havde fundet Udtryk i „Georg Zoega" og „Fyrretyve Fortællinger", men nu førtes frem med Myndighed for en lyttende Forsamling. Disse Foredrag blev ikke uden Betydning; de bidrog til at kalde den akademiske Ungdom frem til et Arbejde, der skulde støtte Nordslesvigerne. 1887 og 1888 stiftedes „4 S" og „To Løver", for hvis Fællesudvalg Jørgensen blev Formand. Samtidig kom H. P. Hanssen til København for at ruste sig til sin Gerning. Han søgte til sin sønderjydske Landsmand, blev ligesom H. V. Clausen hans Discipel og tilegnede sig hans Syn paa den nationale Kamps Maal og Midler. Gennem H. P. Hanssen kom A. D. Jørgensen til i stor Udstrækning at tilrettelægge og lede Arbejdet i Nordslesvig. Han ledede det ud over sine Dage, thi 1920 blev Rigets Skel sat, hvor Folkets Grænse gik. Alt dette falder dog udenfor denne Bogs Rammer; her skal kun nævnes, at det var efter Tilskyndelse af Jørgensen, at „Sønderjydske Aarbøger" 1889 blev sat i Gang under Redaktion af H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau. Den første Afhandling var *Gråstens ældste historie*; derefter fulgte *En berømt svensk slægt fra Nordslesvig. Ullerup Sogns ældre historie. To gamle herregårde på Haderslev nes. Frisernes*

[1] De to Foredrag blev trykt i „Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger d. 4. Oktober 1887 af nordiske Forfattere" og optrykt i Hist. Afhandlinger IV, S. 80—116. Referat af Mødet 8. Maj 1883 findes i „Nationaltidende", „Berlingske Tidende" og „Morgenbladet" 9. Maj.

indvandring i Sønderjylland. Mårkær kloster i Angel. Herregårdene på Als i det 16. århundrede.

Det skønnes af *Peter Schumacher Griffenfeld*, som udkom 1893—1894, at A. D. Jørgensen nu stod midt i „vita activa" med adskillig Erfaring om Brydninger mellem samtidigt virkende Kræfter og med rig Lejlighed til i Arkivet at faa Overblik over og dybtgaaende Kendskab til Fortidens Liv. Ligesom et tilfældigt Fund i sin Tid havde faaet ham til paa ny at vende sine Tanker til Steno, vakte Fundet af Griffenfelds Proces en gammel, slumrende Interesse og førte ham ind i omfattende Studier i halvfjerde Aar. Derimod er der intet, som tyder paa, at han har faaet Tilskyndelse fra J. A. Fridericias Anmeldelse af Otto Vaupells Bog „Rigskansler Grev Griffenfeld" med klar Redegørelse for det Arbejde, der skulde tages op, de Spørgsmaal, der maatte besvares[1]. Han synes overhovedet i ringe Grad at have faaet Impulser fra den videnskabelige Debat. — Det var fra Begyndelsen hans Agt at følge Griffenfelds personlige Udvikling, som han havde fulgt Zoëgas, Stenos, Brorsons og Ewalds Liv, men Bogen om Griffenfeld maatte efter sit Æmne faa en anden Karakter end Monografierne fra Firserne og af sig selv voxe ud til et Stykke Danmarks Historie igennem nogle Aartier i det 17. Aarhundrede[2]. Jørgensen har samlet og behersker et meget rigt Materiale, og med overlegen Evne har han skildret Tiden og dens Mænd, den unge Enevældes Konsolidering, Institutionernes Opbygning. Om Griffenfelds Indsats i dette store Arbejde lades vi i Tvivl[3]. Han er efter A. D. Jørgensens Opfattelse, der staar i skarp Modsætning til tidligere Fremstillinger med legendariske og conventionelle Træk, en receptiv og smidig Begavelse, men uden skabende Evne, — tilsidst en Spiller, der gribes af Magtsvimmel og falder, ikke

[1] Historisk Tidsskrift 5. R. IV (1883—1884) S. 439.

[2] Samme Forhold i Gabriel Hanotaux: Histoire du cardinal de Richelieu, hvis 1. Bind udkom 1893.

[3] I 285: „Det må i det hele siges, at Schumacher kun i ringe grad var produktiv, også som statsmand. Han kunde ordne og lede, mægle og tilskynde, men selv var han ligesom uden fødende evne. Reformernes historie under enevælden vilde kunne skrives i alle sine væsenlige hovedtræk, uden at Schumachers navn behøvede at nævnes".

ved misundelige Fjenders Intriger, men paa sine egne Fejl. Griffenfeld karakteriseres som en Mand uden Rodfæste og uden historisk Sans, idet han brød med den danske Politik over for Sønderjylland og undlod at gribe Planer, der var fremme, om Indførelse af Rigsstænder, hvorved den nye Regeringsform vilde have faaet Sammenhæng med Aarhundreders Udvikling.

Det har været vort fædrelands skæbne, at de mænd, som stod for styret ved de store vendepunkter, hvor fremragende de end ellers kan have været, manglede dybere historisk sans. Således gik det ved de nordiske rigers samling under én konge, således gik det ved reformationens og enevældens indførelse, og således er det atter gået i vore dage. Mænd med store evner og en rig dannelse, med de ædleste forsætter og en levende fædrelandskærlighed, — men uden blik for det beståendes ret og den naturlige udviklings krav. Derfor alle disse skibbrud for ideer og personer!

Hvad mændene fra 1848 har været for vor tid, det var Griffenfeld for enevældens barndom. Han forefandt enevælden som en kendsgerning, men en kendsgerning af samme art som den engelske republik under Cromwell, den svenske absolutisme under Karl XI. Han gjorde det til sin opgave at grundfæste denne statsordning, at føre den ud i sine konsekvenser og sætte den i system. Ingen anden har i samme grad som han knyttet sit historiske navn til denne gerning; det er hans ære, at han satte alle sine evner ind på dette mål, og at han nåede det så fuldstændig. Men uadskillelig derfra er også det store ansvar for hvad vi har tabt ved dette fuldstændige brud med fortiden, denne folkets selvopgivelse for al fremtid. Mange grunde havde bidraget til at diktaturet for en tid tilfaldt kong Frederik III og hans mænd; men denne umyndiggørelse for bestandig, denne lammelse i hele folkelegemet gennem slægtsaldre var en tilskikkelse, som burde kunne være undgået og som rimeligvis kunde være undgået, dersom denne ene mand havde haft større respekt for sit lands traditioner, mindre tillid til egne doktriner[1].

Klagen over, at en naturlig Vext Gang paa Gang er bleven standset, rejses idelig i A. D. Jørgensens sidste Aar. Den har dyb Sammenhæng med hans Natur og Oplevelserne hjemme, hans

[1] I 349—350. Meget givende Recensioner af J. A. Fridericia i „Politiken" 11. Febr. 1893 og 27. Aug. 1894, samt i „Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, 1894, S. 439—460. „En Redegørelse" S. 162. D. Schäfer udtalte sig meget anerkendende (Hist. Zeitschrift LXXVI, 1896, S. 146) og var af den Mening, at Værket burde oversættes til Tysk.

stadig klarere Forstaaelse af alt det, der gennem Tiderne var voxet fast sammen i Slesvig, hans Tro paa de Værdier, som gemtes i primitive Sind og under umiddelbare Livsformer. Den lyder i Fremstillingen af Tiden 1814—1852, det Stykke af „Danmarks Riges Historie", som det faldt i hans Lod at skrive, og i de Arbejder, der var Forstudier dertil: *Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig* og et Foredrag holdt i Videnskabernes Selskab: *Forhandlingerne om Forfatningsspørgsmaalet i det danske Monarkis Lande 1814 til 1846*[1]. „Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig" var i første Form en Tale, der blev holdt 8. Sept. 1894 i Skibelund Krat, hvor mange Mennesker fra begge Sider af Grænsen var til Stede i Anledning af Halvhundredeaarsfesten for Grundlæggelsen af Rødding Højskole. A. D. Jørgensen, der kom fra Studiet af Christian VIII.s Dagbøger, gav her en ny Vurdering af Kongen, hos hvem han fandt, ikke den svage Karakters Vankelmod, men den overlegne Personligheds Mod og Konsekvens, en gennemført Stræben efter at gøre Ret og Skel mellem dem, der kæmpede om Slesvig. Foredraget vakte megen Kritik; det ny Materiale, der blev fremlagt, overbeviste ingenlunde; man mente, at det var Jørgensens Tro paa den langsomme, organiske Udviklings Ret, der havde præget Billedet[2].

Fremstillingen i „Danmarks Riges Historie" afviger meget fra den Opfattelse af Udviklingen, der havde vundet Hævd. Det gælder Jørgensens Skildring af Frederik VI.s Tid, idet han i Overensstemmelse med A. S. Ørsted stærkt fremhæver den rige aandelige Udfoldelse trods Nederlag og Fattigdom, mens den yngre Generation, Slægten fra Fyrrerne, kun havde vidst at berette om Stagnation; det gælder hans indtrængende, forstaaende Redegørelse for de Kræfter, der brødes inden for Helstatens Rammer, og det gælder fremfor alt Værdsættelsen af Christian VIII og Dommen over den nationalliberale Politik. Han erkender fuldtud hvad de ledende Personligheder har udrettet ved deres ildfulde Arbejde for Frihed og Danskhed, men klager bittert over, at de har været uden dybere Forstaaelse af den historiske Ud-

[1] Hist. Afhandlinger III, S. 247—265; 389—424.

[2] Aage Friis i „Dannebrog" 31. Dec. 1894, 2. Jan. 1895. P. Munch i „Tilskueren" XII (1895) S. 794—814. L. Koch i Hist. Tidsskrift 6. R. VI (1895—1897) S. 279—292. J. A. Fridericia i „Politiken" 11. og 13. Nov. 1895.

viklings Betingelser: „Blændede af Idealernes Glans følte de sig kaldede til at omstøde og genføde alt og at gøre det i den kortest mulige Tid, og de manglede Øje for at se, hvor meget af det, de krævede, der alt var levende til Stede og blev baaret frem i trofast Arbejde, om end ikke med de Ord og paa den Maade, de selv brugte"[1]. Det er en Fremstilling, der giver meget og paa mange Punkter fængsler og bedaarer, men, ikke blot i Vurdering, men i hvad der drages frem og skydes tilbage, en saare subjectiv Fremstilling[2]. Den blev kun et Fragment. A. D. Jørgensen skulde have afsluttet „Danmarks Riges Historie" med 1864, men naaede ikke at behandle de tolv sidste skæbnesvangre Aar. Han døde 5. Oktober 1897.

I *Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab*, der blev udsendt fire Aar efter A. D. Jørgensens Død, er der et Stykke, man hæfter sig ved. Det er Skildringen af Rythmen i hans Liv, de intense Arbejdsperioder vexlende med Hviletider, der til en Begyndelse kun er Mathed og Tomhed, men gemmer en ubevidst Beredelse. „Det er som rovfuglens hvile i luften på de spændte vinger, ikke som kvægets på græsgangen eller som hestens i sin bås. Store syner drager forbi øjet, snart i solens klare lys, snart i nattens drømmerige skær; til andre tider skyder tågeblokke sig frem under det høje leje, og den hele verden ligger gråt i gråt. — — Så viser der sig helt uventet et nyt emne, eller et gammelt emne dukker på én gang op i erindringen som nyt, — og med lynets fart slår tanken ned på det som en ørn på sit bytte, glemmer alt, ser kun det ene og helmer ikke, før det er fældet"[3]. Det er en Kunstners Rythme og Inspiration. A. D. Jørgensen var i sine unge Aar en Drømmer, omtumlet af Stemninger, en Romantiker, der vilde favne alt, og saaledes blev han i Grunden ved at være. „Nat og dag, sommer og vinter skulde aldrig aflade i hans sind; det var vilkåret for at han kunde blive hvad han blev, at livets strøm aldrig stivnede eller udtørredes for ham i sit løb gennem

[1] Danmarks Riges Historie VI A, S. 384.

[2] Det første Afsnit (1814—1838) udkom 1896, det andet (1838—1852) 1898. En Recension af Tidsrummet 1814—1838 gav Marcus Rubin i „Tilskueren" 1897, S. 465—487. Han ankede over, at Jørgensen næsten ganske havde ladet de økonomiske Forhold ude af Betragtning.

[3] S. 181—182. Jfr. Brev til C. F. Monrad 25. Jan. 1863 (Breve S. 4).

kendsgerningernes riger"[1]. Det indre Livs Bølgegang gaar gennem hans Skrifter. Den mærkes i Indhold saavelsom i Sprogets Klang. Hvad ovenfor er berettet om Værkernes Tilblivelse har givet mere end eet Exempel paa hans bratte Nedslag paa de Æmner, han kastede sig over. Der laa her en Fare, som Jørgensen ikke undgik. Han fastholdt ofte den Opfattelse, han havde faaet ved første Blik, uden at prøve den, mens Arbejdet skred. Det Billede, der umiddelbart havde fremstillet sig for ham, øvede sin Magt.

Men der var ved Siden af denne A. D. Jørgensen en anden, der traadte mere frem, alt som Arv og Tradition med Aarene gjorde sig stærkere gældende, — Manden, bunden til Slægt og Stavn, den selvhævdende Sønderjyde med de store organisatoriske Evner. Denne Dobbelthed har voldt Spænding, men var med det samme hans Rigdom.

A. D. Jørgensen siger i Redegørelsen, at det var 1864, der gjorde ham til Historiker, idet han ved det haarde Slag blev tvungen ind i en Revision af Danmarks Fortid. Det var dog kun Stødet, som kom udefra. Den historiske Drift havde været i ham, og der er en indre Sammenhæng i hans Liv. Alt det, der var givet ham hjemme, det, som foregik omkring ham og i ham er Forudsætninger for hans Forskning. Indtryk fra hans Barndom og Ungdom og siden hen klog Iagttagelse hjalp ham til at tyde Sønderjyllands Fortid og paavirkede hans Anskuelse af historisk Udvikling. Hans Tro til det, som gror i Folkegrunden, og Mistillid til raske Reformer er paa sin Vis den nordslesvigske Bondes Konservatisme og stejle Holdning over for Indgreb og Regereri. Langt tilbage i hans første Ungdom ligger Drømmen om at skrive Sønderjyllands Historie. Den store Sønderjyllands Historie, han planlagde sidst i Halvfjerdserne, blev aldrig fuldført, men den er til Stede i saa at sige alt, hvad han har skrevet, — en Historie, meget forskellig fra de gamle Slesvigeres tunge Skrifter om Byer og Slægter og lærde Mænd, varmhjertet og fordomsfri, dybtgaaende og vidtskuende, rækkende ud over Grænselandet. Jørgensen fremdrager atter og atter Slesvigs Betydning som Bolværk mod den tyske Expansion og som Port for de fra Syd kommende Ideer og Kulturformer. Slesvigs Historie voxer ud til Historien

[1] A. D. Jørgensen om Zoëga (Georg Zoega, S. 63).

om Sammenspillet i dansk og tysk Aandsliv, og Tanken om en Fremstilling omfattende det 18. Aarhundrede og første Halvdel af det 19. Aarhundrede dæmrer for ham i hans sidste Tid. Dette Sammenspil havde jo været Del af hans egen Udvikling. Sønderjyllands Historie, som den sankes sammen rundt i A. D. Jørgensens Værker, Afhandlinger og Foredrag, blev Hovedstykket i Revisionen af Danmarks Fortid. Den er hans store Indsats i vor Historieforskning, en Tilskyndelse til meget Arbejde.

JOHANNES STEENSTRUP

1844—1935

Johannes Steenstrup, Naturforskeren Japetus Steenstrups Søn, var en Ætling af gamle Præsteslægter — Præster i Thy og slesvigske Præster, der havde levet i Studier og Fattigdom. Han bar Præg af disse viljestærke Forfædre. Mærkelig er hans Lighed i Ydre som i Indre med Oldefaderen, den myndige, karakterfulde Thisted Amtsprovst Christian Ehrenfried Carstensen, der var født i Nordborg 1749.

Skønt Steenstrup tidlig fængsledes af Danmarks Oldhistorie, valgte han Juraen, idet han ikke troede, at hans Evner gav ham Ret til at søge uden for Brødstudiernes Bane, men iøvrigt var den Viden og Træning, han fik under det juridiske Facultet, af stor Betydning for hans Udvikling, og Retshistorien blev en central Interesse Livet igennem. Hans første Forsøg, Besvarelsen af Universitetets Prisopgave for 1865, gjaldt den danske Panterets Historie før Christian V.s Lov. Efter Embedsexamen kastede han sig over Undersøgelser vedrørende Danmarks indre Forhold, specielt Landboforhold i det 16. og 17. Aarhundrede, men førtes snart længere tilbage i Tiden, og da Caspar Paludan-Müller 1871 offentliggjorde sin Studie „Om Kong Valdemars Jordbog", mødte den unge Jurist som Defensor for Skranken med sit Forsvarsskrift *Studier over Kong Valdemars Jordebog* (1874). Skriftets Introduction var en Fremstilling af de væsentlige Dele af Danmarks Forvaltning og Samfundsforholdene i det 13. Aarhundrede, mere indtrængende og omfattende end tidligere var forsøgt i Litteraturen; derefter fulgte en Redegørelse for Manuscriptets Indhold med en palæografisk Analyse, som dog ikke blev ført til Bunds;

---

[1] M. Grohshennig: Provst Jørgen Carstensens Slægt (1912) S. 7.

endelig en Tolkning af de kameralistiske Partier[1]. Mange Aar senere karakteriserede Erslev i Forordet til „Valdemarernes Storhedstid" Steenstrups „Studier" med Henblik paa hvad her var givet til Oplysning om Danmarks indre Forhold som „dette Værk, der indeholder saa uendelig meget mere end Titlen lover, og som man priser højere, for hver Gang man vender tilbage til det".

1873—1875 var Steenstrup i Stockholm og Uppsala, London og Paris. I Foraaret og Sommeren 1875 hørte han i München Retshistorikeren Konrad Maurers Forelæsninger og havde levende og frugtbar Meningsudvexling saavel med Maurer som med den unge Karl v. Amira, der snart skulde vinde et Navn. Det var Maurer, der tilskyndede Steenstrup til at gaa den videnskabelige Vej, Universitetsvejen; stærkt trængte han ind paa den tøvende og usikre, som nu var over de 30 Aar[2]. Usikkerheden gjaldt dog ikke Forskerarbejdet. Steenstrup søgte de store Opgaver og forberedte et Indhug i den Strid, der stod mellem Retshistorikerne om det nordiske Elements Betydning i normannisk Ret. 1871 havde Heinrich Brunner i „Die Entstehung der Schwurgerichte" hævdet, at normannisk Ret udelukkende havde frankisk Grundlag. Steenstrup gik imod den Mening og førte sit Angreb paa bred Front, idet han tog Undersøgelsen vedrørende Vikingetogterne op fra deres tidligste Forekomst i Overleveringen og over hele deres Omraade og satte sig som Maal at prøve, i hvilken Grad Nordboerne havde præget de forskellige Egne, hvor de fæstede Bo. 1876—1882 udkom *Normannerne*. De tre første Bind er Forarbejder, en Kortlægning, der trods angribelige Punkter har været af afgørende Betydning for Studiet af Vikingetidens

---

[1] Det har under de mange Aars Discussion ikke været fremhævet, at Kalenderen i Cod. Holm. A 41 (nu i det danske Rigsarkiv) er en Copi fra et Psalterium i Kongeslægtens Eje. De store smukke billedprydede Psaltere indledede med en Kalender, var de høje Herrers og Damers Andagtsbøger sidst i 12. og Begyndelsen af 13. Aarhundrede — exempelvis Dronning Ingeborgs Psalter i Chantilly, Dronning Mechtildes Psalter (Thott 143 fol.) i kongelige Bibliothek i København, Margrethe Skulesdatters Psalter i Kobberstiksamlingen paa Musæumsøen i Berlin. I Kalenderen indførtes ofte Dødsnoter.

[2] Steenstrups Brev til Bricka 8. Juli 1875, til Hjemmet 28. Juli s. A.; Maurer til Steenstrup 8. Sept. 1875.

Historie[1]. Med Bd. IV „Danelagen"[2] gives det egentlige Indlæg i Retshistorikernes Proces, en skarpt afgrænset Undersøgelse, der resulterer i, at de skandinaviske Erobrere og Nybyggere i det 9. Aarhundrede har sat dybe Spor i Indretninger og Samfundsforhold i det nordøstlige England. Bevismaterialet var ganske overvejende hentet fra Love og Diplomer fra Tiden før 1066, thi det rige Stof fra den følgende Periode, der viser den nordiske Indflydelses sejge Styrke, laa endnu for Størstedelen utrykt og ukendt. „Danelagen" blev ikke oversat til Engelsk og gav derfor ikke engelske Forskere nogen Tilskyndelse. Tilskyndelsen til Studier i ældre Retshistorie og Samfundshistorie kom fra Russeren Vinogradoff, der en Foraarsdag 1884 i Oxfords Collegieparker lærte F. W. Maitland, hvilke Skatte Record Office gemte. Baade Vinogradoff og Maitland fik under deres Studier Øje paa den fundamentale Forskel mellem det sydvestlige og det nordøstlige England, den nordiske Bosættelses Omraade[3]. De satte store Arbejder i Gang, og deres Elever har gennem en Række Publicationer og dygtige Undersøgelser uddybet Problemerne, nuanceret Billedet ved Tusinder af smaa Træk, men i alt væsentligt givet en Stadfæstelse af hvad den danske Forsker fremsatte 1882[4].

---

[1] Anmeldelser af Amira i Hist. Zeitschrift XXXIX (1878) og Maurer i Göttingische gelehrte Anzeigen 1880 II. Gustav Storm: Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie (1878). Maurers Recension er vidtomskuende og klog. Han erkender Steenstrups Skarpsind, men frygter et advokatorisk Moment og minder om, at Kulturindflydelse altid er en Ligning med mange ubekendte.

[2] Steenstrups juridiske Doctorafhandling.

[3] Maitland: Domesday Book and Beyond (1897). Vinogradoff: The growth of the manor (1905).

[4] F. M. Stenton: Types of manorial structure in the northern Danelaw (1910). Stenton: Documents illustrative of the social and economic history of the Danelaw (1920). Stenton: The free peasantry of the Northern Danelaw (1926). D. C. Douglas: The social structure of medieval East Anglia (1927). Douglas: Feudal documents from the Abbey of Bury St. Edmund's (1931). Et Overblik over disse Undersøgelser og deres Resultater — i det Hele over de Arbejder, der kommer ind paa det nordiske Indslag, vilde ikke være uden Interesse.

I sin Raleigh-Forelæsning „The Danes in England" 1927 erindrer Stenton om Steenstrups Indsats; ellers nævnes hans Navn sjældent i den nulevende Generation. Hvad „Danelagen" havde givet, kom iøvrigt klart for Dagen i F. Liebermanns store Udgave „Gesetze der Angelsachsen" (1903—1916). Lieber-

I September 1882 blev Steenstrup Caspar Paludan-Müllers Efterfølger som Professor i Nordens Historie og Antikviteter (Professor Rostgardianus). Han fik nye Pligter, lagde Normannerstudierne til Side og forberedte andre Arbejder. Gennem et Tiaar kom en Række Bøger og dybtborende Afhandlinger — 1886 *Vornedskabet hos den danske Bonde* og 1887 *Nogle Undersøgelser om Fæstebondens Retsforhold i ældre Tid*[1], 1888 *Den danske Bonde og Friheden*, otte Foredrag, holdt i Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning, 1889 *Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1891 *Vore Folkeviser fra Middelalderen*, 1892 *Fra Fortid og Nutid*, en Samling Skitser og Essays, deriblandt et Stykke om Christian Olufsen, som giver en Karakteristik af denne mærkelige Mand og indirekte siger ikke saa lidt om Steenstrup selv, 1894 *Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie* og 1896 *Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stedsnavne*[2]. Det er Manddomsaarenes Udfoldelse.

De to store Afhandlinger i Historisk Tidsskrift 1886 og 1887, der har Sammenhæng med de landboretlige Studier Aar tilbage, er fasttømrede Undersøgelser, paa eengang kritiske og positive, med Udblik til andre Landes Forhold. Kritiken rettes ikke alene mod Enkeltheder, men rammer hele det Syn paa Udviklingen, der havde gjort sig gældende hos Historikere og Skribenter siden Slutningen af det 18. Aarhundrede, den følelsesbetonede Fremstilling af Bondestandens Trællekaar i Middelalderen, under Adelsvælde og Enevælde. Processen bliver dog ført med nogen Ensidighed[3].

Det ypperste gav de stringent gennemførte Studier fra 1894 og 1896 „Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie" og „Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stedsnavne". Udgangspunktet for den første Afhandling er Kong Valdemars Jordebog. Steenstrup gør opmærksom paa, at de af

---

mann, den meget krævende, erkendte Steenstrups omfattende Studier, juridiske Skarpsyn og Combinationsevne.

[1] Historisk Tidsskrift 5. R. VI, S. 339—462, 655—714.

[2] Historisk Tidsskrift 6. R. V, S. 313—366; 6. R. VI, S. 353—388.

[3] J. A. Fridericias Bemærkninger i Hist. Tidsskrift 6. R. II, S. 560 ff.; Erslevs Indvendinger i Hist. Tidsskrift 8. R. II, S. 71 ff. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage XV—XVI.

Falsterlistens Landsbyer, hvis Navne har Endelsen -lev og -by, har et større Jordtilliggende, Landsbyer med Navne endende paa -inge og -torp et mindre Tilliggende. Hvad her er givet, efterprøver han ved Hjælp af Matriklen fra 1844 og faar ydermere ved at udvide Undersøgelsen til andre Landsdele sine Observationer fra det begrænsede Omraade stadfæstede. Denne Studie fører umiddelbart over til den anden Afhandling, hvori det paavises, at Stednavne med Endelsen -lef og -ryd (uden Undtagelse) og Stednavne endende paa -torp og -sted (med faa Undtagelser) er sammensatte med et Personnavn, og at de hedenske Gudenavne aldrig indgaar som Forled i Stednavne, hvis Efterled betegner Bolig eller Bebyggelse, men kun knyttes til Betegnelser for Naturforhold. Væsentligt er, at Steenstrup tolker Navnegrupper, mens man oftest før ret vilkaarligt tolkede Navn for Navn. Som sine Iagttagelsers almindelige Resultat hævder han den strenge Lovbundethed i gammel Navneskik. Den Grundvold, der her er lagt, har været bærende for Stednavneforskningen hjemme og er den betydeligste Indsats fra dansk Side i nordisk Arbejde paa dette Omraade[1].

„Vore Folkeviser fra Middelalderen. Studier over Visernes Æsthetik, rette Form og Alder" er et Forsøg paa at skelne det ægte og oprindelige i Overleveringen fra det senere tilsatte, en æggende kritisk Undersøgelse, fuld af friske Iagttagelser og Ideer. Uforbeholdent tilkendegav Gaston Paris og Eugen Mogk, Henrik Schück og Kristoffer Nyrop, hvor meget de fandt i denne Bog, hvor vigtige dens Resultater var for det sammenlignende Visestudium. Den har samme faste Opbygning som Afhandlingerne i Historisk Tidsskrift og er i Grunden en Afhandling eller en Række

[1] Umiddelbart efter Steenstrups Afhandlinger og affødt af dem fremkom 1897 i Historisk Tidsskrift 7. R. I Bd. en værdifuld Undersøgelse „Danske Personnavne og Stednavne", der gav Støtte for en Tidsfæstelse af Bebyggelsen. Forfatteren var stud. mag. Sigurd Nygård, som døde i en ung Alder 1909. (Breve vexlede mellem Steenstrup og Nygård i det kgl. Bibliothek. — Danske Studier 1936). — I Sverige har man prøvet Steenstrups kameralistisk-statistiske Metode. — Jöran Sahlgreen: -sta-namnen i Närke (Namn och bygd XV 1927); Ivar Lundahl: Falbygdens by- och gårdsnamn (1927); Gösta Franzén: Vikbolandets by- och gårdsnamn (1937). — Peter Skautrup: Sønderjyllands Stednavne (Sønderjydske Aarbøger 1937).

Afhandlinger som saa mange af Steenstrups Bøger. En skarpt formuleret Thesis var hans bedste Form[1].

„Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede", der blev skrevet i Anledning af Den historiske Forenings halvhundredaarige Bestaaen, har en anden Karakter, men bærer iøvrigt sin Forfatters Præg. Steenstrup havde særlige Forudsætninger for at skrive denne Bog. Han havde taget Æmner op efter N. M. Petersen, J. E. Larsen, H. F. J. Estrup, Peter Erasmus Müller, H. M. Velschow; hans Kendskab til de foregaaende Slægtleds Arbejde var alsidigt og indtrængende, hans Samfølelse stærk. Man kan synes, at Pietet gør Billederne blege; det gælder ikke dette Skrift alene. Steenstrup havde et skarpt Blik og dømte fyndigt, men følte det altid som en Pligt at være loyalt forstaaende og mildt fortolkende, naar han greb Pennen for at skildre en Personlighed. Paa den anden Side er Redegørelsen for Kampen om Slesvig og for de norske Historikeres Holdning efter 1814 tiltalende ved overlegen Ro og Saglighed. Saavel Schäfer som Ludvig Daae har fremhævet dette Træk. Bogen spænder kun over Tiden 1801—1863; det korte Aaremaal forklarer for en Del, at Fremstillingen ikke er kommet ind i en større Sammenhæng. Man savner de kraftige Linïer, der skal antyde Udviklingen og vise Forbindelsen med Arbejdet ude i Europa.

Op mod Aarhundredskiftet lagde Steenstrup Haand paa sin Part af „Danmarks Riges Historie", Oldtiden og den ældre Middelalder, der udkom 1897—1904. *Nogle Undersøgelser over Danmarks ældste Inddeling* (1896), *Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten ved den historiske Tids Begyndelse* (1900), og *Venderne og de Danske før Valdemar den Stores Tid* (1900) var Forstudier. I det af Steenstrup skrevne Afsnit indgaar ogsaa den forhistoriske Tid. Han fastholdt her sin Faders Mening, at Gravene og Køkkenmøddinger er to Sider af samme Tidsalder; Worsaaes Tvedeling af Stenalderen anerkendte han ikke. Alt hvad der gives i „Danmarks Riges Historie" om Land og Folk og Kulturforhold i den

[1] I Dansk Litteratur-Tidende for 1814 skrev Peter Erasmus Müller en Anmeldelse af Abrahamsons, Nyerups og Rahbeks „Udvalgte danske Viser fra Middelalderen", hvori han rørte ved adskillige af de Spørgsmaal, der drøftes i Steenstrups Bog, og paa mange Punkter naaede samme Resultater.

ældre Middelalder præges af Steenstrups store Kyndighed, men Fremstillingen af Rigets Historie er traditionel, thi det er Saxos Opfattelse af Udviklingen og Saxos Mening om de ledende Personligheder, der er bestemmende for Steenstrup som for de fleste af hans Forgængere, en følgestreng metodisk Prøvelse af den litterære Overlevering er ikke forsøgt. Han erkendte fuldt ud Betydningen af Niebuhrs Rydningsarbejde i Roms ældste Historie, hans Livius-Kritik og hans syntetiske Evne, men veg tilbage fra en Analyse af den danske Middelalders Livius. Ligesaalidt paavirkedes han af samtidige Forskere, der førte Kritikken direkte ind paa hans Territorium — Waitz med den lille, men meget givende Undersøgelse „Zur Kritik dänischer Geschichtsquellen" (1887) og Erslev med Afhandlingen „Sven Estridsøn og Biskop Vilhelm" (1892), et djærvt Stykke Saxo Kritik. Pietet bandt ham; dertil kom en vis Skepsis over for haandfast Methode i Slægt med de respektløse Meninger, som Ottokar Lorenz gav til Kende i „Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben".

Endnu 35 Aar ind i det ny Aarhundrede forundtes det Steenstrup at arbejde. I Hovedsagen fulgte han de gamle Veje, og, som før, var Afhandlingen den Form, han oftest valgte. Han syntes, at et Værk, som tog det meste af en Historikers Liv, var en Tynge, mens den fri Flugt, hvorunder Forskeren kunde spejde vidt omkring og slaa ned, naar han øjnede Bytte, holdt Sindet ungt. Stednavnestudiet fortsattes med *De sønderjydske Stedsnavnes Vidnesbyrd om Folkets Nationalitet og Historie*[1], det folkelige Skrift *De danske Stednavne. Deres Tolkning og hvad de oplyser om vort Lands Bebyggelse og Folkets Kultur gennem Tiderne* (1908) og *Indledende Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning* (1909)[2]. I dette sidste Skrift prøver han i Tilslutning til Oberst Emil Madsens Arbejder at tolke visse Navnegrupper ved at agte paa de topografiske Ejendommeligheder, og ligesom i Afhandlingerne fra Halvfemserne søger han at finde de Regler, der var raadende ved Navnedannelsen. Ogsaa Folkevisestudiet blev fortsat op gennem Aarene. 1919—1920 offentliggjorde han i Historisk Tidsskrift en meget omfattende Afhandling *De danske Folkevisers ældste Tid og Visernes Herkomst*, der fremhævede Lighed i Form og Indhold mellem

[1] Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie (1901).

[2] Videnskabernes Selskabs Skrifter 7. R., hist. og filos. Afd. I. 3.

den franske Visedigtning og vore Folkeviser og gjorde det sandsynligt, at de var kommet til os med den rige Kulturstrøm, der i det 12. og 13. Aarhundrede udgik fra Frankrig. — *Historieskrivningen i det nittende Aarhundrede* (1921) har meget tilfælles med Bogen om Historiens Studium i Danmark fra 1889. Fremstillingen er ikke skarp og æggende som i E. Fueters „Geschichte der neueren Historiographie", men gaar dybere og er mere alsidigt forstaaende; man mærker, at Steenstrup skriver om det, han har levet i igennem to Menneskealdre. Han havde imidlertid paa dette Tidspunkt atter taget fat paa Studiet af Normannernes Historie, som var blevet afbrudt, men aldrig opgivet. Efter Verdenskrigens Afslutning havde han — nu en Mand midt i Halvfjerdserne — begivet sig til Paris for i franske Bibliotheker at søge det Materiale, de hjemlige Bibliotheker ikke ejede, og 1925 kunde han afslutte *Normandiets Historie under de syv første Hertuger 911—1066,* der var at betragte som femte Bind af „Normannerne". Her skulde den gamle Thesis hævdes, men efter de mange Aar var det blevet ham klart, at Forholdene var mere complicerede, end de i sin Tid syntes. Hans Indlæg falder meget sindigt. Der paavises skandinavisk Indflydelse i enkelte normanniske Retsregler, og nogle Retsudtryk drages frem. I Grunden er Stednavnene hans bedste Bevis. Bogen indeholder ligesom den store Folkeviseafhandling en Mængde Iagttagelser og Undersøgelser, der har Sammenhæng med Æmnet. Ogsaa Fremstillingen af den ældre Danmarkshistorie blev taget op paany, idet han til „Det danske Folks Historie" skrev *Det danske Folk i Vikingetiden og Danevældens Tidsalder* og *Det danske Folk 1042—1241.* Han gennemarbejdede det hele Materiale og Litteraturen, der havde set Lyset, siden „Danmarks Riges Historie" kom ud. Paa flere Punkter faar Fremstillingen næsten en Afhandlings Karakter, idet han Punkt for Punkt prøver de Anskuelser, der er gjort gældende. I Vurderingen af den litterære Overlevering fastholder han sit tidligere Stade.

En Skitse til en Danmarkshistorie af en egen Art udkastede Steenstrup i en Forelæsning i 1905 med den omstændelige Titel: „Skildring af Forandringerne i Danmarks Natur og Fremstilling af de Danskes Forhold til Naturomgivelserne og Benyttelse af Jordbund og Hav fra den historiske Tids Begyndelse til Nutiden"[1].

[1] Ny kgl. Saml. 3467 4to.

Forelæsningen blev aldrig til en Bog, men Brudstykker findes i en Række Afhandlinger fra 1905 og følgende Aar: *Nogle Bemærkninger om Tangen ved Agger. — Har Susaa i den historiske Tid været en sejlbar Strøm til Sjællands Midte? — De danske Kongers Ret til Hvaler og meget store Fisk. — Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie. — Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid. — Jylland og Jyder. — Ældre danske Søbøger og Søkort* m. fl.[1]. Danmarks Land og Folk gennem Aarhundreder var vel Steenstrups dybeste Interesse. Det var det Omraade, hvor hans Ejendommelighed udfoldede sig frodigst under Forbindelsen af Studiet i Marken og Studiet indendørs. Han gik gerne paa Langfart om Sommeren — flere af hans Arbejder udformedes paa Alper og Pyrenæer — men det hjemlige drog paa sin egen Maade. Denne Kærlighed til Danmarks Jord ligger bag en meget stor Del af hvad han har skrevet, men træder især frem i disse Smaaafhandlinger. De viser, hvorledes han færdedes rundt i Landet og brugte sine Øjne som Naturforskerens Søn, hvorledes han hjemme studerede gamle og nye Kort og fordybede sig i Love og Forordninger, Breve og Regnskaber, topografisk Litteratur fra ældre Tid og moderne naturvidenskabelige Specialværker. Til disse Studier slutter sig et lille Essay *Nogle agrariske Betragtninger fra Fortid og Nutid*, skrevet i Forfatterens 88. Aar. Det er polemisk i Introductionen, en Smule paradoxalt i sin Paastand, som Steenstrups Paastande til Tider kunde være. Maaske har han faaet en Tilskyndelse under Læsningen af Fr. Magers Bog „Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogtums Schleswig in historischer Zeit" (1930), men for Resten indeholder Afhandlingen Iagttagelser fra Aar tilbage og Tanker, han oftere har ladet komme til Orde: om Konservatismen, som har præget alt hvad der vedrører vore Landboforhold, om de Gamles gode Viden med Hensyn til hvad der passede til deres Vilkaar og tjente deres Tarv, om Faren ved at bruge en Maalestok, som kun vor Tid har justeret. „Det kan let hænde, at Spørgsmaal, hvorom der efter vor Tids Opfattelse formentlig kun kan fældes én Dom, og hvis Løsning synes at ligge lige for, dog kan i ældre Tider have været knyttet sammen med Forhold,

[1] Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. R. IV, S. 464—468. Hist. Tidsskrift 7. R. VI, S. 108—120, 141—171. Ibid. 8. R. I, S. 153—166; III, S. 1—49; VI, S. 483—492.

der lod Vanskeligheder opstaa, og at Værdier, der nu godkendes af alle, dengang havde en tvivlsom Karakter. Ofte paamindes man om at se sig godt for, og om ikke for hurtigt at lade Nutidssynspunkter være afgørende overfor de gamle Tider"[1]. Man kommer til at tænke paa Chr. Olufsens Ord i hans første Afhandling i Videnskabernes Selskabs Skrifter: „Denne Forklaring om Fællesskabets hidtil ikke noksom bemærkede Oprindelse og egentlige Aarsag er vigtig, dels fordi den tydelig viser, at Jordfællesskabet, hvor meget man end har derimod som gandske upassende med vore Hielpemidler og Methoder langt fra ikke, som man ofte har villet mene, er udsprungen af Uvidenhed eller Stupiditæt hos vore Forfædre, og har været vedligeholdt saa længe alleene af slavisk Vedhængen ved det Gamle, men at dets første Valg har en saare sund og fra alle Sider betragtet, rigtig Tanke til Grund". I det hele maa man under Læsningen af Steenstrups Skrifter om Danmarks Land og Landboforhold stadig mindes Olufsens „Bidrag" med de mange Observationer fra hans Færden rundt i forskellige Landsdele og den ihærdige Grublen over Tingenes Sammenhæng. En dristig Tilbageslutning, som den Olufsen vovede, var dog ikke Steenstrups Sag. Som de fleste af hans Slægtled skyede han Hypotesen, vilde hellere have een sikker Iagttagelse i Haanden end ti af disse Fugle paa Taget.

I de sidste Aar vendte han tilbage til sit Udgangspunkt, Retshistorien, i Afhandlingerne *Nogle Strejflys over Christian IV.s Tidsalder, særligt med Hensyn til Kvindens Stilling* (1930), *Fredløs. Betydningen af denne Straf og Tvang i de sidste Aarhundreder af dens Bestaaen* (1931), *Flertal og Mindretal. En Undersøgelse om Afstemning og Valg i Danmark i ældre Tid* (1934) og *Valdemar Sejrs Død og de ved Tronskiftet vedtagne Ændringer i Landets Styrelse* (1934)[2].

En lidenskabelig Forskerdrift og en Modsigelsens Aand var fremtrædende Træk hos Steenstrup[3]. Hans Undersøgelser havde ofte

[1] Nordisk tidskrift f. vetenskap, konst och industri 1932, S. 405.

[2] Hist. Tidsskrift 10. R. I, S. 1—49, 395—445; II, S. 449—483; III, S. 1—31.

[3] I yngre Aar kunde den polemiske Aand røre sig meget stærkt i ham. Det fik A. D. Jørgensen at føle. Spændingen mellem dem skyldtes dog i Hovedsagen ikke principielle faglige Spørgsmaal, men et personligt Mellemværende. Det var den gamle Historie: to evnerige og ærgerrige Mænd kom hinanden i

deres Ophav i en Tvivl, hvad enten den gjaldt en hævdvunden Anskuelse af et eller andet historisk Forhold eller Tolkning af en Text. Hvad andre gik forbi og ikke ænsede, standsede han ved[1]. Han sad inde med en mangeartet Viden, som i særlig Grad kræves af den, der gransker Nordens ældre Historie. I sin Tid havde Peter Erasmus Müller behersket et meget stort Omraade, men Steenstrup overgik ham i Alsidighed. Vidt og bredt søgte han, men han trængte tillige altid dybere ned i Danmarks Fortid og erkendte de lange Forbindelseslinier, Udviklingens ubrudte Sammenhæng. Det var hans Lyst at prøve og tænke efter egen Drift, paa sin egen Maade[2]. „Hans Veje var stadig hans egne", skrev han om Christian Olufsen, „han lod sig ikke lokke eller drive bestemte Steder hen, han var ikke bange for at bryde af, hvor andre maaske ønskede, han skulde fortsætte. Først og fremmest vilde han, der ret godt kendte sine Evners Grænse, være sig selv; han vilde gruble frit over de Forhold, som han iagttog, og som satte hans Tanker om Nutids og Fortids Tilstande i Naturen og Menneskelivet i Bevægelse; han vilde vel deltage i Livets praktiske Gerning, men iøvrigt iagttage og leve et Liv indenfor sine egne Tanker"[3]. I en Tid, som satte mange Kræfter ind paa Sammenslutning og Organisation, var Steenstrup en enlig Arbejder. Han følte sig umiddelbart tiltrukken af den franske og engelske frie, af ejendommelige Personligheder baarne Forskning og Historieskrivning; han beundrede Guizot og Tocqueville og den skarpsindige, aandfulde F. W. Maitland[4], men stod forbeholden over for en Del af den Litteratur, der fremgik af de tyske Universiteters systematiske Undervisning. Det forekom ham, at den en-

---

Vejen. Maaske har Steenstrup været den mest udæskende; men hans Svar paa Jørgensens bitre Ord i „En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab" var den fint forstaaende Karakteristik, han gav af sin Modstander i P. Hansen: „Illustreret dansk Litteraturhistorie", 2. Udg. (1902) III, S. 966 f.

[1] Exempelvis Hist. Tidsskrift 7. R. VI, S. 119 f.; 6. R. VI, S. 679. Karl Polheim: Die lateinische Reimprosa (1925) S. 405.

[2] D. Schäfer satte Steenstrup højest blandt danske Historikere i det Slægtled, og paa sin kategoriske Maade udtalte han, at her var Aand, hos andre Flid.

[3] Fra Fortid og Nutid (1892) S. 250.

[4] Ogsaa William Stubbs, der var saa individualistisk som nogen gammel Englænder. T. F. Tout taler om „his dislike of organizing and being organized".

sidige litterære Kildekritik, concentreret om middelalderligt Stof, havde ført til Indsnævring. Tanker i den Retning fremsatte han i „Dagbladet" 23. Marts 1891. „Hjemlige Studier. Fri Forskning og Skole", foranlediget af Erslevs Afhandling „Erik Plovpennings Strid med Abel, Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie". Det var en Advarsel imod den dominerende Indflydelse fra Tyskland, der kunde føre til et ensporet historisk Studium, men ikke ment som en Kritik af Erslevs Universitetsundervisning — om den raadede kun een Mening[1].

I meget lignede Johannes Steenstrup Harald Hjärne — samme Tynge og Egensind, samme Uafhængighed og mandige Etos og samme universelle Lærdom. Samme hvasse Kritik af sentimental Betragtning af Fortiden og samme Skepsis over for Methode og Dogme. Men mens Hjärne øvede en stærk og omfattende Indflydelse i Uppsala gennem sin Universitetsgerning og maaske mest i friere Samvær med Studenterne, hvor han, paradoxal og udæskende, gav af sin Fylde af historisk Viden og politisk Erfaring, virkede Steenstrup i det stille og paa de enkelte. Hans Forelæsninger var fastopbyggede, og de Skriveøvelser, han efter det juridiske Facultets Praxis begyndte i sit første Semester, gav Udsyn, men Ordene faldt stammende og famlende, og det var ham næppe klart, hvor ringe Forudsætninger unge Studenter havde for at følge hans indholdstunge Fremstilling; men, naar Studenterne kom til Skelsaar og Alder, lærte i hver Fald en Del af dem, at han havde meget at give, og hans særprægede Personlighed fik Betydning for deres Udvikling. Selve det dialektiske Forhold mellem, hvad Steenstrup gav, og hvad Erslev gav, virkede æggende.

[1] Erslevs Svar paa Steenstrups Artikel af 23. Marts kom 6. April. Han gjorde gældende, at al Granskning maatte begynde med Kildekritik, og at Kritiken for ham var Vejen, ikke Maalet. Det forekom ham, at Steenstrup nærede „en lidet motiveret Skræk for System og Methode, for Skole og Skolepræg". En Replik af Steenstrup 7. April afsluttede Ordskiftet.

Ogsaa i Tyskland saa kritiske Hoveder med Betænkelighed paa Udviklingen, saaledes J. G. Droysen.

KRISTIAN ERSLEV

1852—1930

A. D. Jørgensen og Steenstrup skød deres Rødder dybt ned i Jorden; paa en Vis var de ældre end deres Aar. Kr. Erslev tilhørte fuldt og helt sin egen Tid. Han var et Hovedstadsbarn, Boghandlersøn fra den gamle Bydel, i Grunden altid ret fremmed over for Land og Folk; — en tidlig moden, tidlig maalbevidst Intellectuel med sjældne organisatoriske og pædagogiske Evner, netop den Mand, dansk historisk Forskning trængte haardt til i Halvfjerdserne.

Ejendommelig er Erslevs Tilknytning til jødisk Intelligens. Han gik i Mariboes Skole, hvis Elever for en stor Del kom fra jødiske Hjem. Marcus Rubin var hans Klassekammerat. Forbindelsen mellem dem knyttedes deres første fælles Skoledag i 1864; siden blev David Simonsen, senere Overrabbiner, og Julius Salomon, fremfor alle dog J. A. Fridericia hans Venner. Sammen med Rubin var han Tilhører hos Hans Brøchner, senere hos Høffding. Mest satte Georg Brandes' Forelæsninger Sindene i Bevægelse[1].

Da Universitetet ikke gav nogen systematisk Vejledning i Historiens Studium, arbejdede Erslev ligesom Fridericia og N. Neergaard mest paa egen Haand. Han fik dog et stærkt Indtryk af Paludan-Müllers Personlighed — der er ingen, han omtaler med saa stor Respekt og Varme som ham — han havde lært af hans Skrifter og lærte vel ogsaa af Forelæsningerne. Der er utvivlsomt Sammenhæng mellem Paludan-Müllers Forelæsning 1873 om

[1] M. Rubin: Nogle Erindringer (1914) S. 42 f. — Erslevs Mindetale i Videnskabernes Selskab over Rubin 1923. — Tale som Rector magnificus 3. Nov. 1911. Han nævner, at han var til Stede ved Georg Brandes' første Forelæsning for 40 Aar tilbage, og udtaler, hvor betaget han har været af „hans fine Kløgt, hans sprudlende Veltalenhed, hans dirrende Energi". (Politiken 4. Nov. 1911).

Kilder til dansk Historie med Redegørelse for, hvorledes Huitfeldts Værk blev til, og Erslevs senere kritiske Rydningsarbejde. At han allerede i sin Studentertid var sat i Gang, skønnes af den Omstændighed, at han 1875 tænkte paa at besvare Videnskabernes Selskabs Prisopgave om Huitfeldts Kilder, Kritik og Anskuelse[1]. Han var iøvrigt i disse Aar ganske dybt inde i numismatiske Studier. Som Skoledreng havde han samlet Mønter, og lige efter sin Studenterexamen blev han C. F. Herbsts Hjælper ved Udarbejdelsen af en Katalog over den værdifulde Samling af middelalderlige Mønter, Chr. Jürgensen Thomsen havde efterladt sig. Da Herbst trak sig tilbage, stod Erslev alene med Opgaven. Der forelaa Optegnelser og Forarbejder fra Thomsens Haand, og den af ham lagte Plan skulde følges. Arbejdet med Mønterne, Mødet med den gamle Empiriker Thomsen har næppe været uden Betydning for Erslevs videnskabelige Udvikling. Det umiddelbare Resultat af disse Aars Studier var *Catalogue de la collection des monnaies de Christian Jürgensen Thomsen. Partie II* (1874—1876) og et Par Afhandlinger *Om Møntregningen i „Valdemars Jordebog"*[2] og *Roskildes ældste Mønter*[3], der reelt og metodisk var Fremstød i dansk Møntforskning. — Et Strejftog paa et helt andet Omraade var Anmeldelsen af J. Ernst Sars: Udsigt over den norske Historie I (1873), der blev optaget i Georg og Edv. Brandes' Tidsskrift „Det nittende Aarhundrede" 1874—1875. Den har en vis Interesse, idet den rører ved Spørgsmaal, som Erslev senere tog op, men det er tydeligt et Forsøg under fremmed Paavirkning, litterært svævende. Hans Træk kommer mere til Syne i en Redegørelse for Striden om Kong Valdemars Jordebog, udarbejdet omtrent ved samme Tid og offentliggjort i Historisk Tidsskrift 4. R. V. Bd. Et overlegent klart Indlæg af denne fremstormende Ungersvend paa 22—23 Aar. De mange Enkeltheder, der havde trængt sig frem under Debatten, skyder han i nogen Grad til Side for at holde Opmærksomheden fast ved det centrale — Spørgsmaalet om, hvorledes Haandskriftet Cod. Holm. A 41 er blevet til, og i

[1] Paludan-Müllers Forelæsning (Ny kgl. Saml. 2424 4to). Hans Tilhørerlister existerer ikke. — C. F. Brickas Dagbog under 8. Marts 1875 (Ny kgl. Saml. 2997 4to).

[2] Danske Samlinger 2. R. IV (1874—76), S. 136—141.

[3] Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed 1875, S. 117—187.

hvilken Grad man kan fæste Lid til Texterne. Han afviser Paludan-Müllers ringeagtende Dom og sætter i Stedet en Hypotese om, at Bogen stammer fra en høj Gejstlig i Kongens Cancelli, der efter sine Interesser har ladet theologisk Litteratur og adskilligt andet, fremfor alt en Del Materiale henhørende til Embedet, afskrive. Hvad der findes i Codex er nøjagtige og troværdige Gengivelser af de Stykker, der blev forelagt Copisten, men Forlæggene for de kameralistiske Partier var Fragmenter, Forarbejder og Udkast, ikke en Helhed, ikke officielle, endelig redigerede Akter. — Paludan-Müller havde sine Betænkeligheder over for Erslevs Hypotese:

Var Samleren af de originale Stykker den Mand, De antager, saa maatte han jo have samlet dem tidligst i Erik Glippings Tid. Hvad vilde han da med Udkast fra Valdemar II's Tid? Hvad vilde han med Smaastykker, hvis hele Betydning var at fastholde et eller andet i et Fortids-Moment brugeligt lille Stykke, der efterat være benyttet kunde være vandret i Forretningsmandens Papirkurv, saa snart det havde gjort sin Nytte i Øjeblikket? For en Mand som Deres kunde disse Stykker kun have en historisk Interesse, ikke en praktisk — ikke engang de fire første — ikke engang de to første; thi nu i Erik Glippings Tid vare alle disse Forhold helt forandrede. Han kunde finde Stykkerne i Arkivet, men ikke bruge dem som Grundlag for sin Embedsvirksomhed: Hvorfor skulde han saa have ladet dem afskrive i monumental Form i Forbindelse med ganske uensartede Stykker, som i det mindste for en Del (ikke alle) havde blivende Betydning for den anden Side af hans Aands- og Embedsliv, — de gejstlige Stykker? — ladet dem afskrive efter en forud lagt Plan om at behandle dem med samme Omhu som disse, — ligesaa noble og betydningsfulde som disse? — Svarer De, at det Ensartede hidrører fra Afskriveren, saa frelser det ikke Deres høie Geistlige som Samler; thi dennes Interesse af at sammenstille Stykker, som for ham ikke havde praktisk Betydning, medens han til Embedsbrug maatte have Opskrift af hvad der nu gjaldt, bliver lige uforklarlig. Denne høie Geistlige synes mig er for svag til at bære Deres Resultat. Skriverbogen forklarer Alt[1].

I Maj 1876 tog Erslev Magisterkonferencen i Historie, og ikke længe efter stod han, den yngste af de unge, blandt Arbejdets Organisatorer. En af de første Dage i September forelagde J. A.

[1] Brev til Erslev 18. Juni 1875. — Erik Kroman giver i Kong Valdemars Jordebog (1936) en Oversigt over den lange Debat og finder gennem en indtrængende Undersøgelse Svar paa Spørgsmaalene om Herkomst og Alder: Haandskriftet er blevet til i Sorø Kloster c. 1300.

Fridericia paa egne og W. Mollerups og Kr. Erslevs Vegne en Gruppe Fagfæller Forslag om at danne en Sammenslutning, der skulde tage fat paa et stringent, systematisk Udgiverarbejde under gensidig Kontrol og indbyrdes Hjælp. Det var ogsaa Fridericia, Mollerup og Erslev, der efter Opdrag af de andre gav Planerne fastere Form og førte de nødvendige Forhandlinger, som ledte til Stiftelsen af „Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie" 28. Januar 1877. Stifterne var — foruden de tre, der havde taget Initiativet — C. F. Bricka, S. M. Gjellerup, A. D. Jørgensen, Fr. Krarup, Oluf Nielsen, Henry Petersen, V. A. Secher, S. Birket Smith, Johannes Steenstrup og C. Weeke. De yngste var i Tyverne, kun een over fyrretyve Aar. Den ældre Generation havde ikke stor Tro til Foretagendet. Paludan-Müller, der klart nok saa, at en ny Samling af vor Middelalders historiske Kilder var fornøden, og ofte havde givet Udtryk for sit Mismod, naar tyske Forskere tog Opgaver op, der burde være danske Historikeres Sag, mente ikke, at disse unge Mennesker bød nogen Garanti for et tilfredsstillende Udgiverarbejde. Det var bedre at lægge det i Hænderne paa de gamle videnskabelige Selskaber, f. Ex. Danske Selskab med H. F. Rørdam som Arbejdets Leder[1]. Men i Göttingische gelehrte Anzeigen i Maj 1877 og i Historische Zeitschrift mod Aarets Slutning fremkom et Par Recensioner af Dietrich Schäfer med skarp Kritik af Rørdams „Monumenta historiæ Danicæ", der karakteriseredes som et principløst, mangelfuldt Udgiverarbejde, ganske upaavirket af den Teknik, der havde faaet Hævd i Tyskland, alt som „Monumenta Germaniæ historica" skred frem. Schäfer føjede hertil kraftige Ord om, hvor paatrængende nødvendigt det var, at Materialet til nordisk Historie blev publiceret paa en Maade, der svarede til Nutidens Krav. Det lød som en Appel for den unge Kreds. Tyske Udgiverarbejder blev Forbilleder for Kildeskriftselskabets Virken.

Det var i disse Aartier tysk historisk Videnskab førte an, og den systematiske Undervisning paa Universiteterne kom i Ry. Unge Dygtigheder, Universitetslærere eller Folk, som haabede at komme frem ad den akademiske Vej, søgte til Tyskland for at lære. Gabriel Monod arbejdede under Jaffé i Berlin og under

[1] C. F. Brickas Dagbog (Ny kgl. Saml. 2997 4to). Det filosofiske Facultets Papirer 1876/44.

Waitz i Göttingen[1]; i 1874 var Godefroi Kurth, i 1877—1879 Seignobos i Tyskland; Gustav Storm opholdt sig 1875 et Semester i Berlin, hvor han hørte Forelæsninger hos Nitzsch, Mommsen og Müllenhoff. Da Erslev i Oktober 1878 drog ud paa sin store Udenlandsrejse, var Berlin hans første Station[2]. En Universitetslærers Gerning stod for ham som hans Maal, og for at forberede sig dertil satte han sig paa Bænk med Studenter, hørte Forelæsninger og gik paa Øvelser. De Forelæsninger, han hørte hos J. G. Droysen og K. W. Nitzsch afveg meget fra de hjemlige; de tog Sigte paa Studenter og var Led i en planmæssig Uddannelse, meddelte positive Kendskaber og gav Tilhørerne Impuls til at orientere sig og fortsætte paa egen Haand. Erslev var begejstret over dem[3] og end mere over Øvelserne med deres aktive Moment. Han deltog i Øvelser hos Droysen og hos Nitzsch, der var Rankes Elev og stærkt paavirket af Niebuhr, og fik Lov til at være med ved de Øvelser, Waitz holdt i sit Hjem en Aften om Ugen med ældre

[1] G. Monod: Portraits et souvenirs (1897) S. 99—115.

[2] „Erslev rejser til Berlin for at gaae paa det historiske Seminarium," noterede A. F. Krieger i sin Dagbog 25. Okt. 1878 uden Kommentar. Et egentligt historisk Seminarium oprettedes først 1882. Professorerne holdt Øvelser i Auditorierne eller privatissime i deres Hjem.

[3] „Jeg, denne radikale Foragter af Forelæsn., som aldrig har kunnet holde ud hos en hist. Professor, jeg er begejstret", skrev Erslev 14. Nov. til Fridericia, „og det vel at mærke, ikke blot over Personerne, men over hele Methoden. Hos *Nitzsch* fremtræder Fordelen ved et læsende Auditorium ved, at hele Forelæsn. maner til og kræver Selvstudium; han skildrer Begivenheder, men standser: det er jo bekendte Ting; han viser Kildesammenhængen: Læs selv Tac. I, 63. Docenten behersker som Baggrund for Emnet hele den almind. Historie og forudsætter Kendskaben dertil hos Tilhør.; deraf Paralleler, Sideblik, alm. Oversigter. *Droysen* er direkte belærende, indfører i Kildernes Arter, deres Gemmesteder, deres forskelligartede Behandlingsmaade; Methoden er ligesaa god som Nitzsch's dertil en genial Personlighed, som strømmer over af lærerige Exempler, slaaende Bevissteder, alt baaret af et indgaaende Studium — —".

Nitzsch læste over ældre tysk Historie. Droysens Forelæsning fra 16. Okt. 1878 til 29. Marts 1879 gjaldt „Die Quellen der Geschichte seit 1500". Erslev fik ikke Lejlighed til at høre Droysens berømte Forelæsning „Methodologie und Encyclopädie der Geschichte". Den gentoges i en lang Aarrække atter og atter, ogsaa 1878, men i Tiden April—August, og 1879, men efter at Erslev havde forladt Berlin. Som en Kommentar til Erslevs Breve fra Berlin kan Carl Neumanns Bog om Jakob Burckhardt (1927) tjene; den giver S. 211 ff. en Karakteristik af Universitetslærerne i Berlin i Halvfjerdserne.

studerende; her concentrerede Arbejdet sig ganske naturligt om Forstudier til „Monumenta Germaniæ historica". Waitz var faa Aar før kaldt fra Göttingen til Berlin for at tage Overledelsen af dette store Foretagende. Han blev maaske mere end nogen anden den, der viste Erslev Vej i Forskning og Udgiverarbejde saavelsom i Lærergerning.

Den sidste Tid i Berlin sad Erslev i Bibliotekerne og studerede Renaissancens Historie, og i Marts 1879 rejste han til Italien, hvor han fortsatte Studiet — nu paa en anden Maade. Verona blev Porten ind til et straalende Foraar. Hans Glæde over Italien, Naturen og Menneskene dernede var overstrømmende, hans Betagelse af Kunsten og Minderne fra Fortiden ganske umiddelbar. Over Venezia, Padova, Bologna og Firenze gik Vejen til Rom, Napoli og Sicilien og derfra til Athen. Efter et Besøg i Paris hastede han hjem for at tage fat.

Om Efteraaret forsvarede han sin Doctorafhandling *Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde.* Karakteristisk var den klare Formulering af Thesis og den skarpe Afgrænsning af Undersøgelsens Omraade, den systematiske Materialeindsamling og Analysen, der gennemføres med Stringens[1]. Det var en ganske speciel Studie. Alene Kirkegodsets Inddragelse og de skiftende Forhold inden for Lensvæsenet kom til Drøftelse; men just paa disse Punkter maatte Undersøgelsen sætte ind for at skaffe Klarhed over, om Kronen varigt hævdede den Sejr, der var vundet ved Statscoupet 1536, — om Udviklingen i Danmark i det 16. Aarhundrede havde fulgt samme Bane som i andre europæiske Lande i Retning af et stærkere Monarki. Af Erslevs Arbejde fremgik, at Kronen ved Kirkegodsets Sækularisation havde faaet Broderparten, Adelen kun en ringe Del, og at Omordningen af Lensvæsenet i den følgende Tid bragte væsentlig Forskydning i Magtforholdet mellem Kongen og Aristokratiet. Samme Tidsalder, samme Problemer havde Hans Forssell behandlet i „Sveriges inre historia från Gustaf den förste" (1869—1875). Erslev

[1] Det omfattende Materiale findes i *Danmarks Len og Lensmænd i det 16. Aarhundrede* (1879). Hertil sluttede sig *Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660* (1885). Erslev tænkte paa at udgive en Fortegnelse over Danmarks Len og Lensmænd indtil 1513, men den Plan blev ikke udført.

har sikkert faaet en og anden Tilskyndelse fra dette i flere Henseender betydelige Værk.

Erslev havde under sit Studium haft Unionstiden til Speciale. Det var et godt Arbejdsfelt, forsaavidt som man rundt om var i Færd med at udgive det diplomatariske Stof (deriblandt Hanserecesserne) og havde begyndt en kritisk Prøvelse af den litterære Overlevering. 1882 udsendte han 1. Del af *Danmarks Historie under Dronning Margrethe og hendes nærmeste Efterfølgere* med Særtitel *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* og en Redegørelse for de litterære Kilder („Studier til Dronning Margrethes Historie", Hist. Tidsskrift 5. R. III), der gik dybere end Schäfers „Dänische Annalen und Chroniken von der Mitte des 13. bis zum Ende des 15. Jahrhunderts" og v. d. Ropps „Zur deutsch-skandinavischen Geschichte des 15. Jahrhunderts", idet han ikke nøjedes med trykte Texter, men søgte til Haandskrifterne. „Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse" har for en stor Del samme Thema som „Konge og Lensmand" — Brydningerne mellem Kongemagt og Aristokrati. For Erslev er det stærke Kongedømme en væsentlig Magtfactor i Staten, og han ser ikke uden Beundring paa de viljefaste Herskere Valdemar og Margrethe. Han viser, hvorledes dynastisk Stræben gennem et Par Generationer har bragt de nordiske Riger sammen i 1380'erne, og giver en indgaaende Skildring af Margrethes kraftige Unionsstyre, der sigter mod en Helstat med dansk Supremati. Ud fra Kendskabet til dette Styre mener han at kunne forstaa hvad der er foregaaet paa det store Møde i Kalmar og i Tiden umiddelbart efter. De Vilkaar, der er skitserede i Brevet af Margrethe Dag 1397, har ikke svaret til Dronningens Ønsker; derfor har hun ladet den definitive Stadfæstelse staa hen. Saaledes er Caspar Paludan-Müllers med meget Forbehold udtalte Hypotese bleven en Hovedhjørnesten i Erslevs Bygning. Gennem Fremstillingen gaar en ret skarp Polemik mod den raadende Opfattelse, Skandinavismens Opfattelse af Unionens Tilblivelse og Margrethes Politik. Efter hvad Erslev siger i Bogen, delte han denne Anskuelse, da han begyndte Arbejdet, men Studiet af Kilderne ændrede hans Syn[1].

[1] I „Synspunkter for Opfattelsen af Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Historie" (Nordisk tidskrift 1883; optrykt i Historiske Afhandlinger II) gav A. D. Jørgensen en Vurdering af Erslevs Skrift, der er klog og

Fortsættelsen af „Dronning Margrethe" fulgte ikke umiddelbart; først 1901 udkom *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland* og *Kalmarunionens Opløsning*. 1883 udnævntes Erslev til Professor og fik meget at tage Vare paa, og nogle Aar senere, da Aftalerne om „*Danmarks Riges Historie*" blev trufne, overtog han at skrive Bind II (1241—1481). En Række Afhandlinger fra Halvfemserne har Sammenhæng dels med hans Lærergerning, dels med Arbejdet paa Danmarks Historie i Middelalderens senere Aarhundreder. Den store Afhandling *Erik Plovpennings Strid med Abel. Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie* ligger i Linie med Redegørelsen for de litterære Kilder til Dronning Margrethes Historie med Sondring mellem Traditionens ældre og yngre Lag; den fortsætter Rydningsarbejdet og undergraver Huitfeldts Autoritet, gør Ende paa Troen paa Huitfeldts „tabte Kilder". Derefter kom andre Stykker med Drøftelse af methodiske Spørgsmaal *Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf — C. Paludan-Müllers Theori om Sagnkritikens Methode* — og *Sven Estridsøn og Biskop Vilhelm. Sagnstudier*[2]. De blev til i de Aar, da Erslev i enkle Regler formulerede Principperne for historisk Methode. 1892 udkom *Grundsætninger for historisk Kildekritik*.

Forarbejder til „Danmarks Riges Historie" er foruden „Erik Plovpennings Strid med Abel" *Akterne i Processen mellem Erik Menved og Jens Grand — Den saakaldte „Constitutio Valdemariana" af 1326*, dertil *Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispestriden 1266* og end flere Stykker, der kom frem i „Historisk Tidsskrift" eller „Kirkehistoriske Samlinger". Men en Del af Forstudierne blev til en hel Bog *Valdemarernes Storhedstid* (1898), der rummer skarp Analyse og omfattende Synthese Side om Side — Undersøgelser om Jordvurdering, Studier over Hallandslisten og Hovedstykket i „Kong Valdemars Jordebog", over Landbovæsen, Kronens Indtægter, Herremandsklassens Oprindelse, og derefter en overlegen Redegørelse for det danske Samfunds og den danske Stats

---

rammende. Hvad Jørgensen siger om Erslevs Forfatterskab minder om den Karakteristik af Edvard Brandes, der findes i Levertins Saml. Skr. XV 160.

[2] Hist. Tidsskrift 6. R. II (1890) og 6. R. III (1891—1892). Fra samme Tid stammer Erslevs Bidrag til O. A. Hovgårds Oversættelse af de tre første Bøger af Polybios' Værk, nemlig en Indledning om Forfatterens Forhold til sine Hjemmelsmænd og en lang Række kildekritiske Noter, føjede til Texten.

Udvikling i Slutningen af det 12. og Begyndelsen af det 13. Aarhundrede. Atter her er Erslevs Opmærksomhed vendt mod den stærke, initiativrige Kongemagt. Tilsidst sættes den hjemlige Udvikling ind i europæisk Sammenhæng, idet Forholdene i Danmark, der sent var draget ind i den vesteuropæiske Kulturkreds, jævnføres med den ældre Middelalders primitive Forhold i England under Ælfred og Edward, i Frankerriget under de første Karolinger. Med Hensyn til enkelte Punkter i Bogens første Afsnit er der rejst Kritik, — det vil med andre Ord sige, at ny Forskning har taget Udgangspunkt fra denne Studie af usædvanligt Maal[1].

Erslevs Parti af „Danmarks Riges Historie" er vel den Del af det store Fællesværk, der har krævet det haardeste Arbejde i Grunden. Siden Suhms Dage var der ikke givet en større Fremstilling af Middelalderens senere Aarhundreder, og „Historie af Danmark" standsede med Aar 1400[2]. Nyere Undersøgelser af speciel Karakter og Behandlinger af kortere Tidsrum inden for Perioden 1241—1481 var faa i Tal. Der er sat en glødende, ihærdig Energi ind i Stofsamling og i det kildekritiske Rydningsværk; det hele er bygget op af ny. Et rigt Fond af sikker Viden er bragt til Veje, men man savner de kraftige Linjer fra sidste Afsnit af „Valdemarernes Storhedstid". Ejendommelig er Modsætningen mellem den radikale kritiske Behandling af Materialet og den Konservatisme, der gør sig gældende, idet Huset rejses. Det synes, som Erslev er gaaet træt i Grundarbejdet, og det træder klart frem, at han er Forsker, ikke Historieskriver, — at den klare Redegørelse, den kritiske Afhandling med Thesis-Karakter er hans naturlige Form.

Doctorafhandlingen og „Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse" var Theser. *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Ophævelse* (1901) hører til samme

[1] P. Lauridsen: Om Skyldjord eller terra in censu (Aarbøger f. n. Oldk. 1903). Henrik Pedersen: Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede (Hist. Tidsskrift 8. R. I). L. Weibull: Kung Valdemars jordebok (1916). V. Hermansen: Hallandslistens Herredssummer (Festskrift til Kr. Erslev, 1927). Sture Bolin: Hallandslistan i kung Valdemars jordebok (Scandia 1929). Sture Bolin: Ledung och frälse (1934).

[2] Historie af Danmark X—XIV omhandler Tiden 1241—1400.

Kategori. Allerede 1877 havde Erslev udtalt, at det gjaldt ved dybtgaaende Studier at naa frem til en retfærdigere Vurdering af Kongen[1], og den Bog, hvis Udarbejdelse strakte sig over en Snes Aar, er et Forsøg paa at hævde Erik af Pommern som den, der haardnakket kæmper for Retten — for Kongens Myndighed, for Unionens Bevarelse og først og sidst for Sønderjylland, men lider Nederlag ikke blot ved egne Brist, men gennem de Svagheder, som laa i Forgængernes, Valdemar Atterdags og Margrethes Værk. Der synes at være for meget af en These i Karakteristikken af Kongen, men Erslev er den første, som klart gør Rede for hans skiftende Retsstandpunkter i den slesvigske Sag[2]. Han viser, hvorledes Erik af Pommern paa Danehoffet i Nyborg 1413 hævdede, at de holstenske Grever i Følge Lensretten havde forbrudt Lenet ved Feloni, men senere tog et andet Stade, idet han fremholdt en abstrakt Theori om, at Feudalismen aldrig havde været kendt inden for Danmarks Grænser, og Slesvig derfor ikke kunde betragtes som et Len. Saa urigtig denne Paastand var, handlede han dog i god Tro. Hans Argumenter hvilede paa hvad han umiddelbart iagttog rundt om sig; hans historiske Viden synes at have været meget mangelfuld — et almindeligt Forhold hos fyrstelige Herrer og deres Raadgivere i de Tider. „Erik af Pommern" er fra Formens Side Erslevs bedste Værk, fast i Composition, klar og enkel, myndig i Stilen. Man tænker uvilkaarligt paa Tocqueville og Fustel de Coulanges. Men litterær Paavirkning er der ikke Tale om. Formen er Manden selv.

Slesvigs statsretlige Forhold havde fanget Erslevs Interesse. 1895 fremførte han i Afhandlingen *Den saakaldte „Constitutio Valdemariana" af 1326*[3] gode Grunde for Ægtheden af Artiklen: „Item ducatus Sunder-Jucie regno et corone Dacie non unietur

[1] „De nyeste Bidrag til Erik af Pommerns Historie" (Hist. Tidsskrift 4. R. VI). I „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie" (1882) skrev A. D. Jørgensen: „Ingen dansk Konge har i samme Grad som han sat hele sit Liv ind paa den Tanke at gjenerhverve Sønderjylland, ingen har bragt et lignende Offer derfor: tre Kroner og sit Eftermæle. Vi, der sent har lært Sagens Betydning at kjende, bør ikke være karrige med vor Tak til hans Minde".

[2] Den skarpe Sondring mellem Kongens to Standpunkter fremsatte Erslev 1889 i en Forelæsning over Danmarks Historie fra Valdemar Atterdags Død til Christian I (Hist. Tidsskrift 7. R. II, S. 292).

[3] Hist. Tidsskrift 6. R. VI, S. 205—248.

nec annectetur, ita quod unus sit dominus utriusque etc." — i Modstrid med den Mening, Werlauff havde gjort gældende i „Antislesvigholstenske Fragmenter". Ogsaa gennem de store Undersøgelser *Frederik IV og Slesvig. En historisk Fortolkning af Arvehyldingsakterne af 1721* (1901)[1] og *Augustenborgernes Arvekrav. En historisk Redegørelse for den sønderborgske Hertuglinies arveretlige Stilling i Hertugdømmerne* (1915)[2] gav han selvstændigt Syn paa væsentlige Momenter i Kampen om Sønderjylland. I den første Afhandling søgte han forudsætningsløst og nøgternt at læse Patentet af 22. August 1721 med tilhørende Edsformel og at følge Akternes Tilblivelseshistorie, og han naaede frem til den Mening, at de tilsigtede en Incorporation af den hertugelige Del af Slesvig i den kongelige Del — ikke en Incorporation af hele Hertugdømmet i Kongeriget, som man hævdede fra dansk Side — men samtidig paaviste han Svagheder i Argumentationen fra den anden Side[3]. Paa lignende Vis i Afhandlingen „Augustenborgernes Arvekrav". Den gik haardt imod den danske Opfattelse, idet den godkendte Augustenborgernes Arveret til Slesvig og Holsten; men den fremholdt, at deres Ret til Slesvig kun betød Ret til at faa Hertugdømmet til Len af den danske Krone — ikke som suverænt Land, som Slesvigholstenernes Paastand lød. At Erslev naaede til Resultater, der skar igennem ældre Tiders Fortolkninger, skyldtes hans Methode. Tidligere var man gaaet juridisk-deduktivt til Værks, Erslevs Fremgangsmaade er den historiske Forsknings Methode. Disse skarpsindige Undersøgelser er gennemført med en Udholden-

---

[1] Optr. i Hist. Afhandlinger II, S. 54—168. Jfr. Erslevs Redegørelse *Tildragelserne i 1721 og Danmarks historiske Ret til Slesvig* i Sønderjydske Aarbøger 1902, optr. i Hist. Afhandlinger II, S. 169—190. Aage Friis: Kr. Erslevs Fortolkning af Arvehyldingsakterne af 1721 (Tilskueren 1901, S. 921—941).

[2] Hertil *Fortegnelse over Akter om den sønderborgske Hertuglinies statsretlige Stilling i Slesvig og Holsten. Med et Tillæg af hidtil utrykte Breve* (1915).

[3] Sidst havde A. D. Jørgensen i Afhandlingen „Sønderjyllands Indlemmelse i den danske Krone 1721" (Hist. Tidsskr. 5. R. V) hævdet den danske Tolkning; saaledes ogsaa Holger Hjelholt „Inkorporationen af den gottorpske Del af Hertugdømmet Slesvig i Aaret 1721" (ibid. 10. R. IV). Til Undersøgelsen „Frederik IV og Slesvig" slutter sig *Gottorpernes Afkald paa Slesvig og dets Forhistorie* (Festskrift til E. Holm 1913; Hist. Tidsskrift 8. R. IV) og *Har P. Lauridsen godtgjort, at Kongelovens Arvefølge gjaldt i den kongelige Andel af Slesvig allerede før 1721?* (Hist. Tidsskrift 8. R. V).

hed, der søger sin Lige, og betød saa meget mere, end gode lærde Studier almindeligvis gør. De betød et Opgør i et gammelt Bo, en dybtgaaende modig Revision af vor Fortid.

I Grunden afsluttedes Erslevs historiske Forfatterskab med „Augustenborgernes Arvekrav"; hvad siden kom til, har mindre Betydning. Bogen er tilegnet Københavns Universitet, som han forlod 1916, idet han udnævntes til Rigsarkivar. Han havde da været Professor i 33 Aar. Maalbevidst var han 1878 rejst til Berlin for at sætte sig ind i Universitetsundervisningens Methode, og med Ildhu førte han sine Planer ud i Livet, da han 1883 — tredive Aar gammel — begyndte sin Gerning. Øvelserne blev strax det centrale i hans Undervisning — Øvelser over Kilder til Roms Historie, Øvelser til Forstaaelse af Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen, Vejledning til et Kildestudium af Danmarks Historie under de første Oldenborgske Konger, Vejledning til Læsning af middelalderlig Skrift, Vejledning i historisk Udgiverteknik — at nævne exempelvis. 1887 begyndte han sine „Øvelser i historisk Granskning", der førte Studenterne frem Skridt for Skridt efter fast Plan. Meget stilfærdigt, overmaade klogt ledede han deres Arbejde, nøje agtende paa hvad hver enkelt duede til. Disse propaideutiske Øvelser blev stadig gentaget og dannede Grundlaget for de unge Elevers Uddannelse. De ældre Studerende tog han ind i sit Værksted, idet Øvelserne paa Universitetet løb Side om Side med Forstudierne til hans egne Arbejder. De fik her Forstaaelse af, hvorledes Forskeren gaar frem, et Glimt af det, der ikke kan gives i methodisk-tekniske Regler. De lærte ikke blot, hvorledes Grunden ryddes, og Materialet sankes sammen, men ogsaa hvorledes Mesteren bygger Huset. Her opdrog Erslev næste Generation af Historikere. Mens Jernet glødede paa Essen, fik de faglig Optugtelse, men de fik noget mere. Det som virkede dybest og blev længst hos dem, var Indtrykket af den Sandhedstrang og det Retsind, som bar deres Lærers Forskergerning.

Ogsaa i Erslevs Forelæsninger var der Ild og Activitet; ganske særligt gjaldt det de første Forelæsninger, han holdt som Professor 1883—1884, Forelæsningerne over Renaissancens Tidsalder i Italien, som fik megen Anskuelighed og Varme af Selvsyn og Selvoplevelse. Det var at mærke, at de saa at sige var blevet til i Italien. Som et Udsnit kan man vel betragte det lille Essay „Machia-

velli", der blev offentliggjort i „Tilskueren" 1884. Ligesom Georg Brandes og Troels-Lund var Erslev under stærk Paavirkning af Jakob Burckhardts Værk „Die Cultur der Renaissance in Italien" (1860). „Renaissancens Hovedkarakter er en storslaaet Glæde over Livet. Man er sluppet løs fra Middelalderens Askese og nyder nu i fulde Drag alle det jordiske Livs Skønheder". Han beundrer Machiavellis kolde, klare Hjerne, men mest betages han af den lidenskabelige Sorg over Fædrelandets Fornedrelse, der kommer til Kende i Slutningen af „Il principe". Axel Olrik var Tilhører ved denne Forelæsning og hentede Tilskyndelse til sine Studier i den danske Litteraturs Historie. „Da jeg i Dag gik hjem fra Forelæsningen om Machiavelli", skrev han 29. Marts 1884 til Holger Begtrup, „forstod jeg i en ganske anden Grad Kvadet „Geme, plange, moesto more, dolorosa Dacia"[1].

I disse unge Professoraar udfoldede Erslev en overordentlig Kraft, og Eleverne flokkedes om ham. „Hans Timer var det egentlige for os, hans Undervisning fremaddrivende, hans raske og energiske Personlighed den Uro, der aldrig lod os hvile, hans altid aktive, aldrig trættende Interesse førte os fra det ene Arbejde til det andet. Vi havde af de i al deres Knaphed saa indholdsrige Samtaler med ham det Indtryk, at han overvaagede alt hvad vi tog os for. Der er mange af Erslevs Elever, der nøje mindes enkelte Timer, der blev epokegørende i deres historiske Forstaaelse og videnskabelige Erkendelse, Timer, hvor de unge følte det gro i sig under hans klare og gennemtrengende Tale"[2].

Af Undervisningen fremgik en Række Hjælpemidler og Lærebøger. *Udvalg af Kildesteder* (1888) og *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892) — Texter og Grammatik kunde man sige — var

[1] Axel Olriks Breve til Holger Begtrup (1924) S. 28.

[2] Aage Friis i Tilskueren 1923, S. 17. Den unge aktive Lærer er et Tidens Træk. Som Erslev virkede Godefroi Kurth i Liège, Paul Scheffer-Boichorst i Strassburg og Berlin, Gustav Storm i Christiania, Harald Hjärne i Uppsala, T. F. Tout i Manchester. Men det var Ranke, som gjorde Begyndelsen. „Han gik ned blandt de Studerende," skrev Erslev ved hans Død 1886, „tog dem med ind i sit Værksted, og de lærte at arbejde selvstændigt ved at hjælpe ham. Her samledes da i Trediverne unge Historikere, hvis Navne nu er verdensberømte, Waitz, Sybel, Duncker, Giesebrecht og mange flere; de toges med af den unge Lærers Iver; „vi læste alle Spansk, da han studerede Don Carlos, fortalte Waitz mig engang". (Politiken 28. Maj 1886).

Grundbøger for de propaideutiske Øvelser. „Udvalg af Kildesteder" sigter direkte mod Opøvelse i Kildekritik i Modsætning til Harald Hjärnes „Medeltidens statsskick", som vil give konkret Kendskab til europæisk Statsudvikling gennem Texter som Donatio Constantini, Concordatet i Worms 1122, Uddrag af Dante: De monarchia, Magna charta etc. Modsætningen karakteriserer de to fremragende, dybtforskellige Lærere. „Grundsætninger for historisk Kildekritik" giver paa 31 Sider de elementære Regler i prægnant Form. Forud ligger J. G. Droysens „Historik"[1]. E. Bernheims „Lehrbuch der historischen Methode" forelaa for saa vidt ogsaa — den udkom 1889 — men Erslevs lille Bog havde gennem Aar været under Udarbejdelse og er selvstændig i Forhold til det tyske Værk. Afvigende fra Droysen og Bernheim forsøger Erslev en Tvedeling af Kilderne: Levninger og Beretninger[2]. Samme Aar som „Grundsætninger" udsendte han et andet lille Hefte *Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen*, en saare nyttig Vejledning, som i Løbet af en Menneskealder blev i Bund og Grund forældet ved Erslevs eget og ved andres Arbejder, som ofte skyldtes hans Initiativ. Hertil kom nu en banebrydende Lærebog *Oversigt over Middelalderens Historie* (1891—1896), udarbejdet paa Grundlag af Forelæsninger i 1886 og 1887. Meget væsentlige Bestanddele af dette Værk er Henvisningerne til den ny Litteratur og Drøftelsen af Problemer under Debat, først og fremmest de Problemer, der rejser sig ved Middelalderens Begyndelse. I den udførlige Indledning gør Erslev Rede for de forskellige Opfattelser, der i Tidens Løb har gjort sig gældende med Hensyn til Spørgsmaalet, hvorvidt Romerrigets Opløsning og Germanernes Fremtrængen betyder et skarpt Brud i Udviklingen, eller der trods alt er Continuitet. Selv indtager han et Mellemstandpunkt mellem Germanister og Romanister, idet han skelner mellem de folkebesatte Lande og de hærbesatte Lande. I de sidste har Oldtidens Sam-

[1] Udgaver 1868, 1875, 1882. J. G. Droysens Historik, hrsg. von R. Hübner (1937).

[2] I St. f. denne Tvedeling traadte i *Historisk Teknik* (1911) en Tredeling, som blev skarpt angrebet, da Bogen kom frem i tysk Oversættelse 1928, af K. Jacob i Historische Zeitschrift 140 (1929) S. 355 og af H. Zatschek i Mitteilungen des österreichischen Instituts f. Geschichtsforschung 44 (1930) S. 107—109.

fundsforhold og Kultur haft varigt Liv, mens Germanerne stærkt har præget Omraader som Grænseegnene ved Rhin og Donau, hvor de langsomt skød sig frem og tog Jord. Hirdmandstroskaben hos Germanerne har været et Moment af Betydning ved det ny Samfunds Opbygning[1]. For adskillige af Erslevs Elever blev dette Overskue over Problemdrøftelsen Indgang til deres Studier. Her fik de for første Gang Forstaaelse af alle historiske Anskuelsers og Dommes Relativitet. I det hele var Bogen fuld af Tilskyndelser, men den maatte som alle Værker og ikke mindst Lærebøger være bundet til sin Tid. Selv om Erslev paa flere Punkter fremsætter Synsmaader, der i nogen Grad foregriber Forskningens Udvikling, repræsenterer hans Oversigt, som den fremtræder i 1. Udgave, Firsernes Interesseomraade og prøver den Tids Spørgsmaal, og de ny Udgaver ændrede ikke dette Forhold, thi Erslev fik under sit travle Liv meget lidt Lejlighed til at gøre større Indgreb og optage Resultater af de følgende Aartiers Arbejde, der især kom ind paa økonomiske og sociale Forhold og stærkt concentrerede sig om Middelalderens første Aarhundreder.

Fortsættelsen af „Middelalderens Historie" lod længe vente paa sig; først 1910 blev de ofte gentagne Forelæsninger over Renaissancen i Italien og Europas politiske Historie 1500—1600 til en Bog, *Det sekstende Aarhundrede*, der i Form paa een Gang er fast og levende og i Henseende til Indhold afklaret og meget klog. Hovedstykket er det dybtindtrængende loyale Forsøg paa at forstaa Luthers Personlighed og Udvikling. Af næste Generation blev der rejst den Anke, at den religiøse Uro i Begyndelsen af

[1] Allerede i Anmeldelsen af Sars i „Det 19. Aarhundrede" (Okt. 1874—Marts 1875) fremhæver han Germanernes Betydning. „Naar den franske Positivisme, Comte saavelsom Littré, derfor helt underkender Germanernes Indflydelse, og i Folkevandringen kun ser den haardeste Sygdom, vi kende, kan denne Opfattelse maaske fastholdes overfor de sociale Forhold; aldeles uholdbar er den derimod paa det aandelige Omraade. Her træder med Germanerne noget nyt ind i Verden, og den gennemgribende Raceforskel mellem germanske og romanske Folk udgør det moderne Europas Aandshistorie". Lignende Tanker kommer frem hos Harald Hjärne i „Våra ståndsriksdagar" (Sv. tidskrift 1875), „Skandinavisk laghistoria" (ib. 1876) og „Några anmärkningar om den allmänna statsläran" (Samlade skrifter IV).

Erslev havde i sin Tid Planer om et Værk om Aarhundrederne, der danner Overgang fra Oldtid til Middelalder.

Aarhundredet og det store Kirkebrud i alt for høj Grad var draget frem, mens den økonomiske Udfoldelse næsten var ladet upaaagtet[1]; men Forholdet var her det samme som ved „Oversigt over Middelalderens Historie". Grundvolden var lagt i Firserne, Forstudierne gik endda tilbage til Halvfjerdserne. Erslev havde udbygget og renset sin Fremstilling, men ikke ændret sit Syn og Bogens Plan. „Det sekstende Aarhundrede" var meget ældre end det Aarstal, der stod paa Titelbladet[2].

Det samme klare, hurtige Blik for Maal og Vej, der kom frem i Erslevs Skrifter og Universitetsgerning, møder man ogsaa i hans Udgiverarbejde, som for Størstedelen var knyttet til „Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie". Selv om Styrelsen formelt laa hos et aarligt skiftende Forretningsudvalg, var han lige fra Grundlæggelsen 1877 og til sine sidste Aar Arbejdets Organisator. Sammen med W. Mollerup udgav han Selskabets første Publication *Kong Frederik den Førstes danske Registranter* (1878—1879), som fulgtes af *Danske Kancelliregistranter 1535—1550* (1881—1882). Alene stod han for *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s Tid* (1883—1890) og tog derefter sammen med William Christensen og Anna Hude fat paa *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, som i fire Bind naaede til 1450, — sammen med Fortsættelsen op til 1513, der gennemførtes af William Christensen, Kildeskriftselskabets største Foretagende, et Fremstød i Studiet af Danmarks Middelalder.

I sin Rektortale ved Universitetets Aarsfest Nov. 1911 gav Erslev et Tilbageblik *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie*, og samme Aar offentliggjorde han i Universitetets Festskrift i Anledning af Kongens Fødselsdag *Historieskrivningen. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori.* Rektortalen slutter med resignerede Ord.

Maaske vil en senere Tid sige, at dette Slægtled ikke er naaet til et stort samlet Syn paa vor Fortid, og at det derfor ikke ret har haft Øje for den dybe Forbindelse mellem vort Folks Fortid og dets Fremtid;

---

[1] Erik Arup i „Politiken" 23. Maj 1910.

[2] En Række af Forelæsninger over den romerske Kejsertid, som Erslevs ældste Elever husker som en herlig Oplevelse, blev Grundlaget for hans Bidrag til „Verdenskulturen" Bd. II *Den romerske Kejsertids Kultur.*

men saa vil man heller ikke glemme, at dette hænger sammen med den Tid, vi har virket i. Vi er vokset op under Indtryk af det store Sammenbrud af det tidligere Slægtleds Stræben; vi har levet i en Tid, hvor gamle Idealer er blegnede, og nye endnu ikke har formaaet at samle hele det danske Folk i enig Stræben. Dette har mærket vore Studier og hele Syn paa Fortiden; det har ført os til først og sidst at udtale den nøgne og usminkede Sandhed. Ikke sjældent er dette faldet vor Samtid haardt at høre; det ene og andet har, for at bruge et Udtryk af A. D. Jørgensen, været som en bedsk Lægedrik. Men jeg haaber og tror, at Eftertiden vil dømme, at netop derved har vor Historieskrivning givet vægtige Bidrag til det danske Folks Selvforstaaelse og Selvbedømmelse.

I „Historieskrivningen" er Stemningen den samme, men det er, som Erslev ikke vil staa ved sit Værk; han der hele sin Tid har kæmpet for stringent Forsken, vil her „bryde en Lanse for Historieskrivningens Frihed" og kommer ud i det uklare og paradoxale. Skuffelse og Skepsis raader i det lille Skrift, et personligt Opgør paa Erslevs nøgterne, fjerne Maade — med det samme maaske et Tidernes Tegn. Ogsaa tyske Forskere, der stod ham nær i Alder og Anlæg, gav i de Aar Udtryk for Mismod og Tvivl. En Kulturepoke, stærk ved Enhed i Tankesæt og Stræben og stor i Arbejdsydelse gik paa Hæld — Uroen i Historikernes Verden var kun et Moment i en almindelig Krise. Den første Orientering, et Overskue over Udviklingen gav Ernst Troeltsch 1913 i Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche XXIV i Artiklen „Neunzehntes Jahrhundert", hvor han karakteriserede Aarhundredet og den Reaktion, der længe havde været under Vejs, en Reaktion som Romantikens Oprør mod det 18. Aarhundredes Intellectualisme tre-fire Menneskealdre tilbage. Siden har denne Modbølge rejst sig med Vælde og truet med at bortskylle meget af det, der var erhvervet ved tidligere Slægtleds ihærdige Stræben. Dønninger er vel gaaet mod vore Kyster; vi tør dog tro, at danske Historikere vil agte paa den Generationernes Rythme, der ligger bag denne voldsomme Reaktion, men bevare den faste Sammenhæng i Arbejdet, holde den strenge, uafhængige Forsken i Hævd.

Idet jeg afslutter dette Arbejde, maa jeg bringe Carlsbergfondets Direktion en ærbødig Tak for den Støtte, den har ydet mine Studier gennem mange Aar. Ligeledes maa jeg takke Styrelsen for Den danske historiske Forening, fordi den har villet udgive Bogen. En Tak til mag. art. Frk. Ellen Meyer, som troligt har hjulpet mig med Korrekturen.

Arbejdet har paa Grund af Sygdom i de senere Aar taget altfor lang Tid og er ført til Ende med svigtende Kræfter.

August 1943.

Ellen Jørgensen.

REGISTER

Aagaard, Knud 58.
Abildgaard, S. 47.
Abrahamson, W. 45 50.
Adam af Bremen 12 21 110 179 187.
Afzelius, A. A. 62.
Alin, O. 158.
Allen, C. F. 26 65 f 72 f *80—84* 88 92 94 98 *100* 103 106 *107* 125 133 139 148 153 176 183 187 f *189—201*.
v. Amira, Karl 219.
Andersen, J. Oskar 77 154.
Annerstedt, Cl. 79.
Arup, Erik 20 145 245.
Baden, G. L. 22 *27—29* 64 91.
Bang, Gustav 153.
Bang, Nina 157.
Barante, P. 93.
Barfod, Fr. 86 f 210.
Bartholin, Thomas 14 42.
Becker, P. W. 63 82 192.
Behrmann, H. H. 63 83 94 198.
Bergsøe, A. F. 63.
Bernheim, E. 243.
Bille, C. St. 148.
Birket-Smith, S. 154 233.
Bobé, L. 154 156.
Bolin, Sture 20 238.
Brandes, G. 123 125 132 230 242.
Brasch, C. H. 106.
Bredsdorff, J. H. 62.
Bricka, C. F. 113 124 134 f 149 151 233.
Brunner, H. 219.
Bruun, Chr. 113 190.
Bruzelius, M. 56.
Brøchner, Hans 73 230.
Bugge, S. 131 152.
Bull, Edv. 20.
Burckhardt, Jakob 125 242.
Büsching, J. G. G. 53 55.
Carlson, F. F. 84 177 181 196 f.
Carlsson, G. 180.
Chambers, R. W. 39.
Christensen (Hørsholm), C. 157.
Christensen, William 151 f 245.
Clausen, H. V. 183 211.
Clausen, Peder 35 37.
Cläden, G. 57.
Collijn, Isak 89.
Collin, H. S. 15.
Collin, Jonas 92.
Conybeare, J. J. 39.
Curtius, E. 84.
Daae, L. 113 223.
Dahlmann, F. C. 28 46 71 f 74 f 80 107.
Darwin, Ch. 132.
Diderichsen, Paul 89.
Droysen, J. G. 98 114 f 139 142 186 229 234 243.
Duncker, M. 242.
Ebrard, J. H. 205.
Ehrle, Franz 153.
Eichhorn, K. F. 15.
Engelhardt, Conrad 101 f.
Engelstoft, C. T. 74 *76—79* 90 94 97 106 139 149 165 187.
Engelstoft, Laurits 12 ff 16 22 *30—31* 58 64 f 74 77 81 84 91 f *165—175*.

Erichsen, Jon 14 f.
Erslev, Kr. 20 29 *113—115 119—122* 129 132 134 137 *139—145* 149—153 158 180 219 221 224 229 *230—246.*
Estrup, H. F. J. 58 60 64 81 f 92 130 173 223.
Fabricius, Knud 191.
Falbe-Hansen, V. 155 157.
Falck, Nicolaus 57 ff 60 93 98.
Falkenstjerne, F. 150.
Feilberg, H. F. 102 125.
Fichte 35 171 174 f 177 f.
Forssell, Hans 200 235.
Fougner Lundh, G. 83.
Fridericia, J. A. 113 f 122 127 f *132—136* 138 146 149 151 153 155 158 208 214 221 230 233.
Friis, Aage 148 154 214.
Fryxell, A. 82
Fueter, E. 225.
Fustel de Coulanges 239.
Gatterer, J. C. 23 165 f.
Geijer, E. G. 30 35 42 45 47 62 64 71.
Georgii, C. F. 180.
Gertz, M. Cl. 150.
Gibbon, Edw. 22 31 171 174 190 197.
Giesebrecht, W. 242.
Gjellerup, S. M. 135 159 233.
Gothein, E. 127.
Gram, Hans 9 f 13 f 21 26 68 72 87 91 136 139 f 160 165 *184—186.*
Grimm, Jacob 39 42.
Grimm, Wilhelm 42.
Grote, G. 84.
Grundtvig, Johan 129 208.
Grundtvig, N. F. S. 12—13 *34—42* 51 62 64 71 77 86 90 92 165 174 f.
Grundtvig, Svend 62 104 f 152.
Guizot, F. 85 f 93 228.
Goethe, J. W. 35 177.
Hagerup, E. 98 102.
Hammerich, Fr. 40 80 *86—89* 106 108 153 184 205.
Hamsfort, Cornelius 191.
Hanssen, Georg 17 58.
Hanssen, H. P. 100 211.
Harnack, Adolf 25.
Hatt, Gudmund 17.
Hauch, A. W. 50.
Heckscher, Eli 143.
Heeren, A. H. L. 27 166 205.
Hegel, G. W. F. 32 72 f 85 107 171 177 188.
Heise, A. 113 149 153 158.
Helms, Jacob 78 107 f.
Helveg, L. 80 86 *89—91* 108 205.
Herbst, C. F. 231.
Herder, J. G. 10 15 24 32 34 36 41 f 159 177 188.
Herlitz, N. 143.
Hermansen, V. 238.
Hertzberg, E. 179.
Heyne, C. G. 23 44 165 f.
Hildebrand, B. E. 53.
Hildebrand, Hans 127 158.
Hjelholt, Holger 240.
Hjärne, H. 142 f 200 229 242 ff.
Hoier, Andreas 118 145 165.
Holberg, Ludvig (1684—1754) 25 158 160.
Holberg, Ludvig (1847—1913) 152.
Holm, Edvard 65 *96—97* 106 *114—118* 130 135 f 141 147 ff 153 ff 158.
Holtzmann, W. 179.
Homeyer, C. G. 15.
Hovgård, O. A. 237.
Hude, Anna 151 f 245.
Huitfeldt, Arild 26 35 67 69 119 139 f 145 172 184 196 231 237.
Hume, David 22 173 f 190 197.
Høegh-Guldberg, O. 40.
Høffding, Harald 7 123 126 132 230.
Höijer, Benjamin 171.
Höjer, T. 89.
Høst, Jens Kragh 92.
Høyen, N. L. 78 94 108 116.
Jacobsen, Nic. 126.
Jacobsen, P. V. *19* 63 *70—71* 93 f 106 127 137 160.
Jaffé, Ph. 233.

Jahn, F. H. 53 63 92.
Jensen, H. N. A. 97.
Jessen, Edwin 104 f.
Jørgensen, A. D. 81 105 113 f *119—122* 132 136 138 145 147 149 151 153 156 158 160 *202—217* 227 f 233 236 239 f 246.
Kalkar, Chr. 68.
Kall, Abr. *10* 74 172.
Kall Rasmussen, M. N. C. 76.
Kant, I. 171.
Kemble, J. M. 39 f.
Keyser, Rudolf 54 91 95 103 f 110 131 179 182.
Kierkegaard, Søren 123 203.
Klemming, G. E. 88.
Knudsen, Hans 76 f 98 f.
Koch, Ludvig 154 ff 214.
Koch, P. C. 37.
Kofod Ancher, Peder 11 15 18 21.
Koht, H. 118 179.
Kok, Johannes 102.
Kolderup-Rosenvinge, J. L. A. 12 *15* 58 *70* 79 106.
Kolsrud, O. 179.
Krafft, J. M. 57.
Kraft, Salomon 89.
Krag, Niels 145.
Krarup, Fr. 233.
Krieger, A. F. 88 96 182 194 207 f 234.
Kroman, Erik 232.
Kurth, Godefroi 234 242.
Lamartine 86.
Lange, Chr. 66 88.
Lange, Julius 123.
Langebek, Jacob 9 f 12 f 21 26 38 47 87 91 139 149 f 165.
Lappenberg, J. M. 105.
Larsen, J. E. *18* 62 *70* 79 92 ff 98 f 223.
Lass, Joh. 57.
Lauridsen, P. 156 238.
Laursen, L. 149 151.
Lenoir, Alexandre 48.
Liebermann, F. 220.
Lisch, G. C. F. 69.
Lorenz, Ottokar 224.
Lund, Troels, se Troels-Lund.
Mabillon, Jean 9.
Macaulay, Th. B. 84 86 196.
Mackeprang, M. 152.
Madsen, Emil 224.
Madvig, J. N. 73 96 107 f 114 117 140 142.
Mager, Fr. 226.
Magnusen, Finn 54 103 109 203.
Magnusson, Arni 15 42.
Maitland, F. W. 220 228.
Malling, Ove 12 f 75 87 169.
Malmström, C. G. 84 117 f 181 196.
Martensen, H. L. 88.
Matthiesen, K. M. A. 76.
Matzen, Henning 152.
Maurer, Konrad 104 114 179 219 f.
Meursius, J. 72.
Michelet, J. 85 f. 93.
Michelsen, A. L. J. 57 f 60 93.
Mignet 93.
Molbech, Chr. 11 36 58 64 *71—75* 79 85 87 *92—95* 97 f 103 f 182.
Mogk, E. 222.
Moldenhawer, D. G. 30 44 165 ff 169.
Moller, Johannes 57.
Moller, O. H. 57.
Mollerup, W. 149 151 153 158 233 245.
Moltesen, L. 153.
Moltke Moe, I. 152.
Mommsen, Th. 107 142 234.
Monod, Gabriel 233.
Monrad, D. G. 76 148 155 189 f.
Monrad, P. J. 50 f.
Montelius, O. 158.
Montesquieu 22 31 133 171 173 f.
Munch, P. 214.
Munch, P. A. 88 95 103 ff 110 131 179.
Muratori, L. 9.
Müllenhoff, K. 142 234.

Müller, Peter Erasmus *14—15* 20 f 23 35 42 *44—46* 62 67 71 f 108 132 152 166 223 228.
Müller, Sophus 17 158.
Müller, Th. A. 141.
Münter, Fr. 13 *22—27* 30 49 f 52 58 64 81 ff 90 f 108 165 167.
Møller, Jens 58 92.
Möser, Justus 29 32.
Nathanson, M. L. 63 106.
Neander, August 89.
Neergaard, N. *114—115* 136 *145—148* 156 158 165.
Niebuhr, B. G. 21 32 46 72 107 139 169 172 174 187 234.
Niebuhr, Carsten 23.
Nielsen, Frederik 29.
Nielsen, Oluf 149 f 233.
Nitzsch, K. W. 114 f 139 142 234.
Noodt, J. F. 57.
Nutzhorn, Fr. 123.
Nyerup, Rasmus 9 *11* 13 21 *43* 45 *47—52* 58 62 74 167 191 198.
Nygård, Sigurd 222.
Nyrop, Camillus 157.
Nyrop, Kristoffer 222.
Nørlund, Poul 142.
Odhner, C. T. 84 196.
Ólafsson, Jón 35 42.
Olrik, Axel 105 152 242.
Olrik, Hans 150 153.
Olsen, Albert 148.
Olufsen, O. Chr. *16—18* 20 58 62 f 137 160 221 227 f.
Outzen, Nic. 59 173.
Paludan, J. 42 159.
Paludan-Müller, Caspar 18 *21* 26 64 ff *68—70* 73 77 79 90 92 94 ff 103—106 *115—116* 130 139 142 149 153 160 165 *176—188* 195 198 f 218 230 ff 236.
Paludan-Müller, Jens 123.
Paris, Gaston 222.
Paulsen, Chr. 59 ff 98.
Pedersen, Henrik 238.
Petersen, Henry 233.
Petersen, N. M. 14 42 *47* 62 64 72 74 80 *91* 92 f 108 f 132 158 ff 203.
Petersen, Ulrich 57.
Pingel, V. 128.
Planck, G. J. 166.
Plesner, C. N. A. 76.
Pontoppidan, Erik 58 f 90 165.
Prescott, W. H. 86.
Rafn, C. C. 44 55.
Rahbek, K. L. 45.
Ranke, L. 20 f 25 82 84 92 115 134 ff 139 177 f 187 f 196 f 242.
Rask, Rasmus 13 39 42 ff 51.
Rasmussen, J. L. 63.
Rasmussen, O. F. C. 106.
Rawert, Ole J. 157.
Regenburg, A. 99—102 194 204.
Reinhardt, C. F. E. 140.
Resen, Peder 50.
Reuterdahl, H. 90 f.
Riegels, N. D. 198.
Robertson, W. 22 173 190.
Rohmann, J. L. 68 94.
Rostgaard, Fr. 20.
Rothe, Tyge 29 191 198.
v. Rotteck, K. 191.
Rubin, M. 122 129 132 134 *137—138* 146 148 156 215 230.
Rydberg, O. S. 200.
Rühs, C. F. 29 43 ff 104.
Rørdam, H. F. 74 *77—79* 102 106 113 116 *119* 130 165 233.
Sars, J. E. 66 118 132 f 147 159 179 231 244.
Sartorius, G. 28.
Savigny, F. K. 15 32.
Saxo 12 f 15 29 35 ff 40 45 f 67 105 120 131 152 160 172 182 184 224.
Scheffer-Boichorst, P. 242.
Schelling, F. W. J. 15 32 f 35 f 87 177.
Schiern, F. E. A. 65 f 73 80 *84—86* 92 94 103 107 114 ff.
Schiller 177.
Schlegel, Fr. 177 f.

Schlegel, J. F. W. 18 58 62 171.
Schlyter, C. J. 15.
Schlözer, A. L. 27 ff 43 45 104 205.
Schmid, Toni 89.
Schück, H. 89 222.
Schäfer, D. 127 ff 148 157 199 223 228 233.
Schøning, Gerhard 95 103.
Secher, V. A. 114 149 151 233.
Seidelin, H. C. P. 100.
Seignobos, Ch. 234.
Siesbye, O. 128.
Silfverstolpe, C. 89.
Simonsen, L. Schebye Vedel 51 56 69 92 179.
Sjöborg, N. H. 48.
Slange, Niels 136.
Sneedorff, Fr. 9 81 165 168.
Snorre 35 ff 45.
Spencer, H. 132 f.
Spittler, L. T. 23 f 205.
Stavenow, L. 129.
Steenstrup, Japetus 109 f 130 218.
Steenstrup, Johannes 18 20 113 f 127 *130—132* 141 149 155 157 ff *218—229* 233.
Steffens, H. *32—36* 41 87 174 f.
Stemann, C. L. E. 102.
Stenton, F. M. 220.
Stephanius, St. Joh. 42 67 152.
Storm, Gustav 104 131 142 179 234 242.
Stubbs, W. 228.
Suhm, P. F. *9—12* 21 35 67 75 104 196 238.
Svaning, H. 139.
Sybel, H. 242.
Sørensen, C. Th. 155.
Taranger, A. 179 f.
Tegnér, Elof 79.
Thierry, Augustin 85 93.
Thiers 86 93.
Thomsen, Chr. Jürgensen 12 *52—56* 62 71 f 108 f 231.
Thomsen, Vilhelm 123 159.
Thorkelin, Grimur 13 38.
Thorlacius, B. 50.
Thorpe, Benjamin 39 f.
Thorsen, P. G. 100.
Thorsøe, Al. 147 155 f.
Tocqueville, A. 228 239.
Torvesøn, Th. (Torfæus) 104.
Tout, T. F. 228 242.
Trap, J. P. 101.
Treitschke, H. v. 129.
Troels-Lund 113 f *122—129* 132 153 160 242.
Troeltsch, E. 246.
Tuxen, A. P. 155.
Usinger, R. 105.
Vedel, Anders Sørensen 35 ff 75 160.
Vedel, P. 97 117 147 154.
Velschow, H. M. 15 *18—20* 58 *60—61 66—68* 79 f 87 92 ff 96 98 f 105 139 184 223.
Vinogradoff, P. 220.
Vodskov, H. S. 209.
Voltaire 22 27.
Waitz, G. 69 98 105 115 139 181 224 234 f 242.
Walch, C. W. F. 23 165.
Wedekind, A. C. W. 204.
Weeke, C. 150.
Wegener, C. F. 64 *74—76* 79 97 ff 106 149 151 165 172 f.
Weibull, Curt 152.
Weibull, L. 180 182 238.
Weibull, M. 79 158.
Werlauff, E. C. 11 ff *14* 43 49 f 59 61 *65—66* 73 75 79 f 92 98 ff 139 171 173 184 194 240.
Westergaard, N. L. 95 f.
Westman, K. B. 89.
Wolff, F. A. 46
Worm, Ole 42 50
Worm, Oluf 28 37.
Worsaae, J. J. A. 73 94 101 104 *109—112* 130 223.
Zoëga, Georg 25.
Zorn, Ph. 179.
Ørsted, A. S. 63 81 191 193 214.
Ørsted, H. C. 36 175.